

REPUBLIKA
SLOVENIJA

VARUH
ČLOVEKOVIH
PRAVIC

ZAGOVORNIŠTVO
OTROK

**IZZIVI IN
PERSPEKTIVA
ZAGOVORNIŠTVA
OTROK V
SLOVENIJI**

REPUBLIKA
SLOVENIJA

VARUH
ČLOVEKOVIH
PRAVIC

ZAGOVORNIŠTVO
OTROK

IZZIVI IN PERSPEKTIVA ZAGOVORNIŠTVA OTROK V SLOVENIJI

Zagovorništvo otrok,
Varuh človekovih pravic
Republike Slovenije

V Ljubljani, december 2021

V zborniku uporabljeni izrazi, zapisani v slovnični obliki moškega spola, so uporabljeni kot nevtralni za moške in ženske.

Vsebina posameznega prispevka odraža stališče avtorja oziroma avtorice, ne pa nujno tudi stališča institucije, kjer je zaposlen/a.

KAZALO

dr. Jože Ruparčič, doktor pravnih znanosti ZAGOVORNIŠTVO OTROK KOT POSEBNA POZORNOST VARUHA	6
mag. Lea Javornik, mag. sociologije, univ. dipl. novinarka, univ. dipl. sociologinja INSTITUT ZAGOVORNIKA KOT OBLIKA NEPOSREDNEGA URESNIČEVANJA KONVENCIJE ZN O OTROKOVIH PRAVICAH	12
Jasna Vunduk, univ. dipl. socialna pedagoginja RAZVOJ IN PERSPEKTIVA ZAGOVORNIŠTVA OTROK	20
Lidija Hvastja Rupnik, univ. dipl. komunikologinja POSTOPEK POSTAVITVE ZAGOVORNIKA OTROKU: OD POBUDE DO IZJAVE OTROKA	30
mag. Martina Jenkole, mag. znanosti s kadrovsko izobraževalnega področja ZAGOVORNIŠTVO – GLAS OTROKA NA STROKOVNO PODPOREN NAČIN	37
Maja Drobne, univ. dipl. politologinja ZAGOTAVLJANJE VARNEGA/VARNEJŠEGA PROSTORA V PROCESU ZAGOVORNIŠTVA OTROK	47
izr. prof. dr. Katarina Kompan Erzar, zakonska in družinska terapevtka, učna terapevtka in supervizorka za sistemsko psihoterapijo VZPOSTAVITEV DELOVNEGA ODNOSA IN OSEBEN STIK V ZAGOVORNIŠTVU	56
doc. dr. Urška Žugelj, univ. dipl. psihologinja OTROK IN POMEMBNI DRUGI: VLOGA NAVEZANOSTI PRI DELU ZAGOVORNIKA OTROK	64
Špela Reš, univ. dipl. psihologinja, psihoterapevtka transakcijske analize ODNOS Z OTROKOM, ZAGOVORNIŠKA DRŽA IN FAZE ZAGOVORNIŠKEGA PROCESA	73
Nataša Zidar, prof. razrednega pouka ZAGOVORNIŠTVO OTROK V PRAKSI	83
Maša Gril, univ. dipl. specialna pedagoginja ZAGOVORNIŠTVO OTROK SKOZI PERSPEKTIVO KOORDINATORJA	95
Marinka Bečela, univ. dipl. socialna delavka, specialistka za supervizijo, družinska mediatorica VLOGA IN POMEN PROCESA SUPERVIZIJE V ZAGOVORNIŠTVU OTROK	105
mag. Metoda Maj, univ. dipl. psihologinja, spec. psihološkega svetovanja POGOVOR Z OTROKOM: METODE, TEHNIKE IN ETIKA	115
Sandi Kofol, univ. dipl. psiholog RAZUMEVANJE IN STRATEGIJE ZA DELO V KONFLIKTNIH SITUACIJAH	123
Sendi Murgel, univ. dipl. pravnica VLOGA CENTRA ZA SOCIALNO DELO PRI ZAŠČITI NAJVEČJE KORISTI OTROKA	134
Ksenija Kejžar, mag. pravnih znanosti VLOGA ZAGOVORNIKA IN IZKUŠNJE Z ZAGOVORNIŠTVOM V SODNIH POSTOPKIH Z VIDIKA SODNIKA	141
Tjaša Hrovat, mag. znanosti s področja klinične psihologije in transakcijska analitičarka – svetovalka OTROCI IN NASILJE V DRUŽINI	149
dr. Anja Andrejč, univ. dipl. psihologinja OTROK IN VISOK KONFLIKT MED LOČENIMA STARŠEMA	156
dr. Tristan Rigler, univ. dipl. psiholog, spec. klinične psihologije OTROK KOT TALEC NEUGODNIH DRUŽINSKIH OKOLIŠČIN	172
dr. Mateja Hudoklin, univ. dipl. psihologinja, spec. klinične psihologije OTROKOVE KORISTI VERSUS OTROKOVE ŽELJE	179

ZBORNIKU NA POT

Zbornik pred vami je nastajal v negotovih časih epidemije koronavirusne bolezni, ki je globoko zarezala v vsakdanjo rutino vseh nas, še posebej otrok in mladostnikov. Opravil, ki so se nam še včeraj zdela samoumevna, kar čez noč ni bilo več mogoče opravljati. Prav takšni časi kot smo jim (bili) priča, terjajo od organov in širše družbe še posebej subtilen odnos do mlade generacije, saj je ta zaradi svoje starosti in stopnje zrelosti praviloma nepripravljena na težke družbene situacije vsemogočih ovir, ki nam jih je prinesel covid-19.

Zagovorništvo otrok, ki ima od leta 2017 kot institut podlago v Zakonu o varuhu človekovih pravic, je tako kot drugi ukrepi za zaščito otrokovih pravic in koristi na pomembni preizkušnji svoje učinkovitosti. Lepo zapisana določba v zakonu nam ne koristi dosti, če je tisti, ki so zanj odgovorni, ne izvajajo v praksi. In z institutom zagovornika otrok ni nič drugače; če ne bi pri Varuhu resno jemali svoje obveznosti, bi bila zgolj mrtva črka na papirju, otroci pa prikrajšani za marsikaj.

Mreža zagovornic in zagovornikov po vsej Sloveniji je dobro postavljena, bi si pa v prihodnosti vseeno želel bolj enakomerno porazdeljenost pobud po geografskih območjih. Da bi dosegli ta cilj, bomo v prihodnje pri Varuhu krepiли promocijske aktivnosti tudi na terenu. Zaradi epidemije je bilo namreč v zadnjih dveh letih naše terensko udejstvovanje nekoliko na stranskem tiru.

Dejstvo, da se mreža zagovornikov z vsakim javnim pozivom osvežuje, kaže na to, da je prostovoljstvo pomembna lastnost naše družbe. Je preplet različnih generacij, strokovnih znanj in mnogoterih izkušenj, ki rezultirajo v opolno-močenju otroka in v njegovi slišnosti, kadar odrasli odločajo o njegovi prihodnosti. Kdorkoli se v sodnem ali upravnem postopku srečuje z otrokom, mora v prvi vrsti poskrbeti za otrokovo čustveno varnost, njegovo dostojanstvo, za možnost postopnega pridobivanja zaupanja in tudi pravico do zadržanosti ali

celo molka. Da je zagovorništvo uspešno, si mora zagovornik za otroka vzeti dovolj časa in k njemu pristopiti na primeren način, saj so si otroci med seboj različni, prav takšen pa mora biti tudi zagovornikov pristop – individualen. Pri Varuhu se zavedamo pomembnosti subtilnih družboslovnih in humanističnih znanj, zato v okviru rednih letnih usposabljanj zagovornikom nudimo kakovostne vsebine, ki poglobljajo njihova znanja o delu z otrokom.

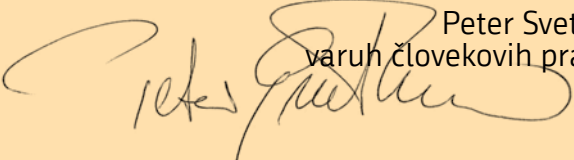
Vesel sem tudi vse večje prepoznavnosti instituta zagovornika otrok med starši in strokovnimi delavci sodišč, centrov za socialno delo, vzgojno izobraževalnih zavodov in drugih ustanov. To, da različne stroke v zagovorniku otroka prepoznavajo dobrobit zanj v okviru različnih postopkov, ima velik pomen, saj vsako leto prejmemo več pobud tudi od različnih organov, ki delajo z otroki.

Ponosen sem, da sta visoka etična drža in predanost odliki, ki predstavljata skupni imenovalec vseh naših zagovornikov. Dejstvo, da pri 771 srečanjih zagovornikov in otrok v lanskem letu, ko smo bili štiri mesece kot družba zaprti, niti eden zagovornik iz strahu pred okužbo ali iz kakšnega drugega razloga ni odpovedal srečanja, pove veliko več, kot bi lahko zapisal. Prepričan sem, da boste tudi bodoči zagovorniki, ki vam je pričujoči zbornik namenjen, v njem našli veliko uporabnih in zanimivih vsebin, ki jih boste s pridom uporabljali na svoji zagovorniški poti.

V skladu s Konvencijo Združenih narodov o otrokovih pravicah si Varuh prizadeva, da bi bili otroci slišani v postopkih in zadevah, v katerih se odloča o njihovi največji koristi, s tem pa pomembno vpliva na njihovo nadaljnje življenje. Institut zagovornika otroka predstavlja neposredno uresničevanje 12. člena Konvencije in s tem zagotavlja otrokom polnopravni položaj pri njihovi obravnavi. To je poslanstvo, ki ga druge države ne poznajo v takšni obliki.

A vendarle moram biti tudi kritičen in priznati, da je praksa institucij, ki odločajo o otrokovi prihodnosti, precej raznolika, čeprav ne bi smela biti. Na to nenazadnje redno opozarjamo tudi v letnih poročilih Varuha. Prepričan sem, da bi bilo drugače, če bi se odrasli zavedali, da se otroci najbolje naučijo svojih pravic takrat, ko jim dovolimo, da jih živijo v vsakodnevem življenju. Če jim bomo to v polni meri omogočili, bomo vsekakor naredili pomembne korake na bolje.

Srečno!

Peter Svetina
varuh človekovih pravic

ZAGOVORNIŠTVO OTROK KOT POSEBNA POZORNOST VARUHA

CHILD ADVOCACY AS A SPECIAL FOCUS OF ATTENTION OF THE OMBUDSMAN

dr. Jože Ruparčič, doktor pravnih znanosti

namestnik varuha človekovih pravic RS

joze.ruparcic@varuh-rs.si

S priznanjem otroka kot nosilca pravic in ne le kot predmeta zaščite ter s celovito obravnavo pravic v vseh življenjskih okoliščinah lahko pripomoremo k izboljšanju njegovega položaja.

Peter Svetina, varuh človekovih pravic

POVZETEK

Varuh ugotavlja, da v praksi še vedno nismo storili vsega za pravo zaščito otrokovih pravic. Ne pretehtamo dovolj njihovih mnenj, želja in interesov ter na nezadostni podlagi odločamo o njihovih koristih. Varuh opozarja, da mora vsak državni organ, tudi sodišče, skladno s Konvencijo o otrokovih pravicah, pri odločanju vedno upoštevati največjo korist otrok (3. člen KOP). Namen zagovorništva otrok je nudenje strokovne pomoči otroku, da izrazi svoje mnenje v vseh postopkih in zadevah, v katerih je udeležen, ter prenos otrokovega mnenja pristojnim organom in institucijam, ki odločajo o njegovih pravicah in koristih. Zagovorništvo otrok ne pomeni le uresničitve zahtev Evropske konvencije o uresničevanju otrokovih pravic, temveč predvsem uresničitve 12. člena Konvencije ZN o otrokovih pravicah (KOP). Pomembno je, da je okolje ustrezno pripravljeno in dojemljivo za otrokove stiske – da je omogočeno zagotavljanje in posredovanje informacij na otroku prijazen način in nudenje ustrezne podpore, da lahko otrok neobremenjeno in svobodno izrazi svojo voljo.

Ključne besede: zagovorništvo otrok, otrokove pravice, največja korist otroka, mnenje otroka

ABSTRACT

The Ombudsman notes that, in practice, we have still not done everything for the proper protection of children's rights. We do not consider their opinions, wishes and

interests enough and decide on their benefits on an insufficient basis. The Ombudsman points out that every state body, including the courts, in accordance with the Convention on the Rights of the Child, must always take into account the best interests of the child when making decisions (Article 3 of the CRC). The purpose of child advocacy is to provide professional assistance to the child to express their opinion in all proceedings and matters in which they are involved, and to convey the child's opinion to the competent authorities and institutions that decide on their rights and benefits. Advocacy of children does not only mean the implementation of the requirements of the European Convention on the Exercise of Children's Rights, but above all the implementation of Article 12 of the UN Convention on the Rights of the Child (CRC). It is important that the environment is properly prepared and receptive to the child's distress – that it is possible to provide and convey information in a child-friendly way and to provide adequate support, so that the child can freely express their will.

Keywords: child advocacy, children's rights, child's best interests, child's opinion

TUDI OTROCI IMAJO ČLOVEKOVE PRAVICE

Doktrina o »pozitivnih« dolžnostih države temelji na premisi, da imajo vsi državni organi pozitivno dolžnost varovati otrokove pravice in koristi.

Otroci so najranljivejši del družbe, najmanj sposobni zagotoviti svojo blaginjo in najbolj podvrženi vplivom zlorabe. Hkrati pa so tudi pomembni za prihodnost človeštva. Iskanje otrokove največje koristi se začne pri njegovih človekovih pravicah. Otrok je posebne vrste človek. Označuje ga predvsem lastnost, da ni odrasel, temveč otrok, kar terja, da ga v postopku priprave na avtonomno zastopanje samega sebe v razmerju do drugih subjektov in institucij družbe zastopa nekdo drug; otrok je torej izvorno posredovano bitje. Manjka mu zrelosti, znanj, izkušenj. Postopno se izvija iz različnih ravni simbioze in povezanosti s primarno družino (najprej čisto fiziološko, potem čustveno, kulturno, čisto nazadnje ekonomsko). Med tem procesom je s svojo družino povezan in njegovi starši so njegovi naravni zastopniki in zagovorniki. Vsi starši ne morejo in ne zmorejo delovanja v otrokovo največjo korist. Če razumemo človekove pravice kot določene v razmerju med posameznikom in državo, je otrokove pravice treba razumeti v trikotniku med otrokom, družino in državo. Vendar je treba v tem trikotniku, poenostavljeno rečeno, videti otroka in njegovo družino na isti strani, državo pa na drugi. Čeprav ima otrok od Konvencije o otrokovih pravicah dalje lastne pravice, so ob normalnem stanju stvari njegovi starši najbolj naravni zastopniki in zagovorniki in zagotovilo uspešnega razvoja. Cilj običajne družine je avtonomija otroka. Razen kajpak, ko grede zadeve resno narobe in mora država nastopiti v zaščito ogroženega otroka, tudi pred njegovo lastno družino. A treba je jasno ohraniti v zavesti, da je to vendarle izjema. V splošnem velja, da je otroku v korist, da o njegovi vzgoji odločajo njegovi starši. Poleg tega je to tudi njihova človekova pravica, ki jo prav tako varujeta mednarodno pravo in domača ustava. Ko se odločimo imeti otroke, imamo do države pričakovanja, ki se nanašajo na določeno pomoč pri naporih vzgoje, sicer pa pričakujemo mir, zasebnost in nevmešavanje, ki jih družina potrebuje, da opravi svoje delo. V imenu varovanja otrokovih pravic tega temeljnega

pričakovanja ni dopustno razdirati, varovanje otrokovih pravic, ki antagonizira otroke in starše, je zgodovinsko izrazito kratkovidno. Mehanizme varovanja pravic otrok je treba graditi in izvajati v skladu s človekovimi pravicami ljudi, ki so (med drugim) tudi starši, ne pa z njihovim razdiranjem (Pavlović, 2008). Vsekakor v dobrobit otroka pri zaščiti njegovih pravic ne smemo zanikati njegove pravice do lastne izbire. Pomagati mu moramo tako, da mu s skrbjo in pozornostjo ponudimo več možnosti in mu ob tem stojimo ob strani z vso podporo. Če ne upoštevamo, kaj otrok zmore sam, in smo preveč zaščitniški, mu povzročimo več škode kot koristi. Na to je, kot opažamo iz obravnavanih pobud, še zlasti treba opozoriti starše, saj so ti prvi, ki imajo vlogo zastopanja otroka (Jenkole, 2008).

Pravni red države ščiti integriteto posameznega otroka, ki jo imenujemo tudi dostojanstvo otrokove osebe. Otrokovo dostojanstvo je izhodišče vseh otrokovih pravic in opredeljuje otroka v njegovem bivanjsko eksistencialnem bistvu. Varovanje otrokovega osebnega dostojanstva, osebnostnih pravic, njegove zasebnosti in varnosti zasedajo posebno visoko mesto med pravno zagotovljenimi otrokovimi pravicami. Vse odločitve so samo tedaj, samo toliko in le do tedaj suverene, dokler so prepričljivo utemeljene s temeljnimi človekovimi/otrokovimi pravicami, dokler preverljivo in učinkovito v skladu z njihovo zaščito in uresničujejo ultimativni cilj: tj. človečnost (Teršek, 2014).

ZAGOVORNIŠTVO KREPI GLAS OTROKA

Vodilo vseh postopkov mora biti skladno s Konvencijo o otrokovih pravicah otrokova največja korist. Vsi postopki, ki zadevajo otroke, morajo biti izpeljani humano. To velja v vseh primerih in v vseh situacijah.

Peter Svetina, varuh človekovih pravic

Zagovornik poskrbi, da mu otrok zaupa svoje mnenje in potem to mnenje tudi posreduje tistim, ki ga morajo slišati, to je sodiščem, centrom za socialno delo in drugim organom, ki odločajo o prihodnosti njegovega življenja.

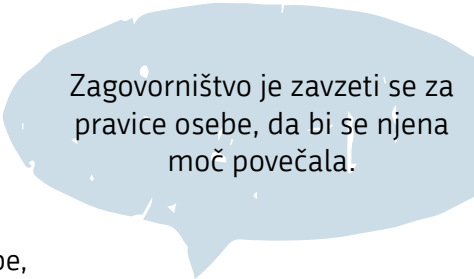
Varuh izpostavlja, da zagovorništvo krepi glas otrok. Zagovornik poskrbi, da mu otrok zaupa svoje mnenje in potem to mnenje tudi posreduje tistim, ki ga morajo slišati, to je sodiščem, centrom za socialno delo in drugim organom, ki odločajo o prihodnosti njegovega življenja. Zagovornik ni zakoniti zastopnik otroka, ni sodni izvedenec, ki bi ocenjeval, kaj je za otroka dobro. Omogoča samo, da se sliši glas

otrok v postopkih in drugih zadevah, s tem pa je lahko odločanje o njihovih koristih kvalitetnejše in brez odlašanja.

Zagovornik ni podaljšana roka institucij, je povsem neodvisen. Ne odloča o tem, kaj je za otroka najbolje. Z otrokom vzpostavi zaupen odnos, ga okrepi, da otrok zmore izraziti svojo voljo in želje. Obvešča ga o dogajanju in postopkih na otroku prijazen

ter razumljiv način in mu omogoča, da izrazi svoje mnenje o vseh zanj pomembnih stvareh. Cilji zagovorništva so, da zagovornik kot zaupna oseba otroku omogoči varno izpoved svojih izkušenj, čustev in doživljanj o zadevi, zaradi katere je zagovornik postavljen in da otroku nudi ustrezno čustveno oporo. Preko srečanj zagovornik otroku pomaga prepoznavati lastne želje in potrebe z namenom pomoči pri pripravi izjave ter za zaščito otrokove integritete med zaslišanjem na sodišču in v postopkih, ki tečejo na centru za socialno delo. Strokovna pomoč, ki jo nudijo zagovorniki, vključuje psihosocialno podporo otroku, pogovore o njegovih željah, počutju in mnenju, seznanjanje otroka s postopki in dejavnostmi na način, razumljiv njegovi starosti in razvoju, iskanje najprimernejše rešitve skupaj z otrokom ter spremljanje otroka pred organi in institucijami, ki odločajo o njegovih pravicah in koristih.

Zagovorništvo je predvsem opolnomočenje otroka, da se zaveda pomembnosti zavzeti se zase ali za drugega ob upoštevanju njegovih potreb oz. potreb druge osebe. Zagovorništvo je zavzeti se za pravice osebe, da bi se njena moč povečala. Zagovorništvo je zavzeti se za pravice osebe, da se njen položaj ne bi poslabšal (tudi če je že v strokovni obravnavi). Zagovorništvo pomeni govoriti za nekoga, vendar ne v pokroviteljskem smislu, temveč tako, da bodo interesi, želje, pravice osebe, ki ima manj ekonomske, družbene in simbolne moči ter znanja, zares upoštevani.

Zagovorništvo je zavzeti se za pravice osebe, da bi se njena moč povečala.

Pomembno je, da se v okviru prepoznavanja otrokovih želja in koristi otrok počuti varnega in videnega. Zagovorniki niso terapevti, lahko pa imajo terapevtske učinke. Šele ob vzpostavitvi varnega in zaupnega okolja bo otrok lahko povedal o svojih stiskah, ki bodo potem lahko postale nagovorjene. Zagovorništvo je tako lahko v pomoč drugim strokovnjakom, ki bodo na podlagi resnične in prave volje otroka diagnosticirali in prepoznali njegove resnične potrebe in koristi.

V primeru visokokonfliktnih odnosov med staršema Varuh opozarja na previdnost pri vključevanju otrok v sodne postopke, saj se v središče starševskega konflikta postavi otroka. Smiselnost postavitve zagovornika je treba presojati glede na okoliščine vsakega primera in med visokokonfliktnima staršema lahko tudi zagovorništvo otrok in morebitno mnenje, ki bi ga otrok izrazil, predstavlja razlog za nov konflikt in s tem novo stisko za otroke.

Pravi čas za postavitev zagovornika pa je vedno tudi takrat, ko pomembni odrasli ob otroku iskreno želijo slišati otrokovo mnenje. Ko v otroku vidijo subjekt in ne le objekt nekega postopka. Ko vidijo v otroku človeka in ne sredstvo za doseganje lastnih ciljev in ko razumejo, da ima otrok pravico, ne pa dolžnost izraziti svoje mnenje.

ZAGOVORNIŠTVO KOT ZGODBA O USPEHU

Zagovorništvo otrok vnaša v slovenski prostor na področju varovanja otrokovih koristi svežino in omogoča, da je otrokov glas slišan. Z zagovorništvom država zagotavlja

otroku možnost, da poda svoje mnenje v postopku, ki je v zvezi z njim. Ta pravica se nanaša na vse postopke v zvezi z otrokom, kot so razvezni postopki, odločanje o stikih, rejništvo, posvojitve, skrbništvo, ali ko je otrok kot žrtev zanemarjanja, psihičnega ali fizičnega nasilja, spolne zlorabe ali potrebuje zdravstveno oskrbo, zavodsko varstvo, izobraževanje ali pa gre za otroke brez spremstva, otroke begunce idr. Država mora spodbujati uvajanje usposabljanja vseh, ki odločajo v teh postopkih, naj bo to v sodnih ali upravnih postopkih, saj ima lahko neustrezen pristop do otroka ali

neustrezen odnos do mnenja otroka zanj nepopravljive posledice. Mnenje otroka namreč ne more biti realno, če okolije nanj ni ustrezno pripravljeno – je neobčutljivo in zato za otroka tuje in sovražno. Posebno pozornost je treba nameniti zagotavljanju in posredovanju informacij na otroku prijazen način, nuditi ustrezno podporo in zastopanje.

Posebno pozornost je treba nameniti zagotavljanju in posredovanju informacij na otroku prijazen način, nuditi ustrezno podporo in zastopanje.

Največje koristi organiziranja zagovorništva zadevajo predvsem ranljive skupine otrok. Pri tem gre predvsem za ozaveščanje javnosti o širini in globini tem, povezanih z ogroženostjo otrok, saj na nek način vzgaja javnost glede otrokovih pravic in njihovega varovanja. Pomembna prvina zagovorništva pa je možnost, da bi otroci iz ranljivih skupin vendarle lahko zaživel boljše otroštvo. Gre za to, da se otroka potrdi v njegovem čustvovanju in mišljenju, da se ga dvigne, se mu da moč, glas in da začuti, da v svojih prizadevanjih ni sam. Otrok pridobi zaupno osebo, na katero se lahko zanesse in se nanjo vedno lahko obrne, z njo vzpostavi stik in komunikacijo. Treba se je zavedati, da so to predvsem otroci, ki so osamljeni, zato je treba o njihovih značilnih potrebah osveščati tudi druge ustanove, kot so šole in druge relevantne organizacije. Tako kot na drugih področjih je tudi na področju varovanja otrokovih pravic in koristi opaziti pomanjkanje družbenega spoznanja glede ogroženih otrok. Prav vzpostavitve zavesti o nujnosti upoštevanja otrokovih koristi in pravic vodi k preventivnemu delovanju na področju njihove ogroženosti, saj se koristi za širšo javnost, lokalno in nacionalno okolje kažejo v zmanjšanju medvrstniškega nasilja in kriminalitete, povečanju skrbi za družino ter splošnem ozaveščanju o vrednotnih domenah. Dejavnost zagovornikov vpliva tudi na starše, da (končno) slišijo svojega otroka. Pravimo namreč, da so otroci naše največje bogastvo.

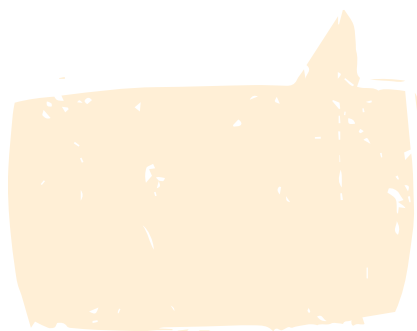
Kakšna je torej cena neprecenljivih vrednot?

LITERATURA

Jenkole, M. (2008). *Otrokove pravice s poudarkom na koristi otroka in njegovi pravici, da je slišan, ter vloga zagovornika pravic otroka ob tem*, ZAGOVORNIK - glas otroka: zbornik prispevkov za izobraževanje zagovornikov: pilotski projekt 2007-2009 / [uredniški odbor Martina Jenkole ... et al.]. -Ljubljana: Varuh človekovih pravic.

Pavlovič, Z. (2008). *Pravice otrok, pravice staršev*, ZAGOVORNIK - glas otroka: zbornik prispevkov za izobraževanje zagovornikov: pilotski projekt 2007-2009 / [uredniški odbor Martina Jenkole ... et al.]. - Ljubljana: Varuh človekovih pravic.

Teršek, A. (2014). <https://www.iusinfo.si/medijsko-sredisce/kolumne/132102>, *K praksi pravičnosti v demokraciji človekovih pravic*, IUS INFO kolumna, Ljubljana, 15. 12. 2014.

INSTITUT ZAGOVORNIKA KOT OBLIKA NEPOSREDNEGA URESNIČEVANJA KONVENCIJE ZN O OTROKOVIH PRAVICAH

THE INSTITUTE OF THE ADVOCATE AS A FORM OF DIRECT IMPLEMENTATION OF THE UN CONVENTION ON THE RIGHTS OF THE CHILD

mag. Lea Javornik, mag. sociologije, univ. dipl. novinarka, univ. dipl. sociologinja

svetnica pri Varuhu človekovih pravic RS

lea.javornik@varuh-rs.si

POVZETEK

Pravica biti slišan kot otrok je primarno pravica in ne dolžnost, ki se počasi, a vztrajno uveljavlja v slovenskem prostoru. S pravnim institutom zagovornika otroka smo v prakso prenesli 12. člen Konvencije Združenih narodov o otrokovih pravicah. Spoštovanje otrokovega mnenja s pomočjo zagovornika je dolžnost tistih, ki odločajo o otrokovi prihodnosti v luči največje koristi otroka – to je sodišča.

Ključne besede: otrok, zagovornik otroka, otrokove pravice, Konvencija ZN o otrokovih pravicah, družbena odgovornost

ABSTRACT

The right to be heard is primarily a right and not an obligation, which is slowly infiltrating into Slovene legislation. The institute is an implication of Article 12 of the UN Convention on the Rights of the Child. Respect of the child's opinion is a duty of those who know that the opinion of the child is not always the same as the best interest of the child – the courts. The final decision regarding the best interest of the child is the duty of the courts.

Keywords: the child, advocacy of the child, child rights, UN Convention on the Rights of the Child, social responsibility

UVOD

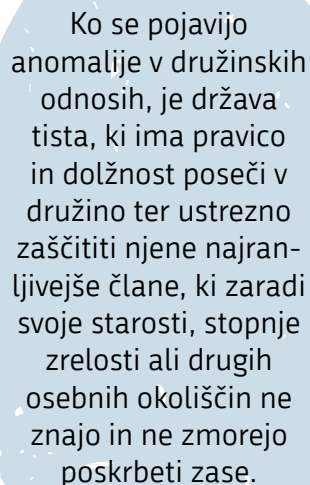
Ena najpomembnejših nalog družine je socializacija otrok, priprava le-teh na življenje v odrasli dobi. Danes so otroci bistveno bolj seznanjeni s svojimi pravicami, kot so bili nekoč, pa vendar, ali je to v resnici dovolj? Z njihovimi pravicami morajo biti ustrezno seznanjeni tudi odrasli.

Kot je raznolika družba, tako so raznolike tudi družine. Vse družine pa vendarle niso zdravo funkcionalne. V številnih situacijah sta starša vpeta v tako visoko konfliktno razvezo, da jima otrok predstavlja le še sredstvo za doseganje lastnega cilja in predmet manipulacije. Ko se pojavijo anomalije v družinskih odnosih, je država tista, ki ima pravico in dolžnost poseči v družino ter ustrezno zaščititi njene najranljivejše člane, ki zaradi svoje starosti, stopnje zrelosti ali drugih osebnih okoliščin ne znajo in ne zmorejo poskrbeti zase.

V Sloveniji otroci že po Ustavi RS (56. člen) uživajo posebno varstvo in skrb, da bodo deležni ustreznega pravnega položaja in zaščite pri uveljavljanju svojih pravic. Vendar pa je prav, da je država z institutom zagovornika otrok slednjim omogočila, da je njihov glas oziroma mnenje slišano v postopkih in zadevah, ki pomembno vplivajo na njihovo nadaljnje življenje, na prihodnost. Pri tem gre zlasti za vprašanja, pri katerem od staršev bo otrok živel po razvezi, kako pogosto bo imel stike z njemu pomembnimi osebami, kje bo obiskoval šolo itd.

Pri Varuhu človekovih pravic Republike Slovenije (Varuh) je bil leta 2002 oblikovan poseben oddelek za otrokove pravice s primarno nalogo izobraževanja in promocije otrokovih pravic ter osveščanja širše javnosti o najbolj aktualnih vprašanjih, kot so pravica otroka do obeh staršev, o posledicah za otroka, ki odrašča v nezdravih družinskih odnosih ipd. Danes na področju zagovorništva otrok pri Varuhu delajo tri osebe, kar trenutno zadošča za oskrbo mreže zagovornikov in izvajanje vseh aktivnosti za postavitve zagovornikov otrokom ter izobraževanje vseh, ki so vključeni v mrežo ali se želijo v to prostovoljno dejavnost vključiti.

Namen zagovorništva je okrepiti glas otroka, da je slišan, pri čemer gre za celostno pomoč pri uveljavljanju njegovih pravic, saj gre pravzaprav za eksplicitno uporabo 12. člena Konvencije ZN o otrokovih pravicah (Konvencija). Takšna oblika pomoči ni le pomoč v smislu otrokovega zastopanja v določenih upravnih in sodnih postopkih, praviloma pred centrom za socialno delo ali sodiščem, ampak gre pri tem tudi za aktivno pomoč otroku, da sam izrazi svoje želje in mišljenje. Otroku, ki je vpet v razpad primarne družine, v kateri je doslej živel, ali prenos pravice, komu bo otrok zaupan v varstvo in vzgojo, ne zadošča le pravno formalno zastopanje. Otroku v takšni situaciji nujno potrebuje čvrsto psihosocialno oporo, ki mu lahko omogoči, da se njegov glas sliši, na podlagi česar je, v upravnem ali sodnem postopku, ustrezno upoštevan na način, kot to opredeljuje Konvencija.

Ko se pojavijo anomalije v družinskih odnosih, je država tista, ki ima pravico in dolžnost poseči v družino ter ustrezno zaščititi njene najranljivejše člane, ki zaradi svoje starosti, stopnje zrelosti ali drugih osebnih okoliščin ne znajo in ne zmorejo poskrbeti zase.

KAKO SE JE INSTITUT ZAGOVORNIKA OTROKA INTERGRIRAL V SLOVENSKI PRAVNI OKVIR

Evropsko pravo o otrokovih pravicah, vsaj njegov primarni del, ki mu je zavezana tudi Republika Slovenija s svojimi institucijami, sta v evropskem prostoru doslej razvila Evropska unija in Svet Evrope. Pomembne instrumente, ki ostajajo podlaga za razvoj evropskega prava, so poleg Združenih narodov sprejele tudi druge mednarodne institucije, kot je Haaška konferenca o mednarodnem zasebnem pravu. Čeprav so ti mednarodni okviri delovali ločeno drug od drugega, pa se med njimi vse pogosteje vzpostavljajo povezave, med katerimi velja poudariti zlasti dobro medinstitucionalno sodelovanje med Svetom Evrope in EU.

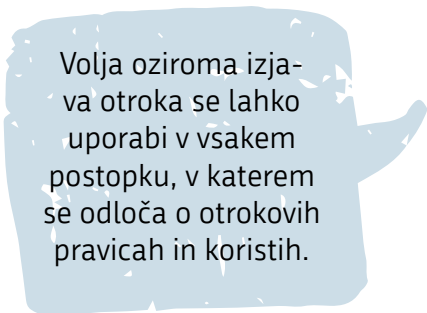
Brez dvoma je Konvencija, sprejeta leta 1989, temeljni mednarodni dokument, ki so mu zavezane vse države podpisnice. V Sloveniji, ki je status pogodbenice nasledila kot ena od naslednic nekdanje Socialistične federativne republike Jugoslavije, je Konvencija stopila v veljavo s 25. junijem 1991. To je edina mednarodna pogodba s tako izjemno podporo držav, kar govori samo zase. Konvencija je sistematično uredila posamezna področja otrokovih pravic in otrokom v najširšem smislu podelila status subjekta. S tem je prekinila dolgoletno pojmovanje, da so otroci le mali ljudje z nekaj malega pravicami. S svojo uveljavitvijo je Konvencija v svetovnem merilu postavila nov pravni standard v smislu celovite in odraslim osebam enakovredne obravnave otroka, ki šteje za pomemben civilizacijski premik v razviti družbi 20. stoletja. Zagovorništvo otrok je eden izmed pomembnih dosežkov tistega časa, tudi za Slovenijo, saj druge države ne poznajo takšne ureditve oziroma instituta zagovornika otrok, kot ga ima Slovenija.

Nedvomno pa je ob tem treba omeniti še en ključen dokument, ki je pomembno vplival na razvoj prava otrokovih pravic posameznih držav. Eden glavnih ciljev Evropske konvencije o uresničevanju otrokovih pravic (MEKUOP) je zaveza držav pogodbenic, da sprejmejo zakonodajne, upravne in druge potrebne ukrepe za uresničitev pravic otrok, ki jim jih podeljuje že Konvencija. Ob tem pa gre MEKUOP še korak dlje in od držav pogodbenic zahteva tudi uveljavitev procesnih pravic otrok v smislu pravice do obveščenosti in izražanju lastnega mnenja (3. člen), pravico zaprositi za imenovanje posebnega zastopnika (4. člen), pravico, da v postopkih, ki zadevajo otroka, pravosodni organi pred sprejemom odločitve ustrezno upoštevajo izraženo otrokovo mnenje (6. člen) in druge procesne pravice.

Slovenija je dolgo obdobje pravnega zastopanja otroka v sodnih postopkih urejala s pomočjo civilne in kazenske zakonodaje, vse do leta 2017. Zlasti velja izpostaviti, da je bila izrazita praznina na področju vsebine 12. člena Konvencije t. i. »zagovorništva v sodnih in izvensodnih postopkih« glede nudenja strokovne pomoči otroku, da izrazi svoje mnenje v vseh postopkih in zadevah, ki vplivajo na otrokovo prihodnost. Ob tem velja poudariti, da so imeli otroci pred tem od sprememb Zakona o pravdnem postopku leta 1999 sicer možnost izraziti svoje mnenje ob pomoči centra za socialno delo, vendar pa niso imeli možnosti, da bi bili deležni strokovne pomoči, ki zadeva čustveno razbremenitev s psihosocialno podporo, seznanjanjem s postopki in dejavnostmi, ki tečejo pred sodiščem ali drugimi organi, v zanj razumljivem jeziku, z iska-

njem najprimernejše rešitve skupaj z otrokom ter spremljanjem otroka pred organi in institucijami, ki odločajo o njegovih pravicah in koristih. To velja poudariti zlasti z vidika Konvencije, ki v ospredje vseh sodnih in upravnih postopkov postavlja največjo korist otroka, njegov interes, s čimer ga prvič v zgodovini obravnava kot samostojnega nosilca pravic, ki ni več podredno povezan s svojimi starši.

Volja oziroma izjava otroka se lahko uporabi v vsakem postopku, v katerem se odloča o otrokovih pravicah in koristih. Organ, ki odloča o otrokovih pravicah ali koristih (praviloma je to sodišče ali center za socialno delo), mora v svoji odločitvi posebej utemeljiti, kako je upošteval otrokovo izjavo in sledil njegovi največji koristi. Izjava otroka, kot je definirana v zakonu, v praksi predstavlja otrokovo videnje situacije doma in otrokove želje, kako naj bi družinski člani med seboj funkcionirali v prihodnje, kako si želi stike z njemu pomembnimi drugimi osebami ter kako bi rad preživel prosti čas in počitnice.

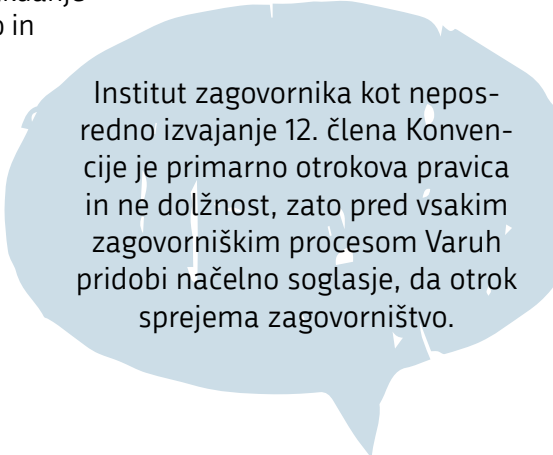

Volja oziroma izjava otroka se lahko uporabi v vsakem postopku, v katerem se odloča o otrokovih pravicah in koristih.

Varuh si tako v okviru Konvencije kot tudi Zakona o varuhu človekovih pravic prizadeva, da bi bili otroci v postopkih in zadevah, v katerih se odloča o njihovi največji koristi, s tem pa pomembno vpliva na njihovo nadaljnje življenje, slišani. Institut zagovornika otroka je vnesel v slovensko družbo neposredno uresničevanje 12. člena Konvencije in s tem zagotovil otrokom polnopravni status pri njihovi obravnavi. Vendar pa je treba upoštevati dejstvo, da je praksa institucij, ki odločajo o otrokovi prihodnosti, precej raznolika, čeprav bi morala biti obravnava otrok in njihova pravica »biti slišan« povesod enaka, pa žal še vedno ni.

OTROKOCENTRIČNOST, KI JE NI – ALI ZAKAJ JE PRAVICA BITI SLIŠAN ZA OTROKA POMEMBNA

Tako kot je za otroka pomembno učenje večšin skozi igro, tako je pomembno učenje otrokovih pravic skozi vsakdanje življenje. Ključno je, da otroci svoje pravice poznajo in da se zanje lahko postavijo, kadar to potrebujejo. Seveda je država tista, ki je dolžna zagotavljati blaginjo in varnost za svoje državljane skladno z Ustavo, obenem pa mora skrbeti tudi za kakovostno odraščanje, v katerem ne sme umanjati učenje temeljnih pravic in svoboščin, sprejemanje drugačnosti in občutljivosti za sočloveka. Konvencija predstavlja ključni konceptualni in pravni okvir, znotraj katerega države pogodbenice zagotavljajo spodbudna okolja za zdrav psihofizični in socialni razvoj otrok.

Institut zagovornika kot neposredno izvajanje 12. člena Konvencije je primarno otrokova pravica in ne dolžnost, zato pred vsakim zagovorniškim procesom Varuh pridobi načelno soglasje, da otrok sprejema zagovorništvo.

Institut zagovornika kot neposredno izvajanje 12. člena Konvencije je primarno otrokova pravica in ne dolžnost, zato pred vsakim zagovorniškim procesom Varuh pridobi načelno soglasje, da otrok sprejema zagovorništvo. Če ga odkloni, njegovo mnenje spoštujemo. To je velikega pomena zlasti zato, ker so otroci v praksi nemalokrat sočasno izpostavljeni več različnim specialističnim obravnavam (psiholog, pedopsihiater, šolska svetovalna služba, različne terapije idr.), kar zanje lahko predstavlja veliko breme. Namen zagovornika pa nikakor ni, da bi intenziviral stisko otroka, temveč da bi ga okrepil in razbremenil v delu, v katerem to potrebuje.

Otrok v današnji otrokocentrični kulturi, ki smo ji priča tudi v Sloveniji, predstavlja svojim staršem »uspešen projekt«, vse dokler skupaj funkcionirajo kot družina. Ko se zakonska ali izvenzakonska zveza prelevi v razvezni postopek, se otrok pogosto znajde v situaciji, ko je sredstvo enega ali obeh staršev za doseg njegovega cilja. Seveda se otrok tega ne zaveda, saj ni opremljen z znanji in veščinami kot odrasli ljudje. Takrat naj bi, vsaj s teoretičnega vidika, v družino posegla država. Strokovna doktrina dela z zlorabljenim otrokom, ki je bil izpostavljen katerikoli zlorabi (od fizične do čustvene), temelji na upoštevanju različnih dejavnikov, ki so odvisni od otrokovega razvoja ter socialno kulturnega okolja. Strokovne smernice za delo centrov za socialno delo pri zaščiti otrok temeljijo zlasti na dveh osnovnih ciljih, in sicer prvič na varovanju otrokovih koristi ob sočasnem preprečevanju zlorabe in morebitnega zamenjarjanja, in drugič na zagotavljanju, da so vsi ukrepi in odločitve sprejeti v celotnem procesu skozi prizmo največje koristi otroka. Kadar se preučuje največja korist otroka, je treba upoštevati otrokove potrebe in želje (izhajajoč iz otrokove starosti in zrelosti), predvideti možni učinek vsake spremembe na otroka, oceniti škodo, ki jo je otrok že utrpel in ima posledice zaradi negativnih izkušenj v družini ter nenazadnje upoštevati zmožnost staršev oziroma skrbnikov, da v prihodnje zadovoljijo otrokove psihofizične in razvojne potrebe.

Zagotavljanje učinkovitega varstva pred morebitno ogroženostjo je pri otroku zaradi stanja v družini zelo pomembno, saj naj bi bilo usmerjeno tako vanj, v družino kot celoto in hkrati v vsakega družinskega člana posebej. Pogosto žal temu ni tako, saj so otroci sredstvo za izvajanje pritiska enega starša nad drugim (primer visokokonfliktnih in dolgotrajnih razvez) ter predmet načrtna manipulacije v smislu načrtnega odtujevanja od enega starša. Strokovni delavci centrov za socialno delo so si sicer dolžni ves čas prizadevati za vzpostavitev in ohranjanje partnerskega odnosa oziroma sodelovanja z družino pri odpravi okoliščin in posledic ogroženosti otroka, vendar se v praksi kaže, da se po odstranitvi otroka iz zanj ogrožajočega okolja sistematično ne ukvarjajo dovolj intenzivno s starši na način, da bi čim prej vzpostavili okoliščine, v katere bi se otrok lahko vrnil. Vsaj uspešno ne, za kar je zagotovo več razlogov.

Nedvomno pa moramo na tem mestu nekaj besed nameniti nujnim ukrepom centrov za socialno delo. Nujne ukrepe za zaščito otroka je treba izpeljati v primeru, ko sta otrokovo življenje in / ali zdravje neposredno ogrožena, oziroma v primeru, ko obstoji utemeljen sum, da bosta ob neizvajanju ukrepov otrokovo življenje in zdravje resno ogrožena. Tu zagovornik otrok ne pride v poštev, saj gre za akutno situacijo, v kateri je treba odreagirati takoj. Sem sodijo primeri, ko starši ali skrbniki zaradi različnih vzrokov nočejo ali ne zmorejo zadovoljiti temeljnih potreb otroka in mu nuditi

ustrezne pomoči, ko jo le-ta potrebuje; kadar je otrok izpostavljen zlorabam staršev ali skrbnikov, ki so v psihotičnem stanju, so agresivni zaradi duševne bolezni, zlorabe drog ali imajo motnjo osebnosti; kadar se otrok znajde brez ustreznega nadzora, kar lahko povzroči potencialno nevarnost za njegovo življenje, kadar obstaja sum, da bo otrok žrtev izsiljevanja ali maščevanja starša; kadar je treba zaradi zavarovanja otrokove koristi le-tega nujno takoj umakniti iz ogrožajočega družinskega okolja, mu poiskati optimalno namestitev ali prepovedati stike z določeno osebo. Zagovorništvo pa je proces, ki terja svoj čas; praviloma je to osem do deset srečanj enkrat tedensko. In zato v izrazito rizičnih situacijah, v katerih je ocena ogroženosti visoka, zagovorništvo ni mogoče.

Praviloma se čustvena zloraba otroka dogaja v visokokonfliktnih razvezah, s katerimi se nemalokrat srečamo tudi v zagovorništvu. Čustvena zloraba otroka je pogosto kratkoročni (ne)zavedni cilj enega ali celo obeh staršev z dolgoročnimi posledicami, ki pa se jih ne zavedata. Predvsem velja ob tem poudariti, da je zagovornik tisti, ki otroka razbremeni te čustvene teže, ki jo na njegova nemočna ramena (nevede) polagajo starši. Ta razbremenitev, ki jo omogoči zagovornik, je pomembna popotnica otroku za vse življenje, saj mu da sporočilo, da ni on krivec za nastalo situacijo in da bodo odrasli, ki bodo odločali o njegovi prihodnosti, upoštevali tudi njegovo mnenje. To je ključno. In takrat otrok pravzaprav postane središče vsega.

»STRANSKI UČINKI« SLIŠANEGA GLASU OTROKA

Tisto, kar velja v okviru 12. člena Konvencije posebej izpostaviti, je sporočilo, da otrokovo mnenje šteje; da je tam nekdo, ki ga bo slišal, preden bo sprejeta odločitev, kako bo živel v prihodnje, kakšne stike bo imel z drugim staršem, kako se bo videval z njemu pomembnimi sorodniki in prijatelji, katero šolo bo obiskoval. Zagovornik vselej pove otroku, da otrokovo videnje želene prihodnosti morebiti ne bo v skladu z njegovo največjo koristjo, vendar o slednjem presoja le sodišče, ki pa bo otrokovo mnenje tudi slišalo. To je pomembno sporočilo otroku. Pojasnilo zagovornika otroku ob začetku zagovorniškega procesa, da ni nujno, da si otrok želi tisto, kar je v resnici dobro zanj, pomeni, da je otrok upoštevan kot enakopraven član v zgodbi, ki se mu dogaja. Pošten odnos do otroka ter postavitev jasnih meja in pričakovanj v zagovorništvu se vselej obrestuje, saj to pomeni, da otrok ne bo (ponovno) izigran. Morebiti otrok vidi v zagovorniku rešitev, čudežno palčko, s pomočjo katere se bodo razblinile njegove težave v družini, zato mora zagovornik v začetku zagovorniškega procesa vzpostaviti jasna pravila in meje ter otroku na razumljiv način pojasniti, zakaj je z njim.

Zagovornik vselej pove otroku, da otrokovo videnje želene prihodnosti morebiti ne bo v skladu z njegovo največjo koristjo, vendar o slednjem presoja le sodišče, ki pa bo otrokovo mnenje tudi slišalo.

Drugi »stranski učinek« zagovorništva je sporočilo otroku, da ima pravico sodelovati v aktivnostih, ki so povezane z njegovo prihodnostjo. Pri tem velja poudariti,

da je sporočilo, da je nekdo iz odraslega sveta opazil njegovo navzočnost in mu je mar zanj, pomembno. Namreč, otrok, ki je bil vse življenje v vlogi nedemokratičnega člana družine, bo imel morda preko zagovornika prvikrat možnost biti slišan, enako pa velja za otroke, ki so bili do razveznega postopka v središču družine, nato pa se je celotna situacija obrnila v smer, da ga starša sploh ne opazita več kot subjekt, vendar predstavlja le še orodje za manipulacijo. Biti slišan kot otrok je pomembno zato, ker se odnos do širše družbe in njenih institucij v odnosu do nas samih krepi preko lastnih izkušenj. Otrok, ki je izkusil zagovorništvo, ve, da tudi njegov glas šteje. Slednje pa je nedvomno dobra popotnica in naložba za otrokov zdrav osebni razvoj v prihodnosti.

Otrok, ki je izkusil zagovorništvo, ve, da tudi njegov glas šteje. Slednje pa je nedvomno dobra popotnica in naložba za otrokov zdrav osebni razvoj v prihodnosti.

Kot je pomembno slišati otrokov glas oziroma voljo, je prav tako pomembno pravilno pristopiti k otroku, da vzpostavita z zagovornikom varen in zdrav odnos. Kajti le v takem odnosu se bo otrok lahko odprl, povedal, kaj ga teži, zagovorniku pa se bo s tem ponudila možnost, da ga razbremeni in mu na razumljiv način pojasni, kaj se v družini dogaja.

ZAKLJUČEK

Naše skupno zavedanje, da vsi soustvarjamo družbo, v kateri živimo, je pomembno. Prav tako je pomembno, da se starši zavedajo, da jih otroci ne poslušajo, temveč posnemajo. Izkušnje držav članic EU kažejo, da bi bistveno večji napredek na področju preventive pred različnimi vrstami zlorab otrok dosegli skozi proces osveščanja in izobraževanja kot z zakonodajnimi ukrepi. Širok in hkrati zavezujoč mednarodni pravni okvir je prispeval k temu, da se je Slovenija zavezala ne le preko pilotnega projekta, temveč skozi nadgradnjo zakonskega instituta zagovorništvo otrok izvajati v praksi. Od implementacije instituta zagovornika v Zakon o varuhu človekovih pravic izvajamo promocijo na vseh območjih Slovenije, s katero želimo strokovnjakom (zlasti sodiščem, centrom za socialno delo in pedagoškim delavcem) predstaviti pogoje, pod katerimi je zagovornik otrok upravičen in kdaj ni. Nedvomno pa je najpomembnejše, da ima otrok možnost, da je njegov glas slišan, kadar odrasli odločajo o njegovi prihodnosti. V tej luči je 12. člen Konvencije naredil velik preboj v dojemanju otroka kot polnopravnega člana družine in družbe.

LITERATURA

Družinski zakonik, Uradni list RS, št. 15/17.

Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic - MEKUOP, Uradni list RS, št. 86/99.

Konvencija o otrokovih pravicah, Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij Organizacije združenih narodov in konvencij, sprejetih v Mednarodni agenciji za atomsko energijo, objavljen v Uradni list RS – Mednarodne pogodbe, št. 9/92, 3/93, 9/93, 5/99, 9/08, 13/11 in 9/13; konvencija objavljena v Uradni list SFRJ – Mednarodne pogodbe, št. 15/90.

Svet Evrope, Odbor ministrov (2011), *Strategija Sveta Evrope o otrokovih pravicah (2012–2015)*, CM(2011) 171 final, 15. februar 2012.

Ustava Republike Slovenije, Ur. l. RS, št. 33I/91, 42/97, 66/00, 24/03, 69/04, 69/04, 69/04, 68/06, 47/13, 47/13, 47/13 in 47/13.

Zakon o varuhu človekovih pravic - ZVarCP, Uradni list RS, št. 54/17.

RAZVOJ IN PERSPEKTIVA ZAGOVORNIŠTVA OTROK

THE DEVELOPMENT OF CHILD ADVOCACY AND ITS PROSPECTS

Jasna Vunduk, univ. dipl. socialna pedagoginja

višja svetnica pri Varuhu človekovih pravic RS

jasna.vunduk@varuh-rs.si

POVZETEK

Namen prispevka je prikazati razvoj zagovorništva otrok skozi številčne podatke v letih od 2017 do vključno 2020. Leto 2017 v zagovorništvu velja za prelomno, saj se je takrat zagovorništvo formaliziralo v Zakonu o Varuhu človekovih pravic, s čimer se je po desetih letih zaključil pilotni projekt Zagovornik – glas otroka. V prispevku podatke kot so število pobud, vrsta pobudnikov za postavitve zagovornika, način postavitve, regijska zastopanost idr. primerjam, povezujem in jih umeščam v prakso ter poskušam razložiti, kaj nam številke še povedo o značilnostih in razvoju zagovorništva otrok. Ugotavljam tudi trende v razvoju in jih kritično ovrednotim ter hkrati izpostavim nekaj najbolj aktualnih izzivov, ki čakajo izvajalce zagovorništva otrok v Sloveniji.

Ključne besede: zagovorništvo otrok, pobudnik, pobuda, izziv, razvoj

ABSTRACT

This paper aims to present the development of child advocacy through numerical data from 2017 to 2020. The year 2017 is considered a landmark year in advocacy, as it was the year when advocacy was formalised in the Human Rights Ombudsman Act, marking the end of the ten-year »Advocate – the Voice of the Child« pilot project. This paper compares, correlates and puts into context data, such as the number of proposals, the type of proposers requesting the appointment of an advocate, the method of appointment and regional representation, while trying to explain what else the numbers tell us about the characteristics and development of child advocacy. It also identifies and critically evaluates trends in child advocacy development, while highlighting some of the most pressing challenges facing child advocacy providers in Slovenia.

Keywords: child advocacy, proposer, proposal, challenge, development

IZ PROJEKTA V ZAKON V LETU 2017

Zagovorništvo otrok v Sloveniji poteka pod okriljem Varuha človekovih pravic Republike Slovenije (Varuh) že od leta 2007. Na podlagi Posebnega poročila o projektu Zagovornik – glas otroka (Jenkole, 2013), sklepa Državnega zbora in pozneje predloga Varuha, da se zagovorništvo otrok uredi z dopolnitvijo Zakona o varuhu človekovih pravic, je Ministrstvo za pravosodje v sodelovanju z Varuhom pripravilo novelo zakona (Uradni list RS, št. 54/17), ki je začela veljati oktobra 2017.

Zakonska ureditev zagovorništva tako temelji na desetletnih izkušnjah pri izvajanju projekta in na ugotovitvah njegove evalvacije, ki jo je opravil Inštitut RS za socialno varstvo (IRSSV, 2017). Raziskava je takrat pokazala, da je sistemska ureditev zagovorništva otrok nujna, saj odsotnost pravno-formalnih okvirjev predstavlja največjo pomanjkljivost za sodelujoče v evalvaciji in ključno vpliva na odnos pomembnih drugih, ki vstopajo v procese zagovorništva, do tega področja in s tem na doseganje ciljev in namenov zagovorništva.

Dolgo pričakovana zakonska ureditev je hkrati omogočila, da so v zakonu povzete vse rešitve, ki so se izoblikovale v dolgoletni praksi vseh udeležencev v projektu. Zagovorništvo otrok se zato po sprejemu zakona v praksi skoraj ni spremenilo. Mreža zagovornikov je bila vzpostavljena po celi državi, delo zagovornikov pa so, tako kot še danes, že takrat vodili in usmerjali območni koordinatorji v sodelovanju z Varuhom. Zagovorništvo otrok je podrobneje urejeno še s podzakonskim aktom (Uradni list RS, št. 44/18).

Varuh za namen izvajanja zagovorništva in v skrbi za razvoj mreže zagovornikov zbira in obdeluje različne podatke. V pričujočem prispevku bom nekatere od njih, npr. število pobud, pobudnike za postavitve zagovornika, način postavitve, regijsko zastopanost idr., predstavila in jih primerjala za obdobje od leta 2017 do vključno 2020. Poskušala bom tudi razložiti, kaj nam številke še povedo o značilnostih in razvoju zagovorništva otrok od njegove formalne ureditve dalje.

ŠTEVILO ZAGOVORNIKOV OTROK

Od začetka pilotnega projekta v letu 2007 je bilo v izobraževanje za zagovornike vključenih preko 150 kandidatov, nekateri med njimi ga ali niso niti zaključili ali so bili zagovorniki zelo kratek čas, drugi pa v zagovorništvu vztrajajo že vse od začetka. Od leta 2015 Varuh organizira izobraževanje za nove kandidate za zagovornike otrok vsako drugo leto in tako na seznam zagovornikov uvrsti povprečno petnajst novih strokovnjakov.

Število aktivnih zagovornikov ostaja že od leta 2017, ko je bil oblikovan uraden seznam aktivnih zagovornikov v skladu z zakonom (Varuh, 2017), okrog 60 (2017: 61, 2018: 56, 2020: 60). Kot navaja že Jenkole (2013), so že v času pilotnega projekta številni zagovorniki prenehali sodelovati; nekateri zaradi dolgotrajnosti poteka projekta in negotovosti ob tem, drugi zaradi preobremenjenosti, nekateri pa so ugotovili, da to ni delo zanje. Navedenim razlogom lahko v zadnjih letih dodamo še začasne

prekinitve zaradi dopusta za nego in varstvo otroka ali upokožitev, saj so nekateri ostajali v zagovorništvu še leta po formalni upokožitvi.

Povprečna starost aktivnih zagovornikov je med 45 in 50 let, prevladujejo ženske, z izobrazbo pedagoga, specialnega pedagoga, socialnega delavca, socialnega pedagoga, učitelja razrednega pouka in drugih sorodnih poklicev dela z ljudmi, nekaj pa je tudi pravnikov.

ŠTEVILO POBUD ZA POSTAVITEV ZAGOVORNIKA

Število pobud za postavitve zagovornika je v času pilotnega projekta konstantno naraščalo. V letih 2016, 2017 in 2018 je Varuh povprečno prejel 70 pobud letno, leta 2019 pa je bilo pobud 88, leto pozneje že 108. Število pobud v letu 2020 je presenetljivo tudi zato, ker so bila osebna srečanja otrok z zagovorniki zaradi epidemije ustavljena in so le v redkih primerih potekala na daljavo. Kot je znano, so omejitve v tem letu trajale skupaj več mesecev – v zagovorništvu skupaj skoraj pet mesecev, pa vendar je Varuh prejel rekordno število pobud.

V nadaljevanju bom ugotavljala, kdo so najpogosteje pobudniki za postavitve zagovornika, kako se je število pobud z leti spreminjalo in kje so morda razlogi za to.

POBUDNIKI ZA POSTAVITEV ZAGOVORNIKA OTROKU

Najpogosteje so pobudniki za postavitve zagovornika otroku starši, centri za socialno delo (centri) in okrožna sodišča. Pobude staršev so predstavljale približno polovico vseh pobud za postavitve zagovornika otroku vrsto let, v letu 2019 je bilo pobud staršev celo več kot pobud centrov in sodišč skupaj. Po tem letu beležimo manjši upad pobud staršev ter upad pobud centrov v letih 2018 in 2019, v letu 2020 pa velik porast pobud strokovne javnosti, predvsem okrožnih sodišč.

Trend v vlaganju pobud centrov za socialno delo je zanimiv predvsem v letih po sprejetju zakona o zagovorništvu in prenosu nekaterih pristojnosti s centrov na sodišča z začetkom uporabe Družinskega zakonika, aprila 2019. Opazili smo namreč, da so centri v letih 2018 in 2019 manjkrat predlagali postavitve zagovornika Varuhu, predlagali pa so ga v mnenju sodišču, zato je prihajalo do postavitve zagovornika otroku pozneje v postopku, kar največkrat ni v otrokovo korist. Po nekaterih domnevah centri postavitve zagovornika raje predlagajo sodišču, saj gre pogosto za sprte starše v razveznih postopkih ali celo visokokonfliktne starše, pri katerih center težko ohranja nevtraln vlogo, zato bi lahko pridobivanje soglasja za zagovorništvo od staršev pomenilo nov konflikt med staršema in razlog za nezaupanje centru.

V zadnjih dveh letih opažamo tudi, da je na centrih velika fluktuacija zaposlenih, kar je prav tako lahko razlog za upad pobud, saj novo zaposleni strokovni delavci zagovorništva še ne poznajo in se zato zanj ne odločajo.

Za pobude okrožnih sodišč je v letih po sprejetju zakona značilen velik porast. Z osmih pobud v letu 2017, 25 v letu 2019, na kar 38 pobud v letu 2020 je največje

presenečenje in hkrati uspeh instituta zagovorništva v njegovi kratki zgodovini. Že omenjena evalvacija pilotnega projekta je razkrila, da je prepoznavnost in uporaba zagovorništva otrok najmanjša ravno med sodišči, zato so bila največja pričakovanja učinka zakona usmerjena prav v sodišča. Vseeno pa si strokovnjaki, ki smo v zagovorništvo vpeti, nismo upali predstavljati, da bo odziv tolikšen v samo treh letih.

Ker številke ne povedo vsega, bom v nadaljevanju poskušala razložiti okoliščine, ki so morda vplivale nanje. Glede na že navedena opažanja glede vlaganja pobud centrov, lahko povečanje števila pobud sodišč nedvomno pripišemo spletu okoliščin – sprejetju zakona, ki je uredil zagovorništvo v oktobru 2017 in začetku uporabe Družinskega zakonika aprila 2019. V dveh letih do začetka uporabe Družinskega zakonika je bilo izvedenih več promocijskih aktivnosti v smislu priprav na uporabo določb zakonika, ki med drugim določa tudi pravico otroka do zagovornika. V tem času pa je prišlo tudi do sprememb Zakona o nepravdnem postopku, ki je področje uporabe zagovorništva v sodnih postopkih natančneje uredil, s

čimer je bila nedvomno odpravljena prenekatera dilema sodnikov in strokovnih sodelavcev sodišč. Izkušnje kažejo, da je bila prav jasna pravna podlaga za pridobitev mnenja otroka preko zagovornika otrok s seznama zagovornikov pri Varuhu verjetno ključna, da sodišča predlagajo zagovornika otrok pogosteje kot nekoč.

Določen delež pobud sodišč, kot že navedeno, lahko pripišemo tudi centrom, ki so zagovornika predlagali v mnenju/predlogu sodišču. V zadnjih dveh letih sodišča pogosto že sama pošljejo predlog za postavitve zagovornika staršem in tako pridobijo njihovo soglasje, kar lahko pospeši postopek postavitve zagovornika otroku, saj sodišča soglasje priložijo pobudi Varuhu.

Tako za pobude centrov kot sodišč pa je značilna velika razlika med regijami, o kateri več v nadaljevanju.

Med pobudniki za postavitve zagovornika so v redkih primerih tudi otroci sami, njihovi sorodniki, izredno redko pa so pobudniki drugi strokovni delavci (šole, varne hiše, različna društva), ki pridejo z otrokom ali družino v stik, čeprav zakon določa, da pobudo lahko vloži vsakdo, ki meni, da otrok ne more uresničiti pravice, da izrazi svoje mnenje.

Izkušnje kažejo, da je bila prav jasna pravna podlaga za pridobitev mnenja otroka preko zagovornika otrok s seznama zagovornikov pri Varuhu verjetno ključna, da sodišča predlagajo zagovornika otrok pogosteje kot nekoč.

NAČIN POSTAVITVE ZAGOVORNIKA OTROKA

V vseh letih izvajanja zagovorništva je največ otrok dobilo zagovornika s soglasjem obeh staršev. Če to ni bilo mogoče, je zagovornika postavilo sodišče s sklepom. Takšnih primerov je bilo v letu 2018 šest, v letu 2020 pa je 16 otrok od 88 dobilo zagovornika s sklepom sodišča. Čeprav zakon predvideva poleg soglasja staršev in

Ne glede na način postavitve zagovornika otroku – bodisi s soglasjem staršev bodisi s sklepom sodišča – pa na sodelovanje in odzivanje staršev pomembno vpliva stopnja konflikta med staršema.

sklepa sodišča tudi možnost postavitve zagovornika z odločbo centra, se po letu 2017 to ni več zgodilo.

Po naših izkušnjah je zagovorništvo bolj uspešno, če oba starša z njim soglašata. Soglasje samo po sebi pa ne zagotavlja, da bosta starša v procesu zagovorništva sodelovala konstruktivno ali prisluhnila mnenju otroka, še manj, da ga bosta tudi upoštevala. Ne glede na način postavitve zagovornika otroku – bodisi s soglasjem staršev bodisi s sklepom sodišča – pa na sodelovanje in odzivanje staršev pomembno vpliva stopnja konflikta med staršema. V postopkih, v katerih je zagovornik otroku postavljen, pogosto opazamo pomanjkanje dela s starši v okviru institucij, ki so za nudenje pomoči pristojne, hkrati pa pogosto tudi nenaklonjenost staršev, da bi se svetovanj udeležili. O tem je Varuh že večkrat pisal tudi v svojih letnih poročilih (Varuh, 2019; 2020).

ZAGOVORNIKA NAJPOGOSTEJE DOBI OTROK V POSTOPKU RAZVEZE STARŠEV

Eden od ciljev zagovorništva otrok že od samega začetka je omogočanje otrokom, da izrazijo svoje mnenje v kateremkoli postopku ali zadevi, v kateri so udeleženi. V praksi je bil zagovornik največkrat predlagan in postavljen v postopkih razveze, odločanju o zaupanju v varstvo in vzgojo, določitvi in/ali spremembi stikov, redkeje pa v drugih postopkih. Ker je prej navedenim postopkom skupno, da je otrok običajno na sredini med dvema sprtima staršema, je slednje pomembno vplivalo tudi na samo oblikovanje Koncepta zagovorništva, kakršnega imamo danes. Objektivnost in nepristranskost sta tudi zaradi konflikta med staršema ključni za proces zagovorništva, v katerem bo slišano otrokovo mnenje.

V zadnjih letih, od začetka uporabe Družinskega zakonika v letu 2019, opazujemo, da strokovne službe pogosteje kot prej predlagajo zagovornika tudi v nekaterih drugih postopkih, npr. omejitev starševske skrbi, oddaja otroka v zavodsko varstvo, nasilje v družini ipd. (Varuh, 2020). V nekaj primerih je bil zagovornik predlagan tudi v primeru spora med staršema ali spora med mladostnikom in staršema glede prešolanja.

Varuh pa občasno prejme tudi pobude za postavitve zagovornika v nekaterih drugih postopkih, npr. otroku, ki je žrtev v kazenskem postopku ali v postopku ugotavljanja očetovstva ipd., v katerih se zagovornika praviloma ne postavlja (Varuh, 2017). Ne glede na postopek ali zadevo, v kateri je otrok udeležen, se vedno presoja utemeljenost pobude na podlagi okoliščin posameznega primera, morebitne hkratne vključenosti otroka v druge strokovne obravnave ter vedno na podlagi volje otroka. Zagovorništvo je otrokova pravica in ne dolžnost.

NEUTEMELJENE POBUDE ZA POSTAVITEV ZAGOVORNIKA

Ne glede na naraščanje števila pobud za postavitve zagovornika ostaja število neutemeljenih pobud skoraj enako od leta 2017. Stagniranje si razlagamo kot dokaz, da zagovorništvo postaja vedno bolj prepoznavno in strokovni delavci, ki so najpogostejše pobudniki, razumejo čemu je otrokov zagovornik namenjen in kdaj. Večji delež neutemeljenih pobud je med laičnimi pobudniki, največkrat so to starši. Iz primerov obravnavanih pobud žal opažamo, da eden od staršev v družinskem sporu predlaga zagovornika pogosto takrat, ko je postopek v zaključni fazi in mnenje centra in/ali sodnega izvedenca ni v njegovo korist. Vsako pobudo Varuh obravnava enako skrbno in preuči vse okoliščine situacije, v kateri se nahaja otrok. Če ugotovimo, da je otrok svoje mnenje v postopku že (večkrat) izrazil in ostaja nespremenjeno ter ni več pripravljen sodelovati z novim strokovnjakom – zagovornikom, otrok zagovornika v takšnem primeru ne dobi. Pobudniku to v pisnem odgovoru pojasnimo.

Razlogi, da so pobude za postavitve zagovornika kljub temu neutemeljene, pa se skrivajo največkrat v nerazumevanju zagovorništva. Že več let Varuh občasno dobi predlog za postavitve zagovornika tudi zaradi pomanjkanja oziroma dolgih čakalnih vrst drugih ustreznih strokovnjakov, ki jih otrok potrebuje. Zagovornik, ki ne presoja o koristi otroka in ni otrokov terapevt ali sodni izvedenec, ne more nadomestiti nobenega od navedenih strokovnjakov.

ŠTEVILO SREČANJ Z OTROKI IN POVPREČNA STAROST OTROK V ZAGOVORNIŠTVU

Število srečanj zagovornika z otrokom ostaja že vrsto let približno 10 na primer, minimalno jih je vsaj 4, v izjemnih primerih pa je lahko srečanj tudi preko deset.

V letu 2019 je bilo po celotni državi izvedenih 591 srečanj zagovornikov z otroki, v pandemičnem letu 2020, ko srečanja zagovornikov z otroki skoraj pet mesecev niso potekala v živo, na daljavo pa le v redkih primerih, pa je bilo izvedenih kar 711 srečanj z otroki. Kako je epidemija posegla v zagovorništvo otrok v prvem valu, Varuh opisuje v svojem letnem poročilu (Varuh, 2020).

Evalvacija desetletnega pilotnega projekta (IRSSV, 2017) je pokazala, da je povprečna starost otrok, ko dobijo zagovornika, med 10 in 11 let. Tudi podatki po letu 2017 kažejo, da je povprečna starost otrok med 10,3 in 10,8 let. Najnižje starosti za postavitve zagovornika otroka ni, običajno pa je otrok pri starosti okoli 5 let jezikovno in kognitivno dovolj zrel, da razume pomen zagovorništva. Zgornja starost za postavitve zagovornika pa je 18 let.

RAZLIKE MED SLOVENSKIMI REGIJAMI V UPORABI ZAGOVORNIŠTVA

Zagovornik je bil ne glede na število pobud v zadnjih letih povprečno postavljen 60 otrokom letno, v letu 2020 pa se je to število izrazilo povečalo, saj je zagovornika do-

Vse od leta 2007 je bil zagovornik postavljen že skoraj 1000 otrokom, v letih od 2017 do 2020 skoraj 300.

bilo kar 88 otrok. Vse od leta 2007 je bil zagovornik postavljen že skoraj 1000 otrokom, v letih od 2017 do 2020 skoraj 300.

Kljub navedenemu pa je že evalvacija v letu 2017 pokazala, da v določenih regijah obstaja problem neodzivnosti sodišč ali centrov za sodelovanje v projektu (IRSSV, 2017). Izrazita neenakomerna zastopanost med regijami tako po številu pobud kot po številu otrok, ki so zagovornika dobili, obstaja še danes in je za izvajalce zagovorništva ena večjih ugank, še posebno ob dejstvu, da nobena od slovenskih regij ne odstopa od slovenskega povprečja po številu razvez, pri katerih je zagovornik najpogosteje postavljen. V nadaljevanju bom regije med seboj primerjala in skušala razložiti nekatere od razlogov za nastale razlike med njimi.

Na zadnjih dveh mestih med območji po številu otrok, ki so dobili zagovornika v letih od 2018 do 2020, sta območje Dolenjske – Posavja – Bele krajine in Goriško območje, kjer je bil zagovornik postavljen povprečno do petim otrokom letno. Na območju Primorske – Krasa – Južne Primorske je v tem času zagovornika dobilo okrog 10 otrok letno, medtem ko večji porast v tem obdobju beležimo na območju Celja – Koroške – Zasavja, pri čemer izstopa območje Celja z okolico. Na tem območju je bil zagovornik postavljen do 15 otrokom letno. Območje SV dela Slovenije je območje, kjer je število otrok, ki jim je bil zagovornik postavljen, izrazito poskočilo v letu 2018 (15 otrok), v letu 2019 je dobilo zagovornika 14 otrok, naslednje leto pa le 6. Na vseh zadnjih treh omenjenih območjih (Celje, Piran, Maribor in Murska Sobota) so bile v letu pred epidemijo izvedene večje predstavitve za strokovno javnost, ki so bile tudi medijsko odmevne, zato si, ob skoraj enaki promocijski dejavnosti, opisane trende težko razložimo.

Območji, kjer lahko trdimo, da je zagovorništvo otrok najbolj prepoznavno in najbolj zasidrano, saj je primerov konstantno veliko in je hkrati sodelovanje s strokovnimi delavci centrov in aktivnost okrožnih sodišč največja, sta območji Gorenjske in Ljubljane z okolico. Zagovornika je tu dobilo vsako leto vsaj deset otrok, v letu 2020 pa na območju Ljubljane celo preko 30 otrok. Prav na slednjih dveh območjih je bilo že v času pilotnega projekta ugotovljeno, da imata največ primerov in največ srečanj z otroki.

Kljub zgornjim številkam pa so še vedno velike razlike med posameznimi enotami centrov, ki predlagajo postavitve zagovornika otrokom. Velja celo, da nekatere enote pobud za postavitve sploh ne podajo, ali pa je teh nesorazmerno malo glede na druge enote.

Kot ugotavlja že Jenkole (Jenkole, 2013), nekateri centri ne podajo pobud, čeprav so z zagovorništvom seznanjeni. Navaja, da je iz pogovorov s strokovnimi delavci bilo že takrat mogoče razbrati določeno zaskrbljenost, da bi bilo, če bi predlagali, da se otroku pomaga s postavitvijo zagovornika, mogoče razumeti, da svojega dela ne zmorejo opravljati kakovostno. Podobni pomisleki obstajajo tudi še danes, so celo prepričanja, da zagovorništvo ne bi bilo potrebno, če bi centri svoje delo opravljali dovolj zavzeto. To ne drži in takšnim izjavam že Jenkole pripisuje nepoznavanje posebnosti dela zagovornika in dela centrov. Otrok namreč potrebuje nevtralno osebo,

ki ne zastopa nobene institucije, pripada samo njemu in si lahko samo zanj vzame toliko časa, kot je potrebno, da ji lahko zaupa, da bo njegovo mnenje posredovano nespremenjeno in da mu daje oporo, ko je treba (Jenkole, 2013).

V daljšem obdobju izvajanja zagovorništva pa vendarle opažamo pozitivno spremembo in ugotovljamo, da strokovni delavci centra predlagajo zagovorništvo za otroka tudi iz razloga nepristranskosti zagovornika in možnosti, da se ta res posveti samo otroku. Strokovni delavci v različnih razgovorih namreč priznavajo, da se kljub vsem pridobitvam, ki jih je prinesel Družinski zakonik, v največji stiski znajdejo prav zaradi različnih vlog, ki naj bi jih center nudil družini. Strokovni delavec centra naj bi predstavljal hkrati pomoč družini, vzpostavil zaupen odnos z njimi, starše krepil v njihovi starševski vlogi, na drugi strani pa skrbel za največje koristi otrok tudi z vlaganjem predlogov sodišču za izrek ukrepov za nadzor ali omejitev starševske skrbi. Hkrati pa naj bi center med sptima staršema slišal in okrepil tudi oziroma predvsem glas otroka, pridobil njegovo mnenje in mu nudil psihosocialno pomoč, ko je to potrebno. Nedvoumno je, da tudi skupina strokovnih delavcev enega centra v številnih primerih vsega navedenega v vseh primerih ne zmore opravljati, saj številni starši izgubijo zaupanje do centra, kar pa ima vedno za posledico zmanjšanje možnosti pomoči otroku.

Zagovorništvo otrok zato številni centri že prepoznajo kot institut, ki se otroku lahko posveti, si zanj vzame čas, mu nudi razbremenitev in hkrati okrepi njegov glas. Izjava, ki jo sicer večina otrok ob zaključku procesa zagovorništva napiše, je otrokova pravica in ne dolžnost, v odnosu z zagovornikom pa otrok dobi izkušnjo spoštljivega odnosa, varnega prostora, kjer njegovo mnenje, želje in potrebe dobijo svoje mesto in priznanje.

Kot že navedeno, se je število pobud okrožnih sodišč od leta 2018 izrazito povečalo, vendar pa je za pobude sodišč značilna še bolj izrazita regijska neenakomernost kot za pobude centrov. Izrazito namreč izstopa le nekaj okrožnih sodišč, kjer sodišče bodisi predlaga postavitve zagovornika, sledi predlogu centra ali zagovornika otroku postavi na predlog Varuha (Varuh, 2020). Po informacijah, ki jih imamo od sodnikov, ki zagovornika otrok večkrat uporabijo v svojih postopkih, je zagovornik sodniku v pomoč pri razumevanju odnosov v družini, otrokovega mnenja in njegovega doživljanja trenutne družinske situacije. Izkušnje kažejo in sodniki potrjujejo, da so tako starši kot otroci pogosto v procesu zagovorništva bolj pristni kot v stiku z drugimi institucijami, poročilo zagovornika in koordinatorja ter mnenje otroka pa je sodniku lahko v pomoč, da sprejme odločitev, ki je dolgoročno v korist otroku. Veseli nas, da so sodniki praviloma naklonjeni tudi temu, da se otroku omogoči, da zaključi proces zagovorništva brez časovnega pritiska, četudi na račun predstavitve naroka, saj menijo, da je zagovorništvo v postopku lahko dejavnik, ki vpliva na morebitne nove sodne postopke v zvezi z otrokom v prvih letih po odločitvi sodišča, pri kateri je bilo pridobljeno mnenje otroka z zagovornikom (spremembe stikov, sprememba zaupanja v varstvo in vzgojo ipd.).

Zagovorništvo otrok zato številni centri že prepoznajo kot institut, ki se otroku lahko posveti, si zanj vzame čas, mu nudi razbremenitev in hkrati okrepi njegov glas.

PERSPEKTIVA IN IZZIVI INSTITUTA ZAGOVORNIŠTVA OTROK

Kot strokovna delavka spremljam zagovorništvo otrok ves čas njegovega obstoja in ugotavljam, da je za nami že veliko prehojene poti, pred nami pa še številni izzivi. Zdi se, da je začetno zavračanje ideje zagovorništva otrok in strahu pred njim že preseženo. Tudi ideja, da so otroci subjekti in ne zgolj objekti postopkov, je na načelni ravni sprejeta, njeno uresničevanje v praksi pa žal pogosto še vedno ne. Prav tako ureditev zagovorništva v zakonu ne pomeni, da imajo otroci po celotni Sloveniji enako možnost dobiti zagovornika, saj so zanj prikrajšani tisti otroci, ki brez pridobljenega soglasja in brez pobud do njega ne morejo dostopati. Tudi če otrok ima zagovornika, ta na sodišču nima povsod enake vloge. Izkušnje kažejo, da otrokovo mnenje, ki ga zagovornik prenese in predstavi organom in institucijam, ki o otroku odločajo, za zdaj ni povsod enako sprejeto in upoštevano.

Institut zagovorništva otrok je še vedno mlad in razvijajoč se institut, ki se prilagaja družbenim razmeram, zato bo praksa pokazala, kje je morda še mesto za otrokovega zagovornika. Morebitna nova področja pa bi utegnila pomeniti tudi spremembe ali vsaj prilagoditve trenutnega Koncepta zagovorništva otrok.

Aktivnosti z namenom povečanja prepoznavnosti in razumevanja zagovorništva tako med laično kot strokovno javnostjo so zagotovo področje, ki bi ga bilo mogoče dodatno okrepiti. Glede na opisane trende med pobudniki strokovne javnosti v zadnjih letih bi bilo smiselno tudi analizirati potrebe, povezane z zagovorništvom med strokovno javnostjo in ustreznim organom in institucijam predlagati, da se predstavitev zagovorništva vključijo med redna izobraževanja za strokovne delavce centrov, sodišč, strokovnjakov, zaposlenih v vzgoji in izobraževanju, mediatorjev in drugih strokovnjakov, ki delajo z otroki in družinami.

Institut zagovorništva otrok je še vedno mlad in razvijajoč se institut, ki se prilagaja družbenim razmeram, zato bo praksa pokazala, kje je morda še mesto za otrokovega zagovornika.

Kot je bilo ugotovljeno že ob zaključku pilotnega projekta, pa zgolj osveščanje in informiranje glavnih akterjev (centri, sodišča, druge strokovne službe) v zagovorništvu ne zadošča za odločitev za uporabo zagovorništva. Pri tem ne gre pozabiti, da je zagovornik otrokova pravica in da vsak otrok zagovornika niti ne potrebuje ali ga ne želi, hkrati pa ni dolžnost, da ga strokovni delavec zanj predlaga. Pred izvajalci zagovorništva je zato izziv ugotoviti, ali so razlogi za velike razlike med regijami v nepoznavanju ali nestrinjanju s konceptom zagovorništva ali pa je razlog morda res v tem, da je otrokova pravica, da izrazi svoje mnenje, uresničena na drugačen način, v okviru drugih strokovnih služb.

Za uresničitev navedenih izzivov pa institut zagovorništva otrok vsekakor potrebuje tudi širitev mreže udeležencev v zagovorništvu ter okrepitev v obliki kadra in sredstev.

LITERATURA

Inštitut RS za socialno varstvo. (2017) *Evalvacija projekta zagovornik – glas otroka: končno poročilo evalvacije*. Dostopno na: <https://www.irssv.si/index.php/category-list-potreben-za-bt-slider/740-evalvacija-projekta-zagovornik-glas-otroka> (26. oktober 2021).

Jenkole, M. (2013). *Zagovornik – glas otroka: posebno poročilo Varuha človekovih pravic RS: pilotski projekt 2007-2012*. Ljubljana: Varuh človekovih pravic RS.

Splošni akt o načinu izvajanja zagovorništva otrok, organizaciji zagovorništva, vključitvi otroka v zagovorništvo ter nalogah, sestavi in načinu dela strokovnega sveta. (2018). Uradni list RS, št. 44/18.

Varuh človekovih pravic Republike Slovenije. (2018). *Koncept zagovorništva otrok*. Dostopno na: <https://www.varuh-rs.si/> (23. oktober 2021).

Varuh človekovih pravic Republike Slovenije. (2018). *Letno poročilo Varuha človekovih pravic RS za leto 2017*. Dostopno na: <https://www.varuh-rs.si/porocila-projekti/publikacije-gradiva/letna-porocila-priporocila-dz-odzivna-porocila-vlade/> (23. oktober 2021).

Varuh človekovih pravic Republike Slovenije. (2019). *Letno poročilo Varuha človekovih pravic RS za leto 2018*. Dostopno na: <https://www.varuh-rs.si/porocila-projekti/publikacije-gradiva/letna-porocila-priporocila-dz-odzivna-porocila-vlade/> (23. oktober 2021).

Varuh človekovih pravic Republike Slovenije. (2020). *Letno poročilo Varuha človekovih pravic RS za leto 2019*. Dostopno na: <https://www.varuh-rs.si/porocila-projekti/publikacije-gradiva/letna-porocila-priporocila-dz-odzivna-porocila-vlade/> (23. oktober 2021).

Varuh človekovih pravic Republike Slovenije. (2021). *Letno poročilo Varuha človekovih pravic RS za leto 2020*. Dostopno na: <https://www.varuh-rs.si/porocila-projekti/publikacije-gradiva/letna-porocila-priporocila-dz-odzivna-porocila-vlade/> (23. oktober 2021).

Zakon o dopolnitvah zakona o varuhu človekovih pravic RS. (2017). Uradni list RS, št. 54/17.

POSTOPEK POSTAVITVE ZAGOVORNIKA OTROKU: OD POBUDE DO IZJAVE OTROKA

THE PROCESS OF APPOINTMENT OF AN ADVOCATE TO A CHILD: FROM FILING A PROPOSAL TO A CHILD'S STATEMENT

Lidija Hvastja Rupnik, univ. dipl. komunikologinja

višja svetovalka pri Varuhu človekovih pravic RS

lidija.hvastja-rupnik@varuh-rs.si

POVZETEK

V prispevku bom opisala postopek zagovorniškega procesa od podaje pobude Varuhu človekovih pravic RS za postavitve zagovornika do zaključka zagovorniškega procesa. Odgovorila bom na vprašanja, kot so: pobudniki, v katerih postopkih lahko postavimo zagovornika, kako obravnavamo pobudo, kateri so načini postavitve zagovornika in pravne podlage za postavitve, kako poteka zagovorniški proces od postavitve zagovornika do izjave otroka in s tem zaključka zagovorništva.

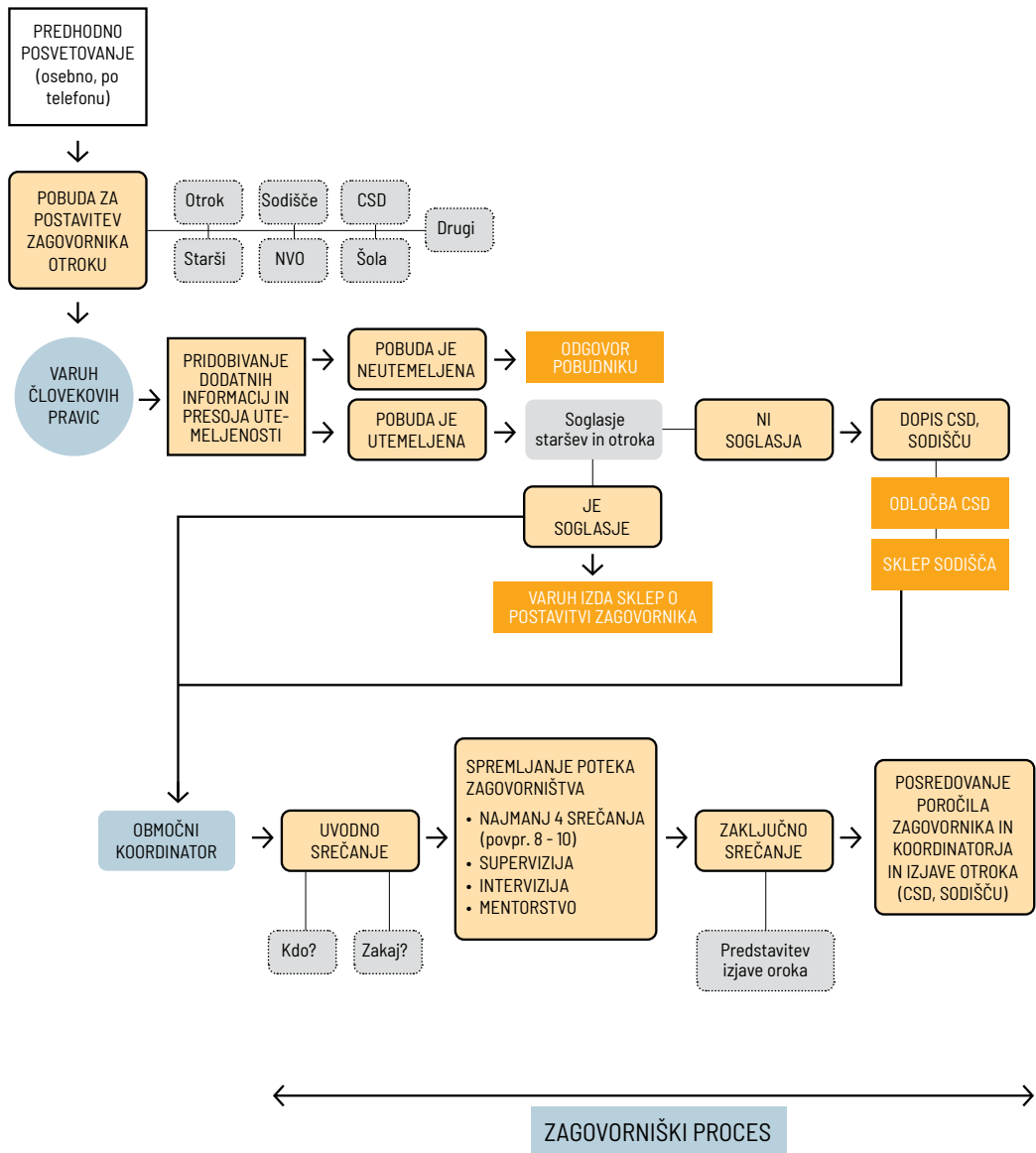
Ključne besede: Varuh človekovih pravic, zagovorništvo otrok, pobuda za postavitve zagovornika, postopek zagovorništva, izjava otroka

ABSTRACT

In this article, I describe the procedure of the advocacy process from the submission of the proposal to the Ombudsman of the Republic of Slovenia (hereinafter: the Ombudsman) for the appointment of an advocate to the conclusion of the advocacy process. I answer questions such as: who are the proposers, in what procedures we can appoint an advocate, how do we address the proposal, what are the ways of appointing an advocate and the legal basis for the appointment, and how does the advocacy process go from appointing an advocate, to the child's statement and thus the conclusion of advocacy.

Keywords: Human Rights Ombudsman, child advocacy, proposal for advocacy, process of advocacy, child's statement

Prikaz postopka postavitve zagovornika otroku in poteka zagovorništva

Vir: Interno gradivo Varuha človekovih pravic RS za namen promocije zagovorništva, 2019

OBRAVNAVA POBUDE

Varuh obravnava pobude za imenovanje oziroma postavitve zagovornika otrok (pobuda) v okviru svoje notranje organizacijske enote za zagovorništvo otrok. Skladno s 25.a členom Zakona o varuhu človekovih pravic lahko pobudo za postavitve zagovornika poda vsakdo, ki meni, da otrok ne more uresničiti pravice, da izrazi svoje mnenje (ZVarCP-UPB2, 2017). Najpogosteje se s pobudo za postavitve zagovornika na Varuha obračajo starši, okrožna sodišča (sodišče) in centri za socialno delo (center), v zadnjem času pa tudi otroci ali mladostniki sami in odvetniške družbe, ki zastopajo starše. Pobuda mora biti v pisni obliki in mora poleg podatkov o otroku vsebovati tudi opis zadeve in trenutnih družinskih razmer, podatke o postopku na sodišču ali centru, ki zadeva otroka, morebitnih posebnostih v razvoju otroka ali če je otrok obravnavan tudi v drugih službah, morebitnem nasilju v družini ali nad otrokom ipd. (Dolčič idr., 2019).

Največ pobud za postavitve zagovornika, ki jih obravnava Varuh, se nanaša na sodne postopke urejanja stikov s starši, spremembe zaupanja v varstvo in vzgojo otroka ter razvezne postopke, manj pa je pobud, ko gre za odvzem otroka iz družine, namestitvev otroka v mladinski dom ali zavod, prešolanje otroka, nasilje v družini in urejanje stikov z drugimi sorodniki.

Za vložitev pobude pobudniku ni treba pridobiti soglasja staršev. Soglasje skuša pridobiti Varuh ali pa se zagovornika postavi s sklepom sodišča ali odločbo centra za socialno delo, kar bo pojasnjeno v nadaljevanju.

Vedno več je pobud, predvsem sodišč in centrov, ki že vsebujejo soglasje staršev in informacijo, da je otrok seznanjen z možnostjo, da dobi zagovornika in se s tem tudi strinja. Tako lahko zelo hitro postavimo zagovornika, saj nam soglasja staršev ni treba pridobiti. Zagovornik svojega dela namreč ne more opraviti kvalitetno, če je postavljen prepozno. V korist otroka je, da dobi zagovornika čim prej, ko nastopi problem in so postopki ali zadeve še v začetni fazi. Tako imata otrok in zagovornik dovolj časa, da vzpostavita zaupen odnos, da zagovornik otroka okrepi v tej meri, da bo zmožel izraziti svoje mnenje in da pristojni organi prejmejo otrokovo mnenje dovolj zgodaj, da ga lahko uporabijo pri svoji končni odločitvi. Srečujemo pa se tudi s primeri, ko prejmemo pobudo skupaj s priloženimi soglasji staršev, potem pa se pri obravnavi pobude izkaže, da ni utemeljena ali pa otrok ne želi imeti zagovornika.

Ko Varuh prejme pobudo, najprej prouči, če so izpolnjeni vsi pogoji za postavitve zagovornika.

Želeli bi si, da bi bile pobude, ki jih prejmemo, bolj strokovno argumentirane. V mislih imamo pobude centrov in sodišč, ki delajo z družino, poznajo družinsko dinamiko in morebitne posebnosti pri otroku. Seveda pa strokovne argumentacije pobude ne pričakujemo od laične javnosti.

Ko Varuh prejme pobudo, najprej prouči, če so izpolnjeni vsi pogoji za postavitve zagovornika. Pri presoji o utemeljenosti pobude si zastavimo nekaj vprašanj, in sicer:

- S kakšnim namenom bi otroku postavili zagovornika? Ali otrok ne zmore sam jasno izraziti in oblikovati svojega mnenja in potrebuje pri tem pomoč? Ker je oblikovanje in izražanje lastnega mnenja pravica otroka in ne dolžnost, je pomembno tudi to, da pridobimo informacijo, če se otrok strinja s tem, da bi imel zagovornika.
- Komu bomo mnenje otroka lahko posredovali? Torej ali tečejo postopki in zadeve, v katerih se odloča o otrokovih pravicah in koristih in bo mnenje otroka lahko uporabljeno.
- Kateri cilji morajo biti doseženi, da se bo zagovorništvo zaključilo? Je to razbremenitev otroka v stiski, iskanje rešitev skupaj z otrokom v trenutnih okoliščinah ali opolnomočenje, da bo zmožel izraziti svoje mnenje in ga preko zagovornika prenesti staršem in institucijam, ki odločajo o njegovi prihodnosti?

Po proučitvi pobude Varuh za pridobitev dodatnih informacij vzpostavi stik s pobudnikom in pojasni nadaljnji potek postopka. Po potrebi se za dodatne informacije obrne tudi na druge službe, na primer center ali sodišče (Dolčič idr., 2019).

Varuh avtonomno odloča, če je prejeta pobuda utemeljena in bo zagovornik postavljen ali pa je neutemeljena in postavitve zagovornika ni smiselna, potrebna ali v korist otroku. Kadar pobuda ni utemeljena, Varuh pobudnika pisno obvesti o razlogih za neutemeljenost. Primeri neutemeljenih pobud za postavitve zagovornika so na primer: premajhna starost in zrelost otroka, če otrok potrebuje terapevtsko obravnavo psihologa ali pedopsihiatra ali če potrebuje zastopnika oz. skrbnika za posebni primer, če je že v naprej ugotovljeno, da otrokove želje niso v korist otroku (npr. nujni odvzem otroka), če je otrok žrtev kaznivega dejanja in potrebuje pooblaščenca, pa tudi ko sodišče odloča o začasni odredbi in pri visoko konfliktnih razvezah.

POSTAVITEV ZAGOVORNIKA OTROKU

Zagovornik je lahko postavljen otroku na tri načine: s soglasjem staršev, z odločbo centra ali s sklepom sodišča.

Varuh lahko, po proučitvi pobude in oceni, da je le-ta utemeljena, postavi zagovornika na podlagi soglasja staršev ali zakonitih zastopnikov in določi zagovornika s seznama zagovornikov. Če je bila staršu odvzeta starševska skrb ali trajno ni sposoben izraziti svoje volje, njegova privolitev ni potrebna. Soglasje staršev ali zakonitih zastopnikov tudi ni potrebno, če z imenovanjem zagovornika soglašča otrok, ki je že dopolnil 15 let.

Ko Varuh pridobi podlago oz. soglasje, s svojega seznama zagovornikov izbere najbolj primerne zagovornika in izda sklep o imenovanju zagovornika. Sklep in obvestilo o imenovanju zagovornika prejmejo starši in organi, ki vodijo postopek ali zadevo (sodišče, center).

Zagovornik je lahko postavljen otroku na tri načine: s soglasjem staršev, z odločbo centra ali s sklepom sodišča.

Kljub prizadevanjem, da starši prepoznajo korist postavitve zagovornika njihovemu otroku, pa se srečujemo tudi s primeri, ko starši soglasja ne podajo. V tem primeru pošljemo centru ali sodišču predlog, da zagovornika imenujejo z odločbo ali sklepom, za kar se ne potrebuje soglasja staršev. Če organ presodi, da je postavitev zagovornika potrebna oziroma v korist otroku, mu posredujemo ime najustreznejšega zagovornika, ki je vključen na Varuhov seznam zagovornikov. Če organ ne prepozna potrebe po postavitvi zagovornika oziroma zavrne predlog Varuha, lahko Varuh skladno s 25.č členom Zakona o Varuhu človekovih pravic zaprosi za pojasnilo, kako bo v postopku zagotovljena pravica otroka, da izrazi svoje mnenje.

POTEK ZAGOVORNIŠKEGA PROCESA

Varuh med potekom zagovorništva spremlja zagovorniške primere in sodeluje z območnim koordinatorjem, ki spremlja delo zagovornika, organizira uvodno srečanje, na katerega so vabljeni otrok, starši ali zakoniti zastopniki, lahko pa tudi predstavnik institucije, ki je podala pobudo za postavitev zagovornika. Na uvodnem srečanju so otrok in starši seznanjeni z zagovornikom in koordinatorjem, načinom dela, natančno opredelijo nalog in ciljev ter dogovorom, kdaj in kje bodo srečanja potekala (Dolčič idr., 2019). Na uvodnem srečanju koordinator tudi preveri pripravljenost otroka za sodelovanje v zagovorništvu. Če otrok ne želi sodelovati

in bi mu srečanja povzročala dodatno stisko, zagovorništvo prekinemo, a je takih primerov zelo malo, saj se otroci v večini sprostijo in razbremenijo morebitnega strahu pred zagovorništvom že po prvem spoznavnem pogovoru z zagovornikom.

Srečanja otroka in zagovornika potekajo na dogovorjenem kraju, praviloma enkrat tedensko, celoten postopek zagovorništva pa traja dva do tri mesece. Naloga zagovornika je, da po vsakem srečanju z otrokom pripravi poročilo, ki ga koordinator pregleda in

posreduje Varuhu. Pomembno je, da tekom zagovorniškega procesa zagovornik nastopa kot neodvisen, sodeluje le z otrokom in ne s staršema. S staršema sodeluje koordinator, zagovornik pa je osredotočen le na stike z otrokom. Zagovornik tudi ne rešuje sporov med odraslimi, ne prevzema nalog centra za socialno delo ali sodišča in ne zastopa otroka v pravnem pomenu, niti ne presoja, kaj je največja korist otroka. V večkratnih srečanjih zagovornik z otrokom vzpostavi zaupen odnos, mu pojasni namen zagovorništva, ga informira o postopkih in zadevah ter o njegovi pravici do mnenja. Pri tem upošteva starost in zrelost otroka, tako da otroku prenese informacije na njemu primeren in razumljiv način. Naloga zagovornika je tudi, da omogoči in poskrbi, da bo otrok seznanjen z njegovimi možnostmi in bo aktivno sodeloval pri pripravi izjave. Ko se zagovornik srečuje z otrokom, ga ne zaslišuje, saj je to, da izrazi svoje mnenje, njegova pravica in ne dolžnost.

Včasih se srečamo s primeri, ko je volja otroka očitno podvržena zunanjim pritiskom in vplivom. Prav zaradi tega izražene želje otrok ni moč vedno upoštevati kot največ-

Pomembno je, da tekom zagovorniškega procesa zagovornik nastopa kot neodvisen, sodeluje le z otrokom in ne s staršema.

je koristi zanje. O največji koristi otroka pa ne odloča zagovornik, katerega naloga je prenesti glas otroka, pač pa o tem odločajo pristojni organi.

IZJAVA OTROKA

Zagovornik otroku na srečanjih pojasni, da lahko svoje mnenje zapiše v obliki izjave, ki se lahko uporabi v vsakem postopku, v katerem se odloča o njegovih pravicah in koristih. Z izjavo lahko otrok izpove svoje misli, čustva, želje, poglede in stališča oziroma doživljanje glede oseb, dogodkov, okoliščin in postopkov, ki jih zaznava kot pomembne v svojem življenju in vplivajo na njegovo počutje ali položaj (Dolčič idr., 2019). Izjava otroka nastaja postopoma skozi srečanja in v prisotnosti zagovornika. Zagovornik vedno preveri, ali otrok razume zapisano v izjavi, in je dolžan od otroka pridobiti privolitev, da se njegova izjava uporabi v postopkih na centru ali sodišču. Otroku tudi pojasni, da njegovo mnenje ne bo nujno vplivalo na končno odločitev institucij, ki odločajo o njegovih pravicah in koristih. Po končanem zagovorništvo oziroma ko/če otrok zapiše izjavo, koordinator organizira zaključno srečanje, na katerega so povabljeni otrok, starši ali zakoniti zastopniki in zagovornik. Na zaključnem srečanju so starši ali zakoniti zastopniki ustno seznanjeni z otrokovo izjavo, razen če otrok že predhodno izrazi željo, da se staršev ali zakonitih zastopnikov ne seznanj z zapisanim v izjavi. Ker je izjava pravica otroka in ne njegova dolžnost, se lahko otrok sam odloči, kdo je lahko seznanjen z njegovo izjavo oziroma se lahko tudi odloči, da izjave ne bo zapisal ali da se z izjavo seznanj le določene posameznike ali organ. Če se otrok odloči, da bo zapisal izjavo, Varuh pošlje kopijo izjave organu, ki vodi postopek (sodišče, center), skupaj z zaključnim poročilom zagovornika in koordinatorja. Če otrok ne želi zapisati izjave, pa Varuh organu, ki vodi postopek, pošlje le zaključni poročili zagovornika in koordinatorja.

S tem se zagovorništvo zaključi, zagovornik pa je po potrebi otroku na voljo do konca postopka, za katerega je bil zagovornik postavljen. Zagovornik je lahko tudi vabljen na sodišče zaradi postopka, za katerega je bil postavljen. Ob tem je pomemben 25.c člen Zakona o varuhu človekovih pravic, ki določa, da mora zagovornik varovati kot tajnost, kar mu je zaupal otrok. Pri posredovanju otrokovega mnenja zagovornik upošteva otrokovo voljo. Nadalje ZVarCP določa, da sme zagovornik kot priča odreči pričanje o dejstvih, za katera je izvedel od otroka pri opravljanju dejavnosti zagovornika in glede katerih otrok nasprotuje njihovemu posredovanju (ZVarCP-UPB2, 2017). Ta določba pa ne velja, če zagovornik na srečanju z otrokom izve, da se je ali se še vedno nad otrokom izvaja nasilje ali da je otrok priča nasilju. V tem primeru je zagovornik dolžan o tem takoj pisno obvestiti pristojni center in koordinatorja.

ZAKLJUČEK

Postopek postavitve zagovornika otroku zahteva temeljito proučitev pobude, ki mora izpolnjevati določene pogoje, da otrok dobi zagovornika. Zato zagovornika ne moremo postaviti z danes na jutri, čeprav občasno pobudniki prav to želijo oziroma pričakujejo. Vsakemu pobudniku najprej pojasnimo, kako potekata obravnava pobude

in postopek postavitve zagovornika ter kateri pogoji morajo biti izpolnjeni, da otrok lahko dobi zagovornika. Pobudnikom tudi pojasnimo, koliko časa predvidoma potrebujemo za postavitve zagovornika. Ob tem moramo upoštevati, ali pobuda vsebuje vse podatke, ki jih potrebujemo za obravnavo, ali pa jih mora pridobiti Varuh, kar podaljša postopek postavitve zagovornika. Nenazadnje je časovni okvir postavitve zagovornika odvisen tudi od razpoložljivosti zagovornikov, saj je pobud, zaradi boljše prepoznavnosti zagovorništva, vedno več, Varuh pa ima na svojem seznamu omejeno število zagovornikov. Ne zgodi pa se, da bi otrok, če so izpolnjeni vsi pogoji za postavitve, ostal brez zagovornika. Da bi bila mreža zagovornikov po vsej Sloveniji dovolj velika, pri Varuhu, ob potrebi po novih zagovornikih, organiziramo izobraževanja in s tem zagotavljamo nemoteno delovanje zagovorništva otrok. K temu nas zavezuje že prva točka 25.a člena ZVarCP, ki določa, da vsem otrokom zagotovimo enako dostopnost do zagovornika.

LITERATURA

Dolčič, T., Hvastja Rupnik, L., Javornik, L. in Vunduk, J. (2019). *Ali slišimo otroke, ko odločamo o njihovi prihodnosti?* Brošura o zagovorništvu – za strokovno javnost. Varuh človekovih pravic RS.

Zakon o varuhu človekovih pravic (ZvarCP-UPB2). 2017. Uradni list RS, št. 69/17. <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2017-01-3271/zakon-o-varuhu-clovekovih-pravic-uradno-precisceno-besedilo-zvarcp-upb2>.

ZAGOVORNIŠTVO – GLAS OTROKA NA STROKOVNO PODPOREN NAČIN

ADVOCACY – THE VOICE OF THE CHILD IN A PROFESSIONALLY SUPPORTIVE MANNER

mag. Martina Jenkole, mag. znanosti s kadrovske izobraževalnega področja

območna koordinatorica za zagovorništvo otrok za Notranjsko, Kras
in Južno Primorsko
martina.jenkole@gmail.com

POVZETEK

Namen ponazoritve zagovorništva otrok v tem prispevku ni zgolj prikazati, kako na strokovno podporen način okrepiti in opolnomočiti otroka, ampak tudi, kako obravnavati otroka kot subjekt in nanj pogledati širše, celostno, ter hkrati opozoriti na potrebo po vključevanju staršev v ustrezno strokovno pomoč ali svetovanje. Z usmerjenostjo v pomembne podrobnosti procesa zagovorništva želim opozoriti na pomembnost njihovega upoštevanja, saj s preciznostjo in usmerjenostjo v otroka in njegov odziv upošteva zapletenost zagovorništva v dobrobit otrok. So ključnega pomena za vzpostavljanje odnosa z otrokom in graditev sodelovanja pri odločitvah, ki vplivajo na njegovo življenje. Strategije zagovorništva pa morajo vključevati tudi širše prepoznavanje pomena glasu otroka in razumevanje odnosov moči med odraslimi in otroki, da bi tako pripomogli k prenehanju obravnavanja otrok kot podrejenih. To bi bilo izhodišče, da bi se glas otrok vedno pogosteje resnično slišal, kjer je to potrebno.

Ključne besede: zagovorništvo, subjekt, opolnomočenje, glas otroka, sodelovanje

ABSTRACT

The aim of the illustration of child advocacy in this paper is not only to show how to expertly support and empower a child, but also how to treat the child as a subject and see him or her in a wider – holistic context and at the same time draw attention to the need to involve parents in appropriate professional assistance or counselling. By focusing on the important details of the advocacy process, I wish to draw attention to the importance of taking them into account, because with their precision and

focus on the child and his or her response, they take into account the complexity of advocacy for children's well-being. They are crucial for establishing a relationship with the child and building cooperation in decisions affecting his or her life. Advocacy strategies should also include a broader recognition of the importance of the child's voice and understanding of the power relations between adults and children in order to help the treatment of children as subordinates. This would be the starting point for children's voices to be truly heard more often where necessary.

Keywords: advocacy, subject, empowerment, child's voice, cooperation

UVOD

Zagovorništvo otroka ali mladostnika (otroka) pomeni govoriti v imenu otroka oziroma govoriti v njegovo korist – je glas otroka. To nikakor ni ugotavljanje, kaj je za otroka najbolje, ampak je odpiranje možnosti, da pove, kar želi povedati. Je pot sodelovanja in soustvarjanja, pri čemer ima otrok glavno, zagovornik pa stransko vlogo – je pomočnik otroku, da ta ubesedi svoje misli, težave, vprašanja, doživljanje situacije, v kateri se nahaja, in seveda svoje želje in poskrbi, da se ga sliši v pravem pomenu besede.

ZAGOVORNIŠKA DRŽA

Zagovornica/zagovornik (zagovornik) je strokovnjak, ki ima primeren in spoštljiv odnos do otroka in vseh udeleženi v procesu zagovorništva. Zaveda se svoje vloge, da s tem, ko se vključi v reševanje problema, vstopi v družinske odnose, vendar nikogar ne izrine. Dela samo za otroka. S starši se dogovarja le o morebitni spremembi že določenih terminov srečanj. Ni srednje poti, ki bi jo lahko izbral, da se ne zameri staršem, ko se mu želijo zaupati ali se z njim pogovarjati. To je nujno za vzpostavitev zaupnega odnosa z otrokom, saj le tako otrok čuti, da je zagovornik tam samo zanj, posluša le njega in ni pod vplivom staršev. Starši so že na uvodnem srečanju seznanjeni s tem, da je zagovornik samo za otroka, oni pa se lahko obračajo na koordinatorja. Hkrati pa se s tem prepreči tudi to, da bi eden od staršev lahko bolj vplival na zagovornika. V primeru neupoštevanja postavljenih mej s strani katerega od staršev zagovornik vljudno spomni na dogovorjeno in predlaga, naj se obrnejo na koordinatorja.

Starši so že na uvodnem srečanju seznanjeni s tem, da je zagovornik samo za otroka, oni pa se lahko obračajo na koordinatorja.

Za dobro in odgovorno delo mora biti pozoren tudi na to, da:

- gradi zaupen, a ne prijateljski odnos;
- se vživlja v situacijo otroka, vendar je ne komentira, sprejema jo brezpogojno, tako kot je, brez olepševanja;
- razume stisko otroka, a ga ne pomiluje;

- ne dela zaključkov, le pomaga otroku, da ubesedi, saj le tako dobi pravi uvid v situacijo;
- pomaga s podajanjem potrebnih informacij, a ne svetuje, kaj naj otrok naredi ali reče;
- na različne načine pomaga otroku, da ubesedi, kar želi povedati, nikakor pa ga ne usmerja;
- ne sprejema zgolj, kar je povedal, ampak preveri, če otroka pravilno razume;
- ne vztraja, da je v izjavi napisano vse, kar je povedal. Sprejme to, kar želi povedati otrok;
- izjavo posreduje naprej samo v soglasju z otrokom;
- ob sodelovanju z institucijami (CSD, šola, sodišče) deluje v skrbi za korist otroka, pri čemer spoštuje načelo zaupnosti;
- je pristranski; je na strani otroka in nikogar drugega;
- ni zakoniti zastopnik otroka, lahko pa opozori na potrebo po zastopanju in sodeluje s pooblaščenecem, ki bo zastopal otroka ali to že opravlja;
- skrbi za graditev dobrega odnosa sodelovanja in soustvarjanja z otrokom, hkrati pa ohrani strokovno držo, ima v uvidu, da se ob zaključku razideta.

Nikakor ni mogoče podrobno predstaviti vseh smernic, saj je vsak otrok drugačen že kot oseba, njegova odzivnost in sodelovanje pa sta odvisna tudi od okoliščin, ki so ga pripeljale do potrebe po zagovorniku. Zagovorniško držo je včasih težko vzdržati, da zagovornik ohrani strokovno raven, še zlasti, če iz pogovorov razbere, da je otroku naročeno, kaj naj pove. Zato mora zagovornik veliko delati na sebi in razbremenitvi. Pri tem mu pomaga redna udeležba na superviziji in interviziji ter pogovori s koordinatorjem.

VREDNOTE

Pravica otroka, da je slišan, je ena izmed temeljnih vrednot Konvencije ZN o otrokovih pravicah in se mora obravnavati zelo resno. To je tudi osnova pri oblikovanju vrednot v zagovorništvu, ki temeljijo na odgovornosti in dolžnosti, da se obravnava otroka kot polnovredno človeško bitje, se mu pomaga, da bo lahko podal svoje mnenje, in omogoči, da se bo to tudi slišalo.

Zaupnost

je osrednja vrednota zagovorništva in najpomembnejši del odnosa med otrokom in zagovornikom. Zmožnost za zaupanje je bistvena pri graditvi medsebojnega odnosa in sodelovanja. Je zaveza, da o izbiri posredovanih informacij odloča otrok. Zagovornik dela v imenu otroka in v njegovo korist. Zmore na spoštljiv in odločen način ohraniti držo zagovornika, da se sliši

Zaupnost lahko prekrši le, ko dolžnost zaščite otroka prevlada nad dolžnostjo zaupnosti (npr. sum spolne zlorabe, nasilje).

glas otroka točno tako, kot je ta povedal, in se do tega ne opredeljuje, četudi v nekaterih postopkih to od njega pričakujejo. Zaupnost lahko prekrši le, ko dolžnost zaščite otroka prevlada nad dolžnostjo zaupnosti (npr. sum spolne zlorabe, nasilje).

Neodvisnost

tako od institucij kot tudi od staršev ali zakonitih skrbnikov. Otrok to začuti in vidi tudi v tem, da se zagovornik s starši pogovarja samo o tem, kar je nujno. Na ta način se prepreči marsikateri poskus vplivanja na zagovornika s strani staršev. Zagovornik je glas le otroka. Prodreti mora v »ušesa akterjev«, ki odločajo o zadevah, ki se tičejo otroka.

Dostopnost

vsaemu otroku v skladu z njegovo starostjo, zrelostjo in sposobnostjo, brezplačno in na voljo v otrokovi bližnji okolici (mreža zagovornikov po celotni Sloveniji). Dostopnost vsem pomeni tudi otrokom s posebnimi potrebami, saj so največkrat še bolj od drugih ali celo povsem izključeni iz postopkov odločanja o stvareh, ki se jih tičejo. Seveda pa so potrebna dodatna znanja in veščine zagovornika, saj je vzpostavitev dobrega odnosa z otrokom ključnega pomena za učinkovito zagovorništvo in aktivno vključitev otroka v zanj pomembne odločitve. To zmorejo zagovorniki z ustrezno predhodno strokovno usposobljenostjo in specialnimi znanji glede na potrebo otroka.

Spoštljivost

Otrok se mora počutiti pomembnega, ker to tudi je in je lahko bil že prevečkrat spregledan ali preslišan. Zagovornik ne dela zaključkov o tem, koliko je otrok sposoben izražati svoje mnenje in želje. Prilagodi se njegovi starosti in sposobnostim. Potrpeljivo mu pomaga, da ubesedi, kar želi povedati. Posluša in povedano sprejme z vso resnostjo. Z ustreznim pristopom mu omogoči, da je kompetenten.

Zagovornik ne dela zaključkov o tem, koliko je otrok sposoben izražati svoje mnenje in želje.

Podajanje informacij

V pogovorih mu pomaga razjasniti številne skrbi in bojzani. Otrok se pogosto počuti krivega za situacijo, v kateri se nahaja. Meni, da bi s svojim drugačnim ravnanjem ne prišlo do te situacije. Zagovornik ga v pogovorih poskuša kar najbolj razbremeniti. Na primeren, otroku razumljiv način posreduje vse relevantne informacije. Natančno mu pojasnjuje vlogo zagovornika, pomen njegove izjave in način posredovanja. V procesu večkrat preveri, ali ga otrok pravilno razume.

Podpora

Skozi proces zagovorništva se otrok okrepi, pridobi večje samozaupanje, postaja bolj samozavesten, spozna, da lahko pove svoje mnenje, želje in čutenje, da je to njegova pravica in da s tem nikogar ne prizadene – postane bolj asertiven in se okrepi kot oseba.

Krepitev glasu otroka in opolnomočenje

je temeljna naloga zagovornika. Dela na krepitvi otroka in na tem, da se ga ne obravnava kot nebogljeno bitje, ki ne ve, kaj hoče. Omogoči mu, da lahko nastopa kot subjekt – aktivno se vključi v reševanje zadev, ki se ga tičejo.

ZNANJA IN VEŠČINE ZAGOVORNIKA

Zagovorništvo otrok je častna funkcija. To je odgovorno in hkrati občutljivo delo. Zmore ga le strokovna, empatična odrasla oseba s potrebnimi znanji in sposobnostmi, ki jih dopolni z izobraževanjem in izpopolnjevanjem. Darja Zaviršek (2008, str. 73) to ponazarja z besedami: »Zagovorništvo ni položaj, ki ga nekdo pridobi s študijem ali napredovanjem. Zagovorništvo je osebna naravnost in vrednostni sistem, ki je oprto na znanja in spretnosti zagovorništva.«

Za vključitev v izobraževanje je treba izpolnjevati pogoje, kot jih določa Zakon o varstvu človekovih pravic (2017) v tretjem odstavku 25.b člena. Poleg z zakonom določenih pogojev je v postopku izbire kandidata za zagovornika treba ugotoviti, kakšni so: osebna naravnost posameznika, empatičnost in odnos do otrok, saj je to temelj za dobrega zagovornika. Izobraževanje in usposabljanje je le nadgradnja. Izbirna komisija ob intervjuju s kandidatom in iz njegovega motivacijskega pisma poskuša razbrati odgovore na vprašanja, ali:

- ima večletne izkušnje z delom z otroki,
- ima spoštljiv odnos do otrok,
- ima ustrezna stališča do obravnavanja problematike na področju otrokovih pravic,
- ni preobremenjen z drugimi obveznostmi in se bo lahko posvetil otroku,
- bo znal poslušati otroka in se pravilno odzivati nanj,
- bo znal sodelovati z otrokom, vzpostaviti in vzdrževati ustrezno držo,
- bo znal sodelovati s koordinatorjem,
- ima sposobnost zavzemanja za določene interese otroka v interdisciplinarnih timih,
- ima sposobnost, da bo suvereno predstavil glas otroka,
- ima znanja in spretnosti za pogajanja (izhajajoč iz mnenja otroka) v primeru iskanja različnih možnosti v pomoč otroku, ki bodo potrebna v skrbi za korist otroka (npr. odklanjanje otroka pri namestitvi v zavod),
- ima druga posebna znanja in veščine (npr. zagovorniki za otroke s posebnimi potrebami).

Izbrani kandidati se vključijo v 60-urni program izobraževanja za zagovornike, v katerem dobijo potrebna posebna znanja. Ta znanja in še zlasti spretnosti izpopolnjujejo na posvetih in delavnicah, vključeni so v supervizijo in intervizijo. Izpopolnjujejo se tudi ob pomoči koordinatorja, ki je njihov mentor, dokler ne opravijo izpita za zagovornika. Z njim sodelujejo tudi pozneje ob poteku vsakega primera in na intervizijah. Nenehno pa se izpopolnjujejo ob delu, saj jih otroci in njihovi odzivi veliko naučijo.

ODNOS Z OTROKOM

Gabi Čačinovič Vogrinčič (2008, str. 77) pravi: »To je sodelovanje, ki resnično predpostavlja sposobnost odraslega, da zmore paradigmatični premik v soustvarjanje zagovorniškega odnosa, tako da otroka razume kot eksperta iz izkušenj. Zagovornik se mora znati otroku pridružiti, da bi v vlogi spoštljivega in odgovornega zaveznika soustvarjal izkušnjo krepitve moči, da bi se soustvaril artikuliran glas otroka. Drugače povedano: potrebujemo drugačna in nova znanja za to, da bomo postali dobri učitelji, dobri učenci. Zagovorniki otrok morajo ta nova znanja imeti.«

Zagovornik zagotovi otroku varen prostor za odprtost dialoga, ki ga gradi na zaupanju in medsebojnem spoštovanju. Prva srečanja nameni spoznavanju otroka, saj je vsak otrok z vsemi svojimi občutji, izkušnjami, strahovi, bolečinami in pogosto nezaupanjem edinstven.

Zagovornik zagotovi otroku varen prostor za odprtost dialoga, ki ga gradi na zaupanju in medsebojnem spoštovanju. Prva srečanja nameni spoznavanju otroka, saj je vsak otrok z vsemi svojimi občutji, izkušnjami, strahovi, bolečinami in pogosto nezaupanjem edinstven. V zagovorništvo ne vstopajo otroci, katerih starši lahko ustrezno zastopajo njihove pravice in koristi, ampak tisti, katerih starši tega ne morejo ali zaradi različnih razlogov ne zmorejo. Največkrat gre za »ranjene otroke«, ki prihajajo iz družinskih bitk, težko zaupajo in še težje verjamejo, da bo zagovornik resnično slišal tisto, kar želijo povedati, ali pa zaradi dolgotrajnosti problema niti sami več ne vedo, kaj želijo. Zato je najbolje, da zagovornik vstopi čim prej, ko nastane problem, ko ima otrok še svoj glas.

Pogovor z otrokom ni enostaven, še zlasti pa ne zagovorništvo kot celota. Ni dovolj, da ima zagovornik izkušnje pri delu z otroki in dodatno izobraževanje, treba je veliko več (glej zagovorniška drža). Otrok je ob prvem srečanju z zagovornikom v stiski tako zaradi srečanja samega kot tudi situacije, ki ga je pripeljala v to. Čeprav mu je pojasnjeno, kaj je zagovorništvo in kako poteka, si to le težko predstavlja. Zato je zelo pomemben pravilen pristop zagovornika za graditev njunega sodelovanja. Pri tem je največkrat treba premostiti oviro, ker otrok ni navajen govoriti o sebi, svojih občutkih, čutenjih ali celo o svoji družini. Nekako je navajen svoja čustva (strahove, jezo, sram, razočaranja, pa tudi veselje) skrivati.

Zagovornik pogovor izvaja prilagojeno otrokovi starosti, zrelosti in sposobnostim. Ključno in na prvem mestu je vzpostavljanje zaupnega odnosa, pri čemer si mora vzeti čas, saj bi s hitenjem to lahko preprečil. Otrok mora vedeti, da mu lahko zaupa, da bo naprej povedal le tisto, kar mu bo dovolil. Le tako postopno pridobi pogum, da prične sodelovati. Ob tem zagovornik bolje spozna otroka, njegove posebnosti, se mu lažje približa in mu prilagodi način dela, hkrati pa tudi otrok spozna, kaj je zagovorništvo in čemu se srečujeta.

Zagovornik nudi otroku čas in primerne pogoje, da vpraša ali pove, kar želi, na čim bolj sproščen način (pogovori v prijetnem prostoru, na sprehodu, ob igri, ob uporabi različnih tehnik idr.), pomaga mu, da spregovori. Pomembno je, da posluša brez

pripomb ali prekinitev in se odziva na povedano. Da mu vedeti, da ga razume in mu je na razpolago. Kadar zazna obremenjenost ali brezvoljnost otroka, poskrbi za sproščanje. Da mu možnost, da sam izbira ali predlaga, kaj želi početi.

Ob tem je zelo pomembna sposobnost zagovornika za vživljanje v otrokovo situacijo in primerno odzivanje. To pomeni, da zmore situacijo otroka sprejeti takšno, kot je, brez olepševanja in da ga razumevanje otroka in sočustvovanje ne zapeljeta v pomilovanje.

Ob tem je zelo pomembna sposobnost zagovornika za vživljanje v otrokovo situacijo in primerno odzivanje. To pomeni, da zmore situacijo otroka sprejeti takšno, kot je, brez olepševanja in da ga razumevanje otroka in sočustvovanje ne zapeljeta v pomilovanje. Seveda svojih čustev ne more kar izklopiti, mora pa se jih zavedati, da vzdrži. V središče mora postaviti otroka, se vživeti vanj in se nanj odzivati skrbno in razumevajoče. Ob takšnem odzivu otrok začuti, da ga zagovornik sliši – je z njim. Ni več sam v svoji stiski, upa zaupati in spregovoriti, ne da bi se bal odziva.

Odnos med otrokom in zagovornikom ponazarjata naslednji izjavi:

- *»To, da me je zagovornica poslušala in brez pripomb povedala vse, kot sem rekla, je tisto, kar mi je prvič v mojem 14-letnem življenju dalo občutek, da sem človek, da imam pravico do svojega mnenja, da lahko jasno izražam svoje potrebe, želje, dvome in zaradi tega ni z mano nič narobe.« (ZŠ, 14 let)*
- *»Otrok težko govori o tem, da v njihovi družini ni vse v redu, da je nasilje, da je nesrečen, žalosten. Odnos med mano in deklico se je gradil počasi, tipajoče. Šele ko se je počutila varno, slišano in s tem močnejšo, je upala povedati svoje želje, potrebe in tudi to, česar noče. Kljub težkim izkušnjam, ki jih je doživela v lastni družini, je ob pomoči načrtovala realne cilje, na katerih je odločno delala. Ponosna sem nanjo – to ji tudi povem.« (zagovornica)*

POMEN OPOLNOMOČENJA IN IZJAVE

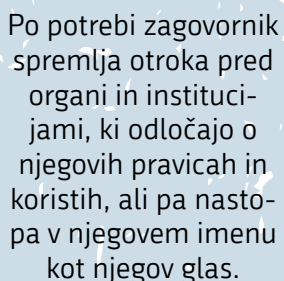
Cilj zagovorništva ni zgolj izjava otroka, ampak tudi razbremenitev, sproščanje, krepitev moči in opolnomočenje. Pomembna je pot skozi celoten proces. Če bi bil zagovornik preveč usmerjen k izjavi kot cilju, bi otroka še bolj obremenil in zgrešil bistveno. Premik v opolnomočenje otroka se zgodi, ko otrok pridobi zaupanje, moč in znanje, postane bolj asertiven in prične aktivno sodelovati na poti iskanja ustrezne rešitve, kar pripomore k oblikovanju njegove izjave. Otrok je seznanjen, da je izjava njegova pravica in ne dolžnost in se lahko odloči tudi, da izjave ne poda. V izjavi zapiše le tisto, kar sam želi sporočiti.

Cilj zagovorništva ni zgolj izjava otroka, ampak tudi razbremenitev, sproščanje, krepitev moči in opolnomočenje.

Izjava se oblikuje skozi vsa njuna srečanja, da se s tem otroka čim manj obremeni in hkrati zajame tisto, kar je povedal. Zagovornik po vsakem srečanju napiše, kaj je otrok povedal, sproti v pogovoru preverja, če ga je prav razumel in spremlja, kaj je še

ostalo nedorečeno. Tako pripravljeni osnutek zagotavlja, da je to prikaz njegovega čutenja, želja in predlogov skozi celoten proces. Pred zaključkom skupaj z otrokom pregleda napisano in preveri, če je to tisto, kar je želel povedati. Otrok lahko še kaj doda ali odvzame. Čistopis izjave napiše otrok, če ne želi, pa zagovornik. Končno obliko izjave, v kateri je napisano le tisto, kar želi, otrok podpisše ali kaj nariše, če še ne zna pisati.

S tem, ko se otroka okrepi in mu da možnost, da so njegovi pogledi in želje slišane preko njegove izjave, se mu omogoči, da se aktivno vključi v proces odločanja v postopkih in zadevah, v katerih je udeležen. Zagotovi se mu, da ne bo ponovno preslišan. Njegovo izjavo, ki se predstavi v postopkih, v katerih se odloča o stvareh, ki se ga tičejo, je treba jemati resno. »Organ, ki odloča o otrokovih pravicah ali koristih, mora v svoji odločitvi posebej utemeljiti, kako je upošteval otrokovo izjavo in deloval v njegovo največjo korist.« (Zakon o varuhu človekovih pravic, 2017, 25.č člen, 2. odst.)

Po potrebi zagovornik spremlja otroka pred organi in institucijami, ki odločajo o njegovih pravicah in koristih, ali pa nastopa v njegovem imenu kot njegov glas.

Po potrebi zagovornik spremlja otroka pred organi in institucijami, ki odločajo o njegovih pravicah in koristih, ali pa nastopa v njegovem imenu kot njegov glas. Ob tem se do izjave ne opredeljuje, ampak jo posreduje dobesedno in to tudi v primeru, če meni, da tisto, kar je otrok izrazil z izjavo, zanj ni najbolje ali da je iz njega govoril glas drugega. Kadar zagovornik meni, da je otrok indoktriniran, zadrži svoje mnenje zase, saj je zavezan posredovati tisto, kar otrok želi sporočiti naprej in ne presoja o pristnosti otrokovega glasu. To je v pristojnosti drugih služb.

Zagovornik ne more zastopati otroka v postopkih, vendar pa v primerih, kadar je otroku postavljen pooblaščenec, lahko sodeluje z njim. To je še zlasti potrebno, ko je otroku postavljen zagovornik veliko prej kot pooblaščenec. Pooblaščenec lahko posreduje za otroka pomembne informacije in želje. Hkrati je ob otroku in mu nudi oporo. To lahko najbolje ponazorim s kratkim povzetkom primera z naslovom Zakaj zagovornica kljub postavljeni pooblaščenki?:

V primeru spolne zlorabe deklice s strani dedka je zagovornica z deklico sodelovala že več kot mesec dni pred postavitvijo pooblaščenke. Z deklico sta razvili dober odnos in ji je zelo zaupala. V začetku je bila njena vloga v odnosu do pooblaščenke le povezovalna, ker je deklica želela, da je vedno prisotna. Ugotovila je, da pooblaščenka o deklici ve zelo malo. Zato je ob dekličinem soglasju pooblaščenki posredovala potrebne informacije (o slabem odnosu med njo in starši, njenih številnih bojznih, možnosti epileptičnih napadov ob stresu ipd.). Na njeno željo je bila na sodišču ves čas ob njej. S sporočilom sodniku, kako stres pri deklici lahko sproži epileptični napad, je tudi pripomogla, da so sodelujoči v postopku izkazali večjo mero občutljivosti, kar je bilo zanj v že tako težki situaciji nujno (Posebno poročilo o projektu Zagovornik – glas otroka, 2013, str. 42).

SODELOVANJE S STARŠI IN POSREDOVANJE OTROKOVE IZJAVE

Na uvodnem srečanju koordinator poleg podanih osnovnih informacij otroka in starše seznanja s potekom zagovorništva in med drugim tudi s tem, da bodo ob zaključku seznanjeni z izjavo otroka. Dogovorijo se za termine srečanj in način sodelovanja.

Medtem ko zagovornik z otrokom z namenom medsebojnega spoznavanja zapusti prostor, poskuša koordinator kar najbolje izkoristiti čas za pogovor s starši. Seznanjeni so, da je zagovornik samo za otroka, on pa jima je na voljo za pogovor v zvezi s potekom zagovorništva in za odgovore na njune dileme, vprašanja. Posebej poudari pomen in vrednost izjave otroka, vlogo zagovornika in njuno vlogo ob tem. Povabi ju k sodelovanju, saj ima to tako v času zagovorništva kot tudi ob zaključku veliko vrednost. Poskuša doseči, da bolj spoznata zagovorništvo in še zlasti to, da se ju ne izriva iz njune starševske vloge, ampak prav nasprotno. Zagovornika tako ne sprejemata kot svojega nasprotnika, ampak kot pomočnika otroku na poti k iskanju zanj najustreznejše rešitve. Starša skozi pogovor postajata bolj odprta za zagovorništvo in posledično za glas otroka.

Delo z otrokom in seveda tudi s starši je uspešnejše, če se zagovornika otroku postavi čim prej, ko nastane problem, ko ima otrok še lastno voljo, svoje želje in ko sta starša še pripravljena prisluhniti otroku preko njegove izjave. Nekateri starši med potekom zagovorništva v pogovorih s koordinatorji iščejo poti za razreševanje problemov ali se zanimajo, kako lahko pomagajo, če opazijo stisko pri otroku. Nekateri ne pokličejo nikoli.

Delo z otrokom in seveda tudi s starši je uspešnejše, če se zagovornika otroku postavi čim prej, ko nastane problem, ko ima otrok še lastno voljo, svoje želje in ko sta starša še pripravljena prisluhniti otroku preko njegove izjave.

Sodelovanje staršev se pogosto odraža tudi ob zaključnem srečanju, ko se predstavi izjava otroka, še zlasti, če jo otrok prebere sam. V pogovorih in še posebej na zaključnem srečanju daje koordinator velik poudarek temu, kako pomembno je, da tisto, kar otrok pove v izjavi, vzameta zelo resno in kot posebno dragocenost, saj tako lahko resnično slišita, kaj želi povedati.

Večina otrok zelo jasno pove, kaj jih moti in kaj želijo, da se spremeni v njihovem odnosu s starši in včasih tudi s sorojenci. So pa tudi otroci, ki v želji, da bi ustregli vsakemu od staršev in ob bojazni, da bi ju prizadeli, ignorirajo svoje želje in potrebe, marsikaj iz osnutka izjave črtajo in zelo kratko ubesedijo svoje mnenje in želje ali pa se odločijo, da sploh ne podajo izjave. Zgodi se tudi, da otrok izjave ne želi predstaviti staršem ali jo predstavi le enemu od njiju.

Nekateri starši ob izjavi otroka včasih spremenijo svoj odnos, ko prvič resnično slišijo, kaj ga boli, kaj želi in še zlasti ob izražanju njegove želje po njunem sodelovanju. So ponosni nanj in mu to tudi povedo. Povedo tudi, da so zadovoljni, ker sedaj vedo, kako čuti. Zgodijo se tudi različni vzkliki, npr.: »Oprosti, nisem vedel/-a; Vidim, da moram še marsikaj spremeniti.«

Žal pa nekateri starši izjavo otroka težko sprejmejo, še zlasti v primerih, ko so po-

stopki dolgotrajni, ko med njimi komunikacija že dolgo ne poteka. Glas otroka bi padel na veliko plodnejša tla, če bi starše pogosteje vključevali v terapijo ali svetovanje za razrešitev partnerskega odnosa in graditev odgovornega starševstva. Njihova lastna stiska jim namreč onemogoča, da bi resnično slišali otroka, da bi spoznali, kako ga obremenjujejo, da bi se zavedali posledic svojih ravnanj. Brez strokovne pomoči ne zmorejo priti do spremembe prepričanja, da oni najbolj vedo, kaj je dobro za njihovega otroka. V primerih, ko ne pride do spremembe pri starših, se lahko otrok vrača v nespremenjeno okolje in pomoč otroku ostane na pol poti.

Ob zaključku zagovorništva se izjava otroka, poročilo zagovornika in poročilo koordinatorja posredujejo Varuhu človekovih pravic, od tam naprej pa na institucije, ki bodo odločale o otrokovi prihodnosti.

ZAKLJUČNA MISEL

S postavitvijo zagovornika otroku se je na številnih dosedanjih primerih pokazalo, kako pomembno je, da se otroka aktivno vključi v reševanje zanj pomembnih zadev, saj se ga tako potrdi v njegovem čustvovanju in mišljenju, se mu da moč in glas, da lahko z izjavo izrazi svoje mnenje. Ob tem se pogosto pokažejo tudi rešitve, ki prej niso bile mogoče ali pa se o njih sploh ni razmišljalo.

Hkrati pa zagovorništvo otroka posredno vzgaja javnost glede otrokovih pravic in njihovega varovanja, še zlasti prepoznavanja pomena glasu otroka in razumevanja odnosov moči med odraslimi in otroki. Odrasli žal še vedno prevečkrat brez vključevanja otroka v reševanje zanj pomembne zadeve sprejmejo marsikatero odločitev v škodo otroku, njegovemu razvoju in tudi njegovi usodi, še zlasti, kadar otrok postane predmet obravnavanja ob navzkrižju interesov.

Če se je ob začetku projekta Zagovornik – glas otroka postavljalo vprašanje stroke, ali je zagovorništvo otroka poleg že obstoječih strokovnih služb res potrebno, je dosedanja praksa na to že zdavnaj odgovorila. Ostaja pa še vprašanje, kako omogočiti, da bi se v zagovorništvo vključilo kar največ otrok, ki to pomoč potrebujejo.

LITERATURA

Čačinovič Vogrinčič, G. (2008). Supervizija zagovornikov otrokovih pravic. V M. Jenkole ... et al. (ur.), *Zagovornik glas otroka, Zbornik prispevkov za izobraževanje zagovornikov* (str. 75–82). Ljubljana: Varuh človekovih pravic RS.

Posebno poročilo o projektu Zagovornik – glas otroka, (2013). Ljubljana: Varuh človekovih pravic RS.

Zakon o varuhu človekovih pravic (ZvarCP), (2017). Uradni list RS, št. 79.

Zaviršek, D. (2008). Zagovorništvo otrok in zagovorniška drža. V M. Jenkole ... et al. (ur.), *Zagovornik glas otroka, Zbornik prispevkov za izobraževanje zagovornikov* (str. 69–74). Ljubljana: Varuh človekovih pravic RS.

ZAGOTAVLJANJE VARNEGA/ VARNEJŠEGA PROSTORA V PROCESU ZAGOVORNIŠTVA OTROK

PROVIDING A SAFE / SAFER SPACE IN THE CHILD ADVOCACY PROCESS

Maja Drobne, univ. dipl. politologinja

vodja projektov v organizaciji PiNA
maja.drobne@gmail.com

POVZETEK

Zaupanje, spoštovanje, komunikacija. Občutek, da te nekdo razume in sliši. Najbolj pomembni občutki za grajenje odnosa z otrokom, ki potrebuje odraslega. Da se počuti sprejetega, da se lahko izrazi, da se počuti, da je v odnosu varen. Varen oz. varnejši prostor je koncept, ki ga v zadnjih letih, še posebej v skupinskem delu in skupinah, ki skupaj delajo dlje časa, pa tudi v odnosu ena na ena, postavljamo v ospredje. Vse večji pritiski, vse več sovražnega govora, vse več nasilja, ki se dogaja kot posledica družbenih sprememb, so v življenje otrok in mladostnikov prinesli številne izzive. Zato je toliko večji poudarek treba nameniti načinu, kako gradimo odnose, kako se otrokom približamo in z njimi vzpostavimo odnos, ki temelji na zaupanju in najboljši možni rešitvi za vse vpletene. Bistvo varnejšega prostora je pogovor o tem, kaj nam je v odnosu pomembno. Skupno definiranje vrednot in smernic, za katere želimo, da so v našem odnosu prisotne.

Ključne besede: zaupanje, varnost, komunikacija, spoštovanje, aktivno poslušanje

ABSTRACT

Trust, respect, communication. The feeling that someone understands and hears you. The most important feelings for building a relationship with a child who needs an adult. That children feel accepted, that they can express themselves, that they feel safe in a relationship. A safe or safer space is a concept that has been brought to the fore in recent years, especially in group work and groups that work together for a longer period of time, as well as in a one-on-one relationship. Increasing pressures,

more and more hate speech, and more and more violence that is happening as a result of social change have brought many challenges into the lives of children and adolescents. That is why so much more emphasis needs to be placed on how we build relationships, and how we approach children and establish a relationship with them based on trust and the best possible solution for everyone involved. The essence of a safer space is to talk about what is important to us in a relationship. Jointly defining the values and guidelines that we want to be present in our relationship.

Keywords: trust, security, communication, respect, active listening

KAJ POMENI VAREN PROSTOR?

Varnejši prostor je neogrožajoče okolje, ki nudi podporo in spodbuja odprtost, spoštovanje in pripravljenost za učenje od drugih ter zagotavlja fizično in duševno varnost. To je prostor, ki je kritičen do struktur moči, ki vplivajo na naše vsakdanje življenje, in kjer so dinamike moči bistvenega pomena, prav tako kot tudi ozadje, iz katerega izhajamo, ter učinki našega vedenja na druge. To je prostor, ki si prizadeva spoštovati in razumeti specifične potrebe osebe, ki je v stiski. Vsak, ki vstopi v varnejši prostor, je odgovoren za ohranjanje vrednot tega prostora (Coalition of Safe space, 2021).

Varnejši prostor je neogrožajoče okolje, ki nudi podporo in spodbuja odprtost, spoštovanje in pripravljenost za učenje od drugih ter zagotavlja fizično in duševno varnost.

»Ustvarjanje varnejšega prostora ne pomeni nujno zagotavljanja absolutne varnosti, vendar pa obstajajo različni pogoji, ki jih lahko vzpostavimo, in ukrepi, ki jih lahko sprejmemo, da se odzovemo na potrebe vsake mlade osebe po varnosti.« (Outside In, 2019, str. 13)

Izraz »varnejši prostor« nakazuje, da prostor ne more biti varen v absolutnem smislu, pač pa gre za relativno stanje. Narediti ga varnejšega od statusa quo je kolektivna odgovornost in delo v teku. Z uporabo besede »varnejši« tako ozavestimo, da vsi ne doživljamo prostorov na enak način, tako da katerikoli sklop smernic, vzpostavljenih za ustvarjanje varnosti, morda ne ustreza zahtevam vsakogar. V praksi tako lahko pride do zapletov ali spodrseljavev pri izpolnjevanju teh smernic, zato jih je vedno znova treba preizpraševati in uskladiti.

KAKO ZAČETI?

Prvo srečanje z otrokom začnemo s sproščenim pogovorom o tem, kaj ima rad, kaj ga veseli, pokažemo iskreno zanimanje, kdo je. Avtentično poslušamo in si tudi poskušamo zapomniti, kar govori, saj nam to v navezovanju stika lahko večkrat pomaga pri vzpostavitvi boljšega odnosa. Ko menimo, da je osnovni temelj pogovora in odnosa vzpostavljen, se premaknemo na temo, kako bomo medsebojno sodelovali. Razložimo, kako poteka celoten proces in da bi za začetek radi vprašali, kaj mu je v tem procesu in medsebojnem odnosu pomembno. Če otrok ne ve, kako začeti, mu

postavite več podvprašanj v smislu: »Kar se pogovarjava, ostane med nama, torej si lahko zaupava.«, »Vnaprej se dogovoriva, kaj bi želel_a, da sporočim dalje, zato nama je pomembna jasnost.«, »Ko eden govori, drugi posluša in obratno.«, »Preveriva, če sva se res razumela.«. Z vzpostavitvijo osnovnih vodil odnosa otrok razume, da smo mu na voljo, da ga razumemo, da ga poslušamo ter da je najin odnos njegov varen prostor.

Ko se spoznamo z otrokom, ki potrebuje pomoč, je prvi stik zelo pomemben. Sproščenost v pogovoru in odprtost, da se skupaj dogovoriva, kaj so tisti elementi, ki so v odnosu obema zelo pomembni, je pri vzpostavljanju odnosa ključnega pomena. Zato ob prvih stikih poleg tega, da se bolje spoznamo, naslovimo tudi osnovni dogovor, kaj nam predstavlja varni prostor.

1. Zagovornik že na začetku pojasni, da je varen oz. varnejši prostor skupni prostor, za katerega sta odgovorna oba. Da vsak prinaša določen del sebe in da je odnos skupno učenje in tudi prostor odprtega dialoga.
2. Otroka vprašamo, kaj mu je najbolj pomembno, in to, kar se dogovorita, bo tudi v prihodnosti neko vodilo za nadaljnja srečanja.
3. Zagovornik in otrok priložnostno svoje dogovore obnavljata in jih po potrebi spreminjata.

SPOŠTOVANJE, PREPRIČANJA IN IDEJE – KAKO VKLJUČUJEMO RAZLIČNA PREPRIČANJA, IDENTITETE IN MNENJA V ISTI PROSTOR?

Ko se spoznavamo, običajno ne vemo, kaj vse zajema identiteto otroka, s katerim se srečamo. Zato je toliko bolj pomembno, da otroka v začetku res dobro spoznamo in potem tudi upoštevamo okoliščine, ki sestavljajo otrokovo identiteto. Ključni elementi, ki jih moramo upoštevati, so:

1. Spoštovanje, kot prvo in najbolj osnovno načelo – otroci, ki potrebujejo zagovornika, so v osnovi iz depriviligiranih družinskih razmer in ranljivih skupin. Zato je toliko bolj pomembno, da se odnos vzpostavi na načelu spoštovanja in se to tudi vedno znova izkazuje. Skozi vključujoč govor, preverjanje, kaj otrok meni, upoštevanjem njegovih idej in vzpostavljanju prostora, kjer lahko govori, brez da je prekinjen.
2. Izogibanje kritiziranju oseb iz njegovega življenja – vedno lahko izpostavimo, da nekaj ni prav oz. ni bilo prav, izogibati pa se moramo kakršnemukoli kritiziranju oz. obsojanju. Razumeti moramo stisko in jo prepoznati, a usmerjati pogovor k reševanju situacije in ne oteževanju preživetih trenutkov.

Pozorni smo na izbiro besed, ki jih uporabljamo, in v preverjanje, ko povzemamo besede otroka, vedno vključimo otroka, da preverimo, če smo res razumeli pravilno.

3. V odnos vedno vstopamo z dobrimi namerami, a žal te vedno niso dovolj. Zavedati se moramo svojega namena in učinka, ki ga želimo doseči, ter pozicije, ki jo imamo kot starejši odrasli. Pozorni smo na izbiro besed, ki jih uporabljamo, in v preverjanje, ko povzemamo besede otroka, vedno vključimo otroka, da preverimo, če smo res razumeli pravilno.
4. Nič ni narobe z nasprotujočimi si idejami – otroku moramo dati občutek, da ima to, kar nam je povedal, vrednost. Četudi se kdaj z njim ne strinjamo, tega ne izpostavljamo na način, da njegove besede nimajo vrednosti. Lahko pa mu povemo, da obstajajo tudi drugačne poti – a vedno na empatičen, vključujoč način, da najprej damo vrednost njegovim izjavam, šele nato povemo, da se s čim ne strinjamo.

Treba se je zavedati, da otrok vidi »rešilno bilko« v zagovorniku in zato je ključno, da je zagovornik v prvi vrsti zgled vključujoče komunikacije, ki spoštuje, avtentično posluša in empatično pristopa k pogovorom.

KATERA ORODJA LAHKO PRI KOMUNIKACIJI UPORABIMO?

Aktivno poslušanje

Aktivno poslušanje daje otroku pozitivno in motivacijsko klimo, saj ne vključuje svetovanja in kritike s strani poslušalca, ki pomaga otroku odkriti njegov problem. Z iskanjem problema otroka spodbudi, da začne razmišljati o svojem problemu in pozneje tudi o možnih rešitvah njegove težave, do katerih prideta skupaj. Otrok se običajno odzove pozitivno in se lahko posveti iskanju rešitev za težavo, saj mu ni treba iskati odgovorov na nasvete in rešitev, ki bi mu jo predlagal, vsiljeval »neaktiven« poslušalec. Nepravilna presoja nas kot zagovornika daje vtis napada, nasprotovanja, negacije, domneve in posplošitve otrokovega problema, zato je aktivno poslušanje res osnova za odnos med otrokom in zagovornikom.

Prednosti aktivnega poslušanja:

- pospešuje nadaljnjo komunikacijo,
- ustvarja vzdušje in gradi zaupnost in dober odnos,
- otrok se z aktivnim poslušalcem počuti pomembnega in sprejetega (otrok ob tem, ko zagovornik sprejema njegove misli in čustva, doživi občutek sprejetosti njega samega s strani zagovornika),
- ob aktivnem poslušanju je otrok sproščen in čuti spodbudo za nadaljnje pripovedovanje,
- otrok lahko spozna svoje težave in tudi tiste, ki so skrite, ter jih ne uvidi sam,
- loči problem od ljudi,

- popravi nesporazume in napačne predpostavke,
- osredotoča se na bistvene elemente pogovora,
- omogoča, da se zagovornik odzove na način, ki spoštuje mlado osebo,
- ne vsebuje negativne kritike.

Z aktivnim poslušanjem se odzovemo na način, da nam ni vseeno za otroka, da smo zainteresirani in ga spoštujemo ter s tem povečujemo zaupanje. Otroku lahko z aktivnim poslušanjem pomagamo in na pozitiven način utrjujemo odnose.

Ohranjamo radovednost

Poskušamo ohranjati držo, da ne vemo nič in poiščemo resnično zanimanje za otroka. Spustimo prepričanja in pričakovanja o tem, kakšen naj bi bil otrok, ki govori, opustimo sodbe. Ne pričakujemo, da se bo otrok za nas spremenil. Ko povzemamo, to počnemo čim bolj točno, brez svojih interpretacij.

Smo v drži opazovalca

Ves čas opazujemo, pozorni smo na telesno govorico in še tako male izraze. Zaznavamo s celim telesom (Brown, 2021).

Pustimo tudi prostor tišine

Pogosto se namreč zgodi, da vprašanje otroku sproži cel nov miselni tok, lahko tudi na novo odkrita čustva, zorne kote – pravo potovanje v neznano! – in še išče besede, kako nekaj smiselno povedati. Tišina, v kateri smo sproščeni, omogoča bolj kakovostno komunikacijo tudi z otroki. Ker nekaterim tišina povzroča nelagodje v komuniciranju, uporabimo besedni predah, uporabimo besede, kot so: aha, razumem, res, vidim ipd. S temi besedami mu dokažemo, da ga poslušamo in tudi spodbujamo. Tako bomo ohranjali pozornost do otroka, lažje se bomo umirili in ga razumeli. Lahko bomo tudi razmislili in pripravili odgovor (Shapiro, 2002, str. 80).

Prekinitve

Da bo otrok v miru povedal, kar misli, ga ne smemo prekinjati. Velikokrat pa se zgodi, da otroka prekinemo, še preden je povedal zadnjo besedo. S prekinitvijo pokažemo, da nismo dobri poslušalci. Prekinemo lahko otroka takrat, kadar ne razumemo pomena besed, smo zgrešili bistvo in potrebujemo dodatno pojasnilo. Takrat vskočimo v pogovor, ko otrok za trenutek obmolkne, in vljudno rečemo: »Oprosti, da te prekinjam, ali sem pravilno razumel, da si opisal_a ...« (Gabor, 2006, str. 28).

Potrjujemo otrokova čustva

Da bi otrok čutil, da ga resnično poslušamo, moramo potrditi njegova čustva. To lahko storimo z besedami, kot so: »Če prav razumem, ti je bilo verjetno zelo hudo?« ali »Kakor sem opazil_a, te to zelo vznemirja.« Če bomo potrjevali čustva, bomo zmanjšali napetost, odpor in nesoglasja. S potrditvijo, kaj smo opazili pri otroku, bomo dobili tudi njegovo povratno informacijo. Tako otrok lahko popravi nas kot poslušalca, če smo napačno opazovali, oz. potrdi pravilna opažanja. Potrditev je včasih treba večkrat ponoviti, da bo otrok videl, da ga dejansko poslušamo. V pogovoru ni pomembno, ali se z otrokom strinjamo oz. ali imamo prav ali ne, pomembno je, da potrjujemo, kar opazimo (Shapiro, 2002, str. 80).

Vprašanja

Vprašanja otroku naj bodo navezana na vsebino pogovora. Pri pogovoru uporabljamo odprta vprašanja, saj bomo otroku omogočili, da se bo lažje izrazil in ga pri odgovoru ne bomo omejevali. Lahko vprašamo naslednje: »Mi lahko o tej stvari poveš kaj več?« ali »Rad bi razumel tvojo jezo. Kaj te je razjezilo?« Uporabljajmo k-vprašanja (kaj, kdaj, kdo, kako, kje) in se izogibajmo vprašalnici zakaj, saj vsebuje kritiko. Uporabimo raje vprašalnico kako to. Vprašanja naj bodo otroku zastavljena tako, da razčiščujejo in odstranjujejo nesporazume: »Sem prav razumel ... kaj ti misliš?« Z vprašanji otroku tudi omogočamo, da pokaže, kaj ve in zna. Z vprašanji bomo rešili nesporazume in otroka spodbudili za nadaljnje pripovedovanje (Gale, 2002, str. 219).

Namigi

Izogibajmo se namigom v pogovoru, saj otežijo komunikacijo. Svoja čustva in misli nekateri ljudje težko izrazijo, otroci še toliko težje, zato jih skrivajo v namigih, ki pa jih poslušalec ne najde ali pa lahko napačno razume. Če menimo, da se v besedah skriva namig, lahko poskusimo pomen odkriti z besedami: »Ne vem točno, kaj si mislil s tem, mi lahko bolj natančno pojasniš?« ali »Sklepam, da je to, kar si povedal ... Ali mislim prav?« (Gabor, 2006, str. 32).

KAKO LAHKO ZAGOTOVIMO VARNEJŠI PROSTOR? NA KAJ JE TREBA BITI POZOREN?

- **Vprašajte otroka, kaj potrebuje**, da se počuti varno, da se uči, sodeluje in čuti spoštovanje.
- **Poimenujte varnejši prostor** – Na začetku pogovora najprej povejte, da je ta vajin prostor varnejši prostor in si vzemite čas za pogovor o tem.
- **Razložite otroku**, da v primeru, da mu postane preveč nelagodo, **začasno prekinemo** težek pogovor in nadaljujemo, ko bo za to pripravljen.
- **Poskrbite, da je prostor primeren** s fizičnega vidika (dostopnost, dovolj svetlobe itd.).

- **Dovolite si delati napake** – vsakemu izmed nas se je že zgodilo, da je naredil napako, prehitro odreagirala na situacijo, ki se je zgodila v pogovoru, obsojal, kritiziral ali prehitro naredil zaključek. V tem primeru je modro, da ostanete zgled, se opravičite ter nadaljujete pogovor. Ranljivemu otroku je varnost najbolj ključnega pomena in v tem primeru mu jo vi kot zagovorniki predstavljate.

KAJ NAREDITI, KO IMA OTROK OBČUTEK, DA JE VAREN PROSTOR PORUŠEN?

Kaj narediti takrat, kadar otrok zaradi travmatičnega dogodka, ki se mu je zgodil, ne zaupa nikomur, tudi nam ne? Treba se je vrniti na začetne dogovore, ki so bili sklenjeni na začetku odnosa. Se pogovoriti, kaj se je zgodilo ter kako nadaljevati z odnosom.

Po besedah ameriškega Nacionalnega inštituta za mentalno zdravje so znaki, ki označujejo, da je otrok v stiski, lahko zelo različni. Včasih niti niso takoj opazni. Če se z otroki dobivate pogosto, bodite pozorni na njihove odzive. Večina otrok ima intenzivne odzive takoj po travmatičnem dogodku in pogosto še nekaj tednov ali celo mesecev po njem. Ti lahko vključujejo:

- občutek tesnobe, žalosti ali jeze,
- težave s koncentracijo in spanjem,
- nenehno razmišljanje o tem, kaj se je zgodilo.

Za večino otrok so to normalni in pričakovani odzivi in se sčasoma zmanjšajo. Zdravi načini obvladovanja v tem časovnem obdobju vključujejo preživljanje časa z ljubljene in zaupanja vrednimi osebami, ki podpirajo otroka ter poskušajo ohraniti normalne rutine za obroke, gibanje in spanje. Na splošno je ohranjanje aktivnosti dober način za spopadanje s stresnimi občutki (National Institute of Mental Health, 2021).

Ideja, ki lahko pri srečevanju s stiskami pomaga, je tudi sprehod, da se zagovornik in otrok pogovarjata, medtem ko se sprehajata, če se otrok s tem strinja. Fizična aktivnost lahko pogosto pomaga nasloviti stiske, ki jih otrok doživlja, in na ta način se lahko sprostijo nekatere zavore, ki jih otrok ima.

Treba je podrobno opazovati, kaj se z otrokom dogaja, in nasloviti, kako mu lahko pomagate. Če se sprememba opazi med srečanji, vprašajte, pokažite, da ste zaskrbljeni, da vidite, da se je nekaj spremenilo. Poskušajte z vprašanji, kot so: »Vidim, da se je nekaj spremenilo, kako ti lahko pomagam?«, »Bi se želel pogovoriti, zakaj si žalosten/jezen?«, »Ni mi vseeno zate, rad bi ti pomagal, kaj lahko storim?«. Na različne načine lahko spodbujate pogovor, saj otrok razume, na podlagi vajinih dogovorov, da ste njegov varen prostor in da spoštujete dogovore, ki jih imata.

VKLJUČUJOČA TERMINOLOGIJA

Ko poskušamo vzpostavljati nove odnose, še posebej takrat, ko vemo, da se je otrok v preteklosti soočal s travmo, je ključno, da je jezik, ki ga uporabljamo, vključujoč in povezovalen.

Ne pozabimo, kako pomembna je povezovalna in vključujoča terminologija oz. jezik, ki ga uporabljamo. Ko poskušamo vzpostavljati nove odnose, še posebej takrat, ko vemo, da se je otrok v preteklosti soočal s travmo, je ključno, da je jezik, ki ga uporabljamo, vključujoč in povezovalen. Zavestno razmišljamo, kako naslovimo posamezne izzive, ki jih otrok ima, kakšne besede uporabljamo in da ne pozabimo na preverjanje dejstev. Dovoliti moramo otroku, da pove svoj vidik do konca, pozneje pa preveriti,

če smo vse, kar je povedal, tudi prav razumeli. Zavedati se je treba odgovornosti, ki jo delo prinaša, in v skladu s tem tudi zavestno uporabljati jezik, ki je prijazen, vključujoč in otroku odpira prostor, da lažje izrazi svoje občutke, strahove, jezo in žalost. Otroku potrebuje varnost, stabilnost in človeka, ki mu je mar. Terminologija, ki jo uporabljamo, naj bo: »Razumem te ...«, »Slišim, kaj želiš ...«, »Če sem prav razumel, kar si želel povedati ...«, »Tu sem zate, da ti pomagam, da skupaj narediva spremembo ...«.

ZAKLJUČEK

Vzpostavljanje varnega prostora pri odnosu z otrokom je najbolj ključno za izgradnjo dobrega odnosa in lažje funkcioniranje na poti do mirnega reševanja izzivov, s katerimi se otrok sooča. Prvi in osnovni temelj naj bo vedno človečnost. Vsi ljudje si želimo biti spoštovani, slišani in imeti okrog sebe ljudi, ki jim lahko zaupamo. Nič drugače ni z otroki. Njim je še toliko bolj pomembna varnost in to, da so slišani, upoštevani in da vedo, da se na nekoga lahko zanesejo. Otroci, ki potrebujejo pomoč, so še toliko bolj ranljivi, saj prihajajo iz družin z neurejenimi razmerami in zato potrebujejo še toliko več časa, da se odprejo, da preverijo mehanizme, komu lahko zaupajo, komu se lahko odprejo in kdo bo stal za svojimi besedami. Zato je držanje prostora s tišino, ki je obvladljiva, in z umirjenostjo, ki jo prinaša odrasla oseba v odnos, ključna. Ranljivi otroci potrebujejo več časa, da sploh verbalizirajo svoje izzive in težave, s katerimi se soočajo. Potrpežljivost, aktivno poslušanje, zaupanje in ostati zgled naj bodo vodila pri delu z otroki. Na koncu potrebujejo samo to – občutek, da so vredni in da imajo varen prostor, v katerem lahko izrazijo svoje skrbi, svoje občutke in so tisto, kar v osnovi želijo biti – varni in sprejeti. Vse pa se začne s tem, da smo varen prostor sami in da v odnose z otroki kot odrasla oseba vstopamo pripravljene, umirjene in takrat, ko smo pripravljene na to, da zagotavljamo varen prostor za oba.

VIRI IN LITERATURA

Arthur, M. A. (2018). *Working with Story Practices. Trio Storysharing*. Pridobljeno 13. 8. 2018 na www.getsoaring.com.

Arthur, M. A. (2019). *Mid-year musing #3: Invite others in*. Pridobljeno 12. 5. 2021 na www.getsoaring.com.

Brown, S. (2021). *What real listening is (and isn't); infographic inspired by Internal Family Systems by Dr. Richard Schwartz and a representation of Self-Led Listening from BrianJaudon.com*. Pridobljeno 3. 5. 2021 na www.deepselfdesign.com.

Coalition of Safe space. Pridobljeno 29. 6. 2021 na <https://saferspacesnyc.wordpress.com/>.

Gabor, D. (2006). *Kako ravnati v 101 neprijetni situaciji*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Gale Zidar, T. (2004). *Medosebno komuniciranje na delovnem mestu: z osebnimi spremembami do boljših medosebnih odnosov*. Ljubljana: GV izobraževanje.

Gale Zidar, T. (2002). *Dialog, gibalno sprememb: medosebno komuniciranje v podjetju*. Ljubljana: GV izobraževanje.

National Institute of Mental Health. 2021. *Helping Children and Adolescents Cope With Disasters and Other Traumatic Events*. Pridobljeno 1. 7. 2021 na <https://www.nimh.nih.gov/sites/default/files/documents/health/publications/helping-children-and-adolescents-cope-with-disasters-and-other-traumatic-events/19-mh-8066-helpingchildrencopewithdisaster.pdf>.

Organizacija Safe space: *Kako se soočati s travmatičnimi dogodki*. Pridobljeno 1. 7. 2021 na <https://safespace.org/coping-with-traumatic-events/>.

Rosenberg, M. B. (2005). *Teaching Children Compacționately*. Encinitas: PuddleDancer Press.

Priporočeno branje:

Outside In: Transforming Hate in Youth Settings – Dostopno prek: <http://transforminghate.eu/>

Rosenberg, M. B. (2004). *Nenasilno sporazumevanje: jezik življenja*. Ljubljana: Društvo svetovalcev zaupni telefon Samaritan.

VZPOSTAVITEV DELOVNEGA ODNOSA IN OSEBEN STIK V ZAGOVORNIŠTVU

ESTABLISHING WORKING ALLIANCE AND PERSONAL CONNECTION IN ADVOCACY

izr. prof. dr. Katarina Kompan Erzar, zakonska in družinska terapevtka,
učna terapevtka in supervizorka za sistemsko psihoterapijo

predavateljica na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, Fakulteti za
psihoterapijo Univerze Sigmunda Freuda Ljubljana, terapevtka v Študijskem
raziskovalnem centru za družino

lia-katarina.kompan@guest.arnes.si

POVZETEK

V prispevku so predstavljeni nevropsihološki vidiki vzpostavljanja varnega odnosa med zagovornikom in otrokom. Ker otroci v zagovorništvo prihajajo iz zelo ranjenih družin in so pogosto travmatizirani, je njihova sposobnost vstopanja v odnose in govorjenja o medosebnih odnosih okrnjena. Preko razumevanja te okrnjenosti in z vzpostavitvijo odnosa, ki temelji na igrivosti, razumevanju, radovednosti in empatiji, lahko odrasli otroku omogoči postopen vstop v medosebni svet in s tem tudi v bolj avtentično govorjenje o odnosih v domači družini. Skozi pregled dela različnih avtorjev v prispevku pokažemo, kje so pasti v odnosu zagovorništva in kako jih zaobiti.

Ključne besede: navezanost, medosebni svet, družina, travma

ABSTRACT

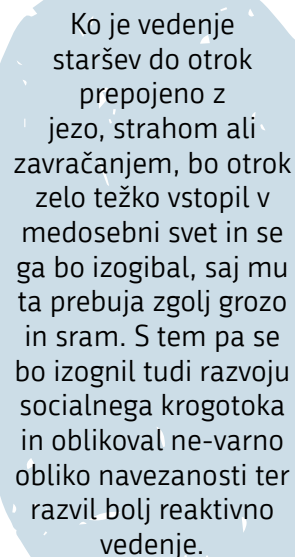
The paper presents the neuropsychological aspects of establishing a safe relationship between the advocate and the child. Children in advocacy come from deeply wounded families and are usually traumatised; therefore, their ability to trust and talk about their family is severely compromised. Through understanding their pain and fear, the adult could help a child to feel safe and secure by establishing a relationship based on playfulness, understanding, curiosity, and empathy. Such a relationship can enable a child to gradually enter the interpersonal world and thus develop more authentic and less biased dialogue about their experiences in relationships

with their parents. Through an overview of the work of various authors we show where the pitfalls are in the advocacy relationship and how to circumvent them.

Keywords: attachment, intersubjectivity, family, trauma

UVOD

Največji izziv zagovorništva je zagotoviti ustrezen odnos med odraslim – zagovornikom in otrokom, saj gre za otroke, ki jih v veliki večini primerov zaznamujejo travmatične izkušnje in s tem popačena samopodoba ali celo odsotnost stika z notranjim doživljanjem in strah pred čustvenim stikom ter odnosi. Njihovo vedenje je tako dostikrat obrambno naravnano in namenjeno temu, da se odrasli ne bi preveč približal njihovi notranjosti. To pomeni, da je njihovo vedenje pogosto prilagojeno pričakovanjem in potrebam odraslih in ohranjanju za otroka neogrožajočega stika z njimi, zaradi česar se skozenj težko prebijejo otrokove dejanske razvojne potrebe in njegova ranljivost. Otrok namreč v medosebni svet lahko vstopa samo preko varnih odnosov s starši oziroma skrbniki. Ko je vedenje staršev do otrok prepojeno z jezo, strahom ali zavračanjem, bo otrok zelo težko vstopil v medosebni svet in se ga bo izogibal, saj mu ta prebujata zgolj grozo in sram. S tem pa se bo izognil tudi razvoju socialnega krogotoka in oblikoval ne-varno obliko navezanosti ter razvil bolj reaktivno vedenje. Če hočemo, da bo otrokov razvoj normalen, moramo imeti izkušnjo, da je njegova prisotnost in vpliv na starše pozitiven, da so starši veseli njegove iniciative, čustvovanja, idej in prisotnosti. Avtor, ki je najgloblje ubesedil te temeljne otrokove potrebe, je Daniel Hughes (2008, 2019).

Ko je vedenje staršev do otrok prepojeno z jezo, strahom ali zavračanjem, bo otrok zelo težko vstopil v medosebni svet in se ga bo izogibal, saj mu ta prebujata zgolj grozo in sram. S tem pa se bo izognil tudi razvoju socialnega krogotoka in oblikoval ne-varno obliko navezanosti ter razvil bolj reaktivno vedenje.

Potreba po sprejetosti in sprejemanje je temeljna potreba vsakega otroka in tudi mladostnika, ki jo potrjujejo vodilne sodobne raziskave in teorije, kot je teorija navezanosti (Bowlby, 1979) in nevropsihologija. Znotraj področja razvojne psihologije, nevroznosti in psihoterapije je tako nastal nov znanstveni okvir, ki integrira in povezuje prav ta, najbolj temeljna spoznanja v koherenten in odprt sistem. Gre za t. i. medosebno nevrobiologijo (Siegel, D. (2012, 2013, 2016); Porges, S. (2017); Hughes, D. (2008, 2019); Schore, A. (2003, 2012); Tronick, E. (2007) in drugi), ki je uspela pojasniti in narediti dostopne prav tiste plati odnosnosti in medosebnosti, ki so se prej izmikale tako praksi kot teoriji.

Če razumemo ključen pomen medosebne izkušnje v zgodnjih letih razvoja otrokovih možganov, nam bo bolj jasno, da v mnogih primerih otroci, ki doživljajo osebno zmedo in velike stiske zaradi neprimerne stika s starši, niti približno ne uspejo svojega doživljanja ločiti od potreb staršev. Ne ločijo svojega notranjega sveta od notranjega

sveta svojih staršev, svojih potreb od njihovih in se predvsem skušajo zavarovati pred dodatnimi pritiski, sramotanjem, zavrženostjo in osamljenostjo.

Zato lahko stik s starši zavračajo ali trmasto vztrajajo v zlorablajočih stikih in starše idealizirajo. Enega izmed staršev lahko zavračajo zaradi čustvenega izsiljevanja drugega izmed staršev. Lahko ga zavračajo in s tem nakazujejo, da gre za zlorabo ali strah pred staršem, s katerim stik zavračajo. Ta strah lahko izvira iz izkušnje nasilja s strani tega starša ali pa iz izkušnje strahu pred njim s strani drugega izmed staršev.

Če bodo otroci in še posebej mladostniki zaznali, da bo starš zaradi njihovega zavračanja prizadet in se bo še bolj umaknil ter jih zapustil, se ga bodo oklepali, tudi če jih sicer zlorablja. Če se ga bodo bali, si ne bodo upali tega izgovoriti, da ne bi bili še bolj zapuščeni in zavrženi ali celo kaznovani ter bodo za svoje doživljanje in izražanje potreb uporabljali njegove besede namesto svojih. Tudi čustveno bodo otroci iz nevarnih okolij bolj avtomatično sledili doživljanju staršev, kot da bi razvili svoje, neodvisno doživljanje, saj je njihov temeljni fokus usmerjen v to, da bi ohranili vsaj minimalen občutek pripadnosti, identitete in varnosti (Kompan Erzar, 2019).

Prepoznavanje dejanskih potreb pri otroku, ki ni varno zasidran v medosebni svet, je zato zahtevno. V medosebnem svetu med zagovornikom in otrokom se bo namreč močno izražal otrokov okrnjeni in v skladu s prilagoditvijo na družinske razmere oblikovan medosebni svet, ki je v veliki meri netransparenten in težko dostopen.

Daniel Hughes, terapevt in nevroznanstvenik, ki se ukvarja predvsem z otroki in mladostniki, ki prihajajo iz ranjenih družin, ugotavlja, da ti otroci in mladostniki potrebujejo čas, varnost in zaupanje, da sploh uspejo pokazati svoje pristno doživljanje, saj jih je neskončno strah dokončno izgubiti svojo družino. Hkrati pa se ob vsakem novem odraslem prebudi želja, da bi bili tokrat razumljeni, in groza, da bodo spet prizadeti in ranjeni. Zato je proces zagovorništva tako dragocen, saj zagotavlja tako možnost, da si zagovornik vzame dovolj časa, da postopoma razvije varen in zaupen odnos z otrokom, kot tudi to, da se srečujeta v varnem, nevtralnem prostoru (za razliko od uradnih institucionalnih okvirov, kot so sodišča, CSD-ji, klinike in druge ustanove).

Pri vzpostavljanju odnosa v zagovorništvu otrok je zato treba najprej razumeti, kako ultimativni vpliv imajo na njihov razvoj, doživljanje, vedenje in čustvovanje njihovi starši in konflikt med njimi, saj otrok skozi svoje čustvovanje, razmišljanje in vedenje močno izraža starševsko dinamiko in težave, ki jih je težko zares razločiti od tega, kaj je otrokovo dejansko doživljanje in kaj zgolj odsev starševskih nezaveščenih in nerazrešenih konfliktov.

V odnosu do otroka je zato zelo pomembno, da razumemo, kako se v njegovem doživljanju zrcalijo izkušnje odnosa s starši. Zakaj je otrok jezen, na koga je jezen? Kaj dejansko pomeni, če otrok npr. reče: »Ne maram mami, ker me ne mara.« Se mama res neprimerno vede do njega? Čigava je dejansko zdaj ta jeza, ki jo izraža otrok, njegova ali očetova jeza na mamo, ker je odšla od njega? Ko hči zavrača stike z očetom in je jezna nanj, to lahko pomeni, da se oče dejansko ne potruzi dovolj zanjo, lahko pa je ta jeza mamina jeza na očeta, ker jo je razočaral in izdal. Zakaj je otroka ob starših tako zelo strah, zaradi nasilja ali zaradi groženj, da ga bo starš zavrzel? Zagovornik bo v

takih primerih moral dati otroku dovolj časa in prostora, da se njegova čustva izkristalizirajo in otrok lahko začuti, kaj si zares želi, ko se ta reaktivna čustva umirijo.

Nadgradnja tako kvalitetno zgrajenih odnosov pa bi bila po mojem mnenju to, da bi se hkrati v procesu dela z otrokom vzporedno ob drugem strokovnem osebju razkrival tudi domet starševstva njegovih staršev, torej kakšne so dejanske zmožnosti in potencial vsakega izmed staršev. In prav prepoznavanje le-teh je ključno za sam proces in tudi za ugotavljanje potrebe po dodatnem opolnomočenju staršev ali napotitvi družine po ustrezno dodatno pomoč.

Medosebni odnos med zagovornikom in otrokom je varen prostor, v katerem se bo lahko pokazalo, kako otrok dojema odrasle, koliko in če jim lahko zaupa, česa se boji, kaj pričakuje in kako se skuša zavarovati. Včasih se seveda lahko nehote med zagovornikom in otrokom poustvari odnos, kakršnega ima otrok s starši oziroma enim od staršev. Zato mora biti zagovornik sposoben slediti svojemu doživljanju ob otroku in odzivom otroka na njegovo vedenje, saj bo le tako lahko razumel, kaj otrok zares hoče povedati in o čem ter komu govori. Zagovornik v celotnem procesu predstavlja otroka, torej otrokovo notranjost, ki je skrita in dostikrat povsem izmaličena. Dati glas tej tako težko dostopni in dostikrat tudi povsem nepoznani in neizgovorjeni notranjosti je zato postopna naloga, ki zajema več korakov. V tem procesu se zagovornik čustveno nehote lahko znajde v vlogi mame, očeta, se izgubi v otrokovi nemoči in jezi ali strahu, žalosti in bolečini. Zato je nujno, da je to odrasli, ki svojo notranjost in tudi dinamiko nefunkcionalnih sistemov ter razvojno ranjenih otrok dobro pozna. V nasprotnem primeru bo nehote prezrl tiste drobne vzgibe otrokovega čustvovanja in vzpostavljanja medosebnega prostora, ki so ključni za to, da bodo otrokove besede zares dobile pravi pomen.

Medosebni odnos med zagovornikom in otrokom je varen prostor, v katerem se bo lahko pokazalo, kako otrok dojema odrasle, koliko in če jim lahko zaupa, česa se boji, kaj pričakuje in kako se skuša zavarovati.

KAKO VZPOSTAVITI VAREN ODNOS?

Prvi korak, da otrok sploh lahko začne čustvovati in zaznavati svojo notranjost, in prvi pogoj za uspešen stik je seveda čustvena in fizična varnost (Porges, 2017). Občutje varnosti ni zavestno stanje, ampak je stanje, v katerem se alarmni, stresni odziv telesa umiri in se aktivira socialni krogotok, torej tisti nevrološki mehanizmi, ki omogočajo očesni stik, pogovor, zanimanje za drugega in veselje ob stiku z drugim. Otrok, ki prihaja iz ne-varnega domačega okolja, bo sprejel samo odraslega, ki bo zares odprt, pristen, razmejen in čustveno reguliran. Vsak premočen neverbalni znak, hrup, nepristnost, nepredvidljivost ali nezainteresiranost in odpiranje bolečih tem, predvsem v zvezi z odnosi, bo v takem otroku aktivirala avtonomni

Otrok, ki prihaja iz ne-varnega domačega okolja, bo sprejel samo odraslega, ki bo zares odprt, pristen, razmejen in čustveno reguliran.

alarmni odziv in blokirala socialni krogotok. Otrok se bo odzval alarmno ali se bo potegnil vase, se razjezil ali pa ponudil odgovor, za katerega čuti, da si ga odrasli želi slišati.

Odrasli se mora zavedati vpliva nebesedne komunikacije in čustvene drže na otroka, da lahko spodbuja njegovo sposobnost vstopanja v medosebni svet in je ne zavre oziroma otroka ne krepi v njegovem prilagajanju odraslemu svetu (Hughes, 2008). Hughes to nazorno opisuje in ugotavlja, da običajna sitnost, rutinsko izmikanje interakciji in ostali drobni znaki negativnih čustvenih stanj (strahu, jeze, naveličanosti) s strani staršev, otroka, ki mu manjka varne navezanosti, naredijo še bolj previdnega in izogibajočega, ko bi bilo treba nasloviti zanj pomembne odnose, njegov medosebni svet, zato je zelo težko z njim vzpostaviti sproščen odprt dialog in razviti pogovor o zanj bolečih temah.

Varnost pomeni, da je odrasli ob njem umirjen, da otroka sprejema, je hkrati tudi igriv, globoko sočuten in se za otroka zares zanima. Da na primer otroka, ki je prestrašen in negotov, sprejme z nasmehom, ga povpraša o najbolj konkretnih in preprostih stvareh (recimo, če opazi, da ima otrok na majčki narisane nekega pravljичnega junaka, ga povpraša, če ima to risanko rad, ga spodbudi, da mu pove, katera zgodbica o tem junaku mu je najbolj všeč, ter se prilagodi otrokovim interesom. V primeru, da je otrok pretresen zaradi akutnega konflikta med staršema in je na srečanju zaradi tega odsoten, da zagovornik to naslovi in mu npr. reče: »Ja, odrasli se včasih res ne znamo nič pametnega zmeniti med seboj.«, »Tukaj bova zdaj imela mir, se bova spočila in ti bom pomagal/a, da ti bo malo lažje ... veš, ti nisi nič kriv/a, da je tako, ampak odrasli smo res včasih zelo trmasti.«). Njun odnos je torej predvidljiv (ni čustvenih presenečenj, sprememb, nepričakovanih vznemirjenj), strukturiran (jasno določen prostor in čas, seveda prostor, ki je zavarovan in omogoča zasebnost) in razmejen (odrasli ne prelaga svojih želja, potreb in svojih hipotez na otroka).

Daniel Hughes je prav na podlagi dela z ranjenimi otroki model varnega odnosa med odraslim in otrokom postavil na štiri temelje: igrivost, sprejemanje, zanimanje in empatijo. To so lastnosti, za katere mora v odnosu narediti prostor odrasli, v našem primeru zagovornik.

Na podlagi nevropsiholoških in terapevtskih spoznanj več avtorjev, kot so npr. Siegel, Hughes, Cozolino, Proges ugotavljajo, da si takrat, ko gre za razvojne travme (zanimanje, zlorabe, nasilje, konflikt med staršema ...), lahko predstavljamo otroke, ki se izjemno težko vključijo v medosebni svet in mora biti delo z njimi izrazito tenkočutno in za otroka predvidljivo in varno. Medosebni svet se razvija počasi, po drobnih, previdnih korakih. Vsakršno prehitevanje namreč otroka spet zapre v svet obrambnega vedenja.

Seveda gre pri tem za povsem nezavedne, avtonomne procese in ne za stvar zavestnih odločitev in želja.

Če hočemo zares vplivati na izgradnjo intersubjektivnosti in doseči v odnosu igrivost, sprejemanje, radovednost in empatijo, moramo graditi na čustveno reflektivnem dialogu, pravi Hughes (2019). To je dialog, v katerem čustva dobijo prava imena in je otroku zrcaljen njegov notranji svet. V takem dialogu se izmenjata drža sledenja in vodenja tako pri otroku kot pri odraslem (otrok nekaj časa sledi, potem vodi, potem spet sledi ...). Vsaka prekinitve stika, nerazumevanje se sproti popravi (prek opravičila,

pogleda, razlage, regulacije ...). Skozi tak vzajemno dopolnjujoč in čustveno reguliran dialog se potem čustveno pogloblja tudi zgodba in odpira pot do otrokovega avtentičnega doživljanja (Hughes, 2019). Preko teh strategij otrok postopoma lahko dostopa do svojih potreb, želja, dejanskega doživljanja brez strahu, da bi zaradi tega izgubil, izdal ali razdražil svoje starše.

KAKO VEDETI, DA SMO ZARES V STIKU Z OTROKOM?

Sposobnost kreiranja varnega in igrivega prostora, v katerem otrok lahko odkriva in razkriva svoj medosebni svet, je zelo močno odvisna od tega, koliko je odrasli v stiku s svojim čustvenim svetom, kolikor ima sam ustrezno socialno mrežo in je sposoben sodelovanja z drugimi ljudmi tako profesionalno kot osebno in kako se znajde v odnosih. Stiska otroka namreč v odraslem prav tako prebudi stisko, občutke nemoči, žalosti, jeze, obupa in bolečine. Če je odrasli sposoben ta čustva pri sebi dobro prepoznavati in regulirati ter razumeti, zakaj se mu prebujajo in čemu služijo, bo znal voditi otroka in mu slediti, v nasprotnem primeru pa ne.

Kot pravi Siegel (2016) tistih čustev in izkušenj, ki jih ne ozavestimo in ne izgovorimo, ne moremo ozavestiti, njihova čustvena moč pa ostaja in zato na naše vedenje vpliva bistveno močnejše, kot če bi bile ozaveščene in integrirane v celoto našega doživljanja in razumevanja. In to velja tako za odraslega, kot za otroka, zato je tako pomembno, da je odrasli v stiku s svojim čustvenim odzivom, da bo znal videti, kaj se skriva za otrokovim vedenjem, ki je dostikrat zelo zavajajoče.

KAJ JE TO STIK?

Medosebni stik je sposobnost razviti držo, ki jo je Daniel Stern (2014) duhovito opisal kot doživljanje, ko: »Vem, da veš, da vem!«

Ko čustveni procesi potekajo v obe smeri in jih lahko sproti ozaveščamo ter reguliramo na podlagi čustvenih vzgibov, skupaj ustvarjamo pomen izkušnje. Stern (2004) v svojem delu *The present moment* opisuje, da imamo že od rojstva sposobnost, da zaznavamo drug drugega, da izkušamo to, kar izkušajo drugi. Človeški živčni sistem se močno odziva na živčni sistem drugih ljudi in tega procesa ne moremo izničiti. Lahko pa se naučimo z njim živeti in ga uporabljati tako, da ne ostanemo ujeti v doživljanje drug drugega (Stern, 2004).

To je eno kritičnih vprašanj pri delu z otroki, ki ob odraslih šele razvijajo organske temelje za zavedanje in regulacijo čutenj, oziroma za mladostnike, pri katerih se razvija organski temelj sposobnosti razmišljanja o čutenjih in integracije izkušenj.

Slabše, ko ima otrok razvito čustveno regulacijo in manj ko je vključen v medosebni svet, močnejše čustvene odzive bo s svojim vedenjem sprožal v zagovorniku. Ta pa bo posledično moral vložiti dosti več napora v to, da bo prepoznal, kaj to čustveno vzdušje pomeni. Dostikrat pa so ujetniki živčnih sistemov staršev prav njihovi otroci in preko njih zagovorniki, ki z njimi delajo.

DINAMIKA ODNOSA POMOČI

Temeljna značilnost razvoja in delovanja možganov je, kot smo videli, izjemna senzitivnost in odzivnost na prisotnost drugega. Pri odnosih pomoči je zato še toliko bolj pomembno, da se tega dejstva zavedamo in ga tudi ustrezno razumemo.

Lahko bi celo rekli, da se dobri odnosi pomoči rojevajo iz dobrega prepoznavanja čustvenih vzgibov pri sebi in pri drugih ter njihovega razumevanja in regulacije.

Posameznik, ki želi pomagati drugemu, mora seveda najprej začutiti sebe, svoje odzive in svoj občutek, potem bo lažje prepoznal, v čem je stiska osebe pred njim.

Posameznik, ki želi pomagati drugemu, mora seveda najprej začutiti sebe, svoje odzive in svoj občutek, potem bo lažje prepoznal, v čem je stiska osebe pred njim. Hkrati pa bo lahko pozoren tudi na drobne čustvene vzgibe osebe pred njim, ki bodo jasno pokazali, kdaj se ta oseba skuša prilagoditi in ustreči, kdaj pa se zares izrazijo njene temeljne potrebe in stiska.

Prepoznavanje čustev se začne pri sposobnosti prepoznavanja strahu. Torej prepoznavanja, kdaj je varno in kdaj ne, kdaj je v nas aktiviran alarmni avtonomni odziv in kdaj ne. Šele potem bomo zmožni prepoznati tudi vsa ostala, bolj kompleksna čustva.

Čustveno odzivanje je namreč avtonomni proces, ki je odvisen predvsem od naših izkušenj in osnovne občutljivosti senzornega aparata. Ker pa gre za proces, pri katerem iz prvotnega avtonomnega odziva razvijemo tudi zavestni vzorec prepoznavanja, procesiranja in regulacije čustvovanja, je še toliko bolj pomembno razumeti, kako je ta sistem regulacije in procesiranja pri osebi vzpostavljen in predvsem ali sploh je vzpostavljen. Pomembno je vedeti tudi, koliko je sistem regulacije čustev pri otroku povezan s socialnim krogotokom, koliko vezan zgolj na alarmni odziv in kako ga lahko v varnem odnosu nadgradimo, povežemo in omogočimo bolj jasno prepoznavanje in ubesedenje določenih čustvenih stanj.

ZAKLJUČEK

Razmišljanje in govorjenje o odnosih s starši je za otroke, ki so vključeni v proces zagovorništva, izjemno boleče in pogosto travmatično, zato se teh tem raje izogibajo ali pa ob njih zamrznejo. Da se ta tema sploh lahko odpre, se mora otrok počutiti varen, slišan in sprejet. Osebni odnos med zagovornikom in otrokom tako odpira vrata v boleče izkušnje, ki v otrokovi notranjosti še nimajo razrešitve, lahko pa v odnosu zagovorništva dobijo osnovne obrise in nek okvir, v katerem se dostikrat prvič ubesedijo.

LITERATURA

Bowlby, J. (1979). *The Making and Breaking of Affectional Bonds*. London: Tavistock.

Hughes, D. (2008). *Attachment-Focused Family Therapy*. New York: Norton.

Hughes, D. (2019). *Building the Bonds of Attachment: Awakening Love in Deeply Traumatized Children 3ed*. New York: Norton.

Kompan Erzar, K. (2019). *Družina, vezi treh generacij*. Ljubljana: Družina.

Porges, S. (2017). *The Pocket Guide to the Polyvagal Theory: The Transformative Power of Feeling Safe*. New York: Norton.

Schore, A. (2003). *Affect Regulation and the Origin of the Self*. New York: LEA.

Schore, A. (2012). *The Science of the Art of Psychotherapy*. New York: Norton.

Stern, D. (2004). *The Present Moment: In Psychotherapy and Everyday Life*. New York: Norton.

Siegel, D. (2013). *Brainstorm: The Power and Purpose of Teenage Brain*. New York: Penguin.

Siegel, D. (2012). *The Developing Mind*. New York: Guilford.

Siegel, D. (2016). *Mind: A Journey to the Heart of Being Human*. New York: Norton.

Tronick, E. (2007). *The Neurobehavioral and Social-Emotional Development of Infants and Children*. New York: Norton.

OTROK IN POMEMBNI DRUGI: VLOGA NAVEZANOSTI PRI DELU ZAGOVORNIKA OTROK

THE CHILD AND IMPORTANT OTHERS: THE ROLE OF ATTACHMENT IN THE WORK OF ADVOCATES

doc. dr. Urška Žugelj, univ. dipl. psihologinja

strokovna sodelavka na Oddelku za psihologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

urska.zugelj@gmail.com

Brez občutka pripadnosti, ki je ukoreninjen v varni in skrbni povezanosti, otroci ne morejo cveteti in doseči svojega potenciala.

U. Brofenbrenner

POVZETEK

V članku bom poskusila pokazati, da je nezmožnost ohranjanja občutka bližine in varnosti v odnosu s pomembnimi osebami za otroka stres, ki ga lahko enačimo z občutkom ogroženosti. Zaznano ali dejansko izgubo bližine v odnosu imenujemo separacija in je največkrat skupni imenovalec v primeru otrok, s katerimi se pri svojem delu srečujejo zagovorniki. Lahko gre za separacijo zaradi ločitve staršev, dodelitve enemu staršu ali skupnega skrbništva, v skrajnih primerih pa za odvzem iz družine, dodelitev v rejništvo ali zavod. Včasih so prisotni še telesna ali duševna bolezen v družini, nasilje, zanemarjanje ali zlorabe. Veliko otrok doživlja stres, ne le zaradi neprijetnosti samih okoliščin in negotovosti, temveč predvsem zato, ker gre za poseg v proces navezanosti, ki je otrokova osnovna potreba. Težave v navezanosti se neugodno odražajo v razvoju, psihičnem blagostanju in socialnih odnosih otroka. Z ugotovitvami novejših raziskav, klasične teorije navezanosti in Neufeldovega na navezanost usmerjenega razvojnega pristopa bom pokazala, zakaj otroci potrebujejo varne odnose z odraslimi, kako se navezanost razvija in opozorila na nekatere manj pogosto omenjane vidike navezanosti, ki so ključni za razumevanje okoliščin, v katerih deluje zagovornik. Članek zaključim z implikacijami za delo zagovornika.

Ključne besede: navezanost, separacija, spoprijemanje s stresom, Neufeldov na navezanost orientirani razvojni model, razvoj otroka, zagovorniki

ABSTRACT

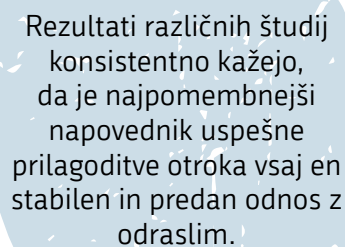
In this paper, I will try to show that the inability to maintain a sense of closeness and security in relationships with important people for a child is a stress that can be equated with a sense of threat. Perceived or actual loss of intimacy in a relationship is called separation and is the most common denominator in the case of children encountered by advocates in their work. It can be separation due to parental separation, assignment to one parent or joint custody, and in extreme cases, deprivation from the family, or assignment to foster care or an institution. Sometimes there is also physical or mental illness in the family, violence, neglect or abuse. The child experiences this as stress, not only because of the inconvenience of the circumstances and uncertainty, but mainly because it interferes with the process of attachment, which is the child's basic need. Attachment problems adversely affect a child's development, mental well-being, and social relationships. Through recent research, classical attachment theory, and Neufeld's attachment-oriented developmental approach, I will show why children need safe relationships with adults, how attachment develops, and highlight some less frequently mentioned aspects of attachment that are key to understanding the circumstances in which the advocate operates. I conclude the paper with implications for advocacy work.

Keywords: attachment, separation, coping with stress, Neufeld's attachment-oriented development model, child development, advocates

OTROCI POTREBUJEJO VSAJ EN ZAUPEN, VAREN IN SPREJMAJOČ ODNOS

Povezanost stresnih življenjskih okoliščin v otroštvu z neugodnimi izidi pozneje v življenju je dobro dokumentirana (Kuhar idr., 2020; Maté, 2019; National Scientific Council on the Developing Child [NSCDC], 2015). Okoliščine kot so revščina, duševne bolezni staršev ali zloraba nedovoljenih drog v družini, naravne nesreče, vojne, grožnje, nasilje, zlorabe ali zanemarjanja so pozneje v življenju povezane z učnimi težavami, kriminaliteto, kroničnimi obolenji in psihičnimi motnjami. Vendar pa obstaja del otrok, pri katerih kljub stresnim okoliščinam ne pride do navedenih neugodnih izidov ali so ti manj izraziti.

Zakaj se nekateri otroci bolje prilagodijo kot drugi? Rezultati različnih študij konsistentno kažejo, da je najpomembnejši napovednik uspešne prilagoditve otroka vsaj en stabilen in predan odnos z odraslim. Tak odnos zagotavlja ustrezno raven občutka varnosti, odzivnosti, opore in zaščite otroka in tako oslabi neugodne učinke stresa, ki mu je otrok izpostavljen (Divecha, 2020; NSCDC, 2015; Osher idr., 2018). Varovalno vlogo odnosov so potrdile mnoge študije stresa pri otrocih, a šele študije navezanosti nam omogočajo razumevanje teh povezav.

Rezultati različnih študij konsistentno kažejo, da je najpomembnejši napovednik uspešne prilagoditve otroka vsaj en stabilen in predan odnos z odraslim.

Učinek stresa na otroka

Učinke stresa na otroke lahko opazujemo na telesni, psihični, vedenjski in odnosni ravni. Ko je otrok soočen z ogrožajočo situacijo, na telesni ravni pride do mobilizacije energije za pripravo na boj ali beg. Ko je zaznana grožnja prevelika, pride do imobilizacije –zamrznitve. Trajna ali pretirana aktivacija stresnega odziva povzroči oškodovanost razvijajočih se možganov, srčno-žilnega sistema, imunskih funkcij in metabolizma ter se prelevi v toksičen stres. V varnem odnosu potencialno toksičen stres postane obvladljiv, otroci pa razvijejo učinkovite spretnosti za spoprijemanje s stiskami. Že sama mirna prisotnost odrasle osebe pripomore k znižanju ravni stresnih hormonov (Divecha, 2020; NSDC, 2015). Znotraj teorije navezanosti je bilo prvič dokazano, da nezmožnost vzpostavitve povezanosti s svojimi primarnimi skrbniki za otroka predstavlja stres in aktivira stresne odzive (Bowlby, 1953). Danes vemo, da gre za enake stresne odzive kot pri življenjski ogroženosti (Bowlby, 2007; NSCDC, 2015; Siegel, 2001).

Vloga navezanosti

Navezanost je torej temelj za soočanje s stresom pri otrocih. V klasični teoriji navezanosti je opredeljena kot globoka in trajna čustvena vez, ki povezuje eno osebo z drugo skozi čas in prostor (Ainsworth, 1973).

Čeprav je pomembno, da se odnosi varne navezanosti oblikujejo s primarnimi skrbniki in v zgodnjem otroštvu, se le-ti lahko razvijejo tudi v poznejših obdobjih in v drugih odnosih (Hoffman idr., 2006; MacNamara, 2016; Neufeld, 2012; Žvelc in Žvelc, 2006). To je še posebej pomembno za delo z otroki, ki menjajo skrbnike ali so doživeli različne travmatične izkušnje v primarni družini.

Pri teh otrocih se pojavljajo mnoga vprašanja. Kako se ti otroci spoprijemajo s pomanjkanjem občutka varnosti? Ali jim lahko pomagamo, da se bodo v svojih primarnih odnosih počutili varneje? Kako lahko pomanjkanje varnosti v primarnih odnosih vsaj do neke mere kompenziramo z drugimi podpornimi odnosi? Odgovore na ta vprašanja lahko iščemo v novejših pristopih razumevanja navezanosti. Med njimi je tudi *Neufeldov na navezanost orientirani razvojni pristop*, ki ga predstavljam v nadaljevanju.

NEUFELDOV NA NAVEZANOST ORIENTIRANI RAZVOJNI PRISTOP

Gordon Neufeld, kanadski klinični in razvojni psiholog, je razvil celovito teorijo razvoja navezanosti, ki temelji na klasični teoriji navezanosti in sodobnih dognanjih razvojne psihologije, nevroznanosti in sorodnih strok. Navezanost razume kot primarno potrebo posameznika in jo razlaga z vidika razvoja zmožnosti za tvorjenje odnosa (Neufeld, 2012).

Razvoj navezanosti

Navezanost se v idealnih okoliščinah razvije skozi šest stopenj do šestega ali sedmega leta. Na vsaki stopnji je otroku dostopen nov, globlji način povezovanja (glej tudi Neufeld in Maté, 2021; Žugelj, 2019):

1. leto: otrok **se navezuje skozi čute**. Občutek bližine ima samo, če je skrbnik fizično prisoten – otrok ga lahko vidi, sliši ali kako drugače čuti ob sebi.
2. leto: **povezovanje skozi enakost**. Otroku občutek bližine doseže preko istovetenja s staršem.
3. leto: **povezovanje skozi pripadnost in zvestobo**. Otroku bo želel pripadati, biti na isti strani kot skrbnik, ga ubogati in ugajati. Pojavita se posesivnost in ljubosumje.
4. leto: **navezanosti skozi pomembnost**. Otroku potrebuje občutek, da je poseben in pomemben za skrbnika.
5. leto: **povezanost na ravni občutenja ali čustvene intimnosti**. Otroku se skrbniku čustveno zaupa, kar je globlji in zelo ranljiv način povezovanja.
6. leto: **povezovanje skozi psihično intimnost**. Le v odnosih, v katerih se počuti dovolj sprejeto, si bo otrok upal deliti svoje misli in občutja.

Večji kot je nabor načinov, ki jih otrok lahko uporablja, večja je zmožnost za razvoj samostojnosti, prilagojenosti in socialnosti. Vendar razvoj navezanosti redko poteka nemoteno. Zastoj na eni od bolj površinskih stopenj lahko vztraja tudi v odraslost. Recimo posameznik, ki svoje odnose gradi na lojalnosti, enakosti in fizični bližini, ne bo zmožni prenesti fizične ločenosti ali znakov različnega mišljenja pri drugih.

Zakovitosti delovanja navezanosti

Pri zagovorništvi se pogosto zgodi, da so otroci vse prej kot varno navezani na svoje primarne skrbnike. Vrzel lahko delno kompenziramo z drugimi varnimi odnosi, pri čemer je treba imeti v mislih še nekaj zakonitosti delovanja navezanosti, na katere nas opozarja Neufeld (Neufeld in Maté, 2021).

Navezanost je osnovna potreba

Neufeld svoj model utemljuje na razumevanju navezanosti kot primarne potrebe posameznika, saj je ta zagotovilo varnosti (Neufeld in Maté, 2021). Potrditev za to lahko najdemo tudi v sodobnih nevroznanstvenih raziskavah, ki kažejo, da ljudje ves čas (ne)zavedno preverjamo nivo varnosti v svojem okolju. Vendar za občutek varnosti ni dovolj samo doseganje fizične varnosti ali odstranitev grožnje, temveč je nujni predpogoj ravno socialna povezanost z drugimi (Porges, 2015).

Separacija je temeljna grožnja za otroka

Če sprejmemo tezo, da je navezanost osnovna potreba posameznika, potem je separacija (doživljanje ločenosti) temeljna grožnja. Ko otrok ne more vzpostaviti ob-

čutka bližine (psihične ali fizične), se sproži stresni odziv (Bowlby, 2007; Neufeld, 2012; Porges, 2015).

Navezanost je organizirana hierarhično

V odnosu med otrokom in odraslim želimo, da je odrasli v t. i. alfa vlogi, da skrbi, neguje, vodi, usmerja, orientira, in otrok tisti, ki sledi. Očitki, da takšna odvisnost otroka vodi v še večjo odvisnost, so se pokazali kot neutemeljeni. Otrok potrebuje vsaj en odnos, v katerem je brezpogojno sprejet in preskrbljen (Brofenbrenner, 1979; Divecha, 2020; MacNamara, 2016; Neufeld, 2012).

Navezanost je bipolarna

Za vsak odnos navezanosti obstaja enako močna sila upiranja navezanosti z osebami, ki niso v našem krogu navezanosti. Pojavi se polarizacija, pri kateri so bližnjim pripisane samo dobre lastnosti, prisotna je močna želja po povezovanju, ugajanju ali posnemanju. Osebam na drugi strani pola pa so pripisane slabe lastnosti in pride do aktivnega zavračanja, lahko tudi zasmehovanja ali nagajanja. Gre za varovalni mehanizem, katerega evolucijska vloga je verjetno zagotavljanje varovanja otrokovih odnosov z osebami, ki so odgovorne zanj (Neufeld, 2012).

Vas navezanosti

Otroci navadno nimajo težav prepustiti se drugi osebi, če je ta oseba znana in pripada otrokovi skupnosti. Neufeld (Neufeld in Maté, 2021) takšno skupnost poimenuje vas navezanosti. Je način, kako zagotoviti, da je otrok vpet v mrežo podpornih odnosov, ki med seboj ne tekmujejo. Kadar pa se navezanost otroka oblikuje neodvisno od njegovih staršev (primarne navezanosti), smo v nevarnosti, da bomo dobili tekmeča. Otrok namreč ne more hkrati delovati v dveh med seboj tekmujočih navezanostih in ustvari se polarizacija.

Učinki separacije: Zakaj so otroci, s katerimi se srečujejo zagovorniki, še posebej ranljivi?

Neufeld (2012) navaja tri močna čustva, ki se sprožijo ob dejanski ali zaznani separaciji. To so *preplah* (zaradi občutka nevarnosti moramo postati previdni), *frustracija* (ima namen doseči spremembo, ko nekaj ne deluje) in *iskanje bližine* (namen je zapolniti vrzel v navezanosti). Kadar aktivirana čustva prek vedenj otroku pomagajo doseči bližino, bo ponovno vzpostavljeno ravnovesje. Ko čustva ne pripeljejo do razrešitve in otrok ostane ujet v občutku separacije, je stanje neravnovesja zanj preveč ogrožajoče in vključijo se obrambe. Močna čustva, ki so bila aktivirana, so potisnjena pod površje in njihovo delovanje postane bolj zapleteno.

Obrambe, ki so posledica doživljanja nepremostljive separacije, so: *beg pred ranljivostjo* (otrok se ogradi pred čustvi: ni mu več mar, ni več žalosten, daje vtis neustrašnosti ...), *obrambna dominantnost* (otrok postane ukazovalen in kontrolirajoč, saj mu to daje občutek nadzora in manjše ranljivosti) in *obrambna prenavезanost* (ang. defensive re-attachment; namesto na skrbnika se otrok močno veže na stvari, idole, skupine ali vrstnike).

Potisnjena čustva se začnejo kazati kot vedenjske, psihične in tudi učne težave. *Preplah* dobi obliko anksioznosti, motenj pozornosti, v skrajnem primeru celo rizič-

nih vedenj iskanja adrenalina. *Frustracija* se izraža kot agresivnost (do drugih ali do sebe). *Iskanje bližine* se lahko kaže kot pretirana zaupljivost, lahko pa se razvijejo odvisnosti (družabna omrežja, hrana, droge). Ko pogledamo skozi očala navezanosti, vidimo, da so mnoge duševne in vedenjske težave lahko posledica neuspešnega navezovanja otroka in njegovega obrambnega poskusa razreševanja te stiske.

IMPLIKACIJE ZA DELO ZAGOVORNIKA

Naloga zagovornika je, da z otrokom vzpostavi zaupen odnos. Pri tem se mora zavedati, da ima otrok lahko težave, ki izvirajo iz separacije. Pomembno je, da ga otrokova navidezna nedostopnost, dominantnost, samostojnost, neustrašnost, lahko pa tudi pretirana prilagojenost, odvisnost ali agresivnost ne preslepijo in da zmore te pojave prepoznati kot znake težav v navezovanju.

V nadaljevanju navajam nekaj predlogov, kako lahko zagovornik uporabi razumevanje navezanosti pri delu z otroki.

Naloga zagovornika je, da z otrokom vzpostavi zaupen odnos.

Upoštevanje razvojno pogojene zmožnosti za odnos

Čeravno so otroci, ki jih srečujejo zagovorniki, navadno starejši od šest let, to ne pomeni, da so zmožni vseh šestih načinov povezovanja. Bolj ko je otrok razvojno zrel, globljo povezanost lahko zgradi. Zagovornik, ki razume razvoj navezanosti, se bo lahko približal otroku na način, ki je skladen z njegovo zrelostjo. Otrok se bo tako lahko počutil varno in sprejeto. Možen način je povezovanje skozi lojalnost in zvestobo, ko pri otroku vzbudi občutek, da se lahko na zagovornika zanese in da je na njegovi strani.

Razumevanje polarizacije navezanosti

Mlajšim ali manj zrelim otrokom bodo nesoglasja med staršema pomenila razpetost med dvema tekmujočima si odnosoma in hkratno vzdrževanje obeh bo postalo nemogoče. Enemu staršu bo pripisal vse dobre lastnosti, mu bo naklonjen, ga bo želel posnemati in ubogati, drugemu staršu pa bo otrok nezavedno pripisal slabe lastnosti. Zanimivo je, da je starš, na katerega je bil pred ločitvijo otrok zelo navezan, lahko soočen z negativno energijo navezanosti. Ob nepoznavanju polarnosti bi lahko napačno sklepali, da je otrok na tega starša manj navezan. Vendar gre za močno vez, ki se je zaradi občutka dejanske ali pričakovane izgube prelevila v svoje nasprotje.

Upoštevanje navezanosti, ko je odnos s staršem za otroka škodljiv

Poskus neposrednega soočenja otroka s škodljivostjo primarne navezanosti prek »tekmovanja« ali prikazovanja starša kot slabega bo v otroku izzval notranji konflikt. Zaradi grožnje separacije se bo čustveno in psihično ograbil ali pa bo zaradi polarne narave navezanosti konflikt nezavedno razrešil tako, da bo nekoga izbral in nekoga zavrnil.

Otrok potrebuje varnejši in globlji način povezanosti s primarno osebo. Na primer, otroku z odsotnimi starši lahko pomagamo najti načine za vzdrževanje občutka varnosti brez nenehne fizične bližine starša. Poudarjamo lahko enakost: »Verjetno je tudi tvoj oče kot otrok rad počel to,« ali »Vidim, da imaš mamine oči.« Tako zmanjšamo vrzel in negotovost otroka ter mu sporočamo, da smo na njegovi strani in sprejemamo njegova občutja.

V otrokovem življenju poskušamo najti vsaj eno osebo, ki lahko z otrokom zgradi globoko povezan odnos. V takšnem odnosu bo otrok lahko krepil odpornost na stres in odžaloval to, kar v primarnem odnosu ne deluje.

Pomembno je še, da okoli otroka zgradimo močno vas navezanosti. V otrokovem življenju poskušamo najti vsaj eno osebo, ki lahko z otrokom zgradi globoko povezan odnos. V takšnem odnosu bo otrok lahko krepil odpornost na stres in odžaloval to, kar v primarnem odnosu ne deluje.

Odnos med otrokom in zagovornikom

Odnos med zagovornikom in otrokom je specifičen, saj je reguliran in ima že vnaprej določen konec, s tem pa zavedanje o separaciji. Ali se kljub temu lahko med zagovornikom in otrokom splete vez navezanosti? To je verjetno neizogibno, saj je navezanost tista sestavina odnosa, ki omogoča zaupnost. Da bi lažje vzpostavil odnos, zagovornik upošteva zakonitosti delovanja navezanosti. Zagovornik v prvih srečanjih da prednost odnosu in naveže dober stik z otrokom. Slednje bo uspešnejše, če upošteva naslednje: a) bonton navezanosti, b) otrokovo zrelost (razvitost zmožnosti za tvorjenje odnosa) in ranljivost ter nastopi c) v alfa vlogi in kot d) del vasi navezanosti.

a) Navadno je otroke treba nekoliko ogreti za odnos. Naša vloga ali strokovni naziv v otrokovem svetu nima pomena. Neufeld govori o posebnem navezovanju stika, ki aktivira navezovalne instinkte otroka in omogoči odnos. Gre za ritual, ki ga ljudje intuitivno uporabljamo, ko se približamo neznanim osebam, da bi vzpostavili stik. Pri otrocih je tak ritual potreben vedno, ko želimo vzpostaviti stik. Sestavljen je iz zaporedja gest, ki otroka pripravijo na odnos: najprej na prijazen način pridemo v otrokovo vidno polje (izjema so izredno občutljivi, čustveno ograjeni ali obrambno dominantni otroci, pri katerih morda raje uporabimo povezovalen ton glasu), vzpostavimo očesni stik, izrabimo nasmeh in vzajemno kimanje, izrazimo pristen interes za otroka.

b) Glede na naravo odnosa in tudi morebitno čustveno ograjenost otroka se zagovornik otroku lahko približa prek enakosti – skozi pogovor iščemo skupne točke z otrokom (»Oba imava rada akcijske filme.«) ali pripadnosti in lojalnosti (»Tudi jaz navijam za NK Olimpija.«). Takšno povezovanje je za otroka tudi manj ranljivo in bo lažje vstopil v odnos. Če se med delom navezanost poglobi, mora biti zagovornik previden, da zaključek sodelovanja otroku ne predstavlja nepremostljive separacije.

c) Otrok potrebuje občutek, da se lahko zanese na zagovornika, da je na pri-

mer zagovornik tisti, ki vodi srečanje. Predvsem otroci, ki so razvili obrambno dominantnost, bodo preskušali meje in poskušali prevzeti alfa vlogo. Če bi jim uspelo, bi to spodkopalo njihovo zaupanje v zagovornika.

d) Zaradi jasno določene vloge zagovornika bo ta otroka spoznal šele na uvodnem sestanku. Če koordinator predstavi otroku zagovornika na način, s katerim pokaže svoje zaupanje v zagovornika in sodelovalni odnos, bo to pomagalo zmanjšati moč morebitne sramežljivosti, neugodja pred neznanci ali polarizacije.

Na tem mestu se postavlja še vprašanje, kako bo zagovornik zaključil sodelovanje, da otrok tega ne bo doživel kot še ene v nizu separacij? Pomemben ritual, ki ga zagovornik lahko uporabi, je **premostitev**. Otroku ponudi nekaj, česar se lahko ob slovesu oprime in potrjuje, da odnos ostaja. Namesto na ločitev, pozornost preusmerimo na to, kar ostaja enako (še vedno me zanima, kako ti gre; oba ostajava navijača tega ali tega kluba; ko bom šel mimo tvoje šole, se bom spomnil nate), ali na morebitno ponovno točko srečanja (na zaključnem srečanju otroku povemo, da se lahko otrok ponovno obrne na nas, če bi nas še potreboval za potrebe postopka, zaradi katerega smo bili postavljeni).

Tako oblikovan odnos bo lahko za otroka pozitivna izkušnja in močna osnova za graditev lastne psihične odpornosti.

ZAKLJUČEK

Otroci za svoj razvoj potrebujejo kakovostne odnose s skrbniki. Med njimi se stke vez navezanosti, ki ima lahko različne oblike in je bolj ali manj negujoča za otroka. V članku sem skušala s pomočjo ugotovitev novejših raziskav, teorije navezanosti in Neufeldovega na navezanosti orientiranega razvojnega pristopa osvetliti pomen varnih odnosov otrok z odraslimi. Nadalje opišem razvoj in nekatere manj prepoznane dinamike navezanosti: med njimi hierarhično in bipolarno naravo navezanosti. Nezmožnost tvorjenja varnih vezi namreč za otroke predstavlja stres, ki je osnova mnogih psihičnih, vedenjskih ali drugih težav otrok. Da bi z otrokom lahko navezali zaupen odnos in se izognili ali omilili naštetih težav, je razumevanje navezanosti in separacije ključno. Otroci, s katerimi se srečujejo zagovorniki, so za učinke separacije še posebej ranljivi. V članku so predstavljene možnosti implikacije razumevanja navezanosti za delo zagovornikov. Zavedanje o naravi navezanosti bo zagovornikom v pomoč pri oblikovanju zaupnega odnosa z otrokom, v katerem se bo otrok počutil varno in sprejeto, pri prepoznavanju simptomov separacije, ki lahko zakrivajo resnične potrebe otroka, in nenazadnje pri uspešnem zaključevanju dela z otrokom.

LITERATURA

Ainsworth, M. D. S. (1973). The development of infant-mother attachment. V B. Cardwell & H. Ricciuti (ur.), *Review of child development research* (Vol. 3, str. 1–94). University of Chicago Press.

Bowlby, R. (2007). Babies and toddlers in non-parental daycare can avoid stress and anxiety if they develop a lasting secondary attachment bond with one carer who is consistently accessible to them. *Attachment & Human Development*, 9(4), 307–319. doi: 10.1080/14616730701711516.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Harvard University Press.

Divecha, D. (2020). *Pandemic 2020: Will the kids be all right? Lessons on parenting from 100 years of crises*. https://www.developmentalscience.com/blog/2020/4/15/pandemic-2020-will-the-kids-be-all-right-lessons-on-parenting-from-100-years-of-crises#_edn4).

Hoffman, K. T., Marvin, R. S., Cooper, G. in Powell, B. (2006). Changing toddlers' and preschoolers' attachment classifications: The Circle of Security Intervention. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 74(6), 1017–1026.

Kuhar, M., Jeriček Klanšček, H., Zager Kocjan, G., Hočevar, A., Drglin, Z. in Mešl, N. (2020). *Obremenjujoče izkušnje v otroštvu in posledice v odraslosti*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani in Nacionalni inštitut za varovanje zdravja. <https://static1.squarespace.com/static/5eb452503e12566a4d535e29/t/5ee098e3baea89500b840604/1591777556041/OIO+v+otro%C5%A1tvu+in+posledice+v+odraslosti+-+kratka+strokovna+publikacija+2020.pdf>.

Maté, G. (2019). *Ko telo reče ne*. Brežice: Primus.

McNamara, D. (2016). *Rest, play, grow*. Vancouver: Anna Books.

National Scientific Council on the Developing Child. (2015). *Supportive Relationships and Active Skill-Building Strengthen the Foundations of Resilience: Working Paper 13*. <http://www.developingchild.harvard.edu>.

Neufeld, G. (2012). *The keys to well-being in children and youth: A write up of an address by Dr. Neufeld delivered at the European Union Parliament in Brussels*. https://neufeldinstitute.org/wp-content/uploads/2017/12/Neufeld_Brussels_address.pdf.

Neufeld, G. in Maté, G. (2021). *Otroci nas potrebujejo [Hold on to your kids]*. Primus.

Osher, D., Cantor, P., Berg, J., Steyer, L. in Rose, T. (2018). Drivers of human development: How relationships and context shape learning and development. *Applied Developmental Science*, 24(1), 6–36. doi: 10.1080/10888691.2017.1398650.

Porges, S. (2015). Making the world safe for our children: Down-regulating defence and up-regulating social engagement to 'optimise' the human experience. *Children Australia*, 40(2), 114–123. doi:10.1017/cha.2015.12.

Siegel, D. J. (2001). Toward an interpersonal neurobiology of the developing mind: Attachment relationships, "mindsight," and neural integration. *Infant Mental Health Journal*, 22, 67–94. doi:10.1002/1097-0355(200101/04)22:1<67::AID-IMHJ3>3.0.CO;2-G.

Žugelj, U. (2019). Building child-teacher relationships in preschool: Introducing Neufeld model of attachment development with possible implications for practice. V M. Licardo in I. Simões Dias (ur.), *Contemporary themes in early childhood education and international educational modules* (str. 29–39). Maribor: Univerza v Mariboru. <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/413>.

Žvelc, M. in Žvelc, G. (2006). Stili navezanosti v odraslosti [Adult Attachment Styles]. *Psihološka obzorja*, 15(3), 51–64.

ODNOS Z OTROKOM, ZAGOVORNIŠKA DRŽA IN FAZE ZAGOVORNIŠKEGA PROCESA

THE RELATIONSHIP WITH THE CHILD, ATTITUDE TO ADVOCACY AND PHASES OF THE ADVOCACY PROCESS

Špela Reš, univ. dipl. psihologinja, psihoterapevtka transakcijske analize

Psihološko svetovanje in psihoterapija Reši.si
spela.res@gmail.com

POVZETEK

Članek naslavlja pomen medosebnega odnosa v procesu zagovorništva, ki poteka med zagovornikom in otrokom. Za ploden in pozitiven medosebni odnos je pomembno prepoznavanje lastnih, torej zagovornikovih življenjskih pozicij, lastnih relacijskih potreb, predvsem pa prepoznavanje in zadovoljevanje otrokovih relacijskih potreb. Zagovorniški proces poteka v najmanj šestih fazah, od priprave zagovornika pred prvim srečanjem z otrokom preko ustvarjanja pozitivnega vtisa in zaupanja do pogovora o ključnih temah, priprave izjave in zaključka. Na koncu zagovorništva naj ostanejo otroku »odprta vrata«, kot možnost, da lahko v stiski še vedno računa na zagovornika, s katerim je vzpostavil pozitiven medosebni odnos.

Ključne besede: medosebni odnos, odnos z otrokom, življenjske pozicije, relacijske potrebe, faze zagovorniškega procesa

ABSTRACT

The paper addresses the importance of the interpersonal relationship in the child advocacy process that takes place between the advocate and the child. For a fruitful and positive interpersonal relationship, it is important to recognise one's own-advocate's life positions, one's own relational needs, and above all to recognise and satisfy the child's relational needs. It takes place in at least six phases, from the preparation of the advocate before the first meeting with the child, through the creation of a positive impression and trust, to the discussion of key topics, preparation of the statement of the child and conclusion. At the end of the advocacy, »the door should remain open to the child« as an invitation, if in distress, to be able to still count on the advocate with whom he or she has established a positive interpersonal relationship.

Keywords: interpersonal relations, relationship with the child, life positions, relational needs, phases of child advocacy

UVOD

Biti zagovornik otroku ali mladostniku (otroku) pomeni biti zanj pomembna odrasla oseba, s katero se lahko zaupno pogovarja, se nanjo zanese in se ob njej počuti varno. Zagovornik je otrokov glas med številnimi odraslimi (starši, strokovni delavci, sodniki, pravniki ...), ki otroka pogosto iz različnih razlogov preslišijo, spregledajo ali pa ga ne jemljejo dovolj resno. Ali bo otrok zagovornika videl kot pomembno odraslo osebo ali pa zgolj kot še eno odraslo osebo, je odvisno od odnosa med otrokom in zagovornikom. Zagovornik seveda nima zagotovila nad tem, kako ga bo otrok sprejel, kako bo nanj reagiral, lahko pa na to vpliva. Kako? Skozi odnos!

Ljudje nenehno ustvarjamo odnose, take in drugačne, konstruktivne, negujoče, kritične, rizične, intimne, toksične, včasih se tudi izoliramo. Večina teh procesov poteka nezavedno, ustvarjamo jih intuitivno, na podlagi osebnostnih lastnosti, izkušenj, vrednot, prepričanj, potreb. V primeru intuitivnega ustvarjanja odnosa težko predvidimo, kakšen bo ta odnos, saj so tu še osebnostne lastnosti, izkušnje, vrednote, prepričanja, potrebe otroka, ki jih vnaša v odnos z zagovornikom.

Zagovornik, ki se zna uglasiti na potrebe otroka, bo skoraj kameleonsko spreminjal svoj pristop glede na to, s katerim otrokom dela. Nekateri zagovorniki to uspejo narediti intuitivno, drugi z dobro pripravo in močno samorefleksijo.

Recepta ni. Je pa nekaj napotkov, usmeritev in priporočil, ki zagovorniku lahko pomagajo, da bo za otroka postal pomembna odrasla oseba.

ODNOS ZAGOVORNIK - OTROK

Vsak človek že zelo zgodaj v življenju zavzame eno od osnovnih eksistencialnih pozicij v odnosu do sebe in drugih. Eksistencialna ali življenjska pozicija predstavlja posameznikovo bazično stališče oziroma temeljni odnos do sebe in drugih ljudi (Stewart in Jones, 2015).

Lahko si le zamislimo, kakšen odnos do sebe in drugih bo zavzel otrok, ki je stalno kritiziran, pogosto kaznovan in le redko ali nikoli pohvaljen.

Zagovornik naj v odnosu do sebe in odnosu do otroka zavzame pozitivno življenjsko pozicijo, verjame naj v svoje sposobnosti, ima optimističen pogled na svet (a ne naven), odprto naj komunicira z otrokom, ga sliši, upošteva in verjame vanj. Pozitivna življenjska pozicija zagovornika se odraža tudi skozi spoštljiv odnos do otroka in skozi bazično zaupanje vanj in v njegovo pripoved.

Zaupen odnos z otrokom se razvija in za to sta potrebna čas in potrpežljivost. Otrok bo zaupanje razvil, ko bo čutil, da je sprejet, slišan in podprt s strani zagovornika. Resnica

Resnica v odnosu zagovornik-otrok je to, kar je resnično za otroka. To pomeni, da zagovornik v komunikaciji z otrokom vedno izhaja iz otrokovega doživljanja realnosti, skupaj z otrokom raziskuje situacijo, v kateri je otrok, mu pomaga pri iskanju rešitev, skupaj z njim odkriva otrokove potenciale in močne plati.

v odnosu zagovornik-otrok je to, kar je resnično za otroka. To pomeni, da zagovornik v komunikaciji z otrokom vedno izhaja iz otrokovega doživljanja realnosti, skupaj z otrokom raziskuje situacijo, v kateri je otrok, mu pomaga pri iskanju rešitev, skupaj z njim odkriva otrokove potenciale in močne plati. Z realno in konkretno pohvalo bo zagovornik krepil otrokovo pozitivno življenjsko pozicijo in medsebojno zaupanje. Tipična pozicija »kritičnega starša« (moraliziranje, kaj je prav in kaj narobe, pogosto kritiziranje otrokovih vedenj ali celo otroka kot osebnosti, dvom v njegovo pripoved, minimaliziranje njegove stiske ipd.) bo na njun odnos vplivala rušilno.

RELACIJSKE POTREBE OTROKA

Relacijske (medosebne) potrebe so temeljne potrebe vseh živih bitij, ki živijo v tropih, družinah, skupnostih. Človek te potrebe lahko zadovolji le s pomočjo odnosa (v odnosu z drugo osebo/osebami). Nezadovoljena potreba pomeni frustracijo, neprijetna čustva, lahko tudi travmo.

Pomembno je, da zagovornik najprej prepozna, katere od teh potreb so oziroma niso zadovoljene pri otroku, nato pa nezadovoljene poskuša zadovoljiti preko odnosa z njim.

Erskine in Trautmann, 1996, relacijske potrebe razdelita na osem potreb po:

- 1. varnosti:** otrok, ki ima zadovoljeno potrebo po varnosti, ve, da bo zaščiten (fizično in psihično), če bo v nevarnosti. Ve, da se lahko na drugo osebo zanese, in ve, kaj od te osebe lahko pričakuje. Ob njej se počuti sproščeno in varno. Zagovornik to potrebo lahko zadovolji z rednimi srečanji, s točnim prihajanjem, z večkratnim pojasnjevanjem svoje vloge, z adekvatnim, konsistentnim čustvenim odzivanjem na otrokovo pripoved.
- 2. validaciji/spoštovanju:** otrok, ki ima to potrebo zadovoljeno, se v odnosu počuti potrjenega, pomembnega, njegova čustva so sprejeta, imajo veljavo in so v komunikaciji naslovljena. Zagovornik to potrebo lahko zadovolji z aktivnim poslušanjem otroka, z realno in konkretno pohvalo, z normalizacijo čustev (tudi neprijetnih: jeze, strahu idr.), s sočutjem in s tem, da otroka jemlje resno.
- 3. sprejemanju s strani stabilne/zanesljive druge osebe:** otrok, ki ima to potrebo zadovoljeno, se zaveda, da ga bo oseba, s katero je v odnosu, vodila, ko bo to potrebno, zagovarjala in psihično zaščitila. Zagovornik to potrebo lahko zadovolji z rednimi srečanji, točnostjo, z informiranjem otroka, s tem, da otroka zagovarja in ga sprejme takega, kot je (ne kot bi moral biti, kot se pričakuje ipd.).
- 4. samodefinciji:** otrok, ki ima to potrebo zadovoljeno, ima s strani druge osebe »dovoljenje« (čustveno dovoljenje), da je lahko poseben, edinstven, da je OK, če kdaj nasprotuje večini, staršem ipd. Zagovornik to potrebo lahko zadovolji s tem, ko posluša in sprejema otrokova stališča, mnenja, tudi če so edinstvena, nenavadna in otroka zaradi njih ne zasmehuje.
- 5. vzajemnosti:** otrok, ki ima to potrebo zadovoljeno, se zaveda, da imajo tudi drugi podobne izkušnje kot on sam. Zagovornik to potrebo lahko zadovolji s tem, da

se občasno samorazkriva in otroku pove kakšno od svojih izkušenj, ki so morda podobne, kot jih doživlja otrok, pa tudi s tem, da kdaj iniciativo (za pogovor, aktivnosti ipd.) prepusti otroku.

- 6. vplivu na drugo osebo:** otrok, ki ima to potrebo zadovoljeno, vidi in razume, da lahko na drugo osebo vpliva, da se le-ta odziva nanj, na njegova čustva in na njegovo pripoved. Zagovornik to potrebo lahko zadovolji s tem, da mu reflektira, kako se ob njegovi pripovedi počuti, kaj si misli, kako otrok vpliva nanj.
- 7. iniciativi druge osebe:** otrok, ki ima to potrebo zadovoljeno, ve, da bo tudi druga oseba dajala iniciativo, pobudo za določene aktivnosti, pogovore, igre ipd. Zagovornik to potrebo lahko zadovolji s tem, da sam daje pobude za aktivnosti, igre, teme pogovorov ipd.
- 8. izražanju ljubezni:** otrok, ki ima to potrebo zadovoljeno, ima možnosti in priložnosti, da izrazi, kaj do nekoga čuti (do človeka ali živali). Zagovornik to potrebo lahko zadovolji s tem, da mu daje priložnosti, da to izrazi, da sprejme npr. pohvalo z njegove strani, se mu zahvali, mu pove, kaj mu pomeni ipd.

KOMUNIKACIJA KOT ORODJE

Zagovornikovo glavno orodje je komunikacija, tako verbalna kot neverbalna. Skozi ustrezno komunikacijo bo z otrokom razvijal zaupen odnos, občutek varnosti in sprejetosti.

Zagovornikovo glavno orodje je komunikacija, tako verbalna kot neverbalna. Skozi ustrezno komunikacijo bo z otrokom razvijal zaupen odnos, občutek varnosti in sprejetosti. Ustrezne komunikacijske veščine vključujejo jasno, otrokovi starosti prilagojeno verbalno komunikacijo, postavljanje ustreznih vprašanj (tehnika ključnih vprašanj), aktivno poslušanje (otroka ne prekinjamo v njegovi pripovedi, pazimo, kdaj postavljamo podvprašanja, saj s podvprašanji večkrat prekinemo tok otrokovih misli) in usklajenost verbalne in neverbalne komunikacije. Otrok se bolj kot na besedno odziva na nebesedno govorico zagovornika, zato je pomembno, da zagovornik tudi s svojo nebesedno komunikacijo izraža zaupanje, odprtost, situaciji primerna čustva ipd.

Tehnika ključnih vprašanj:

- Postavljamo večinoma odprta vprašanja (»Kako se počutiš pri mami?«, »Kaj lahko poveš o pravilih doma?«).
- Ko postavimo vprašanje, dajmo čas za odgovor.
- Vzemimo si čas za razumevanje.
- Uravnotežimo rabo odprtih in zaprtih vprašanj.

- Sproti povzemamo, kar nam je otrok povedal (*»Torej, če te prav razumem, si dejal, da ...«*).
- Razjasnjujemo z vprašanji (*»Kako si to mislil?«, »Lahko kaj več poveš o tem?«, »Kaj to pomeni?«*).
- Vprašanje raje kot z »zakaj« ali »kdo« začenjamo s »kako« ali »kaj«.
- Izogibajmo se neprimernih vprašanj.
- Tišino uporabimo kot tehniko.

Neprimerna vprašanja:

- **Sugestibilna** (*»Predvidevam, da se ne želiš srečevati z očetom?«, »Se imaš fino z mano, kajne?«*);
- **Vrednostna** (*»Ti se pa samo 1x na mesec vidiš z mamo?«, »A le dober si v šoli?«*);
- **Usmerjevalna** (*»Ti pa se nimaš fino doma, kajne?«, »Boš šel v stanovanjsko skupino?«*);
- **Multipla** (*»Koliko imaš prijateljev, kaj so tvoji interesi, kakšen je tvoj šolski uspeh?«*);
- **Žargonska** (*»Si že prejemal DSP?«*);
- **Hipotetična** (*»Kaj bi storil na mojem mestu?«*);
- **Obtoževalna** (*»Zakaj si pa to rekel?«, »Kdo pa je to naredil?«*).

Kako opazimo, da je otroku nelagodno?

• Nemirno presedanje	• Sedenje na robu stola
• Begajoč pogled	• Grizenje ustnic, nohtov
• Bobnanje s prsti	• Zardevanje
• Zatikajoča se govornica	• Potenje
• Pojecljavanje	• Smeh iz zadrege
• Moten ton govora	• Pokašljevanje
• Toga telesna drža	• Večkratno nerazumevanje vprašanj
• Kretnje odvrčanja	• Selektivna pozornost
• Stiskanje pesti	• Jezljivost, vzkipljivost

Ta vedenja lahko nakazujejo, da je tema pogovora otroku trenutno preveč naporna, stresna, lahko pa kažejo, da gre za neko temo, ki otroka čustveno obremenjuje. Ko zagovornik opazi, da se otrok počuti nelagodno, lahko naredi krajšo pavzo v pogovoru, ga povabi v sproščujočo igro, energizer ipd., lahko pa mu to tudi reflektira in normalizira ter ga povabi v raziskovanje lastnih čustev do dogodka/osebe/... (npr. »Opažam, da se ob tej temi nekoliko vznemiriš, kar je čisto normalen odziv. Kakšna pa so tvoja čustva do tega dogodka?«). Pri identifikaciji in ubeseditvi čustev si zagovornik lahko pomaga tudi z različnimi tehnikami, pristopi in kreativnimi idejami kot igrami, projekcijskimi tehnikami (npr. risanje čustev, čustva kot oseba, čustvo kot barva), karticami čustev ipd.

ZAGOVORNIŠKA DRŽA

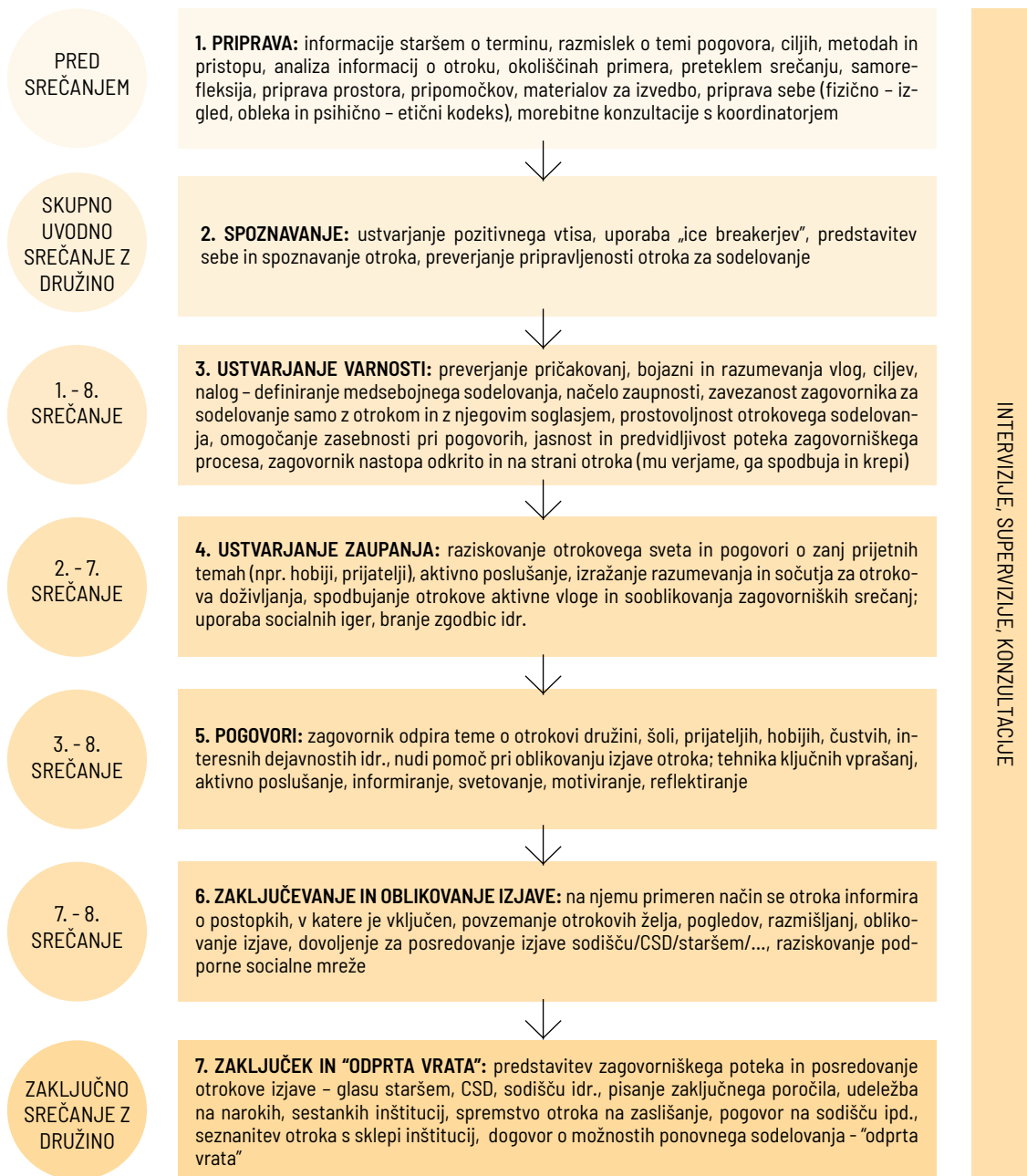
Ne smemo pozabiti, da imajo vsi deležniki (tudi zagovornik, starši, svetovalci ...) v procesu zagovorništva iste relacijske potrebe. Kot zagovorniki seveda pazimo in skrbimo za zadovoljevanje teh potreb pri otroku, ne smemo pa pozabiti nase. Tudi mi, zagovorniki, si želimo biti v procesu varni, validirani, vodeni in sprejeti s strani stabilnih koordinatorjev, vodij. Zato je zelo pomembna dobra priprava, sprotna (samo)refleksija, sprotna odprta komunikacija tako na intervizijskih kot na supervizijskih srečanjih.

Drža zagovornika (strokovnost, etičnost, moralnost, nevtralnost do staršev in pristranskost do otroka, spoštovanje otroka in otrokovih pravic, samozaščita, negujoč odnos do sebe in drugih ipd.) je zelo odvisna od:

- strokovne podkovanosti in znanja, ki ga zagovornik razširja z udeležbo na rednih strokovnih posvetih in izobraževanjih, z branjem strokovne literature, s spremljanjem strokovnih smernic na področju obravnave otrok, s poglobljanjem znanja razvojne psihologije, poznavanjem relevantnih pravnih okvirjev;
- dobre priprave na primer in na posamezno srečanje z otrokom (vedeti, kaj je cilj posameznega srečanja, kakšne metode in tehnike dela bodo najbolj primerne in učinkovite, pregled vsebine preteklih srečanj, okvirna ideja za naslednje srečanje);
- kontinuirane komunikacije s koordinatorjem in kolegi zagovorniki (na intervizijah, supervizijah in strokovnih posvetih), kar je pomemben del samozaščite in skrbi zase;
- komunikacije z drugimi deležniki – ob pomoči koordinatorja (CSD, sodišče, starši ...);
- zagovornikove življenjske naravnosti (+/+ ali »jaz sem OK, drugi so OK«);
- zadovoljitve zagovornikovih relacijskih potreb;
- uporabe ustreznih tehnik, pristopov in komunikacijskih orodij.

FAZE PROCESA V ZAGOVORNIŠTVU OTROK

Zagovorništvo je proces, ki se razvija, raste, z njim se razvija in raste tudi odnos med zagovornikom in otrokom. Ves čas procesa zagovornik ni sam – v pomoč so mu intervizije, supervizije, pogovori s koordinatorjem ipd.

Slika 1: Shematičen prikaz faz v procesu zagovorništva

Največkrat gre zagovorniški proces skozi naslednje faze (Slika 1):

1. **Priprava:** obveščanje staršev o terminu in lokaciji srečanja z otrokom, priprava prostora (razpored mize, stolov), pripomočkov (materiali – barvice, papir, knjige), teme pogovora (izhodišča za pogovor, okvirna vprašanja) in sebe (izgled, primerna udobna obleka in obutev toplih barvnih odtenkov). Psihična priprava pa zajema: samorefleksijo lastnih stališč, predsodkov, stereotipov glede na konkreten zagovorniški primer in teme pogovora ipd. V pomoč pri pripravi (še zlasti pri zagovornikih, ki so pred prvim primerom) je lahko koordinator in supervizor.

Priprava poteka pred vsakim srečanjem z otrokom.

2. **Spoznavanje:** zagovornik spoznava življenjsko situacijo otroka, otrok pa spoznava zagovornika, način sodelovanja, značilnosti zagovorniškega odnosa. Zagovornik predstavi svojo vlogo, naloge zagovornika, preveri otrokova pričakovanja idr. Zagovornik je usmerjen v ustvarjanje pozitivnega delovnega vzdušja.

Otrok si ustvari prvi vtis o zagovorniku zelo hitro, na prvem skupnem uvodnem srečanju, največkrat na podlagi neverbalne pa tudi verbalne komunikacije zagovornika. Za pozitiven vtis je pomembno, da zagovornik z otrokom vzpostavi očesni stik (razen, če se otrok vidno izmika očesnemu stiku), ima odprto telesno držo (ne prekrižane roke, noge, s telesom je obrnjen proti otroku) in neverbalno izraža sprejemanje otroka (s prikimavanjem, nasmehom ipd.). Verbalno se mu predstavi, pove na kratko nekaj o sebi – na otroku razumljiv način, otroka naslavlja po imenu, govori s kratkimi in jasnimi stavki.

Na prvem individualnem srečanju je priporočljivo postaviti t. i. »socialno agendo« JAZ/TI/MIDVA, v kateri zagovornik pojasni:

- **JAZ:** svojo vlogo in nalogo (npr. da otroku verjame, da ga posluša, nudi pomoč in podporo, mu prenese informacije, ki so zanj pomembne), da nanj ne vpliva nobeden od staršev, da načelo zaupnosti ne velja le v primeru, ko od otroka izve za informacije, ko je njegovo zdravje ali življenje ogroženo oziroma je žrtev npr. družinskega nasilja. Otrok je seznanjen, da mora zagovornik za zaščito otroka v tem primeru posredovati informacijo naprej pristojnim institucijam – CSD-ju, sodišču. Jezik naj bo otroku razumljiv.
 - **TI:** kakšna je otrokova vloga, možnost in pomen oblikovanja izjave, dogovor glede komunikativnosti (npr. da otrok vedno pove toliko, kot želi, da pove, če ga kakšna vprašanja motijo – takrat na primer lahko reče »stop igra«, da lahko tudi zavrne sodelovanje z zagovornikom).
 - **MIDVA:** kakšen je namen srečanj, dogovor o sodelovanju (npr. otrok in zagovornik se dogovorita, komu in kaj je namenjeno v izjavi, ki jo zagovornik prenese naprej, npr. sodišču, CSD-ju). Pojasnilo »midva« daje otroku občutek, da v situaciji, v kateri se nahaja in tudi v samem procesu zagovorništva, ni sam.
3. **Ustvarjanje varnosti:** varnost se ustvarja skozi celoten proces zagovorništva, za-

govornik po skupnem uvodnem srečanju ponovno še na prvem individualnem srečanju razloži otroku, da so srečanja zaupne narave, da zagovornik brez otrokovega soglasja ne sme govoriti o vsebini srečanj z drugimi, da ne komunicira s starši razen o logistiki in terminih srečanj z otrokom ter da so se starši zavezali, da bodo spoštovali načelo zaupnosti in otroka ne bodo spraševali, kaj se pogovarja na srečanjih.

Občutje varnosti zagovornik ustvari tudi s kratkimi odgovori na vprašanja: Kdo sem?, Zakaj sem s tabo?, Do kdaj bo trajalo srečanje?, Koliko srečanj predvideva?, Kako bodo potekala? ipd. Informiranost ustvarja občutek varnosti.

- 4. Ustvarjanje zaupanja:** je prav tako proces in poteka skozi več srečanj oziroma ves čas procesa. Je pa ključnega pomena v začetnem delu, da zagovornik pridobi otrokovo zaupanje in ustvari pozitiven odnos z njim. K temu pripomorejo: pogovori o otroku prijetnih temah (npr. o hobijih, prijateljih), aktivno poslušanje, socialne igre, branje zgodbic idr.
- 5. Pogovori:** so osrednji del vseh srečanj, v katerih zagovornik odkriva, kakšne so otrokove želje, stališča, izkušnje in pogledi, pri čemer uporablja različne tehnike (tehnika ključnih vprašanj, aktivno poslušanje, različne kreativne in projekcijske tehnike) in pripomočke. Zagovornik posluša, sprašuje, informira, svetuje, motivira, reflektira ...
- 6. Zaključevanje in »odprta vrata«:** je zaključni del procesa, ko zagovornik z otrokom povzema, kaj sta skozi srečanja počela, kaj sta se pogovarjala, kaj je otrok izražal, preverjata potencialne spremembe (»Ali vse to še vedno drži?«), zagovornik otroka informira o postopkih, v katere je otrok vpleten, otrok oblikuje izjavo, z otrokom se pogovarjata o njegovi podporni mreži (na koga se bo lahko obrnil v primeru stiske v prihodnje) in načrtujeta strategije iskanja pomoči v prihodnje. Po zadnjem, skupnem srečanju z družino zagovornik pusti »odprta vrata« za otroka (zagovornik je še vedno na voljo za postopke na sodišču/CSD-ju in v primeru, da bo otrok ponovno kdaj potreboval zagovornika, ima informacijo, kako ga lahko kontaktira).

ZAKLJUČEK

Zagovornik je pogosto za določenega otroka edina ali ena redkih odraslih oseb, ki ji otrok lahko zaupa, ob kateri se počuti sprejeto in podprto, morda edina odrasla oseba, ki je osredotočena nanj, ne nase. Zagovornik bo lahko le skozi dober odnos z otrokom pozitivno vplival nanj, mu pomagal prepoznati lastno vrednost, lastne potencialne, posledično pri otroku spodbujal samospoštovanje, samosprejemanje in pozitivno samopodobo. Čeprav to ni primarni namen zagovorništva, bo zagovornik lahko otroka opremil, da bo odrasel v človeka, ki bo znal zagovarjati sebe, svoja stališča in znal postavljati meje drugim.

Moje izkušnje zagovorništva so mi pokazale, kako pomembna oseba je lahko zagovornik otroku – sogovornik, zaupnik, varuh njegovih pravic, zgled, stabilna odrasla oseba idr. V otrokovem življenju je lahko dovolj en tak človek, da se njegovo življenje obrne v drugo smer. Ta človek si lahko ti.

LITERATURA

Erskine, R. G., Trautman, R. L. (1996). Methods of an Integrative Psychotherapy, *Transactional Analysis Journal*, Volume 26, Number 4, str. 316–328.

Stewart, I., Joines, V. (2015). *Sodobna transakcijska analiza*. Ljubljana: Opportunitas..

ZAGOVORNIŠTVO OTROK V PRAKSI

CHILD ADVOCACY IN PRACTICE

Nataša Zidar, prof. razrednega pouka

učiteljica razrednega pouka (svetovalka) na OŠ Louisa Adamiča Grosuplje,
zagovornica otrok, družinska mediatorka

natasa.zidar@oslag.si

POVZETEK

Zagovorništvo otrok je vse širše poznan in vedno bolj uveljavljen način uresničevanja otrokove pravice do izražanja mnenja. Jasna struktura zagovorniškega procesa zagotavlja čvrsto osnovo za delo, kljub temu pa se ga vsak zagovornik loteva na svojstven način. Namen prispevka je predstaviti strukturo zagovorniškega procesa skupaj z uporabnimi metodami in izkušnjami, pridobljenimi v konkretnih primerih, ter izpostaviti nekatere dileme, s katerimi se soočamo zagovorniki.

Ključne besede: zagovorništvo otrok, proces zagovorništva, izkušnje

ABSTRACT

Child advocacy is becoming a well-established way of enabling children to express and present their viewpoint. A thoughtfully structured process provides child advocates with a solid foundation for work, but each one of them develops their own practical approach. This paper intends to present the whole process hand in hand with practical experience and to address some of the dilemmas child advocates experience through our work.

Keywords: child advocacy, process, practical experience

UVOD

Zakaj zagovornik, ko pa ima otrok starše? Pogosto odraslim lastni konflikti, v katere so vpleteni in ki so praviloma čustveno intenzivni, zameglijo pogled na to, kaj je najbolje za otroka. Nemogoče je, da ne bi čustvena komponenta konflikta vplivala na otroka, ki je prepogosto nema priča bitk v odraslem svetu. Pravo dogajanje pa se odvija v njegovi notranjosti, ko v nerazumevanju odraslega sveta išče razlage za (ob visokokonfliktnih situacijah) pogosto nerazumno vedenje odraslih.

Zaradi nepremostljivega navzkrižja interesov ali konflikta staršev oziroma družinskih okoliščin, ki otroku kratijo pravico, da bi izrazil svoje mnenje in želje, stopimo na prizorišče zagovorniki. Naša naloga je strokovna pomoč otroku, ki vključuje psihosocialno podporo (npr. razbremenjevanje stisk in opolnomočenje), pogovore o njegovih željah, počutju, izkušnjah, seznanjenje s postopki na njemu primeren način in iskanje primerne rešitve skupaj z otrokom. Otroku želimo omogočiti, da izpove svoja čustva in doživljanje, pomagati popraviti morebitne izkrivljene predstave o sebi in situaciji, v kateri se je znašel, mu pomagati pri izražanju mnenja in želja ter ga spremljati pred organi in institucijami, ki odločajo o njegovih pravicah in koristih (Zakon o Varuhu človekovih pravic, 2018).

Ne glede na to, da je otrokova družinska situacija praviloma čustveno obremenjujoča ali vsaj psihično neugodna, moramo kot zagovorniki ohraniti nevtralnost do otrokovih pomembnih drugih oseb in institucij ter pristranskost do otroka, saj smo glas njega in nikogar drugega.

Ne glede na to, da je otrokova družinska situacija praviloma čustveno obremenjujoča ali vsaj psihično neugodna, moramo kot zagovorniki ohraniti nevtralnost do otrokovih pomembnih drugih oseb in institucij ter pristranskost do otroka, saj smo glas njega in nikogar drugega. Svoje naloge in profesionalni odnos pa lažje dosežemo, če so cilji zagovorništva jasno postavljeni in če se na vsako srečanje z otrokom dobro pripravimo.

PRIPRAVE NA ZAČETEK ZAGOVORNIŠKEGA PROCESA

Prva informacija, ki jo o otroku prejme zagovornik od koordinatorja, je opis življenjske situacije otroka ter namen in cilji zagovorništva. Za pripravo na uvodno srečanje je med drugim pomemben tudi podatek o starosti otroka, saj lahko glede na starostno obdobje otroka prilagodimo svoj pristop in nabor potencialnih iztočnic za spoznavanje. Več kot imamo znanja s področja otroškega dožemanja sveta, lažje se bomo otroku približali in ga razumeli. Otroci se na konfliktne situacije namreč odzivajo različno, saj različno dojemajo sebe in svojo okolico.

Otroci do približno sedmega leta starosti na primer svet dojemajo egocentrično, so zelo intuitivni in svet presojujejo samo z lastnega stališča. Težave in čustvene napetosti zaznavajo, ne znajo pa si jih razložiti. Zaradi pomanjkanja izkušenj sklepajo iracionalno, krivdo za težave prevzemajo nase (npr. »Starša se kregata, ker ne maram brokoli.«). Na dogajanje se lahko odzivajo z agresivnim, regresivnim ali pretirano zrelim vedenjem. Pomagamo jim lahko s tem, da skušamo smiselno povezovati dejanja in posledice ter jim čim večkrat zagotoviti, da krivda ni na njihovi strani.

Med približno sedmim in dvanajstim letom otroci dogajanje okoli sebe razumejo bolje, a ne povsem. Sposobni so identifikacije z enim od staršev (po spolu, značaju ...), zato so veliko bolj dovzetni za manipulacije staršev in se pogosto postavijo na stran enega ali drugega. Vključujejo se v starševske konflikte, zaradi česar je njihova stiska še večja, to pa poveča možnost za razvoj depresije in anksioznosti. V tej starosti skušamo otroku pomagati bolje razumeti lastna čustva in dogajanje okoli njega.

Z vstopom v puberteto mladostniki začnejo zavračati avtoriteto, verjamejo, da vedo, kaj je najbolje zanje in da so sami sposobni sprejemati odločitve o sebi. Vsem je skupno to, da so osredotočeni na sedanost, prihodnost pa je še precej abstrakten pojem. Veliko jim pomeni, kako jih vidijo drugi, predvsem vrstniki. Verjamejo, da jih nihče ne razume, saj še nihče ni izkusil tega, kar so oni. Pomagamo jim lahko s tem, da z njimi vzpostavimo stik na način, ki jim ne predstavlja avtoritete, ampak spoštovanje. Otroku ponudimo možnost, da nam sam pojasni, kako se počuti, »saj v tistem trenutku res ne vemo, kako se počuti, a si želimo vedeti« (Buljan Flander, 2020, str. 26).

PRVI STIK Z OTROKOM

Angleški pregovor pravi, da nikoli ne dobimo druge možnosti za prvi vtis.

Človek si v trenutku ustvari vtis o človeku, ki ga ima pred seboj, zato je prvi stik, ki ga imamo z otrokom, zelo pomemben. Ko ga na uvodnem srečanju srečamo prvič, je on tisti, ki je negotov, ki presoja in se odloča, ali smo vredni zaupanja ali ne. Otrok opazuje naše vedenje, telesno govorico, barvo glasu ... To mu v tistem trenutku verjetno o nas sporoča več kot naše besede, zato je treba poleg pozitivne naklonjenosti in samozavestne drže biti pozoren tudi na ostalo neverbalno in kongruentno komunikacijo (skladnost izrečenega in sporočenega z neverbalno komunikacijo).

Prvi stik z otrokom pripravi koordinator. Ta ima v zagovorniškem procesu pomembno večplastno vlogo: spremlja uresničevanje zagovorniškega procesa, protokola in etično ravnanje zagovornika, zagovorniku po potrebi svetuje in skrbi za komunikacijo s starši.

Na uvodnem srečanju je pomembno, da koordinator posreduje otroku informacije o zagovorništvu na način in z besedami, ki jih razume. Zagovornik pokaže zanimanje predvsem za otroka (ne za njegov problem), saj je njuno spoznavanje na uvodnem srečanju usmerjeno v pogovor o prijateljih, hobijih, preživljanju prostega časa, iskanju možnih terminov za njuna nadaljnja srečanja. Zagovornik išče njune skupne točke, pri čemer je zelo pomembno, da je spoštljiv in iskren. Prav tako je dobrodošla tudi dobra mera humorja.

V določenem delu uvodnega srečanja starši in koordinator zapustijo prostor in z otrokom ostaneta sama. Jaz ponavadi začnem pogovor tako, da mu povem, kaj in koga imam rada, česa ne maram in česa me je strah. Slednje je tisto, kar praviloma pritegne njegovo pozornost.

Po mojih izkušnjah mlajšemu otroku veliko pomeni, če se mu približam tako, da so moje oči v višini z njegovimi, če sedi, se usedem na tla poleg njega oziroma se pridružim njegovi igri in do neke mere zrcalim njegovo vedenje. Z mladostniki se pogovarjam tudi o resnih temah (npr. o trenutni družbeni situaciji, aktualnih dogodkih, odnosih z učitelji ...), saj jim s tem sporočim, da jih jemljem resno. Otroci radi slišijo, da jim povem kaj o sebi, predvsem če gre za kakšno nepopolnost.

Nekateri otroci odprto nastopajo od prvega stika dalje, tudi z objemom smo že zaključili uvodno srečanje, drugi potrebujejo več časa, da se sprostijo. Za slednje je zelo pomembno, da je prvo srečanje z zagovornikom prijetna izkušnja.

Ker gre za spoznavanje, navezovanje stika z druženjem zaključimo, če zaznamo, da ima otrok dovolj; v vsakem primeru je čas na uvodnem srečanju, ki ga preživita zagovornik in otrok sama, omejen na 10–15 minut.

NAČRTOVANJE SREČANJA

Pred posameznim srečanjem si vedno zastavim cilj, ki je vnaprej zapisan tudi v poročilu srečanja in ga bom na srečanju zasledovala.

Pred posameznim srečanjem si vedno zastavim cilj, ki je vnaprej zapisan tudi v poročilu srečanja in ga bom na srečanju zasledovala. Načrtujem ga glede na napredek, ki sva ga naredila z otrokom na prejšnjem srečanju. Neredko se zgodi, da je treba cilje prilagoditi otrokovemu razpoloženju oziroma počutju in zanj pomembnim, včasih perečim aktualnim temam in dogodkom ipd.

Srečanja običajno strukturiram po korakih: začnem z igro ali sproščenim klepetom, sledi del, ki je namenjen doseganju ciljev oziroma namenu konkretnega zagovorništva (npr. pogovor o odnosih v družini), zaključim spet z igro oziroma z aktivnostjo po otrokovi izbiri.

Na prvem individualnem srečanju praviloma še ne odpiram resnih ali intimnih tem, predvsem sledim otroku in dovolim, da sam narekuje tempo. Pri otroku preverim, kako je razumel koordinatorjevo predstavitev na uvodnem srečanju – kaj je namen najinih srečanj, kakšna je moja vloga, kakšna je narava sodelovanja med nama in kaj pomeni načelo zaupnosti. Pojasnim mu, da sem samo njegova zaupnica, da tisto, o čemer se pogovarjava, ostane samo med nama, razen če bo sam želel drugače ali če gre za dejanja, ki jih je treba prijaviti. Poudarim, da mi lahko pove ali me vpraša karkoli želi, da ne bova počela ničesar, česar sam ne bi želel, in da mu popolnoma zaupam.

Na vsako srečanje se vedno odpravim s svojo »Mary Poppins« torbo (tako jo je poimenoval eden od otrok), ki jo pripravim glede na to, kar vem o otroku. Vsebina torbe se od srečanja do srečanja tudi spreminja, glede na odzive otroka na predmete v njej. Torba ima dva predala. V enem so igre, igrače, skrivnostni predmeti, v drugem pa peresnica, barvice, papir, pogovorne kartice, značajske slike idr. Otroku nikoli ne dovolim posegati v torbo, ker tako ohranjam njeno skrivnostnost in nadzor nad dogajanjem. Na prvih srečanjih posegam po predmetih iz prvega predala. Ob (spoznavnih) igrah lahko zelo dobro spoznam otroka, kaj ga zanima, kako se čustveno odziva, kakšen karakter ima idr. Ko je otrok dovolj sproščen in se vzpostavi primerna stopnja zaupanja, pogovori počasi preidejo na resnejše teme. Tak potek seveda ni pravilo, je pa zelo učinkovit pri introvertiranih otrocih, ki potrebujejo več časa in različne pristope, da se odprejo.

Otrokove besede zagovorniki jemljemo resno, spoštljivo in empatično. Otroka vedno aktivno poslušamo in mu damo vedeti, da smo ga slišali. Do otroka nismo pokroviteljski in ne izražamo dvomov o povedanem, saj otroci

Otrokove besede zagovorniki jemljemo resno, spoštljivo in empatično. Otroka vedno aktivno poslušamo in mu damo vedeti, da smo ga slišali.

pogosto povedo svojo resnico o dogajanju, ki se morda ne sklada z resničnostjo, a jo je otrok tako doživel. Tudi če otrok ne daje vtisa, da je kakorkoli zaznamovan, se je pomembno zavedati, da posledice izpostavljenosti konfliktom niso nujno vidne takoj, so pa zagotovo dolgoročne (Buljan Flander, 2020).

TEME IN METODE PRI ZAGOVORNIŠTVU

Uvodno srečanje nam da prvi vpogled v otroka in glede na to, kar smo o njem izvedeli, se pripravimo na prvo individualno srečanje, ki ga praviloma namenimo za spoznavanje in ustvarjanje sproščenega, zaupnega vzdušja. Mlajše otroke najlažje pritegnemo k sodelovanju z igračami, ki so jim všeč, malo starejše pa s spretnostmi, ki bi jih radi znali tudi oni (npr. čarovniški trik, igra z vrstico ...); še boljše, če nas oni naučijo spretnosti, ki je sami ne (po)znamo. Najstnike najbolj pritegnejo pogovori o vzornikih, glasbi, pa tudi dobra miselna igra ali igra s kartami. Ko se skupaj zabavamo, smejemo in spoznavamo, pokažemo tudi svojo osebno plat, otrok se sprosti in začnemo graditi odnos z njim.

Vzpostavitev pristnega odnosa z otrokom je pogoj za dobro sodelovanje, saj se v nadaljevanju procesa zagovorništva odpirajo raznolike teme, v katere je otrok čustveno tako ali drugače vpet (raziskovanje otrokove življenjske situacije, družine, pogovori o vrstnikih, šoli, prostem času, doživljanju posameznih situacij, pogledih na prihodnost, odnosih v družini, željah glede sprememb ...).

Glede na starost, interese otroka in temo pogovora si lahko vnaprej pripravimo tudi nabor metod, ki so primerne za delo z otrokom. Pri najmlajših se po mojih izkušnjah zelo dobro obnesejo:

- metode, ki vključujejo risanje, če otrok rad riše (npr. risanje pomembnih oseb v otrokovem življenju, kar lahko pozneje s povezavami med osebami razširimo v socialni zemljevid; risanje časovnega traku);
- uporaba različnih slikanic, ki spodbujajo k pogovoru;
- različni slikovni materiali (pogovorne kartice, slike živali, s katerimi primerjajo osebe v svojem življenju ...).

Pri mlajših osnovnošolcih so zelo uporabna tudi:

- nedokončana »Kaj, če ...« vprašanja, pri katerih najprej uporabljamo zabavna (npr. »Kaj bi počel, če bi bil neviden?«), nato pa vedno bolj poglobljena vprašanja (»Če bi lahko izbrisal spomin, katerega bi izbrisal?«);
- nedokončani stavki (»Najraje ...«, »Želim si ...«);
- merilec stresa (»Kako močno te prizadene ... od 1 do 10?«);
- koncentrični krogi (v središče vpiše sebe, okoli sebe pa ljudi, glede na bližino oziroma razdaljo v odnosu).

Najstniki so, kar se metod tiče, bolj raznoliki, saj se med seboj močno razlikujejo po sposobnostih, interesih in izkušnjah. Ker so verbalno že spretnejši, se z njimi lahko več pogovarjamo. Bolj zadržanim vsaj na začetku, ko jim je še nerodno, omogočimo

pogovarjanje na način, pri katerem spoštujemo otrokov osebni prostor, npr. da se pogovarjamo med neko dejavnostjo, med katero ima otrok možnost umakniti pogled.

V nobenem primeru otroka ne silimo v aktivnosti ali v pogovore o temah, za katere kaže nepripravljenost ali odpor. Otrokovo sodelovanje v zagovorniškem procesu mora biti prostovoljno. Lahko pa ga k sodelovanju spodbujamo, pri čemer smo strpni in razumevajoči do njegovih bojazni, zadržkov in odpora. Zagovornik mora ceniti otroka kot osebnost in mu zagotoviti, da ne bo preslišan od njega ali od pomembnih drugih.

Zagovornik mora ceniti otroka kot osebnost in mu zagotoviti, da ne bo preslišan od njega ali od pomembnih drugih.

Otroci se lahko na stiske, s katerimi se soočajo v življenju, odzivajo z različnimi vrstami tudi neprimerne vedenja (regresivno, agresivno vedenje idr.) ali pretirano zrelostjo (Buljan Flander, 2020). S takšnimi odzivi se redno srečujemo tudi na zagovorniških srečanjih. Pomembno je, da smo vnaprej pripravljeni ta vedenja prepoznati kot odzive na stisko in jih ne jemljemo osebno.

VODENJE POGOVORA

Zagovorniška srečanja vedno načrtujem z mislijo na to, da zagovornik: *»/.../ upošteva otrokovo osebnost in integriteto, /... / da v ospredje postopka postavlja interes otroka, /.../ upošteva drugačnost njihovega čutenja in dojemanja stvarnosti«* (Jenkole, 2013, str. 9).

Pogovor z otrokom največkrat začnem preko pogovornih kartic ali z nečim, kar mi je otrok povedal na prejšnjem srečanju in se mi je zdelo zanj pomembno. S tem mu pokažem, da sem ga poslušala in da mi je pomembno, kar mi pove. Med pogovorom sem pozorna tako na njegove besede kot na neverbalno komunikacijo. Kadar si nasprotujeta, poskusim to preveriti z dodatnimi vprašanji.

Med pogovorom večkrat povzamem, kar je otrok povedal, da se prepričam, če sem ga prav razumela. Pomembne podatke v pogovoru si sproti zapisujem, saj mi to pride prav pri pisanju poročil in otroku pri oblikovanju izjave. Otroku seveda vnaprej razložim, da so zapiski namenjeni samo meni in njemu, saj beleženje v nasprotnem primeru lahko pri otroku vzbudi neugodne občutke in začne tehtati, kaj lahko reče in česa ne. Če to opazim, mu odkrito povem, da zaznavam, da mu je nelagodno, ga vprašam po njegovih pomislekih in ga spodbujam, da mi odkrito pove, kadar ga kaj moti.

Med pogovorom pustim otroku, da prosto pripoveduje. Pri tem ga spodbujam z dodatnimi vprašanji ali z deljenjem svojih podobnih izkušenj, kar da otroku vedeti, da ni edini, ki se mu to dogaja. Praviloma otroka zanima, kako so se te izkušnje iztekle, kako so se nanje odzvali vsi vpleteni in iz tega črpajo snov za razmislek o svojih naslednjih korakih.

Zagovorniki uporabljamo različne vrste vprašanj, kot so:

- informativna vprašanja, z njimi zbiramo podatke (npr. »Kdaj se je to zgodilo?«);
- odprta vprašanja, ki spodbujajo k pripovedovanju (npr. »Kaj se je zgodilo, ko si mu povedal, da ti to ni všeč?«);
- reflektivna vprašanja, ki spodbujajo k razmišljanju o čustvih, prihodnosti, dogodkih (npr. »Kako je ta dogodek vplival nate?«);
- strateška vprašanja, kadar želimo otroka usmeriti na nekaj točno določenega, za kar bi se radi prepričali, če ve ali če je pomislil, da je to zanj pomembno (npr. »Si predstavljaš, da se v tem trenutku vse tvoje želje uresničijo?«) (Metelko, 2018).

Pogovor vodim k zaključku takrat, ko vidim, da otrok ni več razpoložen zanj (bodisi ker je izčrpan ali pa bi o zadevah rad razmislil), in sicer z besedami, da bova nadaljevala naslednjič, v vsakem primeru pa srečanje traja med 45 in 60 minut.

Nekateri otroci so predvsem na začetku manj motivirani za sodelovanje z zagovornikom. Razlogi za to so lahko otrokova vdanost v usodo (občutek, da tako ali tako nima vpliva na situacijo), strah pred razgaljanjem čustev, ki jih je do takrat uspešno zatajeval (če ne pove naglas, težava ne obstaja), strah pred reakcijami pomembnih oseb v njegovem življenju (zaradi njegovih besed bo lahko en starš prizadet) ali strah pred posledicami (če bo to izvedel starš, ga bo kaznoval). Pri teh otrocih je potrebno več časa in različnih pristopov za ustvarjanje zaupnega odnosa in občutka varnosti. Obnese se tudi preigravanje hipotetičnih situacij, ki se dogajajo neki tretji osebi (Kako bi otrok svetoval osebi, ki ima takšne težave?).

Včasih, predvsem pri mlajših otrocih, je koristno posvetiti nekaj časa prepoznavanju in poimenovanju čustev, da jih bodo lahko uspešno izrazili. Pri tem moramo biti zelo previdni, da otroku ne sugeriramo, kaj bi moral čutiti.

Ko začne otrok prosto izražati svoja občutja, želje in strahove, se najprej osredotočim predvsem na poslušanje. Pozneje postopoma odpiram temo za temo in se skupaj z otrokom posvetim iskanju rešitev oziroma načinov spopadanja s težavami. Za namene opolnomočenja pogosto uporabim igro vlog ali vizualizacijo. Včasih se z otrokom dogovorim, da do naslednjega srečanja kaj od tega preizkusi v praksi, najprej npr. pri svojih sošolcih, učiteljici, pozneje pa tudi v komunikaciji s starši (npr. uporaba »jaz-sporočil« kot: »Res mi je neprijetno, ko se pogovarjata o meni, kot da me ni zraven, saj imam tudi jaz svoje mnenje.«). S tem se krepí otrokova samozavest in počasi pridobiva na moči, da izrazi svojo voljo, mnenja in čustva.

Zagovorniki seveda nismo terapevti, vendar pa lahko imajo naša srečanja terapevtske učinke. Uporaba novih strategij v situacijah s starši lahko hitro spremeni dinamiko odnosa s staršem in otroku omogoči drugačen pogled nanj. To lahko pomeni, da otrok vidi, da starš, ki želi vplivati nanj v svojo korist, le ni tako popoln, ali pa, da starš, ki ga je do tedaj videl le v slabi luči, ni popolnoma slab, kar ga spodbudi k razmišljanju in omeji vpliv staršev nanj.

Pri pogovoru o željah, mnenju in pogledih za ureditev določenega pomembnega vprašanja je smiselno poglobiti pogovor tudi v argumentacijo zelenega in v razisko-

vanje pomena in posledic raznih izidov za otroka. Otroku je pomembno predstaviti tudi razlikovanje med željami in koristmi, saj bo tako tudi lažje razumel, na kakšen način poteka odločanje na sodišču in zakaj morda njegovim željam ne bo ugodeno.

IZJAVA

Zaželeno je, da se zagovorniški proces zaključi z izjavo, saj je na tak način otrokov glas predstavljen najbolj nedvoumno. Izjava pa je otrokova pravica in ne obveza. Možnost oblikovanja izjave in njen namen zagovornik predstavi otroku že na prvih srečanjih. Izkušnje kažejo, da so lahko prvi otrokovi odzivi na oblikovanje izjave pospremljeni z dvomi v zmožnost ubeseditve svojih čustev in želja in s strahovi pred negativnimi posledicami izjave. Zagovornik zato ne hiti z izjavo in nameni dovolj časa raziskovanju otrokovega doživljanja čustev, sebe, sveta, življenjske situacije in njegovih želja, mnenj in se skozi zagovorniški proces aktivno posveti krepitevi otrokove pozitivne samopodobe.

Oblikovanja izjave se lotimo takrat, ko je otrok v svojih izjavah samozavesten in konsistenten. Kaj bo zapisano v izjavi in komu bo namenjena, je popolnoma svobodna otrokova odločitev, ki se včasih ne sklada z zagovornikovim pogledom, a jo mora kljub temu spoštovati.

Oblikovanja izjave se lotimo takrat, ko je otrok v svojih izjavah samozavesten in konsistenten.

Zagovornik se z otrokom vedno dogovori, komu, kako in kdo bo izjavo predstavil. Otroku se zaveže, da bo naredil vse, kar je v njegovi moči, da bodo naslovniki izjavo slišali, a da ne more zagotoviti, da bo sporočilo v izjavi tudi upoštevano s strani staršev, pristojnih organov ali institucij.

ZAKLJUČEVANJE ZAGOVORNIŠKEGA PROCESA

Otrok se lahko skozi celoten zagovorniški proces precej naveže na zagovornika. Sprejme ga kot osebo, ki ji lahko zaupa prav vse, na katero se lahko zanese in se nanjo obrne za pomoč. Posledično je tudi za zagovornika težko, ko pride čas, da se poslovijo od otroka. Otroka na zaključevanje sodelovanja in slovo od zagovornika vnaprej pripravimo. Že od začetka zagovorniškega procesa pa je tudi jasno, da je trajanje zagovorništva omejeno na doseg konkretnih ciljev v posameznem primeru.

Ob zaključevanju sodelovanja zagovornik skupaj z otrokom raziskuje njegovo podporno mrežo – na koga se še lahko obrne, če in ko bo potreboval pomoč, komu lahko zaupa, s kom se lahko odkrito pogovarja. Zagovornik okrepi in opremi otroka s čim več strategijami za reševanje stisk in težav (na kakšen način lahko pristopi do osebe, s katero ima težave, kako asertivno izrazi svoje nestrinjanje), postavljanje meja (kako reče ne, se postavi zase) in izražanje svoje volje.

POROČILO

»Kar seznanja koga, navadno uradno, z določenim dogajanjem, stanjem, brez osebnih pojasnil, pripomb.« (Slovar slovenskega knjižnega jezika, 2021)

Pisanje poročil je pomemben del zagovornikovega dela. Po vsakem zagovorniškem dogodku (srečanje z otrokom, udeležba na naroku ipd.) zagovornik o tem napiše poročilo in še posebno zaključno poročilo o poteku zagovorništva po zaključku srečanj z otrokom za namene pristojnih institucij, pri katerih potekajo določeni postopki, v katere je vključen otrok. Slednje je namenjeno največkrat sodišču oziroma CSD-ju, da se seznanijo s procesom in rezultati dela, in se v celoti sklada z navedkom iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika. Zagovornikovo zaključno poročilo za CSD in sodišče je tako nevtrarno, brez vrednostnih opisov ali interpretacij ali natančnih vsebin zau-pnih pogovorov, v njem pa zagovornik jedrnato zapiše:

- na kakšen način je bil postavljen za zagovornika (s sklepom sodišča, sklepom Varuha ali soglasjem 15 let starega otroka, ki je tudi pobudnik);
- namen in cilji postavitve zagovorništva;
- potek srečanj (termin, lokacija);
- dogovarjanje s starši glede terminov srečanj;
- uporabljene metode in tehnike ter obravnavane teme z otrokom;
- opis sodelovanja otroka;
- posebnosti pri izvajanju srečanj;
- potek oblikovanja izjave in komu je namenjena;
- na kakšen način se je proces zagovorništva končal.

Poročila, ki jih zagovornik piše po vsakem opravljenem srečanju, so namenjena koordinatorju, strokovnemu vodji posameznega primera pri Varuhu in pa v veliki meri samemu zagovorniku.

Poleg anekdotskega opisa srečanja poročilo vsebuje še zagovornikova opažanja, smernice za naslednje srečanje ter poglavje o morebitnem sodelovanju z institucijami, dogovarjanju s starši ipd. Zagovornik v poročilu opiše poudarke dela z otrokom, kar je običajno najdaljši del poročila. V njem je koristno povzeti metode dela in citirati izjave otroka (za namen oblikovanja izjave). Sama pogosto zapišem tudi vprašanja, ki jih zastavljam otroku.

Drugi del poročila zagovorniku omogoča, da zapiše svoja opažanja, mnenja in razmišljanja, ki se mu porajajo, ko reflektira srečanje. V tretjem delu poročila pa zagovornik načrtuje svoje delo za naslednje srečanje in navede cilje, ki jim bo sledil, in metode, ki jih bo pri tem uporabil (npr. naslednje srečanje bo preko družabne igre namenjeno ustvarjanju sproščenega vzdušja; tako lahko tudi iz poročil razberemo, kako se je glede na zastavljene in realizirane cilje gradil zaupen odnos z otrokom). Ob tem se je pomembno zavedati, da ima tudi otrok možnost izpostaviti svoje želje, predloge in ideje oziroma teme za pogovor z zagovornikom.

Če so poročila zagovornika napisana temeljito, imajo izjemno vrednost za zagovornikov uvid v zagovorniški proces s posameznim otrokom, za samoevalvacijo, profesionalno rast in razvoj zagovornika. Sama se na pretekla poročila redno vračam, z njihovo pomočjo osvežujem spomin in preprečujem napačne interpretacije spominov, analiziram svoja vprašanja in uporabo metod, svoje odzive. Zagovorniku so poročila v veliko pomoč pri pisanju zaključnega poročila, morebitnih prijavah nasilja in obiskih sodišča. So pa tudi pomemben vir informacij za koordinatorja, ki z njihovo pomočjo zagovorniku po potrebi smiselno svetuje in ga usmerja. V vsakem pogledu so vredna vse pozornosti, časa in truda, ki jih vanje vlaga zagovornik.

PRIMER IZ PRAKSE

Zgornji zapis je nastal iz mojih dosedanjih izkušenj kot zagovornica otrok. Ni jih še zelo veliko, prav vsaka od njih pa mi je dala nova znanja, izzive in lepe spomine. Takšna je bila tudi moja zagovorniška izkušnja z Rozi (ime je za potrebe prispevka spremenjeno). Ta je bila na začetku zadržana, nesamozavestna in da bi delila svoje mnenje ali izrazila svoje želje in občutke pred drugimi, se je sprva zdelo nedosegljivo. Tudi pisanje izjave je na začetku odločno zavrnila.

Med sprehodi po praznično okrašenem mestu, družabnimi igrami in miselnimi ugankami sem postopoma spoznala njen svet – njeno družino, prijatelje in njo, in tako sva navezali stik in se povezali.

Ko sem začutila, da mi zaupa, sem jo prvič povprašala po njenih občutkih ob situacijah, ki jih je prej samo opisovala. Ni jih znala poimenovati, zato sva posvetili celo srečanje zabavnim igram, s katerimi sva raziskovali čustva, telesno govorico in poimenovali različna čustva. Njeno začetno zadržanost oziroma previdnost je zamenjala zaupljivost in sproščenost – na vsakem srečanju je šla globlje v intimne pogovore, začela je aktivno iskati potrditve in se soočati sama s seboj, s svojimi željami, ki se niso več naslanjale na želje drugih, in ob tem krepiti svojo samopodobo.

Kmalu sva stali pred zanjo zelo stresno (pre)izkušnjo. Sodnica je povabila Rozi na neformalni razgovor, ker je od nje želela slišati, kakšen je njen pogled oziroma kakšne so njene želje glede ureditve skrbništva in stikov s staršema, ki sta se razvezovala. Rozi se je vabila sprva zelo ustrašila. Zaupala mi je, da ima občutek, da tega stresa ne bo zmogla.

Ker sem jo želela opolnomočiti in ker tudi sama ni povsem zavrnila možnosti udeležbe na pogovoru s sodnico, sva se začeli pripravljati s pomočjo vizualizacij in »generalk«, na katerih sva preigrali vloge, situacije in scenarije tega pogovora. Z Rozi sva se dogovorili, da jo bom spremljala k sodnici, zato me je tudi pooblastila, kaj naj sodnici povem v primeru, če ona ne bo zmogla.

Na sodišču se je vse izteklo dobro, sodnica je bila zelo naklonjena in razumevajoča do Rozi in ji je s svojim pristopom omogočila pozitivno izkušnjo. Tudi Rozi je s pridobljeno samozavestjo pogumno predstavila svojo izjavo.

Čez nekaj časa je Rozi izvedela za odločitev sodišča, ki je sledilo njenim željam, ki jih je izrazila v izjavi.

DILEME

Pri zagovorniškem delu dosledno skrbim za to, da sledim Kodeksu etičnih načel zagovorništva otrok, kot je npr.: ne prejemam ali dajem daril (z izjemo kakšnih opornih predmetov, ki jih izdelam – kamenčkov s spodbudnimi besedami), skrbim za varnost otrok, ne posegam na področja, ki ne sodijo v zagovorništvo, in se trudim za zaščito otrokovih koristi. V veselje mi je, ko vidim, kako naravno se vsa moja prejšnja znanja in izkušnje ter novo pridobljena znanja zlivajo v novo celoto – mene zagovornice.

Seveda so tudi situacije, ki ne prinašajo samo veselja in uspeha. Ko poslušam pripovedi otrok o dogodkih, ki si jih nikakor ne zaslužijo, se včasih tudi sama skoraj ujamem v čustveno past, ki zlahka zamegli pogled, česar si zagovorniki nikakor ne smemo privoščiti. Odlično vodstvo in povratne informacije s strani koordinatorja, podporna skupina (supervizija), ki je vedno pripravljena deliti svoje poglede na dileme, ki se mi porajajo, in občasen pogovor s kolegicami zagovornicami pa me vedno znova obdržijo na pravi poti.

Psihično je precej obremenjujoče, ko zvem za krivice, a jih ne smem posredovati naprej, ker tega morda ne želi otrok, ali pa ko bi lahko že zdravorazumsko mnenje zagovornika morda pripomoglo pri sprejemanju odločitev na sodišču, pa ga zagovornik ne sme izraziti.

Moja največja težava, ki jo doživljam kot zagovornica, in hkrati po mojem največja ovira za to, da se uresničuje glas otroka, pa je (ne)razumevanje odraslih oziroma pomanjkanje empatije staršev (doživljanja in čustvovanja) do lastnih otrok in njihovo pomanjkanje uvida v lastno ravnanje. Velikokrat sem že imela željo, da bi soočila pomembnega odraslega, da bi spregledal, kako je sam sebi največja ovira do tega, kar si želi, ker daje prednost svojim trenutnim interesom in ne dolgoročnim koristim otroka.

Menim, da bi bilo v največjo korist otroka, če bi sistem (zagovorniški, socialni) nudil tudi staršem kakšno pomoč (terapevtsko?), saj: *»Sodelovanje z otrokom zahteva novo socialno učenje, ne le kandidatov za zagovornike, ampak celotne družbe, tudi staršev.«* (Jenkole, 2013, str. 8).

ZAKLJUČEK

Celoten proces zagovorništva se mi zdi odlično zastavljen – od začetka, ko se s soglasjem otroka začne, do konca, ko mu je omogočeno sporočiti svoja razmišljanja in želje pod lastnimi pogoji in neodvisno od mnenja drugih. Cilji so jasno zastavljeni, prav tako je poskrbljeno za dobro pripravo staršev na zagovorništvo, s čimer se otroka skuša zaščititi pred vplivom staršev na zagovorniški proces.

Pogosto me vprašajo, kako lahko »nosim« vse težke zgodbe, ki jih slišim. Običajno jim odgovorim, da bi jih prenašala dosti težje, če bi samo vedela, da obstajajo, in ne bi storila ničesar, da bi pomagala. S tem, da delujem kot zagovornica, otroku pomagam in prispevam košček v mozaik njegovega boljšega življenja, kar je več kot le stati ob strani in se spraševati o krivicah, ki se otroku dogajajo.

Menim, da otroci z izkušnjo zagovorništva pridobijo na samozavesti in zavoljo nje lažje stopajo naprej po svoji poti, zadovoljstvo pa je tudi pri zagovorniku, ker je otroku omogočil, da je bil slišan in sprejet.

LITERATURA

Buljan Flander, G., Roje Đapić, M. (2020). *Otrok v središču (konflikta)*. Bestovje: Geromar d.o.o.

Jenkole, M. (2013). *Zagovornik - glas otroka: posebno poročilo Varuha človekovih pravic RS: pilotski projekt 2007-2012*. Ljubljana: Varuh človekovih pravic.

Kodeks etičnih načel zagovorništva otrok, (2017). Pridobljeno 1. 4. 2021 s <https://www.varuh-rs.si/o-varuhu/organizacijske-enote-in-svet-varuha/zagovornistvo-otrok/levi-meni/kodeks-etichnih-nacel-zagovornistva-otrok/>.

Metelko, T. P. (2018). *Mediacijske tehnike in veščine: 1-50: priročnik za učinkovito preprečevanje in reševanje konfliktov ter za osebno rast v komuniciranju*. Pro Chreator.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Pridobljeno 1. 4. 2021 s <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=poro%C4%8Dilo>.

Zakon o varuhu človekovih pravic (ZvarCP), Uradni list RS št. 69/17 z 8. 12. 2017-uradno prečiščeno besedilo. Pridobljeno 1. 4. 2021 s <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO300>

ZAGOVORNIŠTVO OTROK SKOZI PERSPEKTIVO KOORDINATORJA

CHILD ADVOCACY THROUGH THE COORDINATOR'S PERSPECTIVE

Maša Gril, univ. dipl. specialna pedagoginja

območna koordinatorica za zagovorništvo otrok za Gorenjsko
masa.gril@os-sencur.si

POVZETEK

V prispevku opisujem vlogo, naloge, izzive in dileme koordinatorja za zagovorništvo otrok. Pri tem skušam prikazati, s kom vse koordinator sodeluje in na kakšen način. Delo koordinatorja je natančno opredeljeno v Splošnem aktu in Konceptu zagovorništva, zaradi česar se lahko predvideva, da vsi območni koordinatorji za zagovorništvo otrok delujemo popolnoma enako. Moj prispevek je napisan toliko splošno, da bralci lahko dobite realen vpogled v delo koordinatorja, hkrati pa v zaključnem delu izpostavljam nekaj svojih osebnih dilem pri koordinaciji zagovorništva otrok.

Ključne besede: koordinator, zagovorništvo, intervizija

ABSTRACT

In this paper, I describe the role, tasks, challenges and dilemmas of the Child Advocacy Coordinator. In doing so, I try to show who the coordinator is working with and in what way. The work of the coordinator is precisely defined in the General Act and in the Concept of Advocacy, which makes it possible to assume that all regional coordinators for child advocacy act in exactly the same way. My contribution is written so generally that readers can get a realistic insight into the work of the coordinator, and at the same time, in the concluding part, I highlighted some of my personal dilemmas in coordinating child advocacy.

Keywords: coordinator, advocacy, intervision

UVOD

Zagovorništvo otrok je organizirano tako, da zagotavlja enak dostop do zagovornika vsem otrokom po Sloveniji. To omogoča mreža zagovornikov, ki jo sestavljajo zagovorniki in koordinatorji, ki delujejo na točno določenih območjih oziroma regijah.

Območni koordinatorji delujejo na območjih Ljubljane z okolico, Gorenjske, Goriške, Notranjske, Krasa in južne Primorske, Dolenjske s Posavjem, Celjsko-Koroške in Zasavja ter severovzhodnega dela Slovenije. V 4. členu Splošnega akta o načinu izvajanja zagovorništva otrok, organizaciji zagovorništva, vključitvi otroka v zagovorništvo ter nalogah, sestavi in načinu dela strokovnega sveta (2018) je zapisano, da je koordinator oseba, ki organizira in vodi primere zagovorništva na posameznem območju, določenem z mrežo zagovornikov. Po Slovarju slovenskega knjižnega jezika (1994) koordinirati pomeni »delati, da kaj poteka, postaja urejeno, skladno, usklajevati«, kaj pa koordinator zagovorništva dela v praksi, vam bom kot območna koordinatorica za Gorenjsko predstavila v svojem prispevku.

Delo koordinatorja je opredeljeno v Splošnem aktu (2018). Omenja se ga v zvezi z vsemi deležniki v zagovorništvu – koordinator sodeluje z Varuhom, zagovorniki, sodišči, centri za socialno delo, drugimi institucijami, supervizorji, ostalimi območnimi koordinatorji, starši ter seveda s tistimi, katerim je zagovorništvo namenjeno, z otroki. Čeprav je delo koordinatorjev zaradi stalnega sodelovanja z vsemi zgoraj naštetimi podobno mreži, ga bom skušala prikazati linearno – kot osnovo bom vzela zagovorniški primer, ki ima svoj začetek in svoj konec.

ZAGOVORNIŠKI PRIMER IN DELO KOORDINATORJA

Postopek zagovorništva se začne, ko Varuh dobi pobudo za postavitve zagovornika. Še pred tem se neredko zgodi, da se posamezniki ali institucije po prve informacije glede zagovorništva obrnejo na nas, koordinatorje. Številke koordinatorjev so namreč javno objavljene in tako dostopne vsem. Na vsak klic se odzovemo, sogovornika poslušamo, ga opremimo z informacijami, odgovarjamo na njegova vprašanja, potem pa ga v veliki večini primerov usmerimo na Varuha. Povemo mu, da lahko pokliče na 080 15 30 ali poda pisno pobudo za postavitve zagovornika preko elektronske pošte.

Varuh skupaj s koordinatorjem presodi, ali za postavitve obstajajo pogoji, in nato pridobi vse potrebne informacije in soglasja (soglasje staršev oziroma sklep sodišča ali odločbo centra za socialno delo).

Koordinator skupaj z Varuhom pretehta, kateri zagovornik bi bil najprimernejši za konkretnega otroka. Kot koordinatorica po eni strani poskušam vzdrževati čim širšo mrežo poklicnih profilov svojih zagovornikov (prav zato, da po izobrazbi in izkušnjah moji zagovorniki lahko pokrivajo vse starostne skupine otrok in tudi otroke s posebnimi potrebami), hkrati pa sem prepričana, da je skoraj vsak izmed mojih zagovornikov usposobljen do te mere, da lahko prevzame katerikoli primer, pri čemer posebno pozornost namenjamo prvim primerom, s katerimi se srečajo novi zagovorniki.

Praden Varuh izda sklep o postavitvi zagovornika, se z izbranim zagovornikom pogovorim in ga vprašam, če bi sprejel nov primer. Vsi moji zagovorniki so zaposleni, velika večina jih ima družino, zato se občasno zgodi, da kdo primera zaradi preobremenjenosti ne more prevzeti. Prav tako zagovornik ne more delati z otrokom, ki ga pozna ali je kakorkoli povezan z njegovo družino.

Ko zagovornik potrdi, da bo prevzel primer, Varuh pripravi sklep o imenovanju zagovornika. Koordinatorji v tem času dobimo daljši pisni opis zadeve ter kontaktne podatke staršev. Od pobude do sklepa o imenovanju kot koordinatorica večkrat govorim z osebo, ki na Varuhu vodi primer, saj je pomembno, da imamo koordinatorji čim več podatkov o otroku, družini, situaciji v družini in postopkih, ki v zvezi z družino potekajo.

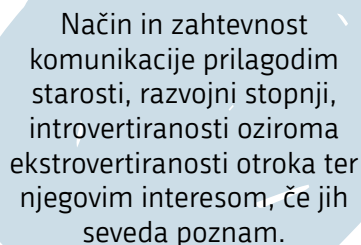
V naslednji fazi kot koordinatorica organiziram uvodno srečanje. Najprej pokličem oba starša, jima povem, da bomo začeli z zagovorništvom, in predlagam termin uvodnega srečanja. V primeru, da vsaj eden izmed staršev ne želi, da bi uvodno srečanje izvedli tako, da bi bila hkrati prisotna oba starša, srečanje organiziram z vsakim staršem posebej. Doseči skušam, da čim več uvodnih srečanj izpeljemo tako, da sta hkrati prisotna oba starša, tudi tako, da v pogovoru poudarim pomen vsaj minimalne spoštljive komunikacije med njima. Zelo pogosto mi v prvem telefonskem stiku starši poskušajo razložiti svoj pogled na družinsko situacijo. Ko poslušam najprej enega starša in nato drugega, kako opisujeta družinske razmere in vzroke za njih, imam pogosto občutek, da ne govorita o isti družini. Praviloma si za prvi pogovor s staršema vzamem veliko časa oziroma toliko, kot ga starša potrebujeta. Na koncu pogovora jima povem, da na uvodnem srečanju, kjer bodo prisotni tudi otrok (otroci) in zagovornik (zagovorniki, če je otrok v družini več), o družinskih razmerah in odnosih med staršema ne bomo govorili. Opozorim ju, da bo uvodno srečanje namenjeno otroku (otrokom) in da bom ves čas skrbela za to, da bo komunikacija ostala mirna in spoštljiva.

Do uvodnega srečanja pripravim dogovor o sodelovanju, ki ga podpiševa zagovornik in jaz. V njem na kratko opišem družinsko situacijo ter opredelim cilje zagovorništva. Zagovorništvo je namreč proces, ki se konča, ko so ti v naprej postavljeni cilji doseženi.

Uvodna srečanja v veliki večini primerov izvedem v svoji službeni pisarni ali v eni izmed učilnic na šoli, kjer sem zaposlena. Pomembno je namreč, da je prostor prijeten, svetel in predvsem nevtralen (npr. ne uporabljamo prostorov centrov za socialno delo). Pred srečanjem poskrbim za primerno razporeditev stolov ter pripravim Varuhove zgibanke o zagovorništvu in sklepe o imenovanju.

Pol ure pred uvodnim srečanjem se dobim z zagovornikom (ali zagovorniki, če je otrok več), s katerim (katerimi) še enkrat govorim(o) o pomembnih stvareh v zvezi s primerom. Že vnaprej se dogovoriva ali dogovorimo, kakšen bo naš predlog glede lokacije in terminov srečanj. Po navadi imamo z zagovorniki dva predloga, saj s tem skrajšamo čas dogovarjanja s starši in otroki.

Na uvodnem srečanju smo prisotni otrok (otroci, če jih je več), starši, zagovorniki in jaz, ki srečanje vodim. Srečanja so namenjena razjasnitvi kakršnihkoli nejasnosti glede namena in poteka zagovorništva ter seznanitvi otrok in staršev z zagovorniki. Kot koordinatorica se

Način in zahtevnost komunikacije prilagodim starosti, razvojni stopnji, introvertiranosti oziroma ekstrovertiranosti otroka ter njegovim interesom, če jih seveda poznam.

na uvodnih srečanjih izrazito obračam na otroke. Vso komunikacijo vodim tako, da s pomočjo vprašanj vabim otroke, katerim je zagovorništvo namenjeno, v pogovor. Način in zahtevnost komunikacije prilagodim starosti, razvojni stopnji, introvertiranosti oziroma ekstrovertiranosti otroka ter njegovim interesom, če jih seveda poznam. S tem, ko staršem vnaprej povem, da bo uvodno srečanje na prvem mestu namenjeno otrokom, v veliki meri preprečim, da bi starša v prisotnosti otrok začela z razlaganjem svojega videnja družinske situacije ter obtoževanjem drug drugega za to.

Na uvodnem srečanju staršema izročim sklep o imenovanju zagovornika in zagovorniško promocijsko gradivo, če ga seveda še nimata.

Kot koordinatorica delujem zelo odprto. Ne glede na starost otrok jasno povem, zakaj smo se zbrali. V večini primerov govorim o tem, da so se v njihovi družini zgodile ali se dogajajo spremembe, o katerih imata starša različno mnenje in da bo v primeru, da se starša ne bosta uspela sama dogovoriti, kakšno bo njihovo življenje v prihodnje, o tem odločilo sodišče. Povem tudi, da vse, starša in sodnika ali sodnico, zelo zanima, kaj si o družinski situaciji mislijo otroci. Na njim primeren način pojasnim razliko med željo in koristjo, govorim o načelu zaupnosti med otrokom in zagovornico in kdaj to načelo ne velja. Po tem, ko pri otroku preverim, če je dobro razumel, kaj sem povedala, ga še enkrat vprašam, ali je pripravljen z zagovornikom sodelovati.

Na vsakem uvodnem srečanju je del časa namenjen prvemu individualnemu stiku med zagovornikom in otrokom. V tem času s starši ostanem sama. Zelo pogosto je to zame in za starša čustveno najbolj neprijeten čas, saj se vsaj eden izmed staršev (ali pa oba) ne uspe več zadrževati in začne s svojo razlago in obtožbami. Staršema povem, da bom pogovor prekinila, če bosta drug do drugega žaljiva. V redkih primerih enega od njiju ne morem ustaviti, zato vprašam drugega, če bi želel zapustiti prostor. Ne glede na to, da je ta čas pogosto naporen, mi da veliko dragocenih informacij. Starši me praviloma namreč ne dojemajo kot grožnjo in se posledično popolnoma sprostito, s čimer dobim najbolj čiste informacije, na podlagi katerih si lahko ustvarim dokaj realno sliko. Še več informacij dobim, če moram uvodno srečanje organizirati z vsakim staršem posebej. Takrat se z zagovornikom vnaprej dogovorim, da bom starša pustila, da govori, kar želi. Nепrečiščene informacije mi namreč zelo pomagajo, da primer lažje razumem in v poznejših fazah zagovorništva lažje usmerjam zagovornike. V času, ko sem kot koordinatorica sama s starši, jima tudi povem, da bom v primeru, da bom zaznala kakršnekoli pritiske z njune strani na otroka (zasliševanje, sugeriranje in podobno), to zapisala v svojem zaključnem poročilu.

Na uvodnem srečanju okvirno določimo termin in lokacijo zagovorniških srečanj. Kot koordinatorica poskrbim, da zagovornikom in otrokom zagotovim primeren prostor za srečanja. Glede na informacije o družini presodimo, ali bi bilo za sam proces najboljše, če srečanja potekajo na način, ki starše izključuje iz procesa (recimo na otroku najbližji šoli, kamor otrok lahko pride sam), ali pa bi bilo boljše, da starša otroka izmenično pripeljeta na srečanja (pazimo, da so prostori za zagovorniška srečanja otrokom prijazni in nevtralni – knjižnice, osnovne šole, krizni center). Nema lokrat se je zgodilo, da smo s tem, ko smo se s staršema dogovorili, da otroka (otroke) izme-

nično pripelje enkrat eden in drugič drug, povzročili, da je imel eden izmed staršev ponovno stike z otrokom (ki se prej lahko niso izvajali že več mesecev).

Z vsemi institucijami (to so predvsem osnovne šole) stopim v kontakt in se dogovorim za prostor in čas srečanj.

Po uvodnem srečanju steče zagovorniški proces – otrok ima srečanja z zagovornikom. Ne glede na to, da so zagovorniki z mojega področja izkušeni in dobro strokovno podkovani, kar jim omogoča stalno strokovno izobraževanje, ki ga organizira Varuh, sem v tej fazi konstantno povezana z njimi, pri čemer se prilagajam njihovim individualnim posebnostim in potrebam. Nekateri zagovorniki potrebujejo več podpore, več pogovorov v zvezi s primerom, drugi manj. Nekateri zagovorniki se name obračajo po vsakem srečanju, drugi samo takrat, ko imajo občutek, da imajo neko težavo, o kateri bi radi govorili. Seveda pri tem zelo pomembno vlogo igra izkušnost zagovornikov – koliko primerov je zagovornik že vodil. Koordinatorji posebno budno spremljamo prvi primer vsakega zagovornika, takrat podrobno evalviramo vsako zagovorniško srečanje. Zagovorniki vsako srečanje z otrokom opišejo v poročilu, zato se lahko na določene zadeve, ki jih skozi poročilo opazim, odzovem. Zelo pomemben del poročila o srečanju z otrokom so opažanja zagovornikov in smernice za naprej, kar je tudi osrednja tema mojih pogovorov z zagovorniki tekom zagovorniškega procesa.

Poročila, ki mi jih pošiljajo zagovorniki, skrbno preberem, dam povratno informacijo in jih posredujem naprej Varuhu. O kakšnih večjih dilemah se posvetujem s strokovno delavko Varuha s področja zagovorništva, ki vodi konkreten primer. V nekaterih primerih je takih posvetovanj več, v drugih manj. Primeri so si namreč zelo različni, vsak od njih pa odpira določena vprašanja, na katera skupaj tekom zagovorniškega procesa iščemo odgovore.

Nekaj konkretnih okoliščin, ki povečujejo kompleksnost primera in s tem zahtevajo več spremljanja izvajanja zagovorništva:

- otrok v zagovorništvo pride z jasno izoblikovanim mnenjem, za katerega sumimo, da mu ga je pomagal izoblikovati eden izmed staršev (otrok je »na misiji« enega od staršev),
- otrok je prestrašen, boji se posledic izražanja svojega mnenja,
- otrok ima posebne potrebe (motnje avtističnega spektra, ADHD),
- tujejezični otrok,
- otrok izraža hudo stisko (samopoškodovanje, suicidalnost),
- otrok meni, da on ali njegovo mnenje ni pomembno,
- otrokove izjave tekom zagovorništva niso konsistentne,
- zagovornik in otrok ne uspeta vzpostaviti zaupnega odnosa,
- otrok v neki fazi začne zagovorništvo odklanjati,
- zagovornik ugotovi, da je otrok žrtev nasilja (v tem primeru o tem takoj pisno obvesti koordinatorja, ta pa poda prijavo na ustrezne institucije);

Koordinatorji nekajkrat letno (štiri do petkrat) skličemo območno intervizijo. Število intervizij je odvisno od števila primerov na posameznem območju. Na njej zagovornikom najprej prenesemo informacije (novosti in aktualne informacije glede zagovorništva), ki smo jih dobili na interviziji koordinatorjev, ki jo imamo vsi območni koordinatorji enkrat na mesec. Te intervizije skliče Varuh in potekajo v prostorih Varuha. Vsebine, ki jih obravnavamo, so splošne in se večinoma tičejo organizacije zagovorništva v Sloveniji.

Uvodni del intervizije je torej namenjen prenosu informacij, ki sem jih dobila na interviziji območnih koordinatorjev. V nadaljevanju po potrebi izpostavimo posebne teme, o katerih se pogovarjamo, na primer pisanje poročil, sodelovanje na sodišču,

Intervizije so namreč namenjene tudi medsebojni podpori zagovornikov ter prenosu znanja.

vodenje pogovora z zelo zaprtimi otroki ipd. Intervizije so namreč namenjene tudi medsebojni podpori zagovornikov ter prenosu znanja. Na vsaki interviziji govorimo tudi o aktualnih primerih na našem območju. Glede na to, da je na Gorenjskem trenutno 11 aktivnih zagovornikov in da smo območje, ki spada med bolj obremenjeno s primeri, trenutno intervizijo skličem vsak mesec. Za vsak primer si lahko vzamemo omejeno časa, seveda pa skupaj presodimo, kateri primer potrebuje več časa za obravnavo in kateri manj. V zadnjem času imamo prakso, da se v primeru, da

je v zagovorništvu več otrok iz iste družine, z zagovorniki, ki s temi otroki delajo, srečamo posebej. Za boljši vpogled v primer je pomembno, da zagovorniki slišijo, kaj so o istih temah povedali sorojenci in da skupaj predebatiramo, kaj je opazil kateri izmed njih.

Kot koordinatorica vsak primer spremljam od začetka do konca. Končni del se začne, ko otrok in zagovornik začneta pripravljati izjavo otroka. Izjava nastaja postopoma. V tem delu zagovorniški proces spremljam še bolj pazljivo in sem praviloma z zagovorniki v najbolj pogostem stiku. Včasih se zgodi, da otrok in zagovornik uspeta vzpostaviti sproščen delovni odnos, v katerem se otrok počutil varnega in zato zagovorniku poda veliko zanj pomembnih informacij, vendar otrok ne želi, da bi kdorkoli za te informacije izvedel in je zato izjava okrnjena, skopa ali pa je sploh ni. Izjava je pravica in ne dolžnost otroka, s čimer so otroci seznanjeni že na uvodnem srečanju.

Nekaj razlogov, da otroci izjave ne želijo napisati:

- otroci imajo občutek, da v nobenem primeru ne bodo slišani,
- otrok se boji reakcije staršev ali enega od njih (predhodne slabe izkušnje, otrok se tekom zagovorništva ni uspel opolnomočiti do te mere, da bi lahko jasno in neposredno izrazil svoje mnenje, misli, želje ipd.),
- otrok izjavo razume kot breme odločanja, ki ga, upravičeno, ne želi prevzeti, sploh, če tak pomen izjavi dajeta starša ali eden izmed njiju.

Izjava je pravica in ne dolžnost otroka, s čimer so otroci seznanjeni že na uvodnem srečanju.

Kljub temu, da so zagovorniki usposobljeni in izkušeni, jih taka situacija pogosto spravi v stisko in takrat potrebujejo še več podpore. V takih primerih predlagam, da zagovorniki z otrokom izvedejo kakšno dodatno srečanje in še enkrat preverijo, ali otrok ve, da bo slišan samo toliko, kot bo uspel sporočiti naprej. Včasih presodimo, da bi bilo potrebno dodatno srečanje, v celoti namenjeno razbremenitvi, na katerem bi se otrok in zagovornik dotikala samo otroku prijetnih tem.

Ko so cilji, opredeljeni v dogovoru o sodelovanju, realizirani in je izjava otroka pripravljena (ali pa izjave ni), koordinatorji skličemo zaključno srečanje.

Na srečanju so prisotni otrok (otroci), starši, zagovornik (zagovorniki, če je otrok več) in koordinator. Srečanje je namenjeno predvsem refleksiji zagovorniškega procesa in seznanitvi staršev z željo in mnenjem otroka. Staršem že v telefonskem pogovoru pred zaključnim srečanjem povem, da izjave otroka, kadar otrok želi, da jo staršem predstavimo, ne bomo komentirali in da po branju izjave sledi samo še slovo. Zaključno srečanje vodim tako, da preko vprašanj spodbujam otroke, zagovornike in starše, da povedo svoj pogled na zagovorniški proces. Zagovorniki povedo, koliko srečanj so imeli z otrokom, kje sta se srečavala, kako sta gradila odnos, v kateri fazi je začela nastajati izjava in komu otrok želi, da se izjava predstavi, oziroma povedo, da izjave otroka ni in zakaj je temu tako. Prav tako zagovorniški proces povzame otrok, če seveda to želi. Zagovorniki se že pred zaključnim srečanjem dogovorijo z otroki, na kakšen način želijo, da se izjava predstavi staršem – kdo izjavo lahko sliši in kdo jo bo prebral. Po branju izjave še enkrat povem, da izjave ne bomo komentirali in vprašam, če bi kdo pred slovesom želel še kaj povedati. Starši zelo pogosto povedo, da so otroci radi hodili na zagovorniška srečanja in se zahvalijo za to izkušnjo, ki jo je imela celotna družina. Staršem na koncu še enkrat povem, komu bomo izjave otrok in naša poročila posredovali ter preverim, ali so moje informacije glede morebitnih datumov obravnav na sodišču točne. Povem tudi, da ne glede na to, da je to zaključno srečanje, zagovorniki ostajajo ob otrocih do konca postopka na sodišču, če bi otroci to potrebovali. Starše seznanim tudi s tem, da so zagovorniki z območja Gorenjske v veliki večini primerov vabljeni na obravnave na sodišče, zato se bodo po vsej verjetnosti še srečali.

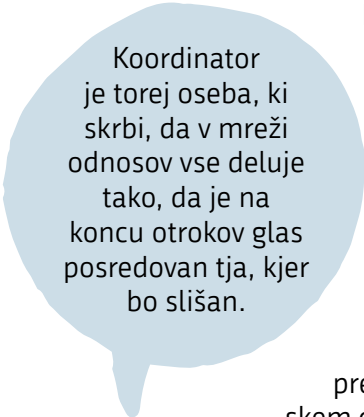
Po zaključnem srečanju zagovorniki in koordinatorji napišemo zaključna poročila o poteku zagovorništva. Zagovorniki v svojih poročilih povzamejo zagovorniški proces, povedo, kako so gradili odnos, kako je nastajala izjava (podobno kot na zaključnem srečanju), opišejo sodelovanje s starši (predvsem to, koliko so starši upoštevali dogovore glede tega, da na otroka ne pritiskajo in ga po zagovorniških srečanjih ne zaslišujejo). Zagovorniki v svojih poročilih ne povzemajo izjave otroka, povedo pa, komu otroci želijo, da je izjava predstavljena. Koordinatorji se v svojih poročilih osredotočimo predvsem na sodelovanje s starši, pri čemer ne podajamo subjektivnih mnenj, ne ocenjujemo starševskih kapacitet in se ne opredeljujemo glede največje koristi otroka.

Koordinatorji poročila zagovornikov, izjave otrok in svoja poročila pošljemo Varuhu, ki skrbi, da vse naštetu pravočasno pride na pristojni center za socialno delo in sodišče. Posebno skrb namenimo izjavam, za katere otroci želijo, da jih prebere samo sodnik. Te izjave Varuh pošlje po klasični pošti ter so jasno označene.

S tem je zagovorniški proces v veliki večini primerov končan. Če je primer obravnavan na Okrožnem sodišču v Kranju, so zagovorniki vabljeni na obravnave. V primeru, da je zaradi različnih razlogov med zaključnim srečanjem in narokom na sodišču preteklo veliko časa, se zagovorniki pred narokom še enkrat dobijo z otroki in preverijo, če je zapisano še vedno tisto, kar želijo, da sliši sodišče.

V veliki večini primerov se po naroku na sodišču otroci in zagovorniki ne srečujejo več, v redkih primerih, sploh takrat, ko za to da pobudo sodišče, pa zagovorniki s srečanji z otrokom nadaljujejo do naslednjega naroka, a praviloma v redkejših časovnih intervalih.

Na območju, ki ga koordiniram, redno poteka več zagovorniških primerov hkrati, ki so v različnih fazah, od faze pred postavitvijo zagovornika, v kateri sodelujem predvsem z Varuhom, preko faze zagovorniških srečanj z otrokom in je takrat moje sodelovanje najbolj intenzivno z zagovorniki, do zaključne faze, ko sodelujem z otrokom, starši, Varuhom in sodiščem. Koordinator je torej oseba, ki skrbi, da v mreži odnosov vse deluje tako, da je na koncu otrokov glas posredovan tja, kjer bo slišan.

Koordinator je torej oseba, ki skrbi, da v mreži odnosov vse deluje tako, da je na koncu otrokov glas posredovan tja, kjer bo slišan.

IZZIVI IN DILEME

Če hočemo napredovati, moramo stalno evalvirati svoje delo in na osnovi rezultatov načrtovati delo v prihodnje. Koordinatorji smo si, prav tako kot zagovorniki, osebno-stno različni, imamo različno osnovno izobrazbo, različne izkušnje (sama sem bila nekaj let zagovornica in šele pozneje prevzela delo koordinatorice) in tudi prioritete pri koordinatorskem delu, zato nam koordinatorsko delo predstavlja različne izzive

in dileme:

izzivi in dileme, vezane na zagovornike:

- Ali prepoznam potrebe zagovornikov (sem podporna do prave mere, ki omogoča, da je zagovornik pri delu avtonomen in da dobi občutek, da mu zaupam)?
- Ali sem dovolj odzivna?
- Ali imam potrebna znanja za svetovanje zagovornikom glede tehnik, strategij vodenja pogovora z otrokom (stalno dodatno strokovno izobraževanje zagovornikov in koordinatorjev je obvezno)?

izzivi in dileme, vezane na starše:

- Ali je prav, da delu s starši posvetim toliko pozornosti, glede na to, da smo zagovorniki otrok?
- Ali s tem, ko veliko delam s starši, ne prevzemam nalog drugih institucij?
- Kako ravnati z informacijami, ki mi jih starši zaupajo?

izzivi in dileme, vezane na zunanje institucije (sodišče, CSD):

- Koliko informacij, ki jih imam, lahko posredujem naprej?
- Kot koordinatorica imam zelo širok nabor informacij, ki so mi jih dali starši in ki so jih zagovornikom zaupali otroci. Pri posredovanju informacij institucijam, ki bodo ugotovljale največjo korist otroka in ki bi jim te informacije pomagale pri presoji, kaj največja korist je, sem omejena z dovoljenjem otroka (katere informacije lahko posredujemo naprej in komu) ter konceptom zagovorništva. Ne glede na to, da pogosto dobim širok vpogled v dinamiko družine, kot koordinatorica ne smem podajati svojega mnenja, ocenjevati starševskih kapacitet ipd., lahko pa skušam čim bolj natančno, z dejstvi, brez ocen, situacijo opisati v zaključnem poročilu.
- Kako doseči bolj tesno sodelovanje z zunanjimi institucijami?
- Delujem na območju, ki je znano po izredno dobrem sodelovanju okrožnega sodišča in zagovorništva, glede na izkušnje kolegov koordinatorjev z drugih območij pa je to izjema in ne stalna praksa.
- Ali bi bolj tesno sodelovanje z zunanjimi institucijami pomenilo, da smo kot zagovorniki izgubili svojo neodvisnost?

izzivi in dileme, vezani na Varuha človekovih pravic:

- Bi koordinatorji glede na kompleksnost dela potrebovali dodatna izobraževanja, predvsem s področja zakonodaje in dela s starši?
- Kako rešiti problem prostorov za srečevanje zagovornikov z otroki – bi v prihodnje, glede na vse večje število zagovorniških primerov, morali razmišljati o nekih stalnih, »zagovorniških« prostorih na vsakem območju?

ZAKLJUČEK

Varuh človekovih pravic vsako leto med zagovorniki izvede anketo, v kateri zagovorniki ocenjujejo delo koordinatorjev, supervizorjev in Varuha. Koordinatorje vsako leto zagovorniki ocenijo izrazito dobro. V zadnji anketi (na vprašanja je odgovarjalo 45 zagovornikov) je skoraj 70 % zagovornikov povedalo, da so z našim delom zelo zadovoljni, 22 % jih je zadovoljnih (štiristopenjska lestvica: zelo zadovoljen, zadovoljen, nezadovoljen, zelo nezadovoljen), kar kaže, da je naš način dela pravi, kar pa seveda ne pomeni, da ni prostora za izboljšave. Koordinator je oseba, ki mrežo otrok – starši – zagovornik – Varuh drži skupaj in je hkrati njen del, kar pomeni, da je vsak trenutek zagovorniškega procesa v odnosu z vsaj enim izmed ostalih delov mreže, kar zahteva dobre organizacijske in komunikacijske spretnosti koordinatorja in čim širša znanja s področja pravic otrok in otroške in mladinske psihologije. Kot nekdo, ki je v zagovorništvu začel kot zagovornik pred več kot desetimi leti, lahko trdim, da je zagovorništvo, in s tem tudi koordinatorstvo, živo in stalno stremi k napredku, s ciljem okrepiti glas otroka na način, da bo ne samo poslušan, ampak tudi slišan.

LITERATURA

Koncept zagovorništva otrok. (2021) Pridobljeno s <https://www.varuh-rs.si/o-varuhu/organizacijske-enote-in-svet-varuha/zagovornistvo-otrok/levi-meni/koncept-zagovornistva-otrok/?categories=127>

Slovar slovenskega knjižnega jezika. (1994). Ljubljana: DZS.

Splošni akt o načinu izvajanja zagovorništva otrok, organizaciji zagovorništva, vključitvi otroka v zagovorništvo ter nalogah, sestavi in načinu dela strokovnega sveta. (2018) Pridobljeno s http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=AKT_1059.

VLOGA IN POMEN PROCESA SUPERVIZIJE V ZAGOVORNIŠTVU OTROK

THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE SUPERVISION PROCESS IN CHILD ADVOCACY

Marinka Bečela, univ. dipl. socialna delavka, specialistka za supervizijo,
družinska mediatorka

supervizorka za zagovornike otrok
marinka.becela@gmail.com

POVZETEK

Članek obravnava razvojno-edukativni model supervizije, njegove cilje, zakonitosti in model učenja. Proces učenja v superviziji poteka po fazah, prehajanje med njimi omogoča nova znanja, pogled in drugačna ravnanja v praksi. Znanja iz teorije sistemov in psihodinamskih procesov omogočajo vpogled v interaktivnost podsistemov. Delovni odnos soustvarjanja temelji na dveh konceptih: etiki udeležnosti in perspektivi moči. Ekogram je pripomoček, ki zagovorniku in otroku razširi znanje o socialno-kulturnem funkcioniranju otroka. Refleksija nezavednih procesov v superviziji omogoči osvetlitev zastojev, ki se dogajajo v zagovorniškem procesu. Pogled in doživljanje supervizije s strani zagovornikov je neprecenljiv, ker supervizijo osmisli in ji da strokovni pomen.

Ključne besede: supervizija, delovni odnos, ekogram

ABSTRACT

The article discusses the developmental-educational model of supervision, its goals, rules and learning model. The supervision process of learning is implemented in stages. Passing between them enables new knowledge, perspective, and different practice actions. Knowledge of systems theory and psychodynamic processes provides an insight into the interactivity of subsystems. The working relationship of co-creation is based on two concepts, the ethics of participation and the perspective of power. An ecogram is a tool that expands the knowledge of a child's socio-cultural functioning to the advocate and the child. The reflection of unconscious processes

in supervision makes it possible to shed light on the congestions that occur in the advocacy process. The view and experience of supervision by advocates is invaluable because it makes supervision meaningful and gives it professional significance.

Keywords: supervision, working relationship, ecogram

UVOD

Supervizorji kot izvajalci supervizije v konceptu zagovorništva otrok imamo različno strokovno izobrazbo in opravljena različna usposabljanja za supervizijo. Prav zato najverjetneje izvajamo različne modele supervizije. Enako velja za zagovornike, ki poleg različne izobrazbe delajo na različnih delovnih področjih. Vendar pa je vsem zagovornikom skupna želja biti uspešen zagovornik, permanentno usposabljanje za zagovornika otroka in sposobnost dela z ljudmi.

MODEL SUPERVIZIJE

Supervizijo v zagovorništvu otrok izvajam po razvojno-edukativnem modelu, ki je usmerjen v permanentno osebno in strokovno rast posameznika. Temeljni poudarek tega modela je poklicna refleksija in učenje, ki omogoča strokovnemu delavcu, da z lastnimi izkušnjami prihaja do novih strokovnih in osebnih spoznanj, da integrira praktične izkušnje v teoretično znanje in da usklajuje svoje osebne značilnosti in osebni način delovanja s poklicnimi zahtevami in spretnostmi, ki jih ima kot strokovnjak (Kobolt in Žorga, 1999).

Zagovornik v procesu supervizije pridobiva nova znanja, poglede in teoretična izhodišča, kar mu omogoča, da na predstavljen primer pogleda iz različnih novih zornih kotov.

Pri razvojno-edukativnem modelu supervizije tako govorimo o treh temeljnih ciljih: učenju, medsebojni podpori in zmanjševanju stresa. Zagovornik v procesu supervizije pridobiva nova znanja, poglede in teoretična izhodišča, kar mu omogoča, da na predstavljen primer pogleda iz različnih novih zornih kotov. Pridobljena nova spoznanja in drugačen pogled nato poveže z dosedanjimi pogledi, stališči in vrednotami.

Medsebojna podpora v procesu supervizije ima za zagovornika velik pomen. O svojem primeru govori z drugimi zagovorniki, ki imajo podobne izkušnje, in supervizorjem. Počuti se sprejetega, slišane in razumljenega. Prejme podporo pri iskanju rešitev za svoja vprašanja in je opolnomočen za naslednje nove korake.

Ob koncu predstavitve primera zagovornik na superviziji izrazi tudi svoje občutke, stiske in napetosti, s katerimi se je srečeval pri delu z otrokom. Zrcaljenje občutkov drugih zagovornikov mu je v pomoč, da se razbremeni in zmanjša stres.

Razvojno-edukativni proces supervizije je strukturiran tako v svojem procesu kot v dinamiki. Srečanja so vnaprej načrtovana in imajo kontinuiteto. Pišejo se refleksije ali zapisnik srečanja, sprejet je dogovor o zaupnosti, postavljeni so cilji skupine in vsak udeleženec si postavi lasten cilj. Opravi se vmesna in končna evalvacija procesa.

Vsako posamezno supervizijsko srečanje ima krivuljo dela, ki se začne z ogrevalno fazo, sledi delovna faza, v kateri se obravnavajo predstavljeni primeri, in potem zaključna faza, ko se opravi refleksija srečanja. V zaključevanju posameznik izrazi, kaj je bilo zanj najpomembnejše z vidika učenja in kako se je na srečanju počutil. Kljub temu da je struktura srečanja nekako predvidena, se posamezno srečanje prilagodi glede na potrebe posameznega člana ali skupine.

Supervizijska skupina zagovornikov, ki jo vodim, ima specifičnost, članica skupine je namreč tudi koordinatorka zagovornikov. Taka sestava skupine zahteva spretnost vodenja supervizije, saj je koordinator enakopraven član skupine, ki lahko v skupini deluje demokratično, ne s pozicije moči in s konsenzom vseh udeleženih članic.

KAKO POTEKA PROCES UČENJA V SUPERVIZIJSKEM PROCESU

Proces učenja poteka po določenih fazah, kot prikazuje slika 1. Zagovornik najprej predstavi konkretno zgodbo, dogodek, ki se je zgodil. Opisovanje **konkretne izkušnje** ima za zagovornika velik pomen, saj že glasno govorjenje o primeru v skupini pomeni soočanje s samim seboj. Ob koncu predstavitve primera zagovornik postavi supervizijsko vprašanje, s katerim artikulira, kaj je pravzaprav zanj problem v predstavljeni izkušnji in na kaj bi si rad odgovoril. Včasih se zagovornik resničnega problema ne zaveda ali o problemu težko govori, ker je njemu samemu še nerazviden. V tem primeru govorimo o »slepih pegah«. Vloga supervizorja je tukaj zelo pomembna, saj zagovorniku pomaga reformulirati problem.

Slika 1: Proces izkustvenega učenja v superviziji (Kobolt in Žorga, 1999).

Nato sledi faza **refleksije izkušnje**. Ob podpori supervizorja in članov skupine zagovornik opazuje predstavljeni primer z distance, z očmi »tretje osebe«. Na ta način zagovornik vzpostavi distanco do predstavljenega problema, na katerega pogleda z različnih zornih kotov. Zagovornik razmišlja o vzrokih in okoliščinah, ki so vplivale na njegovo ravnanje, in analizira svoje reakcije v dani situaciji. Ugotavlja, kaj ga je vodilo, da je sprejel posamezne odločitve. Ta faza je za zagovornika zelo občutljiva, zato je nujno, da tako s strani supervizorja kot ostalih članov skupine prejme dovolj podpore, da se počuti varnega in sprejetega.

Naslednja faza učenja je **abstraktna konceptualizacija** (osmišljanje izkušnje), kar pomeni, da predstavljeno dosedanje izkušnjo dvignemo na bolj abstraktno teoretično raven. V tej fazi učenja zagovornik poveže predstavljeno izkušnjo s preteklimi lastnimi izkušnjami in enako priložnost dobijo člani skupine, da predstavijo svoje izkušnje v podobnih situacijah. Supervizor s postavljanjem vprašanj pelje skupinski proces tako, da zagovornik in drugi člani skupine v varni klimi podelijo svoja videnja, kako so reagirali in peljali svoj delovni odnos z otrokom v podobnih situacijah. Na ta način pride pri zagovorniku in skupini do izmenjave izkušenj in preoblikovanja pogledov, uvidov.

Zadnja faza učenja je **praktično eksperimentiranje** (delovanje na drugačen, nov način). Zagovornik je sposoben na predstavljeno izkušnjo pogledati z novega zornega kota in ugotoviti, kaj se je v dani situaciji naučil in kako bi lahko bolje, drugače ukrepal v tej situaciji. Na osnovi novih spoznanj lahko naslednjič ravna drugače, načrtuje druge stile odzivanja in nove vzorce vedenja.

Predstavitev in analiza primera, ki ga zagovornik predstavi, poteka po Kolbovem modelu učenja. Pomeni poglobljeno učenje in delo na sebi, ki zajema vse ravni človekovega delovanja: telesno, čustveno, vedenjsko in spoznavno (Kobolt in Žorga, 1999).

UPORABA ZNANJ SISTEMSKE TEORIJE V SUPERVIZIJSKEM PROCESU

Delovno gradivo v procesu supervizije zagovorništva otrok v glavnem predstavljajo primeri, ki so povezani z vlogo in položajem otroka v družinski skupini. Družine so različne, tako v svoji sestavi kot dinamiki. Otrok, ki ima imenovanega zagovornika, nosi s seboj zgodovino pozitivnih in negativnih izkušenj tako znotraj družine kot tudi z različnimi institucijami. Skupna značilnost obravnavanih primerov je konfliktnost odnosov, napetosti med člani družine in stiske otrok.

Skupna značilnost obravnavanih primerov je konfliktnost odnosov, napetosti med člani družine in stiske otrok.

Uporaba znanj supervizorja iz teorije sistemov in psihodinamskih procesov v družinski skupini zagovorniku omogoča helikopterski pogled, analizo, prepoznavanje in poimenovanje procesov, ki jih zaznava v odnosu z otrokom, uvid v delovanje sistemov in medsebojno sovplivanje. Otrok je vključen v raznolike mreže odnosov:

v družini, šoli, zunanjem okolju in institucijah. Sistemski in psihodinamski pogled omogočata uvid: v strukturo, proces komunikacije, pravila, meje, hierarhijo in moč, porazdelitev delovnih nalog v skupini, ravnanje s konflikti in čustvi. Za sistemsko usmerjeno supervizijo je značilno, da supervizor usmerja zagovornika k razumevanju sistema in njegovih interaktivnosti.

VZPOSTAVLJANJE DELOVNEGA ODNOSA MED ZAGOVORNIKOM IN OTROKOM V PROCESU ZAGOVORNIŠTVA

Delovni odnos soustvarjanja temelji na dveh konceptih, etiki udeležnosti in perspektivi moči. **Etika udeležnosti** zagovornika pomeni, da odrasli nismo edini posestniki resnice, temveč šteje tudi otrokova resnica, njegovo doživljanje in pogled na dogajanje (Čačinovič Vogrinčič, 1991).

Delovni odnos je okvir, v katerem se dogaja proces slišati otroka. Vzpostavljanje delovnega odnosa med zagovornikom in otrokom je v prvi vrsti dogovor o sodelovanju med njima. Otroku je jasno predstavljena vloga zagovornika in način, kako bosta sodelovala. Zagotavlja spoštljivost, edinstvenost osebne izkušnje in raziskovanje otrokovega dogajanja. Prvina tega odnosa je soustvarjanje, komunikacija in aktivno poslušanje, ki vsebuje empatijo ter sposobnost razumeti, kar nam želi otrok povedati, in biti usmerjen na dogajanje tukaj in sedaj. Zagovornik govori v jeziku, ki ga otrok razume. Soustvarjanje pomeni, da se pridružimo otroku na način, kot ga zmora otrok, glede na njegovo zrelost, moč podajanja, zaznavanje in starost.

Drugi koncept delovnega odnosa je **perspektiva moči**, ki pomeni mobiliziraj moč (talente, znanje, sposobnost, vire), da podpreš prizadevanje za doseg cilja (Čačinovič Vogrinčič, 1991). V pogovoru z otrokom podpiramo resurse, vire in moč, ki jih nosi otrok v sebi. Tak pogovor mobilizira moč sodelujočega. To je prostor, kjer se ohranja dostojanstvo otroka, kjer se mu omogoči biti slišan in poveča moč razumevanja samega sebe. Krepitev moči pomeni biti slišan in razumljen.

Koncept delovnega odnosa lahko procesno prepoznamo in povežemo tako z zagovorništvom kot supervizijo. Zagovornik v delovnem odnosu zagovorništva otroku krepi moč lastnega delovanja, v superviziji pa zagovornik pridobiva znanje, podporo in moč za ravnanje z otrokom.

Zagovornik v delovnem odnosu zagovorništva otroku krepi moč lastnega delovanja, v superviziji pa zagovornik pridobiva znanje, podporo in moč za ravnanje z otrokom.

UPORABA EKOGRAMA V SUPERVIZIJI IN ZAGOVORNIŠTVU

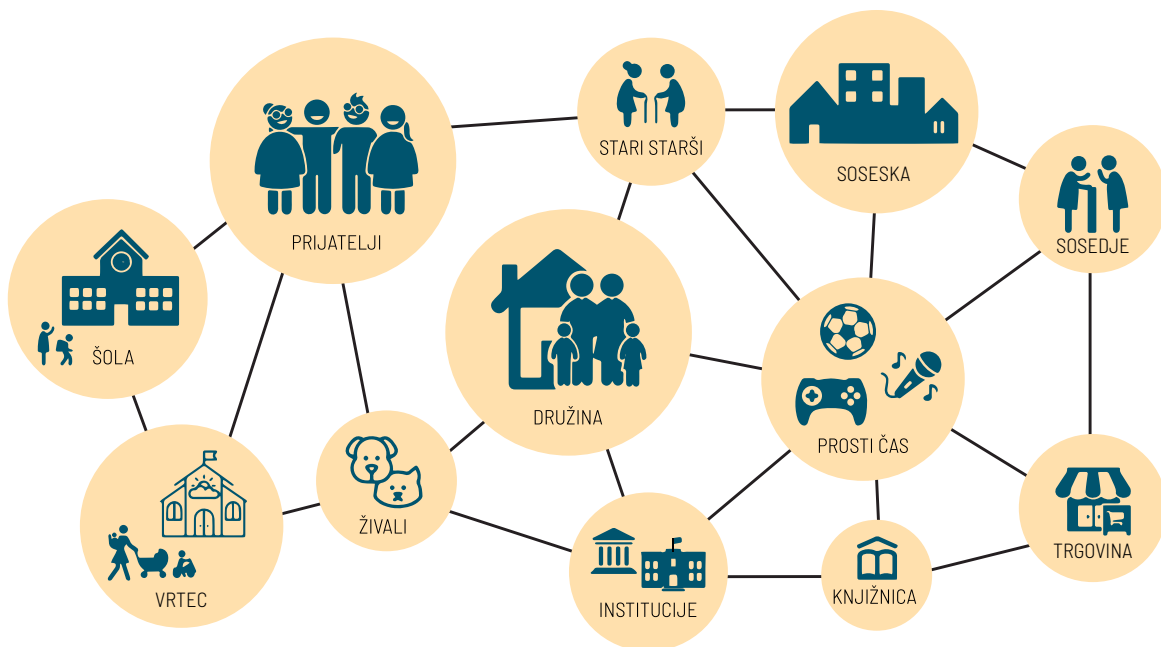
Teoretično in izkustveno učenje v procesu supervizije omogoča zagovorniku učenje o sebi kot tudi spoznavanje novih metod in tehnik, ki jih lahko uporabi pri svojem delu z otrokom. Risanje ekograma se uporablja v procesu družinskega svetovanja ali družinske mediacije, lahko pa ga uporabimo kot pripomoček tudi v drugih odnosih.

Mediatorka Lisa Parkinson (Parkinson, 2008) meni, da je to tehnika, ki nam lahko razširi polje zavednega o socialno-kulturnem polju otroka. Primer takšnega ekograma, ki sem ga pripravila za potrebe lastnega dela, prikazuje slika 2 spodaj.

Za zagovornika je zelo pomembno, da razume socialno-kulturni kontekst, tj. okolje, v katerem otrok živi. Tehnika risanja ekograma zagovorniku omogoča, da poleg formalnega stanja spoznava tudi dejansko stanje in okolje.

Ekogram vključuje povezave med ljudmi in funkcionalnost medsebojnih odnosov.

Ekogram vključuje povezave med ljudmi in funkcionalnost medsebojnih odnosov. Zagovornik lahko pelje pogovor v smislu raziskovanja okolja, kaj so otrokovi varni prostori, s kom ima dobre podpirajoče odnose, kako doživlja šolo, vrtec, vrstnike, način, kako preživlja prosti čas. Tako usmerjen pogovor soustvari otrokovo resničnost in prispeva k temu, da zagovornik in otrok bolje razumeta družinske odnose, hkrati pa se že izrisujejo močna in varna polja v otrokovem delovanju. To je proces ozaveščanja, ki otroka opolnomoči in pripelje do novih uvidov. Ima možnost prepoznati lastne vire, uvidi, kje so potenciali, da razvije konstruktivne odnose, prepozna, kaj mu jemlje moč in ozavesti pozitivne izkušnje. Prepozna tudi odnose z institucijami, s katerimi je že bil v kontaktu, in svoje dosedanje izkušnje z njimi.

Slika 2: Primer ekograma, ki se uporablja v supervizijskem procesu.

NEZAVEDNE PASTI, V KATERE SE LAHKO UJAME ZAGOVORNIK PRI DELU Z OTROKOM

Delovni odnos na relaciji zagovornik – otrok je specifičen. Otrok, ki je vključen v zagovorništvo, ima največkrat boleče izkušnje, naj si bo iz družinske dinamike ali iz stikov z različnimi institucijami. Te izkušnje imajo svojo zgodovino, največkrat so dalj časa trajajoče. Ko se zagovornik seznaní s primerom, se ga stiska otroka osebno dotakne. Vzbudijo se mu različna čustva: lahko se mu otrok smili, je jezen na starše ali institucije. Iz te frustracije se lahko pojavi želja po reševanju otrokovih težav.

Zagovornik je profesionalni delavec, največkrat svetovalec, ki v svojem delovnem okolju pomaga reševati probleme svojih obravnavanih. Izhajajoč iz svojih profesionalnih izkušenj bi lahko v procesu zagovorništva nehote želel postati reševalec problemov otroka, ki ga sprejme v zagovorništvo. Govorimo o »sindromu pomaganja«, ki ga razumemo kot preveliko odgovornost za rešitev uporabnikovega problema, ki si jo naloži strokovnjak (Milošević Arnold idr., 1999). Ozaveščenost in razvidnost meja med njegovim profesionalnim delom in zagovorništvom pomeni, da zagovornik ne posega v reševanje morebitnih prepoznanih problemov, za katerega so pristojne druge institucije ali starši.

Pomembno polje pogosto nevidnega je trikotnik starši, otrok, institucije. Zagovornikovo vedenje, ozaveščenost in vlaganje navora v nevtralno držo so ključni. Zagovornik ni mediator, razsodnik ali sodni izvedenec, ampak je glas otroka. Pogosto je na supevizijskih srečanjih izpostavljeno, da ostali udeleženci zagovornika »vlečejo v koalicijo«. To so lahko institucije, starši ali drugi strokovni delavci. V praksi to pomeni, da si želi nekdo na zagovornika imeti večji vpliv kot dopušča vloga, oziroma celo vplivati na njegovo delo z otrokom. Zagovorniku poskuša predstaviti bolj pomembno resnico ali celo njegov prav. Pomembno je, da tovrstne poskuse vplivanja zagovornik prepozna, se z njimi sooči in jih zavrne, oziroma pogovor preusmeri na koordinatorja. S tem ohranja svojo kredibilnost, nevtralnost in avtonomnost. Zagovornik o dogajanju in stiskah, ki mu jih to povzroča, govori na superviziji.

V supervizijskem procesu je velikokrat govora o pravilih in mejah delovanja, ki so zagovorniku v pomoč, da ohranja svojo avtonomnost in nevtralnost, bodisi do otroka, staršev ali institucije. Pravila delovanja zagovornika so jasno opredeljena. Osebno delovanje zagovornika v konkretnih okoliščinah je odvisno od njegovih izkušenj, stališč, vrednot ter osebnostnih lastnosti, vendar te ne smejo privedi do ravnanj, ki bi ohromila njegovo nevtralno držo. V procesu samoanalize po opravljenem postopku zagovorništva si lahko zagovornik postavi naslednje vprašanje: »Zakaj sem se kot zagovornik v neki situaciji tako odzval?« To pomeni analizo lastnih reakcij in osmišljanje izkušnje. Supervizija je varen prostor, kjer se lahko zagovornik uči o »napakah«, svojih reakcijah, ki so situacijske in največkrat nezavedne. Varno učenje iz izkušnje, ozaveščenost in vzpostavitev novih mej omogočajo, da se zagovornik zaščiti pred ponovnim neustreznim ravnanjem.

Zagovorniki v zadnjem obdobju pogosteje kot v prvih letih projekta zagovorništva izpostavljajo stike zagovornika s sodišči. To se opaža zlasti od takrat, ko so se dolo-

čene pristojnosti na področju dela z družino iz centrov za socialno delo prenesle na sodišča. Sodelovanje ima lahko prednosti, a tudi pasti. Prednosti, ki jih kot supervizorka vidim, so: neformalni pogovor sodnika z otrokom, priprava zagovornika za obravnavo na sodišču in zastopanje otroka na obravnavi. Past vidim v tem, da bi sodnik in odvetniki pričakovali od zagovornika informacije o otrokovem funkcioniranju, položaju in želeli zagovornikove opredelitve do problema, da bi v konkretnem primeru lažje sprejemali odločitve. Na področju družinskih zadev in odločanja v sporih med staršema si sodišče lahko pomaga z ekspertnim znanjem sodnih izvedencev. Zato je nujno, da zagovornik na sodišču zastopa in podaja le glas otroka.

V pogovoru med otrokom in zagovornikom lahko pride do prenosa (transferja) vsebin, ki so znane obema. Npr. zagovornikova otroška izkušnja ločitve staršev je podobna sedanji izkušnji otroka, s katerim vodi pogovor. Zato postane vsebina pogovora izkušnja obeh udeleženi v pogovoru. Odziv zagovornika ima vpliv na pogovor z otrokom in obratno. Otrokovo izkušnjo doživi zagovornik drugače, kot če te svoje izkušnje ne bi imel. Govorimo o delovanju nezavednega, ki z globino supervizijskega procesa in podporo skupine omogoči analizo vpletenosti, uvid, predelavo čustev in iskanje novih ravnanj.

DOŽIVLJANJE SUPERVIZIJSKEGA PROCESA ZAGOVORNIKOV

Supervizija je skupinski proces, v katerem je enako pomembno videnje in doživljanje supervizorja kot supervizanta. V ta namen sem zagovornikom poslala tri vprašanja. V nadaljevanju povzemam ključne besede, ki so nastale na podlagi njihovih odgovorov.

- **Kaj zame osebno pomeni vključenost v supervizijsko skupino?** Priložnost za učenje; osebna in profesionalna rast; razvijanje lastnih potencialov; razvoj strokovnih kompetenc; pridobivanje strokovnega znanja; pripadnost; skupinsko učenje; varnost; čustveno kreativnost; ozaveščanje čustev, mišljenja in ravnanj; predelavo strahov in pomislekov; podpora drugih; razbremenjenost; varen prostor za učenje.
- **Kako je učenje in analiza posameznih primerov v procesu supervizije vplivala na mojo vlogo zagovornika?** Večja suverenost pri delu z otrokom; sposobnost govoriti o napakah; oblikovanje novih zamisli in idej; helikopterski pogled; reflektiranje procesov; vzpostavljanje strokovne distance; večja odločenost; pomirjenost; lažje strukturiram zagovorniški proces; oblikovanje novih zamisli in idej v skupini; črpanje znanja in izkušenj iz skupine.
- **Kaj bi izpostavil kot najpomembnejšo izkušnjo?** Analizo primerov; igro vlog; diskusijo o primerih; pogled iz različnih zornih kotov; podporo drugih zagovornikov; spoznavanje različnih pripomočkov za delo; ekogram; različni pristopi za delo; osebni in profesionalni razvoj; graditev novih korakov.

Doživljanje supervizije:

- Na tako občutljivem in strokovno zahtevnem področju dela kot je zagovornik ot-

roka, je supervizija potrebna, saj zagotavlja kvalitetnejše opravljanje dela, hkrati pa omogoča profesionalno in osebno rast ter učinkovitejše soočenje s težavami, ki se v procesu zagovorništva lahko pojavijo.

- Supervizijska srečanja pomenijo steber varnosti. Prostor, kjer dobi zagovornik potrditev ali pojasnitev svojih ravnanj. Prostor, kjer lahko spregovori o svojih stiskah, ki jih morda doživlja ob primeru. Pridobiva znanje za ravnanje. Z opazovanjem, evalviranjem, povratnimi informacijami, samoocenjevanjem in skupnim reševanjem problemov pridobiva na kompetentnosti in avtonomnosti.
- Vključenost v supervizijsko skupino za eno od udeleženk pomeni veliko osebno in profesionalno rast. Poudarila je, da ji je pridobljeno znanje zelo pomagalo tudi na njeni poklicni poti. Skupina ji predstavlja varno zavetje, kjer lahko brez zadržkov pove vse, kar jo teži pri zagovorništvu, v službi in doma.
- Ena od udeleženk meni, da brez supervizijske skupine ne bi opravljala zagovorništva. Skozi učenje s pomočjo supervizorke in skozi analizo primerov drugih zagovornikov dobi ideje in lažje strukturira proces zagovorništva. Počuti se bolj varno in bolj uspešno. Pomembno ji je spoznanje, da se tudi drugi zagovorniki znajdejo v podobnih situacijah. Poudarila je, da se ji zdi zanimivo, koliko različnih rešitev in idej najde skupina, ki so najustreznejše za delo z otrokom. Ko se ji včasih zazdi, da je položaj brezizhoden, vedno znova s pomočjo supervizije najde novo pot, naredi nov korak, ki ga sama ne bi videla, niti ne bi zmogla.

ZAKLJUČEK

Članek predstavlja razvojno-edukativni model supervizije, cilje, model učenja, strukturo in proces. Vključuje interaktivnost teorije sistema in psihodinamski pogled na dogajanje tako v družini kot drugih sistemih. Nekatera predstavljena teoretična izhodišča so ogrodje za delo, refleksija dela pa je uvid v vodenje procesa supervizije ene od zagovorniških skupin. Supervizijo izvajam že od začetka projekta, ki se je pred leti institucionaliziral, vendar mora ohraniti vse prvine projekta, ki so: edinstvenost, iskanje novih praks, teoretična nadgraditev in temeljna prvina odnosa dodajati moč otroku.

Zagovorništvo otrok je zahteven delovni proces, ki zahteva empatijo, čustveno zrelost, spoštljivo komunikacijo in dodajanje moči otroku. Izkušnja otroka, ki je imel odnos z zagovornikom, mora biti pozitivna in ohrabrujoča. Zagovornik je pri delu z otrokom postavljen v situacije, ki se ga človeško dotaknejo. Zato je tako pomembno, da ima na svoji poti v podporo institucijo Varuha, koordinatorja in supervizorja.

Supervizija je skupinski proces in v skupini je moč. Analiza posameznih primerov, učenje veščin in tehnik, medsebojna podpora, nova teoretična izhodišča in izmenjava izkušenj so orodje, ki zagovorniku dajejo moč in oporo, da je suveren pri vodenju delovnega odnosa z otrokom. Supervizijski proces je enakovreden in spoštljiv delovni proces. Povratna informacija zagovornikov, resničnost njihovega doživljanja in videnja supervizijskega procesa so ključna, saj le tako supervizija dobi smisel, pomembnost in potrebnost.

LITERATURA

Čačinovič Vogrinčič, G. (1991). Koncept delovnega odnosa v socialnem delu. *Revija Socialno delo*, 41(2), 91–96.

Kobolt, A. in Žorga, S. (1999). *Supervizija: proces razvoja in učenja v poklicu*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Milošević Arnold, V., Vodeb Bonač, M., Erzar Metelko, D., Možina, M. (1999). *Supervizija - znanje za ravnanje*, Ljubljana: Socialna zbornica Slovenije.

Parkinson, L. (2008). Interno delovno gradivo za udeleženske usposabljanja za družinskega mediatorja, Ljubljana: Concordia Institut za mediacijo.

POGOVOR Z OTROKOM: METODE, TEHNIKE IN ETIKA

INTERVIEWING CHILDREN – METHODS, TECHNIQUES AND ETHICS

mag. Metoda Maj, univ. dipl. psihologinja, spec. psihološkega svetovanja

sodna izvedenka za psihologijo

metoda.maj@gmail.com

POVZETEK

Prispevek obravnava metodološki pristop, ki naj bi ga uporabljal zagovornik otrok v pogovorih z otrokom. Navedene so osnovne metode in tehnike pogovora z otrokom, ki so se v dosedANJI praksi izkazale kot uporabne in pri otrocih dobro sprejete. Osrednja tehnika za spoznavanje otrokovega družinskega okolja je genogram, s procesnimi pravicami in pristojnostjo posameznih ustanov pa otroka najbolj nazorno seznanimo s pomočjo eko-zemljevida. V pogovoru z otrokom lahko zagovornik uporablja tudi likovne in druge kreativne tehnike, njihov izbor pa prilagaja starosti posameznega otroka, otrokovim interesom, zmožnostim, družinskim razmeram in motivaciji za sodelovanje. Posebna pozornost je posvečena etičnim načelom in osnovnemu vodilu, da otroku ponudimo priložnost za sodelovanje in izražanje mnenja v postopku, vendar mu moramo za to prepustiti izbiro.

Ključne besede: intervju z otrokom, genogram, eko-zemljevid, kreativne tehnike, etična načela

ABSTRACT

The paper discusses the methodological approach which should be used by a counsellor of the child's rights when performing an interview with a child. The basic methods and techniques of talking to a child, which have proven to be useful in practice so far and well accepted by children, are listed. The key technique for getting to know the child's family environment is the genogram, while we most clearly inform the child about the procedural rights and competence of individual institutions with the help of an eco-map. In an interview with the child, the counsellor can also use art and other creative techniques. Their selection is adapted to the age of the individual child, the child's interests, abilities, family situation and motivation to participate. Special attention is paid to ethical principles and to the basic guideline for how to offer the child the opportunity to participate and express an opinion in the

process. However, we must leave the choice to the child.

Keywords: interview with a child, genogram, eco-map, creative techniques, ethical principles

Z otrokom se pogovarjamo drugače kot z odraslim. Pogovor z otrokom zahteva prilagojen pristop, še posebej pogovor z otrokom, ki doživlja čustveno stisko zaradi svojih družinskih razmer in pogosto nasprotujočih si pričakovanj staršev. Ni dovolj,

da smo strokovnjaki do otroka ali mladostnika v pogovoru prijazni, ampak se mu moramo prilagoditi tudi z ustreznim izborom pogovornih metod in tehnik. Mlajši ko je otrok,

več pozornost potrebuje. To je povezano z njegovimi psihološkimi razvojnimi značilnostmi in potrebami. Različni načini in pripomočki v komunikaciji z otrokom zagotavljajo bolj uspešno informiranje otroka, psihosocialno podporo in pridobitev otrokovega mnenja, vsekakor pa moramo na prvo mesto postaviti pomen odnosa in človečnosti.

Različni načini in pripomočki v komunikaciji z otrokom zagotavljajo bolj uspešno informiranje otroka, psihosocialno podporo in pridobitev otrokovega mnenja, vsekakor pa moramo na prvo mesto postaviti pomen odnosa in človečnosti.

Pri uporabi delovnega zvezka »Kako se uspešno soočiti z ločitvijo staršev« (Baker in Andre, 2018) otroku dela družbo zlati prinašalec, štirinožni prijatelj. Ideja avtoric o vključitvi prijaznega kužka, ki otroka

spremlja in je ob njem v stresnem obdobju, je zelo domiselna in opozarja na otrokovo potrebo po varnosti, čustveni opori in nenazadnje tudi na potrebo po zaščiti osebnih podatkov. Kužek otroka razume in mu je v oporo, hkrati pa ne razkrija otrokovih čustev in osebnih skrivnosti. Ob prelistavanju delovnega zvezka sem v mislih preverjala koncepte izvajanja pogovorov z otroki v različnih slovenskih institucijah in se spraševala, koliko podobne varnosti in zaščite ponujajo otrokom. Gre za vprašanje občutljivosti in empatije, čeravno lahko verjamemo, da imajo vsi izvajalci pogovorov z otroki zanesljivo dober namen.

Pri iskanju primernih metod in tehnik pogovora z otrokom ter pri samem izvajanju pogovorov se moramo nenehno spraševati o etičnosti. Paradoksalno bi namreč bilo, da v prizadevanjih za zaščito otrokovih procesnih pravic spregledamo otrokove psihološke potrebe. Kdorkoli se v sodnem postopku srečuje z otrokom, naj bi v prvi vrsti poskrbel za otrokovo čustveno varnost, dostojanstvo, možnost postopnega pridobivanja zaupanja in tudi pravico do zadržanosti ali celo molka, če je to za otroka v kolesju različnih interesov najboljša izbira. Da so ustvarjalci koncepta otrokovega zagovorništva v našem družbenem prostoru upoštevali različne vidike, se odraža v novi zakonodaji in nenazadnje tudi v predstavitvenih brošurah in zloženkah, ki jih dobi v roke otrok. Uvodni nagovor v zloženki (Brušura o zagovorništvu - za otroke in mladostnike, 2019) vsebuje opis dela zagovornika, ki je za otroka pomirjujoč, saj obeta zadosten obseg časa za pogovore, hkrati pa otroka ne zavezuje, da mora povedati svoje želje in mnenje, pa čeprav je ravno zato povabljen v postopek. S tem je otroku in tudi njegovim staršem pojasnjen pomen otrokove procesne pravice, ki

otroku ne sme predstavljati neizogibne obveznosti oziroma dolžnosti, ampak dobi otrok s povabilom predvsem priložnost sodelovanja in izražanja mnenja. Nagovor obljublja otroku tudi pojasnilo o postopkih, tako je poskrbljeno tudi za otrokovo procesno pravico do obveščeniosti, ki pomaga otroku pri orientaciji in premisleku o globini sodelovanja in izražanja notranjih občutij in mišljenja.

V praksi se srečujemo z različnimi pogledi na otrokovo sodelovanje v razveznih in drugih postopkih, pri čemer nihče ne odreka otroku pravice do izražanja mnenja, ampak gre pogosteje za razpravo o možnih pasteh in zaščiti otroka pred morebitnimi škodljivimi posledicami, ki jih lahko otrok doživi na čustveni ravni in v družinskih odnosih. Nekateri strokovnjaki navajajo, da je za otroka ob ločitvi staršev najtežje vprašanje, s kom bi želel živeti, zato odsvetujejo uporabo direktnih vprašanj, priporočajo pa uporabo kreativnih tehnik, s pomočjo katerih lahko otrok izraža svoje želje (Buljan Flander in Roje Đapić, 2020). Menim, da je to vsekakor primerna drža za svetovalca ali otrokovega psihoterapevta, v drugačni vlogi pa sta strokovni delavec na centru za socialno delo in pa zagovornik otrok, ki naj bi v okviru svojih pristojnosti in delovnih nalog na ustrezen način pridobila otrokovo mnenje oziroma otroku omogočila, da svoje mnenje izrazi, če želi. Zato je tako zelo pomembno, na kakšen način otroka povabita k sodelovanju in kakšno metodologijo uporabita v svojih pogovorih. V najslabšem primeru bi strokovni delavec na centru za socialno delo svojo nalogo opravil birokratsko in površno, če bi v prvem pogovoru z otrokom z direktnim vprašanjem dosegel otrokovo izjavo oziroma mnenje. Takšen pristop tudi v zagovorništvi ni dopusten, čeravno ima zagovornik na razpolago več časa in ima z otrokom več srečanj. Razpravo o primernosti raznih pristopov lahko zaključimo z načelom, da moramo dati otroku priložnost, da izrazi svoje mnenje in želje, če to želi, vendar pa moramo v pogovorih z otrokom uporabiti primerne metode in tehnike. Mlajši ko je otrok, bolj moramo biti pazljivi in v uvodnih pojasnilih nazorni, saj bi bilo nedopustno, da bi psihološko nepripravljenega ali ne dovolj informiranega otroka zvalili v prijazen odnos in izražanje mnenja.

Zagovornik otrok mora torej dobro poznati namen zagovorništva in imeti dovolj znanja, kakor mora tudi ozavestiti etična načela, da lahko uspešno izvaja pogovore z otrokom. Pozoren mora biti na razlike med otroki, na zmožnosti in potrebe različno starih otrok, na individualne osebnostne razlike, kakor tudi na vpetost konkretnega otroka v njegove družinske razmere. Vse to mora upoštevati pri izboru metod in tehnik dela ter jih prilagoditi konkretnemu otroku. Otrok, ki zelo rad riše, bo motiviran za risalne tehnike v komunikaciji z otrokovim zagovornikom, drugačen otrok pa bo morda bolj dovzeten za pogovor s pomočjo slikovnih kart.

Metode in tehnike pogovora z otrokom morajo biti prilagojene osnovnemu namenu in cilju pogovorov z otrokom v okviru zagovorništva, kakor tudi starosti in drugim značilnostim konkretnega otroka. Ker je namen zagovorništva tudi psihosocialna podpora otroku in ne le pridobitev otrokovega mnenja, je v pogovorih z otrokom primerno uporabiti tudi ustrezne sprostivne tehnike.

Metode in tehnike pogovora z otrokom morajo biti prilagojene osnovnemu namenu in cilju pogovorov z otrokom v okviru zagovorništva, kakor tudi starosti in drugim značilnostim konkretnega otroka.

Zagovornik otrok otroka sprašuje, ga opazuje, mu ponuja različne načine za izražanje počutja, čustev in mišljenja, vendar pa mora biti tudi potrpežljiv poslušalec. Neizogibno je, da otroku nudi tudi določene informacije, pojasnila, odgovarja na otrokova vprašanja, vse to pa je lahko zelo zahtevna naloga. Imeti mora dovolj znanja in informacij ter oblikovana stališča o problematiki, pri podajanju odgovorov mora biti primerno empatičen, ob tem pa mora biti pozoren tudi na jezik, ki mora biti otroku dovolj razumljiv in nazoren. Zagovornik otrok si lahko pri tej nalogi pomaga s priročniki, ki so jih izkušeni strokovnjaki napisali za otroke, na Hrvaškem sta takšen priročnik napisala Gordana Buljan Flander in Predrag Zarevski (2010). V slovenski jezik preveden priročnik za mladostnike avtorice Elisabeth Schoberl (2006) je napisan nekoliko v humornem stilu, tako ob primerni vsebini in v primernem trenutku deluje na mladostnika sproščujoče in razbremenjujoče. Ko razmišljamo o primerni rabi jezika, ne smemo spregledati otrok s posebnimi potrebami, ki imajo morda tudi govorne težave, zato je priporočljivo, da imajo takšni otroci zagovornika z ustreznim pedagoškim znanjem in izkušnjami.

Zagovornik otrok ima na razpolago številne metode, tehnike in pripomočke, ki jih lahko uporablja pri svojih srečanjih z različnimi otroki in mladostniki. Smiselno je, da ima zagovornik ob upoštevanju profesionalnosti in etičnih načel tudi dovolj svobode, da lahko v svoje delo vnaša svoja specifična znanja in zanimanja, saj bo lahko tako le še bolj učinkovit, njegov odnos z otrokom pa bo dobil osebno konotacijo in pristnost. Nekatere metode in tehnike pa so videti tako uporabne in neizogibne, da naj jih uporabljajo in se za njihovo uporabo usposabljaajo vsi zagovorniki.

V okviru svoje psihološke prakse na področju socialnega varstva sem več let iskala nove pristope in pripomočke za komunikacijo z različnimi otroki, nekaj sem jih sama ustvarila, druge pa sem našla v strokovnih virih. Ustvarjene in najdene metode in tehnike sem uporabljala v praksi, zaradi njihove uporabnosti pa so zanje kmalu pokazali interes še drugi strokovni delavci in udeleženci seminarjev. Večina metod in tehnik pogovora z otrokom, ki je uporabna na področju socialnega varstva, je primerna tudi za otrokove zagovornike, za katere izvajam tovrstna usposabljanja pri Varuhu človekovih pravic od leta 2016 (Maj, 2019). Udeleženci, ki imajo pedagoško, socialno, psihološko ali podobno izobrazbo, so kritični do svojih dodiplomskih študijskih programov, ki ne ponujajo dovolj znanja o komunikaciji z otrokom, metodah in tehnikah. Verjetno so zato še toliko bolj zainteresirani za pridobivanje znanj in izkušenj v okviru podiplomskih usposabljanj, na katerih spoznavajo preizkušene metode in tehnike.

Za področje zagovorništva otrok sta še posebej pomembni dve pogovorni tehniki, opisani v strokovnih virih; to sta družinski genogram in eko-zemljevid. Njuna pionirka je Ann Hartman, ki je delovala na področju socialnega varstva. Družinski genogram so uporabljali in nadgrajevali mnogi avtorji, med njimi izstopa Monica McGoldrick. Zelo so uporabne razne izrazne in tudi interaktivne tehnike, med katerimi so pri otrocih priljubljene slikovne karte.

Otroci se na stres različno odzivajo, pa tudi sicer so med njimi razlike, zato sta tako pomembna empatičnost in upoštevanje individualnih razlik. Pri vsakem otroku po-

sebej moramo biti pozorni na njegov položaj v odnosu do staršev in še posebej na otrokovo čustveno doživljanje. Tako imamo morda pred sabo:

- otroka, ki je zbežan in ne ve, kaj se dogaja,
- otroka, ki je prestrašen – boji se enega ali obeh staršev, morda tudi nas,
- otroka, ki je jezen ali celo sovražen do konkretnih ljudi ali sveta,
- otroka, ki je previden, oprezen, nezaupljiv,
- otroka, ki ga preplavljajo občutki sramu ali krivde,
- otroka, ki nas zaradi jezikovnih ovir ne razume in je zmeden,
- otroka, ki je potr, depresiven,
- otroka, ki je videti ravnodušen, otopel,
- otroka, ki je zelo labilen in čustveno nezrel,
- otroka, ki je čustveno razdvojen oziroma razpet med oba starša,
- otroka, ki doživlja črno-belo čustvovanje zaradi manipulacij s strani staršev.

Zagovornik otrok mora poznati mehanizme različnih manipulacij, ki jih izvajajo nekateri starši, da bo lahko temu prilagodil svojo komunikacijo z manipuliranim otrokom, in na znake zmanipuliranosti opozoril v svojem poročilu. Posebej mora biti pozoren na otroka, ki doživlja psihično nasilje s strani enega od staršev, ki otroka manipulativno odtuja od drugega starša. Mnenje zmanipuliranega otroka ni otrokovo mnenje, otrok v tem primeru podaja mnenje svojega starša (Buljan Flander, 2020).

Otrokovo mnenje, ki ga pridobimo, mora doživeti psihološko analizo, saj je treba ugotoviti stabilnost in pristnost otrokove izjave, kakor tudi dejavnike, ki so vplivali na oblikovanje otrokovega mnenja.

KRATEK PREGLED METOD IN TEHNIK

Osnovni metodi vsake pogovorne komunikacije sta spraševanje in opazovanje, pri čemer moramo biti pozorni, da otroku postavljamo predvsem vprašanja odprtega tipa. Otroci se dobro odzivajo na vprašanje: »Kaj mi lahko o tem poveš?«

V nadaljevanju so našteje tehnike, ki so se izkazale kot precej uporabne.

- **Eko-zemljevid ali zemljevid socialnega okolja** je odlična tehnika, s pomočjo katere lahko otroka nazorno seznanimo z njegovimi procesnimi pravicami in pristojnostjo posameznih ustanov. Otroku na list narišemo posamezne ustanove ali pa nalepimo fotografije ustanov, ki smo jih našli na internetu. Zlasti je pomembno, da otrok pozna pristojnosti centra za socialno delo in sodišča, kakor tudi pretok informacij med ustanovami, saj tako dobi uvid v celoten postopek in

lastno vlogo v njem. Otrok prek shematičnega prikaza institucij in strokovnjakov spozna, kdo je kdo, kaj se dogaja in kakšne pravice ima. V shemo umestimo tudi zagovornika otrok, kar bo okrepilo medsebojno sodelovanje.

- **Genogram ali »družinski zemljevid«** izdelujemo skupaj z otrokom. Motiviramo ga, da želimo spoznati njegovo družino, skupaj z njim narisati družinski zemljevid. Uporabimo osnovne simbole, na list vnašamo like za posamezne družinske člane, njihova imena in vloge pa s svojimi besedami v like vpisuje otrok (mami, ati, babi, jaz, brat Jure ...). Genogram je grafični prikaz ali zemljevid družinskega življenja, ki nam pokaže strukturo, odnose in zgodovino družine, ki zajema tri generacije. Tehnika omogoča spoznavni pogovor o strukturi družine in družinskih odnosih, hkrati pa je izhodišče za nadaljnji pogovor, v okviru katerega otrok s pomočjo dodatnih vprašanj izraža svoja stališča in čustva do posameznih družinskih članov. Pri mlajših otrocih lahko uporabimo barvice, razne figurice in nalepke, ki jih otrok dodaja k družinskim članom.
- **Risanje in druge likovne tehnike** uporabljamo z namenom razbremenjevanja, sproščanja in vzpostavljanja delovnega odnosa, ne pa z namenom psihološke analize izdelkov, saj so za to potrebna specifična znanja in izkušnje. Otrok naj sam opiše, kaj je narisal ali izdelal, če želi. Če nas kakšno neverbalno sporočilo otroka posebej pritegne v smislu, da ga zaznamo kot pomembno otrokovo sporočilo, se moramo o pomenu posvetovati z ustreznim strokovnjakom. Otrok lahko s svojo risbo opremi tudi naslovnico mape, v katero shranjujemo njegove risbe in pisanje, to pa je tudi priložnost, da otroku pojasnimo načela glede zaupnosti njegovih sporočil in pomen njegovega mnenja.
- **Slikovne karte**, ki omogočajo otroku na preprost način izraziti počutje v različnih socialnih situacijah. Priljubljene so karte »Blobs«, ki vsebujejo veliko narisanih figuric in izbor tistih, s katerimi se otrok identificira. Namesto kart lahko otroku ponudimo tudi liste, na katerih so narisane figurice v različnih situacijah (Wilson in Long, 2007). Zadnja leta na trg prihajajo vedno novi kompleti kart, ki so lahko uporabni v procesu nudenja psihosocialne podpore otroku v okviru zagovornišтва.
- **Pisanje oziroma pisne tehnike** so običajno primerne za otroke, ki se radi pisno izražajo in so morda v ustnem pogovoru bolj zadržani, vase zaprti. Otrok lahko na list ali v zvezek piše o svojih željah, pisanje lahko kombinira z risanjem, lahko pa mu ponudimo tehniko »Nedokončani stavki«. Otrokovi zagovorniki na svojih usposabljanjih spoznajo nekaj tovrstnih tehnik, vsekakor pa lahko ustvarjalno uporabijo in priredijo tudi druge tehnike in didaktične pripomočke, ki jih morda uporabljajo v svoji pedagoški ali terapevtski praksi.

Pogovor z uporabo raznih tehnik običajno poteka v prostoru za mizo, možne pa so tudi druge oblike srečanj in komunikacije z otrokom. Primerno je, da zagovornik otrok uporabi tudi sprostitvene tehnike in izdelke za psihološko oporo otroku.

KOMUNIKACIJA Z OTROKOM – ZAKLJUČNI Poudarki

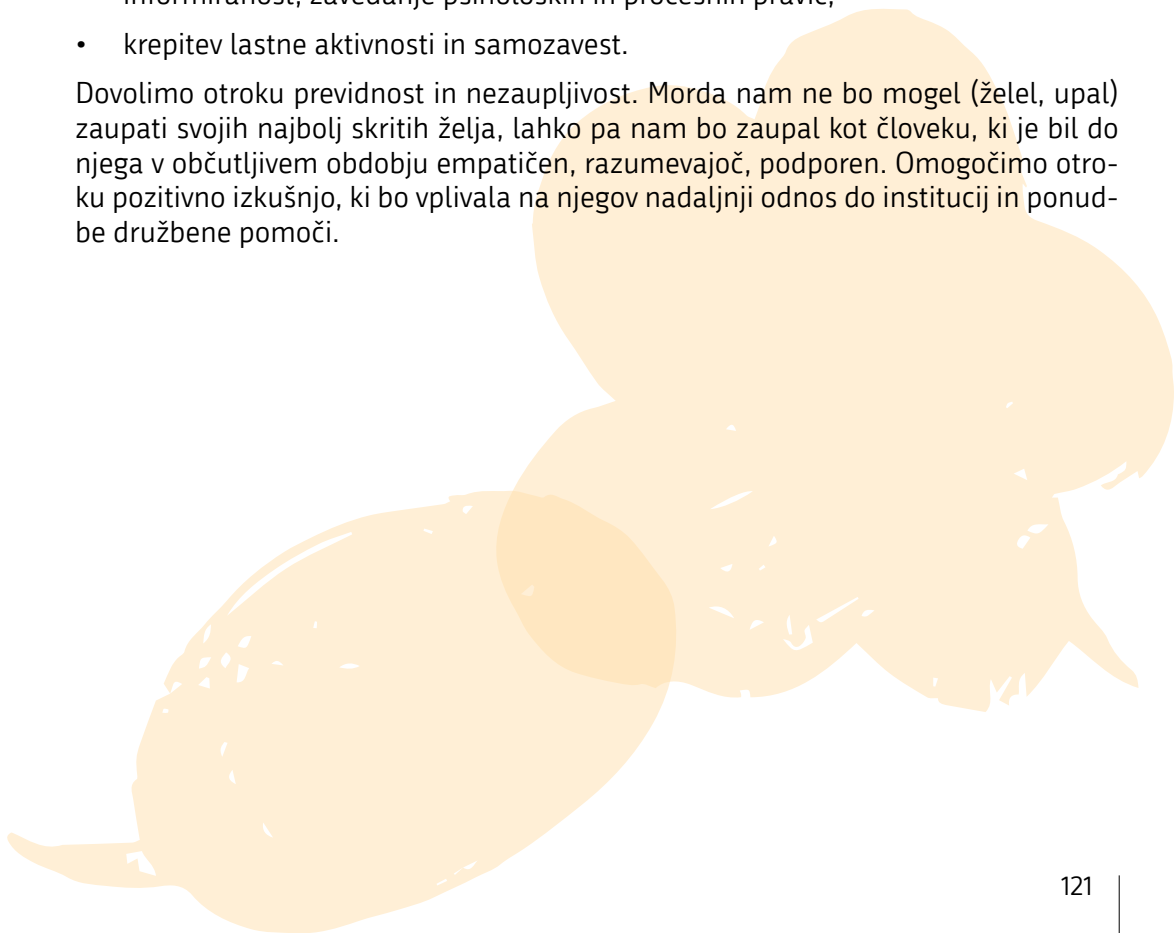
Če želimo dovolj poglobljeno slišati in tudi oceniti otrokovo mnenje, si moramo za otroka vzeti dovolj časa in pristopiti z ustrežno metodologijo.

Otrok v stiski naj ima dovolj priložnosti za izražanje svojih čustev, omogočimo mu različne poti, načine, tehnike. A pristopati moramo individualno, otroci so različni. Otroka motivirajmo za sodelovanje, izbor tehnik pa prilagodimo njegovi starosti, doživljanju, zmožnostim, interesom, motiviranosti. Različne tehnike imajo različen pomen in namen, zato niso primerne v vsaki situaciji in pri vsakem otroku.

Ponazoritvene, izrazne in kreativne tehnike omogočajo otroku in mladostniku:

- sprostitvev in psihosocialno podporo v različnih fazah sodelovanja,
- gradnjo delovnega in zaupnega odnosa z otrokovim zagovornikom,
- izhodišče za globlji pogovor,
- mentalni nadzor nad problemom in orientacijo v sodnem postopku,
- aktivno in ustvarjalno sodelovanje,
- različne »kanale« za izražanje misli, čustev, želja in stališč (to je posebej pomembno za introvertiranega otroka),
- izražanje neverbalnih sporočil,
- informiranost, zavedanje psiholoških in procesnih pravic,
- krepitev lastne aktivnosti in samozavest.

Dovolimo otroku previdnost in nezaupljivost. Morda nam ne bo mogel (želel, upal) zaupati svojih najbolj skritih želja, lahko pa nam bo zaupal kot človeku, ki je bil do njega v občutljivem obdobju empatičen, razumevajoč, podporen. Omogočimo otroku pozitivno izkušnjo, ki bo vplivala na njegov nadaljnji odnos do institucij in ponudbe družbene pomoči.

LITERATURA

Baker, A. J. L. in Andre, K. C. (2018): *Kako se uspešno soočiti z ločitvijo staršev: delovni zvezek za otroke, ki se spoprijemajo z ločitvijo, odtujevanjem in konfliktom lojalnosti*. Višnja Gora: MIT.

Buljan Flander, G. in Roje Đapić, M. (2020). *Otrok v središču (konflikta). Ločitev staršev, visoki konflikt in odtujenje: znanost, teorija in klinična praksa*. Bestovje: Geromar.

Buljan Flander, G. in Zarevski, P. (2010). *Moji se roditelji razvode. Priručnik za pomoč djeci i mladima čiji su roditelji razvedeni ili su u postupku razvoda braka*. Zagreb: MarkoM.

Brušura o zagovorništvu - za otroke in mladostnike, Varuh človekovih pravic, zagovorništvo otrok, 2019.

Hartman, A. (1978). Diagrammatic assessment of family relationships, *Social Casework*, 59(8), 465–476.

Maj, M. (2019). *Pogovor z otrokom – metode, tehnike in etika*. Izobraževanje otrokovih zagovornikov pri Varuhu človekovih pravic; seminarsko gradivo.

McGoldric, M. in Gerson, R. (1985). *Genograms in Family Assessment*. Norton Company, New Yourk, London.

McGoldrick, M. (2016). *The Genogram Casebook: A Clinical Companion to Genograms: Assessment and Intervention*.

Schoberl, E. (2006). *Moja starša se ločujeta*. Priročnik za mladostnike. Radovljica: Didakta.

Wilson, P. in Long, I. (2007). *The big book of Blob feelings*.

RAZUMEVANJE IN STRATEGIJE ZA DELO V KONFLIKTNIH SITUACIJAH

UNDERSTANDING AND STRATEGIES FOR WORKING IN CONFLICT SITUATIONS

Sandi Kofol, univ. dipl. psiholog

Izobraževanje in psihološko svetovanje, Sandi Kofol s. p.
sandi.kofol@gmail.com

POVZETEK

Zagovorniški proces je v osnovi povezan s konflikti in tega se mora vsak zagovornik zavedati. Cilj vsakega zagovornika je, da skuša razumeti referenčne okvire vseh vključenih, še posebno pa referenčni okvir otroka, čigar glas je. Udeleženi se velikokrat zapletejo v konflikte odnosne narave, igro moči in razne psihološke igre, pri katerih gre dejansko zelo pogosto za prepletanje kompleksa večvrednosti in kompleksa manjvrednosti. Zagovornik mora znati to prepoznati in se sam ne vključiti v to igro. To mu bo uspelo narediti, če bo ostal v ++ poziciji. V primeru konfliktov vsebinske narave, pri katerih imamo dve želji, ki se medsebojno izključujeta, jih zagovornik konstruktivno rešuje.

Ključne besede: konflikt, ++ pozicija, kompleks večvrednosti, kompleks manjvrednosti, dramski trikotnik

ABSTRACT

Every advocate should be aware that the child advocacy process is conflict-related in its roots. Each advocate has the goal to understand the frame of reference of all involved, and in particular the frame of reference of the child whose voice it is. Participants often get involved in relational conflicts, power play and various psychological games, where it is actually an intertwining of a superiority complex and an inferiority complex. The advocates must be able to recognise this and not get involved in this game themselves. They will be able to do this if they stays in the ++ position. In the case of content conflicts, where we have two mutually exclusive wishes, the advocate constructively resolves them.

Keywords: conflict, ++ position, superiority complex, inferiority complex, Drama Triangle

UVOD

»Konflikt je situacija, v kateri obstajata dve želji, ki se med seboj izključujeta.« (Milivojević, 2008, str. 271). To je definicija, iz katere bomo izhajali v tem prispevku, navezuje pa se tako na medosebne kot tudi notranje konflikte. Ljudje smo si med seboj različni, imamo različne želje, interese, poglede, mnenja in prepričanja in prav zaradi medsebojno izključujočih želja ali interesov, se konfliktu ne moremo izogniti. Same razlike v pogledih, mnenjih, željah pa še ne pomenijo nujno, da smo v konfliktu, do njega pride šele takrat, ko ena ali/in druga stran želi, da bi drugi spremenil svoje mnenje, le-ta pa tega ne želi. Zato je zelo koristno ter časovno in energijsko varčno, če vzpostavimo realna pričakovanja na tem področju. Med drugim je treba izpostaviti tudi to, da vsak konflikt ni nujno negativen, včasih je celo uporaben in koristen, da napredujemo na višjo kakovostno stopnjo (Berne, 1964). Seveda pa je žal veliko konfliktov negativnih, kar pomeni, da neposredno ali posredno vključeni vanj po nepotrebnem trpijo in so deležni negativnih posledic, še posebno, če se zapletejo v psihološke igre, ki jih bom s pomočjo Karpmanovega trikotnika opisal pozneje.

Zagovorništvo otrok je zagotovo že v sami osnovi povezano s konflikti, saj je vsaka pobuda za postavitve zagovornika utemeljena z nezmožnostjo staršev za konsenz oziroma njuno navzkrižje interesov. Izključujoče želje, interese, cilje itd. imajo lahko tako otroci kot starši, prav tako pa tudi zagovornik in druge vključene institucije in realno je pričakovati, da želje oziroma vloge akterjev niso nujno med seboj kompatibilne. Že iz samega namena zagovorništva otrok, ki je »nudenje strokovne pomoči otroku, da izrazi svoje mnenje v vseh postopkih in zadevah, v katerih je udeležen, ter prenos otrokovega mnenja pristojnim organom in institucijam, ki odločajo o njegovih pravicah in koristih,« (Dolčič idr., 2019) izhaja, da lahko pričakujemo pogoste konfliktne situacije in tega se mora vsak zagovornik in koordinator dobro zavedati in se vnaprej pripraviti na to.

Poleg že omenjene delitve konfliktov na interpersonalne in intrapersonalne je pri delu z ljudmi zelo koristna delitev konfliktov na konflikte **vsebinske narave** in **konflikte odnosne narave**. Milivojević (2008) konflikte vsebinske narave poimenuje kot konflikte želja, konflikte odnosne narave pa konflikte bitij oziroma oseb. Kot bomo pozneje v prispevku razdelali, vsi akterji v zagovorništvu delujejo v primeru konflikta vsebinske narave iz medsebojnega spoštovanja in sprejemanja različnosti in so prav zaradi tega sposobni reševanja teh konfliktov s fokusom na vsebini. To pomeni, da se zagovornik sploh ne ukvarja s tem, koliko je on vreden in koliko so vredni ostali, vključeni v proces, ker ve, da so vsi vredni kot osebe. Ukvarja pa se z razlikami v željah in interesih in skupaj z vsemi vključenimi išče možne rešitve iz te situacije. Pri konfliktih odnosne narave pa so stvari drugačne; vključeni praviloma delujejo iz pozicije večvrednosti ali manjvrednosti in tako ni fokusa na dejanski razliki med željama in težnji po rešitvi samega konflikta, ampak gre za primerjanje med sabo na nivoju vrednosti vključenih kot oseb in poskus drug drugemu dokazati, da je boljši od sogovornika. Z vidika reševanja oziroma upravljanja s konflikti ima zagovornik, ki profesionalno opravlja svoje delo, dva cilja:

1. spoštljivo in konstruktivno reševati konflikte vsebinske narave (z otroki, starši, skrbniki, institucijami ...);

2. prepoznati in razumeti ostale, ki so vključeni v konflikte odnosne narave, sam pa ne vstopati v te konflikte v smislu aktivnega sodelovanja v njih. Realnost v večini primerov, s katerimi se srečujejo zagovorniki in koordinatorji, je, da sta starša med sabo in/ali z otrokom v konfliktu odnosne narave in zaradi tega potrebujejo vašo pomoč. Naloga zagovorništva, še manj pa samega zagovornika ni, da razrešuje te konflikte, ampak med drugim, da prenese otrokove dejanske želje in mnenja naprej, da se posreduje otrokov glas.

TRIJE OSNOVNI SKLOPI ORODIJ ZAGOVORNIKA PRI NJEGOVEM DELU

Uspešen zagovornik potrebuje tri sklope orodij, da bi opravil svoje delo na dovolj visokem kakovostnem nivoju: ustrezno znanje, večščino in pristop v komunikaciji.

Znanje

Tu govorimo o strokovnem znanju. Gre za informacije, ki jih zagovornik usvoji tekom izobraževanja za zagovornika, ki poteka pod okriljem Varuha človekovih pravic Republike Slovenije. Seveda vsak pri- nese že s sabo določena znanja, ki jih je pridobil skozi dosedanje formalno in vseživljenjsko učenje ter znanja, ki jih je pridobil v okviru stalnih izobraževanj Varu- ha, supervizij, intervizij, branja strokovne literature in člankov ipd.

Veščina

Gre za sposobnost znati uporabiti strokovno znanje v praksi. Slednje je nadgradnja pridobljenega teoretičnega znanja. Če znanje usvajamo skozi učenje, večščino pridobivamo skozi trening (izkušnje v praksi). Zagovornik večščino usvaja tekom delavnic na izobraževanju in potem v praksi pri delu z otroki ob zagotovljeni superviziji in interviziji.

Pristop (v komunikaciji)

Naš pristop v komunikaciji je odvisen od našega odnosa do sebe, drugih in sveta, v katerem živimo. Verjetno bi lahko tudi iz lastnih izkušenj ugotovili, da je pristop zelo pomemben pri našem delu. Zagovorniku namreč v končni fazi bolj malo koristita njegovo vrhunsko strokovno znanje in veščina, če uporabi pri komu- nikaciji s sogovornikom neustrezen pristop. To se- veda ne pomeni, da sta njegovo znanje in veščina nepomembni, nasprotno, izredno sta pomembni, ravno tako pa je pomemben tudi pristop. Ljudje

Uspešen zagovornik potrebuje tri sklope orodij, da bi opravil svoje delo na dovolj visokem kakovostnem nivoju: ustrezno znanje, večščino in pristop v komunikaciji.

Ob ponavljajočih se težavah v komunikaciji in medosebnih odnosih ter stalnih konfliktnih odnosne narave je pomembno, da se evalvira in eventualno korigira svoj pristop.

smo zelo reaktivni na pristop sogovornika. Ob ponavljajočih se težavah v komunikaciji in medosebnih odnosih ter stalnih konfliktnih odnosne narave je pomembno, da se evalvira in eventualno korigira svoj pristop. Pri delu sogovornika je ustrezen pristop pomemben še z dveh drugih vidikov:

1. ustrezen pristop omogoča, da bo otrok sploh pripravljen povedati, kaj si želi, doživlja, razmišlja ... Samo z ustreznim pristopom bo uspelo zagovorniku dati otroku občutek varnosti in da bo slednji lahko zaupal, kar je osnova za uspešno izpeljan zagovorniški proces;
2. s pomočjo ustreznega pristopa bo uspelo zagovorniku ostati na nivoju konfliktov vsebinske narave in se ne zapletati v konflikte odnosne narave.

REFERENČNI OKVIR (Stewart in Joines, 2015)

Referenčni okvir je bazična struktura (intrapsihična), na kateri temelji celoten človekov sistem doživljanja in prepoznavanja realnosti, v kateri živi. Lahko ga razumemo kot naš notranji psihološki zemljevid, na podlagi katerega se znajdemo v svetu z drugimi in sami s sabo. Referenčni okvir definira, kako doživljamo sami sebe (odnos do sebe), druge (odnos do drugih) in svet (odnos do sveta), v katerem živimo.

Jaz (odnos do sebe)

V tem delu imamo definirane vzorce, kako doživljamo samega sebe kot človeka, koliko spoštujemo samega sebe, koliko se imamo radi in lahko tudi kako doživljamo sebe v primerjavi s tem, kako doživljamo druge.

Drugi (odnos do drugih)

V tem delu so shranjeni vzorci, kako doživljamo druge ljudi, koliko jih spoštujemo in lahko tudi kakšni so v primerjavi z nami.

Svet (odnos do sveta)

To je področje doživljanja sveta, v katerem živimo, odnos do življenja, ki ga živimo, ali situacije, v kateri se v tem trenutku nahajamo.

Doživljanja posameznih področij referenčnega okvirja so od posameznika do posameznika zelo različna, pri nekaterih celo diametralno nasprotna. V vsakem primeru pa imamo ljudje različne referenčne okvirje, vsaj v določenih elementih. Zelo koristno je, da zagovornik pozna svoj referenčni okvir, se zaveda, da so referenčni okvirji otrok in njihovih staršev najverjetneje različni, in se trudi razumeti njihov referenčni okvir. Razumevanje referenčnega okvirja drugega pa seveda nikakor ne pomeni nujno, da se moramo z njim tudi strinjati. Posebna veščina zagovornika je tako, da je sposoben prenesti želje otroka, ki izhajajo iz njegovega (otrokove-

Otrokovo mnenje in želje oziroma sporočila se tako ne interpretira skozi oči zagovornika, ampak se posreduje otrokovo sporočilo in njegov pomen, kot ga doživlja, pripisuje otrok sam.

ga) referenčnega okvirja tudi v situacijah, ko je le-ta različen (včasih celo nasproten) kot njegov (zagovornikov). Otrokovo mnenje in želje oziroma sporočila se tako ne interpretira skozi oči zagovornika, ampak se posreduje otrokovo sporočilo in njegov pomen, kot ga doživlja, pripisuje otrok sam.

Zelo pomembno je, da zagovornik preverja besede oziroma sporočila otroka ter da se distancira od morebitne skušnjave, da bi moraliziral, obsojal ali drugače vrednotil otrokove želje, doživljanja in mnenja. Prav tako je pomembno, da se zagovornik prepriča, kako je otrok razumel njegove besede oziroma pomen njihovega sporočila.

LOKUS KONTROLE (Zimbardo, 1985)

Specifičen del naših referenčnih okvirjev predstavlja naš lokus kontrole, ki nam daje odgovor na vprašanje: »Kdo je odgovoren za stvari, ki se nam dogajajo v naših življenjih?« Možni so trije sklopi odgovorov oziroma tri vrste lokusa kontrole.

Notranji lokus kontrole

Če si določeno življenjsko situacijo razložimo skozi notranji lokus kontrole, to pomeni, da odgovornost zanj v celoti prevzamemo sami. V tem primeru si pojasnimo, da smo s svojimi dejanji povzročili potek ali rezultat neke situacije oziroma dogodka in smo zanj odgovorni. Lokus kontrole oziroma točka odgovornosti je torej izključno v nas samih.

Zunanji lokus kontrole

Pri zunanjem lokusu kontrole pripišemo razlog za določeno situacijo ali dogodek v celoti zunanjim dejavnikom oziroma preložimo odgovornost zanje na druge. Tak zagovornik pravi: »Jaz nisem odgovoren za nastalo situacijo, saj so drugi s svojimi dejanji povzročili, da se je zgodila.« Lokus kontrole oziroma točko odgovornosti damo izven nas samih.

Slučaj kot lokus kontrole

Ko si določeno situacijo, ki se nam je v življenju zgodila, razložimo skozi slučaj kot lokus kontrole, to pomeni, da odgovornost zanj v celoti preložimo na slučaj. Za nastalo situacijo krivimo slučaj ali situacijo kot tako. Tak zagovornik pravi: »Jaz nisem odgovoren za nastalo situacijo, saj se je zgodila slučajno.« V ozadju je lahko življenjski nazor, da naše življenje in potek dogodkov določa naša usoda, karma, trenutni položaj zvezd ali bog ... Lokus kontrole oziroma točka odgovornosti je pri takem posamezniku izven njega, saj meni, da je prišlo do določenega dogodka naključno ali pa tudi, da smo determinirani oziroma nimamo vpliva in da gre pri vsem za delovanje neke »višje sile«.

Vsi uporabljamo vse tri vrste lokusa kontrole za sprejemanje ali prelaganje odgovornosti, med sabo pa se lahko razlikujemo v tem, da enega od treh uporabljamo bolj pogosto kot ostala dva oziroma da je eden izmed treh za nas najbolj značilen.

Uspešen zagovornik najpogosteje uporablja notranji lokus kontrole za stvari, ki se dogajajo v zagovorniškemu procesu, včasih pa uporabi tudi ostala dva (zunanji in slučaj). Še posebno pa je pomembno, da situaciji primerno uporabi ustreznega. Pri dilemah in refleksiji zagovorniškega procesa je zagovorniku v pomoč koordinator, intervizijska skupina in supervizija.

Če povzamemo, si velja zapomniti naslednja dejstva o referenčnem okvirju:

- Ljudje ne odreagiramo na situacijo kot tako, ampak na pomen, ki ga pripišemo situaciji. Pomen pa pripišemo na podlagi naših prepričanj, zapisanih v našem referenčnem okvirju, in ker imamo ljudje različne referenčne okvirje, so tudi pripisi pomena istim situacijam lahko drugačni. Isto situacijo zato ljudje doživljamo na različne načine. Prav tu leži razlog, da npr. vključeni v zagovorniški proces zelo različno dojemajo isto stvar in se zaradi tega posledično tudi zelo različno obnašajo.
- Ljudje ne odreagiramo na osebo kot tako, ampak na pomen, ki ji ga pripišemo, kar pa je odvisno od naših prepričanj, zapisanih v našem referenčnem okvirju. Zaradi različnih referenčnih okvirjev različnih ljudi, so tudi pripisi pomena isti osebi lahko različni. Določeno osebo zato lahko različni ljudje doživljajo na različne načine. Tu leži razlog, zakaj lahko otrok zagovornika vidi in dojema zelo drugače kot npr. njegova starša ali eden izmed njiju in tudi, zakaj je posledično njuno obnašanje do zagovornika zelo različno.
- Ljudje nočemo sprejeti tistega, kar za nas ni sprejemljivo. Kar ni v skladu z našim referenčnim okvirjem, dejansko nočemo ali pa poskušamo narediti vse, da ne bi sprejeli. V tem leži odgovor oziroma razlaga za določeno obnašanje otrok ali njihovih staršev tekom zagovorniškega procesa.

MODEL ŽIVLJENJSKIH POZICIJ (OK POZICIJE)

(Stewart in Joines, 2015)

S pomočjo modela življenjskih pozicij si lahko razložimo in posledično razumemo posameznikovo bazično stališče oziroma temeljni odnos do sebe in do drugih ljudi. Kakšen odnos imamo do sebe in do drugih se posledično odraža tudi v komunikaciji.

Zagovornik lahko v odnosu do sebe in v odnosu do otroka zavzame pozitiven ali negativen odnos, kar se odraža v štirih osnovnih življenjskih pozicijah, ki vse vključujejo področje pripisovanja (+) ali odpisovanja pomembnosti (-) sebi in / ali drugim.

Pozicija + - (kompleks večvrednosti)

Pozicija »Jaz sem OK, ti nisi OK« (jaz sem v redu, ti nisi v redu)

Gre za pozicijo, ko nekdo sebe doživi kot nekaj več, se precenjuje in/ali drugo osebo doživi kot manjvredno, jo podcenjuje. To je seveda zgolj naše doživljanje realnosti, to ne pomeni, da so drugi res takšni. Sebi kot človeškemu bitju v celoti lahko pripišemo pomembnost ali jo drugemu odpisemo zaradi nekih lastnosti, ki jih ima(mo) ali ni-

ma(mo) (npr. narodnost, rasa, poklic, izobrazba, imetje, spol ...). V področje pozicije + - tako sodijo predsodki in stereotipi.

Zagovornik, ki deluje iz pozicije + -, ima do sebe pozitiven odnos, verjame v svoje znanje in sposobnosti, otroka pa doživlja kot nekoga, ki se mu smili, ki zase ne ve, kaj je zanj dobro, in je v odnosu do otroka pokroviteljski (on – zagovornik bo poskrbel zanj). Zagovorniki, ki se znajdejo v tej poziciji, lahko v odnosu do otroka delujejo kot kritičen starš, kot rešitelj, lahko celo arogantno, domišljavo, tudi poniževalno.

Uspešen zagovornik se izogiba, da bi sam deloval iz pozicije kompleksa večvrednosti. Če kdaj zaide vanjo, naj jo čim hitreje zapusti. V primeru, da je pri tem neuspešen, poišče pomoč supervizorja. Pri drugih prepozna to pozicijo in se nanjo ustrezno odzove.

Pozicija - + (kompleks manjvrednosti)

Pozicija »Jaz nisem OK, ti si OK« (jaz nisem v redu, ti si v redu)

Gre za pozicijo, ko nekdo sebi kot osebi odpiše pomembnost, se podcenjuje in/ali drugemu pripiše pretirano vrednost, ga precenjuje. To lahko naredimo podobno kot pri poziciji + -, le da je obrnjeno (npr. ker nimamo končane šole, ker imamo tak in tak poklic, ker smo določene narodnosti idr., zaključimo, da smo manjvredni ali sploh nismo vredni kot človeško bitje). Pri poziciji - + gre za področje naših šibkih točk, slabosti.

Zagovornik s to življenjsko naravnanoostjo ima v osnovi negativen odnos do sebe, nima zdrave, pozitivne (akademske) samopodobe (Le kako naj bom dober zagovornik otroku, če nisem psiholog?). Ta pozicija se lahko odraža tudi v pomanjkanju samozavesti oziroma strahu pred otrokom (Ne verjamem, da me bo sprejel, verjetno mu ne bom kos.).

Uspešen zagovornik se izogiba tudi delovanju iz pozicije kompleksa manjvrednosti. Če kdaj zaide vanjo, jo čim hitreje zapusti. V primeru, da je pri tem neuspešen, poišče pomoč supervizorja. Pri drugih prepozna to pozicijo in se nanjo ustrezno odzove. Tudi sicer v življenju skozi delo na sebi in osebno rast odpravlja svoje šibke točke.

Pozicija - - (pozicija obupa, apatije, depresije)

Pozicija »Jaz nisem OK, ti nisi OK« (jaz nisem v redu, ti nisi v redu)

To je pozicija, ko posameznik tako sebi kot drugemu odpiše pomembnost. To je eksistencialno gledano najslabša pozicija, saj jo povezujemo z obupom, apatijo, včasih tudi z izgubo volje do življenja. V primeru, da je trajanje te pozicije pri posamezniku predolgo ali preintenzivno, si mora navadno poiskati strokovno psihološko ali psihiatrično pomoč. To ne velja za primere, ko ima posameznik »slab dan«, to je povsem normalno, saj gre navadno za kratkotrajno in blago stanje.

Zagovornik ima v tej življenjski poziciji negativen odnos do sebe in do otroka (Nič se ne da spremeniti in je itak vse brez veze.).

Uspešen zagovornik se ravno tako izogiba delovanju iz pozicije brezsmiselnosti, obupa, apatije, depresije. Če kdaj zaide vanjo, jo čim hitreje zapusti. V primeru, da je pri tem neuspešen, poišče pomoč supervizorja. Pri drugih prepozna to pozicijo in se nanjo ustrezno odzove.

Pozicija ++ (pozicija realnosti / zdrava pozicija)

Pozicija »Jaz sem OK, ti si OK« (jaz sem v redu, ti si v redu)

Oseba s to življenjsko pozicijo spoštuje sebe, se ceni in se ima rada, hkrati pa spoštuje in ceni drugega kot človeško bitje, kot osebo. Ne gre za pozicijo brezpogojne ljubezni ali simpatije, gre zgolj za pozicijo, v kateri ne pripišemo ali odpišemo pomembnosti ne sebi ne drugim zaradi nekih lastnosti, kot to naredimo pri poziciji - +, + - ali - -. Je pozicija spoštovanja sebe in drugega kot bitja. Imenujemo jo zdrava pozicija oziroma pozicija realnosti, ker je edina pozicija, ki nam omogoča realno analizo. Je edina pozicija, pri kateri sprejmemo sebe in druge in se ne ukvarjamo s sabo in drugimi, kot to počnemo, ko smo v katerikoli drugi od ostalih treh pozicij. V pozicijah + - in - + namreč pogosto delamo napako posploševanja.

Biti v poziciji ++ pomeni realno oceniti in opaziti dejstva o tem, kakšne lastnosti ima druga oseba in kako se obnaša in tudi če opazimo veliko pozitivnih lastnosti in obnašanj ali po drugi strani veliko negativnih lastnosti in obnašanj, bo ne glede na to ta oseba v moji glavi ostala človek, ki ima pravico do življenja in do samoljubezni. To torej pomeni, da sebe in sogovornika opredeljujemo kot človeka in to tudi sami ostanemo, ne glede na to, kaj smo rekli ali storili.

Uspešen zagovornik razmišlja, doživlja in deluje iz stabilne pozicije ++ ter jo neguje in vzdržuje. Sebe doživlja kot vredno osebo, ki ima svoje kvalitete in tudi določene pomanjkljivosti, prav tako pa doživlja tudi sogovornika. Običajno ima optimističen pogled na svet (vendar ni naiven), odprto komunicira z otrokom, ga sliši, upošteva in verjame vanj.

Zanj je otrok v zagovorniškem procesu vredna oseba.

Prav tako so vredni njegovi starši ali skrbniki in to tudi ostanemo tekom celega postopka ne glede na to, kako se obnašajo.

Seveda pa se zagovornik zna tudi postaviti zase, če je to potrebno. Zna postaviti meje in tudi na spoštljiv način reči »ne«, prav tako pa tudi izrazi konstruktivno kritiko, ko drugo stran pozove k spremembi njenega neželenega obnašanja, če je do njega prišlo (na primer, ko starš kljub dogovoru o nevmešavanju še naprej sprašuje zagovornika o vsebini srečanja z otrokom). Morebitne konflikte razrešuje brez poniževanja drugih ali sebe.

Ko je zagovornik v stabilni poziciji ++, je sposoben otroku nuditi ustrezno oporo v največji meri, dati občutek varnosti, razviti z njim odnos zaupanja ob tem, da postavi in vzdržuje jasno definirane in varne meje.

Zagovornik je lahko zaradi tega, ker se trudi razumeti otroka in ima željo, da je nje-

Uspešen zagovornik razmišlja, doživlja in deluje iz stabilne pozicije ++ ter jo neguje in vzdržuje.

gov glas, čeprav se ne strinja z njim, v notranjem konfliktu, torej ima dve želji, ki se medsebojno izključujeta. V takem primeru je zelo pomembno, da ostane v poziciji + + in se drži vseh načel in pravil, ki so definirana in določena za kakovostno izpeljan zagovorniški proces.

Pogojna pozicija + +

Osnovnim štirim življenjskim pozicijam je Steiner (1971) dodal še peto, ki je različica pozicije + +, tj. pogojna pozicija + +.

Velikokrat imamo ljudje tako do sebe kot do drugih pogojno pozicijo + +. To pomeni, da razmišljamo, se počutimo in obnašamo v skladu z dvema možnima logikama:

- jaz sem v redu, če izpolnjujem določen pogoj, takrat se počutim vrednega. Ko tega pogoja ne morem (več) izpolnjevati, preklopim v pozicijo - + in se počutim manjvrednega;
- drugi so v redu, če izpolnjujejo določen pogoj, takrat so zame vredni. Ko tega pogoja ne morejo več izpolnjevati, preklopim v pozicijo + - in se počutim večvrednega.

Ti pogoji so naša notranja gonila, ki so dejanski razlog za naše obnašanje. Pogoji so lahko od posameznika do posameznika zelo različni: denar, avto, izobrazba, lep videz, uspeh na sodišču, pohvala s strani kolegov ... Pogojna pozicija ni naš cilj, saj gre v ozadju dejansko za »speči« kompleks manj ali večvrednosti.

Uspešen zagovornik skozi delo na sebi in osebnostno rast te pogoje v svojem življenju odstranjuje. Poleg tega se zaveda, da udeleženi v zagovorniškem procesu pogosto nastopajo iz svojih gonil in so pravzaprav njihova gonila razlog, da njihov otrok sploh rabi zagovornika. Pri starših skozi razumevanje teh gonil lažje razume njihovo dinamiko delovanja in se nanje ustrezno odziva, seveda iz pozicije + +. Pri otroku pa zna prepoznati njegova gonila in temu prilagodi proces ter interpretacijo njegovih besed.

KONFLIKTI ODNOSNE NARAVE

Pri konfliktnih odnosne narave sicer navzven izgleda, kot da gre za situacijo, v kateri imata dve osebi dve želji, ki se medsebojno izključujeta, dejansko pa je v ozadju (tudi) nekaj drugega. V ozadju je praviloma vsaj pri enem pozicija - +, + - ali - - in to se v sami dinamiki in komunikaciji lahko kaže v zelo dramatičnih oblikah. Pogosto srečamo v zagovorništvu starša, ki eden do drugega nastopata iz pozicije + - in ustvarjata vrsto komunikacije, ki jo imenujemo »igra moči«, nekateri jo imenujejo tudi »bitka egov«. Pri tej vrsti komunikacije eden drugega prepričujeta, da sta pomembnejša od drugega in/ali drugega skušata potlačiti ali ponižati. Ta vrsta komunikacije je seveda zelo neproduktivna, velikokrat pa celo zelo destruktivna, še posebno, ker se njene negativne posledice usmerijo tudi na otroka. Tudi medsebojno ignoriranje staršev je vrsta »igre moči«.

Kot smo že prej spoznali, je zelo pomembno, da zna zagovornik v taki situaciji ugotoviti, kaj se dejansko dogaja, da zna prepoznati posamezne pozicije pri vključenih v zagovorništvo in razloge zanje. Pri tem se poslužuje treh korakov:

1. zavestno se odloči, da bo deloval iz pozicije + +;
2. ozavesti si cilj svojega delovanja v zagovorniškem procesu;
3. komunikacijo stalno preusmerja nazaj na konstruktivno vsebino, vezano na cilj iz 2. točke.

PSIHOLOŠKE IGRE

Do posebne oblike konfliktov odnosne narave pride tudi takrat, ko se udeleženci znajdejo v »dramskem trikotniku« (Karpman, 2014) oziroma psihološki igri. V tem trikotniku navadno »nastopajo« tri vloge in sicer Preganjalec, Žrtev in Rešitelj.

Preganjalec je tisti, ki nastopa iz pozicije + - in si s svojimi zavestnimi ali nezavednimi dejanji skuša podrediti osebo, ki je v vlogi Žrtve oziroma nekaj od nje doseči. Žrtev nastopa iz pozicije - + in sebe pogosto doživlja kot neodraslo osebo. Tu se navadno vključi oseba, ki nastopa iz vloge Rešitelja, ki ravno tako nastopa iz pozicije + -, saj »ubogo« Žrtev dojema kot nesposobno postaviti se zase in ji zato mora pomagati ali jo rešiti pred Preganjalcem. Že sama dinamika odnosov v tem trikotniku je zelo intenzivna in burna, še dodatno pa se intenzivira, ko udeleženci zamenjajo vloge med sabo. Navadno se ta drama konča tako, da se vsi vključeni slabo počutijo. Ta dinamika se zelo rada pojavlja tudi v družinah, v katerih otroci potrebujejo zagovornika. Eden od možnih scenarijev je, ko je eden od staršev na primer večji del časa v vlogi Preganjalca do otroka, ki je takrat v vlogi Žrtve, drugi starš pa kot Rešitelj želi rešiti ubogo Žrtev. V določenem trenutku pa se vloge zamenjajo in Rešitelj postane Preganjalec Preganjalca, ki postane Žrtev (npr. prijavi partnerja policiji in pove zgodbo, ki je pretirana). Otrok, ki je bil prej Žrtev, pa včasih postane celo Rešitelj nove Žrtve (ker se mu zdi nepravilno, da eden od staršev pretirava). V naslednjem koraku se lahko zgodi nov preobrat, ko Preganjalec Preganjalca postane nova Žrtev, ker vidi, da se je otrok postavil na stran drugega partnerja in začaran krog se lahko nadaljuje v nedogled. Ko taka družina vstopi v zagovorniški proces, z opisano dinamiko ne bo odnehala, ampak bo želela vključiti v to psihološko igro še zagovornika in ostale vključene. Oba starša se praviloma želita prikazati v očeh zagovornika kot Žrtev drugega partnerja in kot Rešitelja njunega otroka in seveda v igro vabita tudi zagovornika, običajno v vlogo Rešitelja. Zagovornik, ki se tega ne zaveda ali je celo šel v izobraževanje za zagovornika z namenom, da bo reševal »uboge« otroke, lahko zelo hitro postane aktivni član te psihološke igre, ki se bo zagotovo na koncu končala tako, da se bodo vsi vključeni v najboljšem primeru počutili slabo.

V zagovorniškem procesu je torej zelo pomembno, da zagovornik ne vstopi v dramski trikotnik tako, da bi prevzel eno izmed vlog, in to lahko naredi le, če ostane v poziciji + +. Namen zagovorništva ni, da rešujemo »ubogega« otroka, ampak da iz pozicije + + razumemo, kaj se dogaja in s pomočjo svojih znanj in veščin okrepimo otroka in (p)ostanemo glas otroka.

KONFLIKTI VSEBINSKE NARAVE

Pri konfliktnih vsebinske narave gre pri dveh osebah dejansko za dve želji, ki se medsebojno izključujeta. Vsi vključeni v konfliktno situacijo pa delujejo iz pozicije ++. Nihče od vpletenih se ne rabi ukvarjati s tem, kdo je bolj ali manj vreden oziroma pomemben, ker izhajajo iz izhodišča, da smo vsi vredni kot bitja. Zaradi tega so se sposobni dejansko pogovarjati o tem, koliko je komu pomembna njegova želja, predstaviti svoje argumente ter poslušati in tudi dejansko slišati argumente drugega. Ob takem pristopu so glede na situacijo sposobni popuščati pri svojih željah in sklepati kompromise.

ZAKLJUČEK

Zagovorniški proces je že v samem bistvu povezan s konflikti in tega se mora vsak zagovornik zavedati. Konstruktivno rešuje konflikte vsebinske narave, ne vstopa pa v konflikte odnosne narave. Uspešen zagovornik skozi celoten zagovorniški proces ostaja v stabilni poziciji ++, ki mu omogoča, da razume celotno situacijo, vse vključene in dinamiko, ki se med njimi dogaja. Ves čas se zaveda, da referenčni okvir otroka in vseh ostalih, vključenih v proces, ni enak njegovemu in to ves čas tudi upošteva. Prav tako sprejema odgovornost za svoja dejanja v zagovorniškem procesu, nase pa ne prevzema odgovornosti za stvari, ki so odgovornost drugih. Na vsa zavestna ali nezavedna vabila v psihološke igre ali igro moči se ne odziva. Nanje odgovarja iz pozicije ++ tako, da komunikacijo stalno preusmerja na vsebino in se v vsakem trenutku zaveda svojega osnovnega cilja in poslanstva, da je glas otroka. Uspešen zagovornik se stalno izobražuje, saj se zaveda, da je stalno učenje ter sledenje novostim in napredku v stroki zelo pomembno, ravno tako se stalno udeležuje supervizij in intervizij.

LITERATURA

Berne, E. (1964). *Games people play*. Grove press.

Dolčič, T., Hvastja Rupnik, L., Javornik, L. in Vunduk J. (2019). *Ali slišimo otroke, ko odločamo o njihovi prihodnosti?* Varuh človekovih pravic Republike Slovenije. https://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/pdf/zagovornik/Zlozenke__publikacije/VCP_ZOTROK_strokovna2018_web.pdf

Karpman, S. B. (2014). *A game free life*. Drama Triangle Publications.

Milivojević, Z. (2008). *Emocije*. Psihopolis institut.

Steiner, C. (1971). *Scripts People Live*. Grove Press.

Stewart I. in Joines V. (2015). *Sodobna transakcijska analiza*. Opportunitas.

Zimbardo, P. G. (1985). *Psychology and life*. Scott Foresman.

VLOGA CENTRA ZA SOCIALNO DELO PRI ZASČITI NAJVEČJE KORISTI OTROKA

THE ROLE OF THE CENTRE FOR SOCIAL WORK IN ENSURING THE GREATEST BENEFIT OF THE CHILD

Sendi Murgel, univ. dipl. pravica

socialna inšpektorica na Inšpektoratu Republike Slovenije za delo
sendi.murgel@gov.si

POVZETEK

Prispevek zajema razmišljanja o vprašanih otrokovih koristi, na kakšen način jih ugotavljamo in kako otroke s ciljem njihove koristi ščitimo. Pomembno je, kako se centri za socialno delo lotijo vprašanj koristi otrok v njihovih postopkih in obravnavi, predvsem kadar delajo s starši, da bi lahko le-ti samostojno poskrbeli za otroka. Pri obravnavi družine na centru za socialno delo je pomembno vprašanje, kdaj vključiti zunanje akterje za dosego varovanja otrok, na primer, kdaj se vključi zagovornika otroka, ki izven okvirjev institucije poskrbi, da se otroka sliši in razume. V stresnih situacijah otrok potrebuje ob sebi osebo, ki bo tam izključno zanj in ki ne bo del institucij, ki ga obravnavajo.

Ključne besede: center za socialno delo, korist otroka, mnenje otroka, postopki

ABSTRACT

The paper covers reflections on issues of children's benefit, how we identify it and how we protect children with the aim of their benefit. Above all, it is important how Centres for Social Work address issues of benefit of children in their procedures and treatment, especially when working with their parents so that they can take care of the child independently. The important question when dealing with the family in the Centre for Social Work is when to involve external professionals in the treatment of the family to achieve child benefit, especially to understand when to involve a child advocate, as a person outside the institution, to ensure that the child is heard and understood. In stressful situations, the child needs a person who will be there exclusively for them and who will not be part of the institutions that deal with them.

Keywords: Centre for Social Work, benefit of the child, child's opinion, proceedings

Veliko razmišljanj in pisanj tako strokovnjakov kot laične javnosti se v Sloveniji posveča največji koristi otrok. V zadnjem času se zdi, da je to postala moderna fraza, ki izkazuje pripravljenost ljudi, da postavijo otroke na prvo mesto, da se jih zaščitijo in zanje poskrbi. Tudi mednarodne konvencije in naša zakonodaja nakazuje, da se v vsakem postopku, ki kakorkoli vpliva tudi na otroke, zanje še posebej poskrbi, se jim nameni večja pozornost in uporabi večja senzibilnost. Zanje imamo posebne postopke, kot na primer v kazenskem ali prekrškovnem postopku, ali pa določene posebne oblike ukrepov za njihovo zaščito. Za primer bom navedla, kako smo jih zakonsko opredelili kot ranljivo skupino, kot tiste, ki jih je treba še posebej varovati.

Družinski zakonik (2017) v četrtem odstavku 7. člena določa, da morajo državni organi, izvajalci javnih služb, nosilci javnih pooblastil, organi lokalnih skupnosti ter druge fizične in pravne osebe v vseh dejavnostih in postopkih v zvezi z otrokom skrbeti za korist otroka. 8. člen istega zakona nadalje določa, da otroci uživajo posebno varstvo države vselej, kadar je ogrožen njihov zdrav razvoj in kadar to zahtevajo druge koristi otrok.

Prav tako primeroma navajam Zakon o preprečevanju nasilja v družini (2008), ki v prvem odstavku 4. člena določa, da posebno varstvo pred nasiljem uživa mladoletni družinski član, 5. člen istega zakona pa med drugim opredeljuje, da, če je žrtev nasilja otrok, imajo koristi in pravice otroka prednost pred koristmi in pravicami drugih udeleženk oziroma udeležencev postopka.

Vsi organi morajo torej v vseh dejavnostih in postopkih v zvezi z otrokom skrbeti za korist otroka. Kako zasledovati korist otroka v vsakodnevni praksi? Kaj dejansko je korist otroka, kaj to pomeni? Je za vse enaka, se meri za novorojenca in najstnika po istem principu, gre za vprašanje sprejemljivih družbenih norm ali za lastne nazore in poglede strokovnjaka, ki opredeljuje otrokovo korist? Kako lahko institucije poskrbijo, da v svojih postopkih vedno zasledujejo otrokovo korist?

Družinski zakonik nam daje normativni okvir otrokove koristi, ki v tretjem odstavku 7. člena pravi, da starši delajo v korist otroka, če, zlasti ob upoštevanju osebnosti otroka, njegove starosti in razvojne stopnje ter hotenj, primerno zadovoljujejo njegove materialne, čustvene in psihosocialne potrebe z ravnanjem, ki kaže na njihovo skrb in odgovornost do otroka, ter mu nudijo primerno vzgojno vodstvo in ga spodbujajo v njegovem razvoju. Navedeno pomeni, da je treba vedno, za vsakega otroka posebej, pravno normo zapolniti z dejanskim stanjem in konkretno situacijo vsakega otroka v družini. Kako je mogoče k temu vprašanju pristopiti, ne da bi vsak strokovni delavec, ki stopi na pot ugotavljanja največje otrokove koristi, izhajal iz samega sebe, svojih predsodkov, razmišljanj, svojega okvirja moralnih norm? Povedano drugače, če osebno kot strokovni delavec verjamem in razmišljam, da otrok za zdrav razvoj

... starši delajo v korist otroka, če, zlasti ob upoštevanju osebnosti otroka, njegove starosti in razvojne stopnje ter hotenj, primerno zadovoljujejo njegove materialne, čustvene in psihosocialne potrebe z ravnanjem, ki kaže na njihovo skrb in odgovornost do otroka, ter mu nudijo primerno vzgojno vodstvo in ga spodbujajo v njegovem razvoju.

potrebuje samo mamo, da otroci spadajo k mami in da je to naravno in pravilno, potem bodo tudi moja ravnanja in odločitve naravnane v tej smeri, saj bom s tem zasledovala otrokovo največjo korist. Pa jo bom res?

Pri vprašanju otrokove koristi nam je lahko v veliko pomoč bilten Kaljenje (Čoklč idr., 2010), ki v prilogah 2, 3 in 4 opredeljuje shemo podatkov za oceno ogroženosti otroka, osnovni prikaz otrokovih razvojnih potreb in podaja preglednico dejavnikov tveganja in varovalnih dejavnikov za otrokov razvoj. Z navedenimi preglednicami lahko v konkretni situaciji preverimo, katere dejavnike tveganja prepoznamo v situaciji in na katere varovalne dejavnike lahko računamo. Z objektivnimi merili se bomo izognili svojim lastnim prepričanjem, predsodkom in moralnim vrednotam. Kaj je za otroka najbolj pomembno? Njegovi starši oziroma tiste osebe, ki njihovo vlogo nadomeščajo, če staršev nima. Zato je delo s starši za otrokovo največjo korist tako zelo pomembno.

Ob tem pa ne gre zanemariti, da niso le starši tisti, ki morajo zagotavljati največjo korist otroku, temveč so to tudi vse institucije, ki kakorkoli v svojih postopkih ali ravnanjih obravnavajo otroke. Ena izmed teh institucij je tudi center za socialno delo (CSD). Pravzaprav je bila to do Družinskega zakonika, ki smo ga začeli uporabljati s 15. 4. 2019, edina institucija, ki je lahko s potrebnimi ukrepi zaščitila otroka, ko se sam pred svojim domačim okoljem ni mogel zaščititi, in zanj poskrbela. Z Družinskim zakonikom so pridobili večinoma predlagalno funkcijo, s katero na sodišče podajo predlog za izrek potrebnega ukrepa, s katerim bo otroka mogoče najbolj primerno zaščititi.

In kje je otrokova vloga, ko institucija, kot je CSD, obravnava družino in otroka? Kako se ga vključi v obravnavo oziroma ali se ga sploh? Kako se lotiti situacije, v kateri imamo na eni strani starše (še posebej, če sta starša vsak na svoji strani) in na drugi otroka? Zakonodaja in mednarodne konvencije pravijo, da so otrokove pravice pred pravicami staršev, da je treba otroke obravnavati kot ranljivo skupino in jim posvetiti večjo pozornost. Vendar kaj to dejansko pomeni? Ali to pomeni, da otrokom namenimo več časa, več pozornosti, jih v obravnavi upoštevamo kot subjekt pravic ali le objekt, ki ga je treba zaščititi? Koliko pozornosti namenimo otroku in njegovim pravicam v postopkih, koliko upoštevamo njegove želje glede na njegove potrebe in kdaj pridejo na vrsto? Na vsa navedena vprašanja bi vsak strokovni delavec odgovoril brez pretiranega omahovanja, da so otroci tisti, ki jim posvečamo največ pozornosti in pazimo na njihove potrebe, da jih damo vedno na prvo mesto, jih vedno zaščitimo. Pa je temu res vedno tako?

Še enkrat se bom vrnila k prejšnjemu razmišljanju, pri katerem so za otroka najbolj pomembni njegovi starši in je otrokom v največjo korist naše delo s starši. Ko staršem nudimo podporo in pomoč za to, da so zmožni in sposobni sami najbolje poskrbeti za otroka, naredimo tudi za otroka največ. Težave se pojavijo takrat, kadar v naši obravnavi staršem namenimo toliko naše pozornosti, časa, podpore in pomoči, da nam otroci nekako zdrsnejo z vida, po-

Ko staršem nudimo podporo in pomoč za to, da so zmožni in sposobni sami najbolje poskrbeti za otroka, naredimo tudi za otroka največ.

zabimo, da je treba tudi njim nameniti čas in pozornost, prav tako pa tudi podporo in pomoč. Navadno so to primeri, v katerih imamo opravka s starši, ki so »težavne stranke«, ki nas okupirajo s svojimi stalnimi zahtevami, sporočili in pritožbami. To so primeri, pri katerih CSD ugotavlja visoko konflikten odnos med staršema in njuno skoraj absolutno nezmožnost sklepanja dogovorov v korist otrok. Tu težko govorimo o nasilju v družini, čeprav se oba starša medsebojno obtožujeta, da drugi izvaja nasilje nad otrokom, dejansko pa največ škode nastane ravno zaradi njunega medsebojnega odnosa, ki je najbolj škodljiv za otroka. Ti primeri so večinoma tisti, ko mora CSD toliko časa posvetiti staršema in njunemu konfliktnemu odnosu, da ne ostane prav veliko časa za otroka. Takrat otroci ostanejo sami.

Kadar v različnih nalogah CSD obravnava družino, je torej čas posvečen tako staršem (skupaj ali posebej) kot tudi otrokom. Ko želimo pridobiti mnenje s strani otroka, je prvo vprašanje njegova starost. Zakonodaja ne daje konkretne starostne meje, pri kateri je nujno treba pridobiti mnenje otroka. Zakon o nepravdnem postopku (2019) (ZNP) govori o otroku, ki je sposoben razumeti pomen postopka in posledice odločitve, Družinski zakonik pa o otroku, ki je sposoben razumeti pomen in posledice svojega podanega mnenja. Navedeno velja le za mnenje otroka o določeni odločitvi, ki zadeva njega, ob tem pa lahko otrok, ki dopolni petnajst let, vstopi v postopek kot stranka, saj ZNP med drugim v 96. členu navaja, da sodišče otroku, ki je dopolnil 15 let in je v postopku izrazil svoje mnenje, vroči odločbo, proti kateri ima pravico vložiti pritožbo. Na ta način ima otrok sam možnost v postopku izvajati konkretna dejanja, ki imajo pravne posledice, brez zakonitega zastopnika (staršev ali postavljenega zastopnika – skrbnika).

Ko CSD ugotovi, da je otrok sposoben razumeti pomen in posledice svojih ravnanj v postopku, z njim opravi pogovor ali več pogovorov, kar je pač treba. Pogovore opravi brez prisotnosti staršev, lahko pa je pogovor opravljen tudi v njihovi prisotnosti. Pogovore z otrokom v prisotnosti staršev večinoma izvedejo, kadar otrok sam tako želi in ne gre za ogrožajočega starša, kadar se ugotavlja njegovo mnenje o določeni situaciji in strokovni delavec presodi, da je za otroka bolje, da je s staršem. Strokovni delavec opravi pogovor z otrokom pri izvajanju različnih nalog CSD, vedno pa na način, ki je otroku prijazen, nevsiljiv in na podlagi pridobljenega znanja. Pogovor z otrokom opravi strokovni delavec CSD tudi na zahtevo sodišča, da pridobi otrokovo mnenje.

CSD je ena izmed tistih institucij, ki mora v vseh dejavnostih in postopkih v zvezi z otrokom skrbeti za korist otroka. Torej pridemo do jasnega vprašanja, zakaj bi otrok potreboval zagovornika, kadar družino obravnava CSD (pravzaprav je CSD vključen skoraj vedno, kadar gre za postopke z vprašanjem koristi otroka). Pri obravnavi mora strokovni delavec CSD poskrbeti za korist otroka, vedno mora zadevo voditi skladno s to koristjo in najprej poskrbeti za otroka, njegove pravice in koristi, ker smo že predhodno opredelili, da imajo pravice otroka prednost pred pravicami staršev. Navedeno torej pomeni, da so otroci vedno najbolj zaščiteni v obravnavi na CSD in dodatne zaščite ne potrebujejo, saj je naloga strokovnega delavca CSD, da pridobi mnenje otroka in zaščiti otrokove največje koristi, o tem tudi poda mnenje na sodišče. Zakaj torej ob CSD otroku dodatno postaviti še zagovornika, ko pa bo delo zagovornika opravil že strokovni delavec CSD?

Drugi odstavek 25.a člena Zakona o varuhu človekovih pravic (2017) določa, da je namen zagovorništva, da zagovornik nudi strokovno pomoč otroku, da izrazi svoje mnenje v vseh postopkih in zadevah, v katerih je udeležen, ter mnenje otroka posreduje pristojnim organom in institucijam, ki odločajo o njegovih pravicah in koristih. Zagovornik ni njegov zakoniti zastopnik. Strokovna pomoč vključuje psihosocialno podporo otroku, pogovore o njegovih željah, počutju in mnenju, seznanjanje otroka s postopki in dejavnostmi na njemu primeren način, iskanje najbolj primerne rešitve skupaj z otrokom ter spremljanje otroka pred organi in institucijami, ki odločajo o njegovih pravicah in koristih. Dejansko je torej delo zagovornika enako delu strokovnega delavca CSD med obravnavo na CSD. In zakaj bi se strokovni delavec na CSD odločil podati pobudo Varuhu človekovih pravic, da se otroku postavi zagovornika, ki bi mu naj pomagal pri oblikovanju njegovega mnenja in izražanju le-tega? Ali pa, da bi ga celo sam imenoval v postopkih na CSD, ko bi ga Varuh človekovih pravic obvestil, da ni pridobil soglasja staršev za njegovo postavitev?

Odgovor je pravzaprav zelo preprost, če se od celotne situacije umaknemo za korak ali dva. Seveda mora strokovni delavec CSD vedno paziti na otrokovo največjo korist in mora v postopku pridobiti mnenje otroka, če ga ta želi izraziti in nato podati tudi na sodišču, vendar je član institucije, ki je del celotnega postopka (govorimo večinoma o postopkih za varstvo koristi otroka¹). In kadar opravlja pogovor z otrokom, da pridobi njegovo mnenje o zadevi, je vedno na »nasprotni strani mize«, je del istega kolesja, ki odloča o situaciji, v kateri se je znašel otrok. Ob tem strokovni delavec na CSD nima toliko časa, da bi si lahko pridobil zaupanje otroka in resnično pridobil njegovo mnenje tako, kot je samo njegovo, brez dodatnih vplivov staršev, sorodnikov ali kogarkoli drugega. Strokovni delavec CSD ne more sedeti na »drugi strani mize« skupaj z njim. Vse to pa zagovornik lahko. Zagovornik opravi z otrokom več pogovorov, kot bi jih lahko strokovni delavec CSD, in s tem pridobi jasno sliko otrokove pozicije, njegovega mnenja, celotne družinske situacije, ki bi jo na ta način strokovni delavec CSD izjemno težko.

Zagovornik opravi z otrokom več pogovorov, kot bi jih lahko strokovni delavec CSD, in s tem pridobi jasno sliko otrokove pozicije, njegovega mnenja, celotne družinske situacije, ki bi jo na ta način strokovni delavec CSD izjemno težko.

Zagovornik otroka je v postopku izjemno dobrodošel in uporaben člen celotne verige, ki pripelje do konkretnih odločitev o koristih otroka. Strokovni delavci CSD se morajo zavedati ne samo koristnosti, temveč tudi potrebnosti zagovornika otrok, kadar gre za visokokonfliktne odnose med staršema in za zlorabo moči med staršema na račun otroka. Strokovni delavec CSD ima v postopkih preveč nalog (tudi iz razloga zaščite otrokovih koristi!), da bi se lahko v celoti posvetil samo otroku, zaradi česar je pravilno in potrebno predati tako nalogo nekemu, ki ni obremenjen v teh postopkih, nanj ni mogoče vplivati in lahko svoj čas posveti otroku in njegovim težavam.

Če dejansko želimo delati otroku v korist in pridobiti njegovo jasno mnenje, je po-

stavitev zagovornika otroku nujno potrebna. Seveda je vloga zagovornika manj potrebna, kadar odnosi niso napeti in visokokonfliktni ali pa otrok brez težav suvereno in jasno izraža svoje mnenje. Osebnostno pa menim, da bi moral imeti zagovornika vsak otrok, čigar starši so medsebojno v visokokonfliktnih odnosih ali se nad otrokom izvaja nasilje. Postopki, v katerih bi moral CSD vedno preverjati vse zgoraj navedeno, da ugotovi, ali je zagovornik potreben, so predvsem postopki za varstvo koristi otroka, torej kadar se v sodnih postopkih odloča o varstvu in vzgoji otroka, preživljanju otroka, otrokovih stikih in vprašanih izvajanja starševske skrbi, ki bistveno vplivajo na otrokov razvoj. Gre za postopke, kadar pride do razveze zakonske zveze ali razpada zunajzakonske skupnosti in je treba urediti odprta vprašanja, kako bo poskrbljeno za skupne otroke. V takih situacijah, ko se otrok ne želi opredeljevati (kar se tudi od njega ne sme pričakovati, saj ima praviloma rad oba starša) in je situacija zanj izjemno stresna, mora CSD presojati, ali je morda bolje, da ima ob sebi zagovornika, ki mu ne samo pomaga pri njegovem mnenju, pač pa mu nudi tudi oporo v zanj težkih časih. Seveda, kot sem omenila že predhodno, pa bi bil zagovornik skoraj vedno potreben v zadevah, v katerih gre med staršema za visokokonflikten odnos in se z zagovornikom lahko najbolje in najlažje poskrbi za otrokovo največjo korist, brez zunanjih pritiskov in pričakovanj ene ali druge strani. V teh situacijah bi moral CSD opredeliti možnost zagovornika kot veliko prednost in se odločiti za podajo predloga za njegovo postavitev.

Pravico do zagovornika ima otrok tudi v postopkih o odločanju o ukrepih za varstvo koristi otroka, postavitvi otroka pod skrbništvo, namestitvi otroka v rejništvo, podelitvi starševske skrbi sorodniku, posvojitvi otroka in razveljavitvi posvojitve otroka. Pridobivanje otrokovega mnenja je pomembno ne samo v postopkih razpada družine, temveč tudi takrat, kadar se poskuša dolgoročno (ali tudi kratkoročno) poskrbeti za otrokovo korist v smislu najprimernejšega okolja in oseb, ki bodo zanj skrbele, ga vzgajale in izobraževale. Ob tem, da za njegovo največjo korist skrbi CSD, je za to odgovorno tudi sodišče in na obeh je možno opraviti pogovor z otrokom, tako o njegovem mnenju kot tudi o sami situaciji, v kateri se je znašel. Ne glede na to pa ostanemo pri istem dejstvu, da sta tako CSD kot sodišče na »drugi strani mize« in ju otrok težko sprejme kot nekoga, ki mu lahko brez težav zaupa. Tudi v teh situacijah mora CSD presoditi, ali ne bi bilo bolje za otroka, da ima postavljenega zagovornika. Le-ta bo otroku pomagal priti do njegovega mnenja, ga pravilno in jasno izraziti ter mu ob tem nudil podporo, ki jo v tistem trenutku potrebuje, saj ima za to možnost, prostor in čas.

Odrasli imamo vedno možnost jasno izraziti svoje mnenje in imeti ob sebi nekoga, ki mu zaupamo, ki bo poskrbel za naše pravice in interese, medtem ko otrok velikokrat ne vidimo in ne slišimo, saj vsi »vemo, kaj je zanje dobro in prav«, vsi bomo zanje

1 Postopki za varstvo koristi otroka so navedeni v 93. členu Zakona o nepravdnem postopku, pri čemer gre za postopke, ko se odloča o: varstvu in vzgoji otroka, preživljanju otroka, otrokovih stikih, vprašanih izvajanja starševske skrbi, ki bistveno vplivajo na otrokov razvoj, ukrepih za varstvo koristi otroka, postavitvi otroka pod skrbništvo, namestitvi otroka v rejništvo, podelitvi starševske skrbi sorodniku, posvojitvi otroka in razveljavitvi posvojitve otroka.

poskrbeli. V vsej naši skrbi pa se nam zgodi, da jih na poti do njihove največje koristi neke pozabimo. Zelo pomembno je, da imajo otroci možnost pridobiti nekoga, ki bo stal z njimi, ki jim bo dal dovolj časa, da lahko povedo tisto, kar res želijo, in na koncu, da jih slišimo. Ne samo iz pozicije dolžnosti, temveč tudi iz pozicije sprejemanja in razumevanja.

LITERATURA

Čoklc, G., Hiti, K., Ogrin, A., Premzel, F., Pušnar, M., Rabzelj, M., Savnik, A., Vukan, T., (2010). Strokovne smernice za delo centrov za socialno delo pri zaščiti otrok pred nasiljem v družini, *Kaljenje*, št. 10.

Družinski zakonik, Uradni list RS, št. 15/17, 21/18 – ZNOrg, 22/19, 67/19 – ZMatR-C, 200/20.

Zakon o nepravdnem postopku, Uradni list RS, št. 16/19.

Zakon o preprečevanju nasilja v družini, Uradni list RS, št. 16/08, 68/16 in 54/17 – ZSV-H.

Zakon o varuhu človekovih pravic, Uradni list RS, št. 69/17 – UPB.

VLOGA ZAGOVORNIKA IN IZKUŠNJE Z ZAGOVORNIŠTVOM V SODNIH POSTOPKIH Z VIDIKA SODNIKA

THE ROLE OF ADVOCATES AND EXPERIENCE WITH ADVOCACY IN COURT PROCEEDINGS FROM THE JUDGE'S PERSPECTIVE

Ksenija Kejžar, mag. pravnih znanosti

okrožna sodnica – svetnica na pravdnem in družinskem oddelku Okrožnega sodišča v Kranju

ksenija.kejzar@sodisce.si

POVZETEK

Sedanja zakonodaja zagovorniku otrokovih pravic omogoča mesto v sodnem postopku. Zagovorništvo bi lahko bilo več, saj se tako najboljše uresničuje pravica otroka, da izrazi svoje mnenje, predstavlja mu pomoč pri premagovanju osebnih stisk, največkrat v konfliktni situaciji med staršema in zaradi sodnega postopka. Zagovornika bi lahko večkrat vključili v postopke ukrepov za varstvo koristi otroka. Ustrezno bi bilo, če bi pri vlaganju pobud aktivnejšo vlogo prevzeli sodniki in delavci CSD, ob upoštevanju avtonomne vloge Varuha in zagovornika. Zagovorništvo naj bi se pričelo izvajati v čim zgodnejši fazi sodnega postopka, da se s tem ne podaljšuje postopek, da ima otrok oporo skozi celoten postopek ter zaradi možnosti vključitve zagovornika v mediacijo. Pomembna je pravilna uporaba izjave otroka pri odločanju in seznanitev otroka z izidom postopka. Postavlja se vprašanje, kako nadomestiti zagovorništvo otrok s podaljšano roditeljsko pravico.

Zagovornik osmišlja otroka kot subjekt.

Ključne besede: otrok, sodni postopek, zagovornik otroka, izjava otroka, seznanitev z izidom postopka

ABSTRACT

Current legislation allows the defender of children's rights to participate in court proceedings. There could be more than one advocacy, as this would be the best way to enable children to exercise their rights, to express their opinion, to help them

overcome personal distress, most often in a conflict situation between the parents and due to court proceedings. The advocate could be involved in the procedures for measures to protect the best interests of the child on several occasions. It would be appropriate for judges and social work centre staff to take a more active role in introducing initiatives, taking into account the autonomous role of the ombudsman and advocate. Advocacy activities should start at the earliest possible stage of court proceedings in order to avoid prolonging them, so that the child is provided with support throughout the proceedings and because of the possibility of involving a lawyer in mediation. It is important to use the child's statement in decision-making correctly and to acquaint the child with the outcome of proceedings. The question arises as to how to replace child advocacy with extended parental rights.

The advocate treats the child as a subject of the proceedings.

Keywords: child, court proceedings, child advocate, child's statement, acquainting with the outcome of the proceedings

UVOD

Zgolj ustavna določba o pravici določitve varuha za posamezna področja človekovih pravic ni zagotovila konkretne pravice otroka do zagovornika v sodnem postopku. V praksi so se tekom projekta Zagovornik – glas otroka iskale najboljše rešitve, šele nato se je sprejemala temu ustrezna normativna podlaga. Zakonodaja in akti Varuha človekovih pravic urejajo pogoje za pridobitev statusa zagovornika, naloge zagovornika in koordinatorja, predvidevajo izpopolnjevanje, nadzor itd., kar je osnova uspešnemu in strokovnemu zagovorništvu.

POLOŽAJ ZAGOVORNIKA NA SODŠČU

Procesni položaj zagovornika v civilnem sodnem postopku pa je tudi po vključitvi določb o zagovorniku otroka v Zakon o varuhu človekovih pravic ostal nedorečen. Nekateri razlage so šle v smeri, da sme zagovornik nastopati v sodnem postopku že na podlagi določbe v Ustavi in na podlagi določbe 25.a člena Zakona o varuhu človekovih pravic, po kateri zagovornik lahko posreduje pristojnim organom in institucijam, ki odločajo o otrokovih pravicah, njegovo mnenje in otroka spremlja pred organi in institucijami. Vendar sodišča večinoma še niso bila naklonjena udeležbi zagovornika v postopku nasploh, še manj, da bi zagovornike vabila na naroke, na katerih bi lahko predali in pojasnili vsebino izjave otroka. Sprejem Družinskega zakonika in Zakona o nepravdnem postopku je dokončno potrdil, da zagovornik lahko nastopa v sodnem postopku, ne v svojem imenu kot udeleženec, temveč kot zastopnik otroka. Toda ne kot njegov zakoniti zastopnik (to vlogo imajo starši), začasni zastopnik ali pooblaščenec, temveč kot njegov glas, ki zagotavlja, da otrok v resnici postane subjekt postopka, da se njegove pravice na papirju udejanjijo v življenju.

Zagovornik je tudi strokovni pomočnik v težkih trenutkih otrokovega življenja v konfliktnih razmerjih med staršema, ko starši ne odigrajo svoje vloge varovanja otroko-

vih pravic, temveč prednje postavljajo svoje koristi, v primerih nasilja ali zgolj težav v odraščanju, vse povezano s sodnim postopkom. To svojo vlogo izvršuje na srečanjih z otrokom. Podrobno procesni položaj zagovornika v Zakonu o nepravdnem postopku ni urejen, toda iz določbe 97. člena zakona, na podlagi katere sodišče s sklepom postavi zagovornika na predlog Varuha človekovih pravic, je mogoče sklepati, da je vključen v postopek. Določbe o procesnem položaju zagovornika niso potrebne, saj njegove pravice izhajajo iz procesnega položaja otroka kot subjekta postopka, ki ima pravico biti udeležen v postopku (je oseba, o kateri se vodi postopek), se udeležiti obravnave, na kateri pove svoje mnenje. Zagovornik je v sodnem postopku »medij«, preko katerega otrok sodišču sporoča svojo izjavo, ki mu jo je zagovornik s strokovnim znanjem pomagal izoblikovati, in zagotavlja, da jo sodišče in udeleženci slišijo. Svojega lastnega mnenja zagovornik ne izraža, saj ni izvedenec, pa čeprav ima nekatera strokovna znanja, da bi lahko ocenil, kaj je v korist otroku.

Svojega lastnega mnenja zagovornik ne izraža, saj ni izvedenec, pa čeprav ima nekatera strokovna znanja, da bi lahko ocenil, kaj je v korist otroku.

POBUDE ZA POSTAVITEV

Število zagovorništEV se v praksi povečuje, vendar bi jih lahko bilo še več. Otroci, katerih starši sami niso sposobni prepoznati in spoštovati njihove volje o nadaljnjem življenju skladno z otrokovo starostjo in zrelostjo, bi morali imeti možnost izraziti svoje mnenje s pomočjo zagovornika.

Zagovorništvo se prične s pobudo Varuhu za postavitEV zagovornika, torej je bolj ali manj odvisno od tega, ali okolje (strokovni delavci, starši) prepozna potrebo otroka po zagovorništvu. O tem, kdaj je otrok v položaju, da potrebuje zagovornika, imajo največ informacij delavci CSD in sodniki, zato bi le-ti morali v večji meri prevzeti nalogo pobudnika. Njihova vloga v sodnem postopku je združljiva s tem, da podajo pobudo, če upoštevajo avtonomijo Varuha. Ne smemo pozabiti tudi osnovne funkcije Varuha, ki je nadzor nad delovanjem državnih organov, tudi sodišč. Odločitev ali bo na podlagi pobude in ob soglasju staršEV otroku postavljen zagovornik, mora biti v rokah Varuha. Ta po svojih strokovnih kriterijih oceni, ali bo določil zagovornika oziroma podal predlog sodišču, sodniki in delavci CSD pa ne smejo vplivati na njegovo odločitev. Sodniki lahko v skladu s svojim znanjem ocenijo, kdaj bi bila postavitEV zagovornika v korist otroku, vendar je končna ocena pridržana Varuhu. Sodišče ali CSD na odločitev Varuha ne smeta vplivati s tem, da mu pošiljata dokumentacijo iz spisa po svoji presoji, bolje je, da Varuh zaprosi za informacije in dokumente, ki jih potrebuje.

Tudi odločitev, katero osebo bo, glede na potrebe in posebnosti otroka določil ali predlagal, kdaj časovno bo zagovorništvo zaključeno, mora biti v rokah Varuha. Zagovorniki, uvrščeni na seznam pri Varuhu, so različni strokovnjaki, zato je za vsakega otroka izbira prilagojena njegovim potrebam. Tudi kadar sodišče zagovornika postavi s sklepom, to stori po predhodnem posvetovanju in v soglasju z Varuhom. Slednje

dokazuje, da je v domeni Varuha, da se odloči ali bo predlagal določitev zagovornika in koga. Sodišče se lahko odloči le, da predloga ne bo sprejelo, ne more pa zagovornika določiti brez predloga Varuha.

Sodnik bi si moral vprašanje pobude zagovorništva postaviti sistematično v vsakem postopku, ki se tiče otrok. Družinski zakonik zahteva, da se starša pred postopkom udeležita predhodnega svetovanja in da mora biti zapisnik priložen predlogu, ki se nanaša na razmerja med otroki in starši. Sodniku je tako že ob vložitvi predloga znanih mnogo informacij, na podlagi katerih lahko oceni, ali bi bilo smiselno pritegniti zagovornika otroka. Kadar sta se starša sposobna dogovarjati o koristi otrok in jih prepoznava, bi postavitve zagovornika pomenila za otroka breme, lahko bi prišlo do prekomernega poseganja v pravice staršev, da sami poskrbijo za varovanje pravic svojih otrok. V takih primerih zadošča, da CSD, kadar oceni, da je otrok sposoben razumeti pomen in posledice postopka, pridobi otrokovo mnenje tako, da opravi razgovor z njim strokovni delavec CSD. Podobno velja, če se starša ne strinjata le glede višine preživnine ali so le manjša razhajanja v zvezi s potekom stikov.

Sodnik bi si moral vprašanje pobude zagovorništva postaviti sistematično v vsakem postopku, ki se tiče otrok.

VLOGA ZAGOVORNIKA

Postavitev zagovornika je smiselna, ko starša nista sposobna prepoznati potreb otroka in svoje interese postavljata v ospredje, ko gre za sum nasilja nad otroki, odtujevanja otrok od drugega starša, če so izpostavljene zdravstvene težave staršev, ki vplivajo na starševske kapacitete, ko so otroci v hujši stiski zaradi razhoda staršev, v primerih, ko gre za mlajše otroke, ki še ne razumejo pomena in posledic postopka in od CSD izjave otroka ne bomo dobili, kadar je pričakovati daljši sodni postopek, tudi z vključitvijo izvedenca. Ker ima zagovornik vlogo razbremenitve stisk otroka in pomoči otroku, je koristno vedeti, ali že obiskuje kakšno obliko psihološke ali psihiatrične pomoči, da se morda ti dve vlogi ne bi podvajali in bi zagovorništvo lahko pomenilo breme za otroka. CSD bi lahko pobudo podal takrat, ko starša izražata nezaupanje v njihovo strokovno delo iz različnih razlogov, večkrat zato, ker je že podal svoje mnenje o koristi otroka, s katerim se ne strinjata.

Zagovornik lažje pridobi zaupanje staršev, ker je njegova vloga le pridobitev izjave otroka in pomoč otroku, v ničemer pa ne izraža svojega mnenja v zadevi in nima lastnega vpliva na odločitev. Zato je zaupanje v verodostojnost izjave otroka, ki je pridobljena s pomočjo Varuha, s stališča staršev večje. Če bi pobudo v zgodnji fazi podal že CSD, bi se otrok preko zagovornika lažje vključil v postopek mediacije, za katerega je smiselno, da se izvede pred vsebinskim odločanjem sodišča. Najbolj uspešno

Zagovornik lažje pridobi zaupanje staršev, ker je njegova vloga le pridobitev izjave otroka in pomoč otroku, v ničemer pa ne izraža svojega mnenja v zadevi in nima lastnega vpliva na odločitev.

je zagovorništvo, kadar je pridobljeno soglasje staršev, zato lahko CSD ali sodišče poskrbi, da izpolnijo soglasje za postavitev zagovornika, nato pa poda pobudo Varuhu, ta pa nato pridobi še soglasje otroka, brez katerega zagovorništvo ni mogoče.

ZAGOVORNIŠKI PROCES IN SODNI POSTOPEK

Pomembno je, da je zagovornik postavljen čim prej v sodnem postopku, ker potrebuje čas, da vzpostavi zaupen odnos z otrokom, opravi potrebno število srečanj in pridobi izjavo, ves čas mu, ob uporabi strokovnega znanja, nudi oporo in pomoč pri premagovanju stisk ter ga njemu prilagojeno seznanja s sodnim postopkom.

Sodni postopek se ne sme zaključiti, dokler zagovorništvo ni končano, saj bi v nasprotnem primeru izjava otroka ostala v »zraku«, otrok pa ne slišan.

Sodni postopek se ne sme zaključiti, dokler zagovorništvo ni končano, saj bi v nasprotnem primeru izjava otroka ostala v »zraku«, otrok pa ne slišan. Niti sodne poravnave med staršema sodišče ne sme dopustiti, preden se zagovorništvo ne zaključi, ker bi bil otrok v tem primeru izigran. Potrebna je časovna koordinacija sodnega postopka z zagovorništvom, da zagovorništvo ne bi pomenilo podaljševanja postopka. Pri tem je v veliko pomoč koordinator, s katerim sodnik usklajuje potek postopka v smeri ali in kdaj na narok povabiti zagovornika, odvisno od tega ali je že pridobil izjavo, kdaj načrtovati naroke, da ne bo sodni postopek zaključen pred zaključkom zagovorništva.

Zagovorništvo se lahko zaključi tudi predčasno, če se odvija nasprotno svojemu namenu, ko se namesto, da bi bil otrok razbremenjen stiske, le-ta še stopnjuje. Takšni so predvsem primeri, kadar starša želita vplivati na otroka in nanj pritiskata v smeri vsebine izjave, ko ni niti najmanjšega sodelovanja staršev z zagovornikom (npr. ne prevzameta naloge, da otroka pripeljeta na srečanje in se dogovorita za čas srečanj), ko se konflikt med staršema poglablja. Vendar je takšnih primerov malo, saj svojo vlogo odigra koordinator, ki kontaktira, usmerja in opozarja starša na neprimerno ravnanje.

Zagovornik, ki v pogovoru z otrokom izve za nasilje nad otrokom, je dolžan preko koordinatorja posredovati prijavo pristojnim organom, tudi sodišču, ki odloča o koristi otroka.

Sodnik je seznanjen zgolj z gradivom, ki ga ima v spisu, zagovornik pa je v nekem smislu vključen v življenje otroka, njegov odnos z otrokom je zaupen. Zato zagovornik hitreje ugotovi, kdaj gre kaj hudo narobe in lahko preko koordinatorja sodnika seznanjeni z morebitno ogroženostjo otroka. Sodnik je na ta način nekoliko razbremenjen skrbi, ali bo pravočasno pridobil informacije ter po potrebi poskrbel za otrokovo zaščito, ki jo v obliki ukrepov za varstvo koristi otroka predvideva Družinski zakonik.

Potem, ko zagovornik pridobi izjavo otroka, jo z njegovim soglasjem posreduje pristojnemu CSD in sodišču in jo na povabilo sodišča predstavi na naroku, čeprav so starši z izjavo največkrat seznanjeni že na zaključnem srečanju. Sodišče mora oce-

ni, ali je pristna ter skladna s koristmi otroka. Zato je koristno, če zagovornik pove, v kakšnih okoliščinah je nastala, ali se je oblikovala postopoma, ali je imel otrok že ob začetku zagovorništva vnaprej izoblikovano mnenje, je izjavo spreminjal, je bil pri izoblikovanju neodločen, je bilo pri tem opaziti stisko. Pri podajanju informacij mora paziti, da ne prestopi meje zaupnega odnosa z otrokom, na kar je pozoren tudi sodnik. Iz poročila koordinatorja sodišče razbere, ali so morda starši skušali vplivati na delo zagovornika in vsebino izjave otroka. Kadar mnenje CSD o koristi otroka odstopa od pričakovanj otroka, je treba ugotoviti, v čem je vzrok, vendar o tem zagovornik ne sme podajati svojega mnenja, sodišče ga ne sprašuje, ali dovoli vprašanj udeležencev v tej smeri. Sodišče nima strokovnega znanja, da bi ocenilo izjavo, o tem je treba pridobiti mnenje CSD ali izvedenca ustrezne stroke, ki bosta razjasnila, zakaj izjava otroka ni skladna s koristmi otroka in v kakšni meri jo je treba upoštevati ter če sploh in zakaj ne. Kadar je nato odločitev bolj ali manj drugačna od izjave otroka, je dolžnost zagovornika, da otroku pojasni, da sodišče izjave ni prezrlo, temveč je na podlagi drugih okoliščin ugotovilo, da je zanj boljša drugačna odločitev. Seveda pa to lahko stori le, če sodišče poskrbi, da je zagovornik seznanjen z odločitvijo sodišča in razlogi za to, da le-ta ni skladna z izjavo otroka. Morda lahko že na naroku, na katerega povabi zagovornika, pred zaključkom postopka sodišče pojasni, da na podlagi gradiva v spisu obstaja možnost, da bo odločitev drugačna od izjave otroka in navede razloge za to. Naloga zagovornika je sicer, da že ob začetku zagovorništva otroku predstavi, da bo sodnik odločal ne le na podlagi njegove izjave, temveč bo, na podlagi vseh okoliščin, ocenil, kaj mu je v največjo korist. Prav pa je, da mu tudi po koncu postopka obrazloži konkretno odločitev. Tako je zagotovljeno, da je otrok obravnavan kot subjekt postopka. Potrebna bi bila razprava o argumentih ali je potrebno in dopustno vročanje sodnih odločb zagovornikom, glede na to, da niso udeleženci v postopku. V vseh postopkih to najbrž ne bi bilo smiselno, v primerih, ko odločitev nasprotuje izjavi, pa morda vendarle.

DILEME IN IZZIVI

Poseben izziv predstavlja možnost, da otrok poda izjavo zagovorniku, vendar želi, da se z njo seznanijo le sodnik, ne pa starša. Vprašanje namreč je, kako jo upoštevati, če se o njej ne sme razpravljati z udeleženci in je ni mogoče uporabiti kot argument v odločbi sodišča, saj bi s tem sodišče kaj hitro kršilo zaupnost, za katero se je zavezal zagovornik, posredno pa tudi sodnik. Izjave otrok so največkrat kratke in kakšno povzemanje ni mogoče, ne da bi kršili zaupnost. Če jo kršimo, damo neutemeljeno prednost pravici staršev, da so seznanjeni s postopkom. Vprašanje je, kaj storiti z izjavo, če nasprotuje mnenju CSD ali izvedenca o koristi otroka, v katerem izjava ni upoštevana. Tej dilemi bi se morda lahko izognili s tem, da bi zagovornik od otroka pridobil privolitev, da se z njegovo izjavo seznanijo tudi CSD in izvedenec. Koristno bi bilo, da bi otrok povedal, ali se z izjavo lahko seznanijo sodišče, ki bo odločalo o pri-
tožbi.

Posvetiti bi se morali možnosti zagovorništva v postopkih ukrepov za varstvo koristi otroka. Gre za specifične postopke, pri katerih bi bilo še bolj koristno, da se v pridobivanje izjave otroka vključi zagovornik. CSD namreč nastopa kot udeleženec v

postopku, največkrat proti staršem otroka. Pri njih to lahko vzbudi dvom, da CSD pri pridobivanju izjave otroka ne bo nepristranski. Razmisliti bi bilo treba, ali je mogoče zagotoviti, da otrok preko zagovornika izrazi svojo voljo tudi po sprejeti odločitvi, ko je za določen čas izrečen ukrep trajnejšega značaja in sodišče spremlja izvajanje ukrepa.

Družinski zakonik je otroke, nad katerimi je bila podaljšana roditeljska pravica, postavil v položaj odraslih pod skrbništvom, s tem jim je tako odvzel možnost zastopanja po zagovorniku otrokovih pravic (niso več otroci), zato bo treba razmisliti, kako jim zagotoviti enako možnost izjaviti svoje mnenje, v skladu z njihovimi sposobnostmi, kot so jo imeli doslej.

Pridobitev izjave otroka s strani zagovornika ima prednost pred izjavo, ki jo pridobi CSD ali sodnik z razgovorom z otrokom. Čeprav tudi na CSD opravlja razgovor z otrokom oseba, ki ima strokovno znanje, si za to ne more vzeti toliko časa, kot si ga zagovornik, ki z otrokom vzpostavi zaupno razmerje, opravi več srečanj v prijaznem okolju in ob dejavnosti, ki jo izbere otrok. CSD mora najprej ugotoviti, ali je otrok sposoben razumeti pomen in posledice izjave, šele, če je odgovor pozitiven, opravi razgovor z otrokom in pridobi pisno izjavo, medtem ko lahko zagovornik izjavo pridobi tudi od mlajših otrok. Včasih to niti ni zapis izjave, lahko je le risbica, skratka karkoli, s čimer se otrok zna in lahko izrazi. V vsakem primeru je mnogo bolj osebna kot tista, pridobljena s strani CSD, ki o tem napravi zapisnik.

Starši bolj zaupajo v delo zagovornika, ker je nevtralna oseba, ki nima lastnega vpliva na postopek in odločitev. Sodnik za pridobivanje izjav nima potrebnega strokovnega znanja, zadostnega časa in primerne prostora, zato je kakovost izjave vprašljiva. Če se zna pogovarjati z otroki v vsakdanjem življenju, še ne pomeni, da zna pridobiti ustrezno izjavo otroka.

Starši, zagovorniki, koordinatorji in otroci sporočajo, da otroci radi hodijo na srečanja, izjava je za njih pomembna, ker čutijo, da so vključeni v proces odločanja.

Odločitev, ali bo sodnik podal pobudo za vključitev zagovornika otroka v sodni postopek, je prepuščena njemu samemu. Ker zakonodaja nudi široko možnost izbire, na kakšen način bo sodišče pridobilo izjavo otroka, je število zagovorništva v sodnem postopku različno po sodiščih in regijah. S stališča enakega varstva koristi otrok, ne glede na to, kje teče postopek, bi bilo koristno, če bi se praksa v tej smeri bolj pootila. Le argumenti, ki so v prid zagovorništvu, v primerjavi z drugimi oblikami pridobitve izjave, lahko prepričajo sodnike, ki se zagovorništva ne poslužujejo, da svojo prakso spremenijo. Zato jih je treba izpostaviti čim večkrat, bodisi v okviru izobraževanja sodnikov in odvetnikov, bodisi z različnimi oblikami promocije s strani Varuha. Predvsem pa je pomembno, da zagovorništvo ostane na visokem strokovnem nivoju, ki ga je mogoče ohraniti le s sprotnim kakovostnim izobraževanjem zagovornikov in s stalnim razvojem koncepta zagovorništva, s spraševanjem o dilemah in iskanjem možnih rešitev. Dobro delo je najboljši promotor.

ZAKLJUČEK

Vključitev zagovornika v postopek nam sodnikom sprva predstavlja dodaten napor ter sem in tja nekoliko podaljša postopek. A če imamo v ospredju pravico otroka, da izrazi svoje mnenje in je slišan, se bomo odločili za pobudo. Sčasoma vključitev zagovornika, ob dobrem načrtovanju teka postopka, v določeni meri postane rutina, tako kot skrb za ostale vsebine, na katere mora sodnik, ki vodi postopek, paziti. Menim, da sodelovanje z Varuhom oziroma zagovornikom sodniku ni v breme, temveč v pomoč, da otroka kot subjekt v sodnem postopku ne spregleda. Težnja po čim hitrejšem postopku, ki je žal še vedno nekritično na prvem mestu, ne sme pretehtati pred dolžnostjo, da otroka v resnici slišimo, pa čeprav bomo za to porabili malo več časa. Samo s pomočjo zagovornika, ki ga spremlja tekom celotnega postopka, je otrok zastopan kot subjekt ves čas postopka, svojo izjavo lahko spreminja in oblikuje vse do odločitve, ne glede na to ali je sposoben razumeti pomen in posledice svoje izjave. Prav otroci, ki tega niso sposobni, so najbolj ranljivi, tudi oni imajo pravico, da na način kot znajo, povedo, kaj mislijo. Kdo drug bo v obdobju, ko sta starša v konfliktnem odnosu in imata v ospredju svoje interese, prenesel njihov glas sodišču, če ne zagovornik? Sodniki jih pri pridobivanju izjave ne moremo nadomestiti, saj nimamo potrebnega znanja, prostora in časa, da bi ga posvetili vsakemu otroku, niti CSD, ki nima dolžnosti pridobiti izjave od otroka, ki pomena svoje izjave po njihovem mnenju ne razume. S strani udeležencev sodnih postopkov, pooblaščenecv, udeležencev mediacijskih postopkov in otrok večkrat dobim informacije o zadovoljstvu, da je v postopku sodeloval zagovornik, s čimer se lahko samo strinjam.

LITERATURA

Družinski zakonik (DZ), Uradni list RS št. 15/17 z 31. 3. 2017 s spremembami.

Ustava RS, Uradni list RS št. 33/91-I s 23. 12. 1991 s spremembami.

Zakon o nepravdnem postopku (ZNP-1), Uradni list RS, št. 16/19 z 8. 3. 2019.

Zakon o varuhu človekovih pravic (ZvarCP), Uradni list RS št. 69/17 z 8. 12. 2017 - uradno prečiščeno besedilo.

OTROCI IN NASILJE V DRUŽINI

CHILDREN AND VIOLENCE IN THE FAMILY

Tjaša Hrovat, mag. znanosti s področja klinične psihologije in transakcijska analitičarka – svetovalka

svetovalka na področju nasilja na Društvu za nenasilno komunikacijo
tjasa.hrovat@drustvo-dnk.si

POVZETEK

Vzgoja otroka ni samo preživljanje prijetnih trenutkov z njim, temveč vključuje tako igro in zabavo kot učenje in obveznosti. Starš, ki zanemari otrokove potrebe in nad njim izvaja nasilje, bo z otrokom težko vzpostavil dober odnos. Odnos staršev in otrok je hierarhičen odnos, pri katerem imajo starši več moči. Moč lahko uporabljajo na različne načine: lahko jo uporabijo primerno ali neprimerno, jo zlorabijo ali pa je sploh ne uporabijo. Zloraba katerekoli vrste moči je nasilje.

Obremenjujoče izkušnje v otroštvu pomembno zaznamujejo zdravje in življenje v odraslosti, zato je otroka nujno zaščititi pred nasiljem, ki predstavlja takšno izkušnjo. Pri tem je treba posvetiti posebno pozornost tudi obdobju po prekinitvi partnerskega odnosa, v katerem je bilo prisotno nasilje, saj se nasilje takrat praviloma ne konča, temveč le spremeni obliko. Pri našem delu smo večkrat videli, kako se nasilje po prekinitvi odnosa nadaljuje preko otrok. Eden od načinov podaljševanja nadzora nad nekdanjo partnerko ali partnerjem je tudi zahteva po skupnem starševstvu, ki je v primerih nasilja povsem neustrezen način urejanja odnosov. Če želimo otroka resnično zaščititi pred nasiljem, je treba tudi v praksi slediti ideji največjih otrokovih koristi.

Ključne besede: otroci, nasilje nad otroki, prekinitve odnosa, zloraba moči, moč in nadzorovanje

ABSTRACT

Raising a child is not just about spending pleasant moments with them, but includes both play and fun as well as learning and obligations. A parent who neglects a child's needs and commits violence against them will find it difficult to establish a good relationship with the child. The parent-child relationship is a hierarchical relationship where parents have more power. They can use power in a variety of ways: they can use it appropriately or inappropriately, they can abuse it, or they may not use it at all. Abuse of any kind of power is violence.

Adverse childhood experiences have a significant impact on health and life in adulthood, so it is essential to protect children from violence. It is also necessary to

pay special attention to the period after the breakup, as most often violence does not end with the separation of partners, but only changes its forms. In our practice, we have often seen how violence continues after a breakup through children. One of the ways to extend the control over the former partner is the request for shared custody, which is, in cases of violence, a completely inappropriate solution. If we really want to protect the child from violence, it is imperative to follow the idea of the greatest benefits for the child.

Keywords: children, child abuse, breakup, abuse of power, power and control

VZGOJA IN SKRB ZA POTREBE OTROK

Otroci, še posebno dokler so majhni, ne morejo sami zadovoljiti vseh svojih potreb, zato moramo zanje poskrbeti starši in drugi odrasli. Potrebe otrok se razlikujejo glede na njihovo starost, prav tako njihove želje. Otroci pogosto ne razlikujejo med potrebo in željo, pomembno pa je, da ta dva pojma razlikujemo odrasli. Medtem ko so otrokove potrebe povezane s preživetjem in morajo biti zadovoljene, so jim želje na prvi pogled sicer lahko podobne, a za preživetje otroka niso nujne, zato se starši odločajo, katere bodo zadovoljili in katere ne.

Vsak otrok potrebuje hrano, primerna oblačila, primerno bivališče ter skrb za zdravje in osebno higieno. Za zdrav razvoj otroka pa je pomembno tudi, da ima poleg fizioloških zadovoljene tudi psihološke potrebe. Otrok potrebuje brezpogojno ljubezen, ki je mogoča le v odnosu med staršem in otrokom. Otroci, ki je ne dobijo, imajo lahko kot odrasli težave, saj jo iščejo v drugih odnosih, v katerih je ne morejo dobiti. Otrok potrebuje tudi čustveno bližino, sprejetost in občutek varnosti. V otrokovem življenju je pomembna tudi predvidljivost in z njo povezana stabilnost, ki jo starši zagotavljajo z nudenjem stalne čustvene bližine in predvidljivimi reakcijami. Odziv staršev na otroka se mora spreminjati glede na razvojno stopnjo in potrebe otroka in ne glede na razpoloženje, želje in potrebe starša. Otrok potrebuje še ustrezno stimulacijo ter prostor in čas za učenje različnih veščin, ob podpori in spodbudi ljubeče odrasle osebe.

Da bi starši lahko zadovoljili otrokove potrebe, jih morajo vsaj za določeno obdobje postaviti pred svoje. Pomembno je tudi, da se naučijo prepoznati morebitne težave pri vzgoji ter najti ustrezno pomoč in podporo, ko jih ne zmorejo rešiti sami. Iskanje pomoči je izraz moči in ne šibkosti starša.

Za zadovoljevanje otrokovih potreb sta odgovorna oba starša. Vzgoja otroka ni samo preživljanje prijetnih trenutkov z njim, temveč vključuje tako igro in zabavo kot učenje in obveznosti.

Dober odnos med otroki in starši ni samoumeven, ampak se gradi skozi daljše obdobje in zanj so odgovorni starši. Starš bo z otrokom težko vzpostavil dober odnos, če njegove potrebe zanemarja, povzroča do njega ali njegovega drugega starša nasilje, ga ne sprejema v celoti, ne poskrbi za njegovo

Dober odnos bo starš gradil tako, da zadovoljuje vse otrokove potrebe, mu postavlja zdrave meje, ga spodbuja in podpira, mu dovoli, da čuti in razmišlja na njemu lasten način, ter ga sprejema v njegovi edinstvenosti.

varnost, je nepredvidljiv v svojih reakcijah, ga grobo kritizira ali se zanj ne zanima. Dober odnos bo starš gradil tako, da zadovoljuje vse otrokove potrebe, mu postavlja zdrave meje, ga spodbuja in podpira, mu dovoli, da čuti in razmišlja na njemu lasten način, ter ga sprejema v njegovi edinstvenosti.

VZGOJA IN RAVNANJE Z MOČJO

Ko vrednotimo vedenje starša in njegov odnos do otroka, se moramo vprašati, kako starš ravna z močjo. Potreba po moči, torej po nadzoru in vplivu, je ena od naših osnovnih psiholoških potreb in je v večji ali manjši meri prisotna pri vseh. A moč, ki jo imamo, lahko uporabljamo na različne načine: lahko jo uporabimo primerno ali neprimerno, jo zlorabimo ali pa je sploh ne uporabimo. Zloraba katerekoli vrste moči (telesne, psihološke, ekonomske, socialne, institucionalne ...) je nasilje. Oseba, ki povzroča nasilje, želi z nasiljem pridobiti, zadržati in/ali povečati moč in nadzor nad žrtvijo. Želi jo nadzorovati, kaznovati, se maščevati, neprimerno vzgajati, osamiti, ponižati, izkoristiti, poškodovati (na telesni, psihološki ali socialni ravni) ali uničiti (na telesni, psihološki ali socialni ravni).

Oseba, ki povzroča nasilje, želi z nasiljem pridobiti, zadržati in/ali povečati moč in nadzor nad žrtvijo.

Odnos staršev in otrok je hierarhičen odnos, pri katerem imajo starši več moči. Ko otrok odrašča in zmore ravnati vse bolj odgovorno, starši vedno več moči predajajo otroku, ki se tako krepi in razvija v odraslo osebo, ki bo v celoti odgovorna za svoje vedenje. A ravno zaradi dejstva, da ima starš med odraščanjem otroka več moči, moramo biti pozorni, da ne pride do neprimernega ravnanja z njo in njene zlorabe. Po drugi strani pa je seveda prav, da starš svojo moč uporabi in tako otroku začrta varne meje, znotraj katerih lahko raziskuje in se uči izbirati ustrezna vedenja. Uporaba moči ni nasilje. Starš ali druga odrasla oseba lahko uporabi svojo moč, da otroku prepove ali onemogoči tisto, kar mu škoduje, in zahteva od njega ali mu omogoči tisto, kar mu koristi. Starš lahko uporabi tudi svojo fizično (pre)moč, in sicer tako, da otroku fizično onemogoči, da škoduje sebi ali drugim. Pri uporabi fizične moči lahko pride do nerazumevanja, kdaj uporaba preide v zlorabo. Zasedimo lahko argumente, da je na primer majhnega otroka upravičeno udariti po zadnjici, če želi steči čez cesto. A udarec po zadnjici je fizično kaznovanje in zato zloraba moči. Za preprečitev škode, ki bi nastala, če otroka ne bi zaustavili, je povsem nepotreben. Otroka, ki želi steči čez cesto, lahko zaustavimo tako, da ga močno primemo, ga ulovimo in zadržimo. To je uporaba in ne zloraba naše fizične (pre)moči.

VZGOJA IN NASILJE

Otroci se v družini učijo odnosov. Od staršev se med drugim učijo, kako izražati čustva, kako reševati težave in kako poskrbeti za svoje potrebe. Kadar odraščajo v družini, v kateri je prisotno nasilje, prevzamejo mnoga zmotna prepričanja ter neustrezne in nefunkcionalne predstave o odnosih. Naučijo se, na primer, da je za doseg cilja upravičeno uporabiti nasilje, da sta ljubezen in nasilje prepletena, da

večji in močnejši lahko grozijo in ustrahujejo šibkejše in manjše ter da se konflikti ne rešujejo s pogovorom, temveč z nasiljem.

Otroci o dogajanju med starši vedo več, kot si mislimo. Čeprav so v drugem prostoru, lahko slišijo kričanje, grožnje in žalitve. Prav tako opazijo posledice nasilja ter čutijo pomanjkanje varnosti in napetost, ki vlada v družini, v kateri je prisotno nasilje. Starš tako ne more biti nasilen do drugega starša, ne da bi pri tem prizadel tudi otroka. Prav zato Zakon o preprečevanju nasilja v družini v 4. členu določa, da so otroci žrtve nasilja tudi, če so priče nasilju enega starša nad drugim.

Otroci se lahko počutijo odgovorne za nasilje («Če ne bi dobil enice, se oči in mami ne bi kregala.») in imajo občutek, da bi morali nekaj ukreniti, da se nasilje ustavi. Soočajo se z razdvojenostjo in mešanimi občutki, saj težko razumejo, kako je lahko nekdo, ki ga imajo radi, nasilen do drugega starša. Bojijo se, da bi ostali brez obeh staršev, kar predstavlja za otroka nepredstavljivo preživetveno stisko.

Nekateri starši svojega nasilja do otroka ne prepoznajo ali ga na različne načine opravičujejo. »Tudi mene so topli, pa ni nič narobe z mano,« je eden najpogostejših stavkov, ki jih slišimo pri delu z njimi, pri čemer starš povsem zanemari svojo bolečino, strah, ponižanje in ostale neprijetne občutke ob doživljanju nasilja kot tudi dejstvo, da je prevzel nasilni način vedenja. Nekateri imajo idealizirane in nerealne predstave o tem, kako bi se morali otroci vesti, zato uporabijo nasilje, ker imajo občutek, da nič drugega ne deluje. Nemalokrat zmotno menijo, da s tem otroke usposablja za življenje, da jih bodo tako utrdili in pripravili na soočanje s težavami, ki so v življenju neizogibne. Dejstvo pa je, da bo otrok bolj pripravljen na stiske, ki jih prinaša življenje in bolj odporen na težave, če odrašča v spodbudnem in ljubečem okolju brez nasilja. Čeprav je vsaka travma lahko priložnost za osebni razvoj in učenje, obremenjujoče izkušnje v otroštvu pomembno zaznamujejo zdravje in življenje v odraslosti.

ZAŠČITA OTROKA PRED NASILJEM

Otrok se pred nasiljem ne more zaščititi sam, zato moramo z vsemi razpoložljivimi mehanizmi in načini za to poskrbeti odrasli.

Otroci, ki so v stiski, se lahko odzovejo na dva povsem različna načina. Nekateri reagirajo navznoter, drugi navzven. Stisko tistih, ki reagirajo navzven, je lažje prepoznati, hkrati je njihovo vedenje za okolico moteče, zato pogosto prej dobijo pomoč. Običajno imajo velike težave v medosebnih odnosih, saj težko vzpostavljajo enakovredne odnose, ne upoštevajo avtoritete, lahko so nasilni do vrstnic in vrstnikov, imajo težave z izražanjem jeze ter kažejo znake hiperaktivnosti in razdražljivosti. Otroci, ki se odzovejo navznoter, so lahko navzven zelo prijetni in njihove reakcije se lahko zdijo izraz značajskih potez in ne simptom stiske. So boječi, zadržani, umaknjeni vase, tesnobni, kažejo znake potrnosti. Pogosto jih pestijo občutki krivde in sramu ter se umikajo v pretirano sanjarjenje, spanje ali v virtualni svet (računalniške igrice, socialna omrežja ...). Zaradi njihovega za okolico nemotečega vedenja lahko njihovo stisko hitro prezremo.

Delo na zaščiti otroka pred nasiljem je zahtevno tako s čustvene kot strokovne plati. Največkrat vključuje delo s celotno družino, zato zahteva timsko delo strokovnjakinj in strokovnjakov različnih strok. Preden pa se kakršnokoli delo začne, je treba otroka zaščititi in nasilje ustaviti. Šele nato se lahko začne pomoč in podpora v smeri krepitve moči ter zmanjševanja in odpravljanja posledic nasilja. Otrok z izkušnjo nasilja potrebuje jasno sporočilo, da za nasilje ni odgovoren in da je nasilje nedopustno.

Potrebuje izkušnjo, da ga jemljemo resno in mu verjamemo ter izkušnjo pozitivnega in varnega odnosa z odraslo osebo, ki ji lahko zaupa. Razbremenjevati ga je treba občutkov krivde in mu nuditi podporo pri oživljanju njegovih potencialov ter ustvarjanju pozitivne identitete in samopodobe. Potrebuje sporočilo, da so njegovi občutki, misli in želje v redu takšni, kakršni so, tudi če so nam težko razumljivi ali se z njimi ne strinjamo. Otroku hkrati postavljamo jasne meje in pravila ter tako krepimo njegov občutek varnosti in mu nudimo prostor za nove, drugačne, pozitivne izkušnje. Posledice nasilja so za otroka, ki dobi ustrezno pomoč in podporo pri predelavi svoje izkušnje, lahko bistveno manj hude in dolgotrajne, kot bi bile sicer.

Otroci, ki dobijo ustrezno pomoč, dobijo hkrati močno sporočilo o lastni vrednosti in o tem, da svet vendarle ni samo nevaren in sovražen, temveč je tudi prostor sprejetosti, kjer je pomoč na voljo in kjer so ljudje, na katere se lahko obrneš, ko jo potrebuješ.

Pri nudenju pomoči otroku ne smemo prezreti tudi vidika spola. Kadar so mame tiste, ki povzročajo nasilje nad otrokom ali v odnosu do njega slabo funkcionirajo, je vse prevečkrat spregledano, da so pogosto tudi same žrtve nasilja s strani partnerja. To njihove odgovornosti za nasilno vedenje ne zmanjšuje, omogoča pa nam ustrezno usmeritev dela, saj vemo, da bo mati, ki doživlja nasilje, težko dobro poskrbela za otroka. Zato je treba delati tudi na njeni zaščiti in ji nuditi ustrezno podporo pri skrbi za otroka. Otroka težko zaščitimo pred nasiljem, če pred nasiljem ne zaščitimo tudi njegove mame.

V največji meri, tako kažejo izkušnje organizacij, ki delujejo na področju nasilja v družini, ter podatki policije, nasilje v družini povzročajo moški. To seveda ne pomeni, da so vsi moški povzročitelji nasilja, kot nekateri napačno interpretirajo to dejstvo. Večina moških in večina očetov nasilja seveda ne povzroča. A o nasilju v družini ne smemo govoriti kot o spolno nezaznamovanem dejanju, saj bi tako prirejali resničnost in zmanjšali učinkovitost ukrepov za ustavljanje in preprečevanje nasilja.

NASILJE, PREKINITEV ODNOSA IN UREDITEV NOVIH RAZMERIC

Za nasilje v družini je značilno, da se redko konča, ko pride do prekinitve odnosa. Oseba, ki povzroča nasilje, svoje nasilje praviloma nadaljuje ali celo stopnjuje. Žrtev zalezuje, o njej širi škodljive govornice, ne pristane na prekinitve odnosa, vlaga pri-

Otrok z izkušnjo nasilja potrebuje jasno sporočilo, da za nasilje ni odgovoren in da je nasilje nedopustno. Potrebuje izkušnjo, da ga jemljemo resno in mu verjamemo ter izkušnjo pozitivnega in varnega odnosa z odraslo osebo, ki ji lahko zaupa.

tožbe in ovadbe, prepíše svoje premoženje ... Prekinitev odnosa je za žrtve izredno nevarno obdobje, zato ne preseneča, da razkritje nasilja in razveza pogosto sovpadata. Odločitev, da bo oseba, ki doživlja nasilje, poskrbela zase (in za otroke, če jih ima) namreč navadno pomeni vsaj dvoje: da bo nasilje prijavila in da bo partnerja oziroma partnerko zapustila oz. podala vlogo za razvezo. Preden to naredi, poskusi vse, kar zna, da bi se temu izognila, tako kažejo naše izkušnje. Ko nič več ne deluje, neha upati in se poskusi zaščititi tudi s prijavo in ostalimi pravnimi in podpornimi mehanizmi. Enako pričakovano je, da sovpadata čas prijave nasilja nad otrokom (tudi suma spolne zlorabe otroka) in razveza. Če želi starš zaščititi svojega otroka pred nadaljnjo zlorabo, je najbolj koristno, da stori prav to – konča partnerski odnos in zahteva, naj institucije ustrezno ukrepajo. Kljub temu se še vedno pojavljajo očitki, da starš prijavi nasilje zaradi maščevanja ali koristi, ki naj bi mu jih prijava prinašala. Vidimo lahko, da žrtev ali nezlorablajoči starš v očeh drugih ne naredi ničesar prav; ali ne zaščiti dovolj dobro, dovolj hitro ali pa pretirava in izkorišča sistem.

Kadar imata bivša partnerja skupne otroke, nadzor in nasilje potekata tudi in predvsem preko otrok, pod pretvezo uveljavljanja starševskih pravic in odgovornosti. Vse prevečkrat opazamo, da se za govorjenjem o pomenu zaščite otrokovih koristi v ozadju skriva predvsem skrb odraslih za lasten interes in ne za otroka.

Osebe, ki povzročajo nasilje, ne plačujejo preživitve, grozijo, da bodo odpeljali otroka, če žrtev ne pristane na njihove zahteve, na sodiščih podaljšujejo postopke z nerealističnimi zahtevami po stikih, še najraje z ohlapno opredeljenimi, ki zahtevajo dogovarjanje med starši, kar omogoča tudi nadaljevanje stikov. Ko imajo stike z otrokom, zamujajo ali ne pridejo, otroka ne pripeljejo nazaj ob dogovorjenem času, ga zaslišujejo, mu kupijo telefon in naložijo aplikacije, ki omogočajo razkritje lokacije in vkapljanje kamere, ne upoštevajo zdravstvenih omejitev otroka, da je ta vsakič bolan, ko se vrne iz stika in mora žrtev ostajati na bolniški, ne vračajo oblačil in čevljev, da mora žrtev kupovati vedno nove ali pa je prisiljena v komunikacijo z osebo, ki povzroča nasilje. Zahtevajo skupno starševstvo, čeprav se za otroka do takrat niso zanimali in pri tem povsem prezrejo dejstvo, da skupno starševstvo zahteva starša, med katerima je moč enakomerno porazdeljena in ki se brez težav dogovarjata, kar je v primerih nasilja v družini nemogoče. Neredko opazujemo, kako se žrtve, ki se obrnejo na nas, mesece trudijo dogovoriti o spremenjenih razmerjih do otrok, tudi s pomočjo centra za socialno delo, a jim to ne uspe. To, da odločitev prepustijo sodišču, je najpogosteje njihov zadnji in ne prvi korak. Razmišljati o skupnem starševstvu v kontekstu nasilja v družini je zato povsem neustrezno.

Starš, ki je povzročal nasilje do drugega starša, neredko pričakuje, da se v postopku glede otroka ne bo upoštevalo njegovo nasilno vedenje do drugega starša, temveč se bo iz celotne družinske dinamike izzel zgolj njegov odnos z otrokom. Tudi strokovne delavke in delavci pogosto rečejo, da »saj kot starš je pa super«, čeprav vemo, da oseba, ki je nasilna do otrokovega drugega starša, ne skrbi za koristi otroka, temveč predvsem za svoje. Pri urejanju razmerij po prekinitvi odnosa, v katerem je bilo nasilje, opazamo tudi druge težave. To je področje, na katerem so tradicionalna prepričanja, povezana s spoli, še vedno premočno prisotna. Ko zahtevamo od staršev spremembo vedenj, ki ogrožajo otrokov razvoj, je treba zahteve prilagoditi

izhodiščni situaciji in ne našim pričakovanjem. Tisti starš, ki je manj več vzgoje in skrbi za otroka, mora narediti večje korake in prehoditi daljšo pot in ne obratno. Ne smemo pričakovati, da bo eden od staršev sam poskrbel za vse otrokove potrebe ter reševal njegovo stisko zaradi doživljanja nasilja in njegovih posledic, drugi starš pa le prišel na dogovorjen stik z otrokom.

Težave opažamo tudi na področju stikov pod nadzorom. Sprejeti stike pod nadzorom pomeni sprejeti odgovornost za svoje preteklo nasilno, zanemarjajoče ali drugače neustrezno vedenje. Namenjeni naj bi bili temu, da ima otrok s staršem, ki je nasilje povzročal, varen in neogrožajoč stik. Pogosto pa opažamo, da so stiki namenjeni predvsem hitri (in žal večkrat nerealni) oceni starševskega vedenja in so po nekaj poskusih prekinjeni z razlago, da »se starš na stikih ni vedel neprimerno ali nasilno, zato menimo, da stiki pod nadzorom niso več potrebni«. Opažamo tudi druge nesprejemljive prakse, ki žrtve nasilja dodatno viktimizirajo. Na svetovanje je bila vključena gospa, ki se je po prekinitvi odnosa, v katerem je doživljala nasilje, preselila v drug kraj. Oče je imel določene stike pod nadzorom na centru za socialno delo v kraju prejšnjega bivališča. Mama je morala na dan stika, zaradi oddaljenosti in ure sredi dneva, vzeti dopust ter sama kriti stroške prevoza, da bi omogočila stike. Ko so se stiki začeli, oče trikrat ni prišel, vsakič je to prej tudi napovedal. Kljub temu je morala mati otroka na zahtevo centra pripeljati in pozneje tudi blažiti otrokovo razočaranje. Ko se je poskusila upreti zahtevam centra, da vozi otroka na stik, kljub temu da je oče stik že trikrat odpovedal, je bila označena kot težavna in nesodelujoča.

Če želimo otroka resnično zaščititi pred nasiljem, je treba tudi v praksi slediti ideji največjih otrokovih koristi. Trenutno se vse prevečkrat zdi, da se pri stikih zasleduje predvsem pravica starša, ki povzroča nasilje, do stikov z otrokom in ne pravica otroka do varnih stikov.

SKLEPNE MISLI

Nasilje in zanemarjanje otroka vključujeta širok razpon neustreznih vedenj, ki škodujejo otrokovemu razvoju, zato ju je treba ustavljati in preprečevati. Pri tem se moramo vsi, ki delamo na tem zahtevnem terenu, v vsakem trenutku zavedati svojih morebitnih predsodkov ter omejitev. Pri urejanju razmerij in nudenju pomoči otroku je nujno upoštevati izkušnjo nasilja ter osebi, ki nasilje povzroča, postaviti jasne meje in zahtevati spremembo nasilnega vedenja. Pozorni moramo biti na subtilne oblike nasilja po končanju odnosa in pritiske oseb, ki povzročajo nasilje, saj so ti vajeni svojo moč zlorabljati. To lažje storimo takrat, ko imamo ves čas pred očmi jasen cilj: zaščititi zdravje, življenje in koristi otrok.

LITERATURA

Kuhar, M., Jeriček Klanšček, H., Zager Kocjan, G., Hočevar, A., Drglin, Z. in Mešl, N. (2020). *Obremenjujoče izkušnje v otroštvu in posledice v odraslosti*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani in Nacionalni inštitut za javno zdravje. Pridobljeno s https://www.nijz.si/sites/www.nijz.si/files/publikacije-datoteke/oio_v_otrostvu_in_posledice_v_odraslosti_-_kratka_strokovna_publikacija_2020_hq.pdf.

OTROK IN VISOK KONFLIKT MED LOČENIMA STARŠEMA

THE CHILD OF DIVORCED PARENTS IN HIGH CONFLICT

dr. Anja Andrejč, univ. dipl. psihologinja

strokovna sodelavka na Centru za socialno delo Pomurje, enota Ljutomer
anja.andrejic@gov.si

POVZETEK

V prispevku so predstavljeni nekateri dejavniki tveganja in varovalni dejavniki za razvoj prilagoditvenih težav otrok in mladostnikov ločenih staršev, pri čemer so izpostavljeni negativni učinki in tveganja visoke stopnje konflikta v odnosu med staršema, predvsem konflikt lojalnosti in odtujevanje otroka. Opisane so nekatere smernice za strokovno delo zagovornika z otrokom ločenih staršev, v smislu razbremenjevanja otroka, zmanjševanja konflikta lojalnosti, nudenja podpore otroku pri ohranjanju odnosa z obema staršema, spodbujanja k prepoznavi lastnih čustvenih doživljanj in oblikovanju lastnih razmišljanj, mnenj in želja. Zagovornik predstavlja pomembno pomoč otrokom ločenih staršev, saj se osredotoča na otroka, katerega občutke in potrebe lahko starša spregledata zaradi visokega konflikta v medosebnem odnosu.

Ključne besede: ločitev, konfliktnost odnosa, konflikt lojalnosti, odtujevanje, otroci ločenih staršev

ABSTRACT

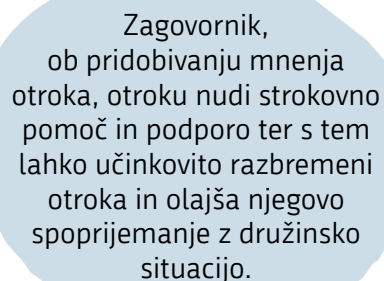
The paper presents some risk factors and protective factors for the development of adjustment problems of children and adolescents of separated parents, highlighting the negative effects and risks of high levels of conflict in the relationship between the parents, especially conflict of loyalty and alienation of the child. Some guidelines for the professional work of the advocate with a child of separated parents are described, in terms of relieving the child, reducing loyalty conflict, providing support to the child in maintaining a relationship with both parents, encouraging recognition of their own emotional experiences and forming their own thoughts, opinions and desires. The advocate represents an important form of help to the children of separated parents, as they focus on children whose feelings and needs may be overlooked by the parents due to the high conflict in the interpersonal relationship.

Keywords: divorce, relationship conflict, loyalty conflict, alienation, children of divorced parents

UVOD

Večina otrok in mladostnikov (otrok) nima pomembnih težav v povezavi z ločitvijo staršev in se uspešno prilagodijo po obdobju stresa, sprememb in čustvenih stisk. Za manjšino otrok pa prinaša življenje družine po ločitvi številne pasti, tveganja in izzive, na katere se vsak posamezen otrok odziva na svoj edinstven način. V dinamiki odnosov ločenih družin, pri katerih konflikti in spori med staršema trajajo še leta po ločitvi, lahko prepoznamo tudi skupne značilnosti. Nerazrešenemu odnosu med staršema in sporom so najpogosteje in najbolj izpostavljeni žal ravno otroci, ki so za te napetosti najbolj dovzetni in ranljivi.

Otrok ločenih staršev dobi zagovornika najpogosteje v primerih sporov, nesoglasij in nestrinjanja ločenih staršev v postopku odločanja o zaupanju otroka v varstvo in vzgojo ter stikih, predodelitve otroka ter pri spremembi stikov (Varuh človekovih pravic, 2021). Pri sodelovanju z otrokom je pomembno, da je zagovornik senzibilen in nalogo opravi na način, da pri tem ne bi dodatno psihično obremenjeval otroka, ki je že tako v čustveni stiski in pod pritiskom zaradi sporov med staršema. Zagovornik, ob pridobivanju mnenja otroka, otroku nudi strokovno pomoč in podporo ter s tem lahko učinkovito razbremeni otroka in olajša njegovo spoprijemanje z družinsko situacijo.

Zagovornik, ob pridobivanju mnenja otroka, otroku nudi strokovno pomoč in podporo ter s tem lahko učinkovito razbremeni otroka in olajša njegovo spoprijemanje z družinsko situacijo.

PRILAGODITVENE TEŽAVE OTROK OB LOČITVI STARŠEV IN DEJAVNIKI TVEGANJA

Za otroka razpad partnerske zveze staršev lahko pomeni številne spremembe, kot so izpostavljenost prepirom in sporom med staršema, sprememba bivališča in oseb, s katerimi živi, manjša prisotnost enega od staršev, manjša čustvena opora, pozornost in odzivnost obeh staršev, ker imajo sami različne stiske in težave, povezane z ločitvijo. Zaradi številnih sprememb ob preoblikovanju družine in družinske dinamike lahko otrok doživlja različne negativne vidike čustev – občutke žalosti, krivde, sramu, tesnobe in jeze.

Na podlagi številnih študij in strokovne prakse ugotavljamo, da imajo otroci ločenih staršev po razvezi več prilagoditvenih težav kot pred razvezo. Otroci staršev, ki ne živijo skupaj (enostarševske in sestavljene družine), imajo pogosteje pomembne **prilagoditvene težave** kot otroci staršev, ki živijo skupaj (dvostarševske družine). Avtorji številnih tujih študij ugotavljajo (npr. Acs, 2007; Albertini in Dronkers, 2009; Amato, 2001; Amato in Boyd, 2013; Averdijk, Malti, Eisner in Ribeaud, 2012; Baxter, Weston in Qu, 2011; Bream in Buchanan, 2003; Evans, Kelly, Wanner, 2009; Harland, Reijnveld, Brugman, Verlove-Vanhorick in Verhulst, 2002; Kim, 2011; Potter, 2010; Schick, 2002; Spruit in Duindam, 2005; Steele, Sigle-Rushton in Kravdal, 2009; Sun, 2001; Sun in Li, 2002; Wallerstein, Lewis in Packer Rosenthal, 2013), da imajo otroci razvezanih staršev zaradi razveze in v primerjavi z otroki nerazvezanih staršev:

- več čustvenih težav, doživljajo anksioznost, depresivnost;
- nižjo samopodobo;
- pri njih se kažejo vedenjske težave, agresivnost;
- slabše socialne odnose in socialne spretnosti;
- kot mladostniki pogosteje posegajo po alkoholu in se zatekajo v druga tvegana vedenja;
- na učnem področju pogosteje nižjo učno uspešnost, več učnih težav in dosegajo nižjo stopnjo izobrazbe.

Tudi za slovenske otroke je bilo ugotovljeno več pozunanjenih težav otrok razvezanih staršev v primerjavi z otroki poročenih staršev, in sicer so imeli več vedenjskih težav ter težav s pozornostjo in slabšo učno uspešnost, pri čemer so bili negativni učinki majhni do srednje veliki (Andrejč, 2018).

Za večino otrok so negativni učinki ločitve staršev majhni in ne trajajo dolgo, pri manjšini pa so težave intenzivnejše in dolgotrajnejše.

Na to, ali bo posamezni otrok ali mladostnik v povezavi z ločitvijo staršev imel več in večje težave, vplivajo številni dejavniki. Največji **dejavniki tveganja** za razvoj težav pri otrocih in mladostnikih so po ugotovitvah avtorjev (npr. Andrejč, 2018; Amato, 2010; Aškerc, 2019; Bastaits, Ponnet in Mortelmans, 2012; Cummings, Cheung in Davies, 2013; King in Sobolewski, 2006; Kristjansson, Sigfusdottir, Allegrante in Helgason, 2009; Lucas, Nicholson in Erbas, 2013; McMunn, Nazroo, Marmot, Boreham in

Goodman, 2001; Middleton, Scott in Renk, 2009; Papp, 2012; Sandler, Miles, Cookston in Braver, 2008; Steele idr., 2009; Wallerstein, Lewis in Packer Rosenthal, 2013; Wallerstein idr., 2013) naslednji:

- zmanjšanje socialno-ekonomskega položaja družine in zmanjšanje dohodka v gospodinjstvu družine po razvezi,
- konfliktnost odnosa med staršema,
- slabša prilagojenost in psihično zdravje staršev ob razvezi, večja stopnja depresivnosti matere,
- manj kakovostno starševstvo,
- manj kakovosten odnos med otrokom in staršem,
- pomanjkanje opore, nadzora, odzivnosti in topline v odnosu staršev do otrok, tako matere kot očeta.

Za večino otrok so negativni učinki ločitve staršev majhni in ne trajajo dolgo, pri manjšini pa so težave intenzivnejše in dolgotrajnejše.

Varovalni dejavniki, ki zmanjšujejo težave otrok ločenih staršev, so:

- splošne prilagoditvene značilnosti otroka: lahek temperament, višje intelektualne sposobnosti, visoka samopodoba, uporaba učinkovitih strategij spoprijemanja s težavami, kot so na problem usmerjene strategije soočanja (iskanje informacij, opore, nasvetov, izdelava realnega načrta in izpeljava) ter zreli obrambni mehanizmi (humor, samoizpoved, preusmerjanje čustev v druge dejavnosti) (Carr, 2005; Portnoy, 2008);
- socialna opora, tudi izven družine (Rogers in Rose, 2002; Greef in van der Merwe, 2004);
- kakovostno skupno starševstvo: glede na vzgojni pristop staršev imajo najvišje psihično zdravje otroci, katerih vsaj en starš uporablja avtoritativen ali demokratičen slog starševstva, otroku postavljajo zahteve in so nanj odzivni (Campana, Handerson, Stolberg in Schum, 2008);
- otrok je zaupan v varstvo in vzgojo obema staršema oziroma imata skupno starševstvo ter otrok preživi veliko časa pri obeh starših, to je najmanj 35 % časa pri vsakem od staršev (Bauserman, 2002; Bauserman, 2012; Braver in Lamb, 2017; Carlsund, Eriksson, Löfstedt in Sellström, 2012; Nielsen, 2017; Nielsen, 2018; Spruit in Duindam, 2005). Avtorji navajajo številne argumente za skupno starševstvo: obstoj številnih pozitivnih učinkov, simbolična vrednost, pomembnost očeta pri vzgoji otroka, saj ima ob vključenosti obeh staršev otrok več možnosti podpore, ohranjanja odnosa z obema staršema itd. (Braver in Lamb, 2017). Na primer, otroci in mladostniki, katerih očetje izkazujejo več topline v odnosu, jim nudijo več opore, imajo na splošno bolj kakovosten odnos do otroka, imajo manj čustvenih in vedenjskih težav ter višjo samopodobo (King in Sobolewski, 2006; Sandler, Miles, Cookston in Braver, 2008). Po najnovjših ugotovitvah skupno starševstvo za otroke naj ne bi bilo koristno le izjemoma, ko obstaja tveganje za zlorabo ali zanemarjanje (nasilje v družini), je oddaljenost med domovoma staršev prevelika, ko obstaja nevarnost ugrabitve otroka ter izrazito omejevanje stikov brez razloga ter pri nekaterih otrocih s posebnimi potrebami (Braver in Lamb, 2017).

Kakšno izkušnjo ločitve in razveze ima posamezen otrok ali mladostnik določajo tudi spremembe v družini v interakciji z razvojnimi potrebami otrok (Rohrbaugh, 2008). Odzivi otrok na razvezo se razlikujejo glede razvojne naloge in sposobnosti otrok v posameznem s starostjo povezanim razvojnem obdobju, na primer razvoj kognitivnih sposobnosti, razumevanje socialnih odnosov in razvoj empatije, razvoj govora, razumevanje koncepta časa in rutine, razvoj samopodobe ter kapacitete za čustveno navezanost in zdravo separacijo od staršev.

Poznavanje negativnih učinkov ločitve staršev na otroke ter dejavnikov tveganja in varovalnih dejavnikov lahko zagovorniku pri strokovnem delu pomaga, da ob nudenju psihosocialne pomoči otroku tega usmerja k dobrim, učinkovitim in zanj koristnim rešitvam, ki izhajajo tudi iz ugotovitev znanosti in stroke. Na podlagi tega na primer zagovornik otroka usmerja k iskanju socialne opore v družini in pri vrstnikih, podpira preživljanje veliko časa z obema staršema in spodbuja uporabo učinkovitih strategij spoprijemanja s težavami.

KONFLIKTNOST ODNOSA MED STARŠEMA

Ugotovitve avtorjev študij in strokovnjakov iz prakse kažejo, da je največji dejavnik tveganja za razvoj težav otrok in mladostnikov visoka stopnja konflikta med staršema.

Ugotovitve avtorjev študij in strokovnjakov iz prakse kažejo, da je največji dejavnik tveganja za razvoj težav otrok in mladostnikov visoka stopnja konflikta med staršema. Otroci imajo več prilagoditvenih težav ob večji stopnji konfliktnosti odnosa med staršema, ob kontinuiranem konfliktu med staršema, ob sovražnem odnosu med staršema in izpostavljenosti otroka konfliktom med staršema (Andrejč, 2018; Baxter, Weston, Qu, 2011; Bream in Buchanan, 2003; Gagné, Drapeau Melançon, Saint-Jacques in Lépine, 2007; Kristjansson idr., 2009; Lucas idr., 2013; Noller, Feeney, Sheehan, Darlington in Rogers, 2008; Schick, 2002). Tudi v slovenski študiji se je pri napovedovanju prilagoditvenih težav otrok izkazalo, da so imeli več težav pozunanjenja otroci v družinah razvezanih staršev, pri katerih je bil konflikt med staršema večji in so bili otroci pogosteje prisotni pri konfliktu med staršema (Andrejč, 2018).

Ugotovitve avtorjev nekaterih študij pa so nekoliko drugačne, in sicer, da imajo otroci enako ali celo manj različnih prilagoditvenih težav po razvezi, če je bil konflikt med staršema visok (npr. Booth in Amato, 1999; Hanson, 1999). To pomeni, da je za nekatere otroke prenehanje konfliktnih odnosov koristno in zanje ločitev staršev pomeni olajšanje. Ugotovitve študij kažejo, da so za otroke pomembnejši odnosi v družini kot struktura družine (npr. Andrejč, 2018; Coleman in Glen, 2010; Hakvoort, Bos, Van Balen in Hermanns, 2010).

Ugotovitve avtorjev nekaterih študij pa so nekoliko drugačne, in sicer, da imajo otroci enako ali celo manj različnih prilagoditvenih težav po razvezi, če je bil konflikt med staršema visok (npr. Booth in Amato, 1999; Hanson, 1999). To pomeni, da je za nekatere otroke prenehanje konfliktnih odnosov koristno in zanje ločitev staršev pomeni olajšanje. Ugotovitve študij kažejo, da so za otroke pomembnejši odnosi v družini kot struktura družine (npr. Andrejč, 2018; Coleman in Glen, 2010; Hakvoort, Bos, Van Balen in Hermanns, 2010).

Za **družine z visoko stopnjo konflikta** je značilna čustvena osredotočenost staršev na lastne potrebe in nesposobnost osredotočiti se na otroka kot ločeno osebo z drugačnimi potrebami, predvsem zaradi preplavljenosti staršev z lastnimi čustvi jeze, izgube in prevare (Rohrbaugh, 2008). Z vidika socialnih spretnosti imajo te družine slabe komunikacijske veščine in načine reševanja konfliktov, slabše starševske veščine in kompetence, značilna je nezmožnost sodelovanja med staršema v zadevah glede otrok.

V družinskih odnosih visokokonfliktnih družin je prisotno besedno kritiziranje drugega starša, v odnosu do otroka ambivalenten odnos in psihične zlorabe. Z vidika procesa ločitve se ponavljajo pravni spori, ignoriranje sklepov sodišč, vključevanje drugih v spore, poskusi ovirati stike otroka z drugim staršem ter obtožbe nasilja ali zlorabe.

Za otroke, ki so pogosto v središču konfliktov med staršema, obstaja tveganje za čustveno zanemarjanje in zlorabe, na način neprimernih pritiskov, manipulacije ali odtujevanja s strani enega ali obeh staršev (Roje Đapić in Buljan Flander, 2019). Kot povzemata hrvaški avtorici, ima nenehna izpostavljenost starševskemu konfliktu za otroka enake kratkoročne in dolgoročne posledice kot telesna zloraba ali zanemarjanje.

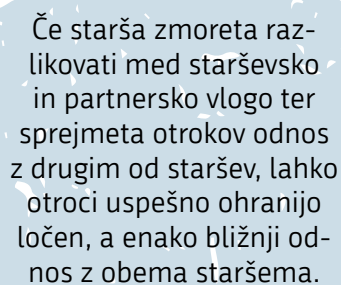
Iz zgoraj navedenih razlogov so otroci ločenih staršev, ki sta v visoko konfliktnem medosebnem odnosu še dolgo časa po ločitvi, rizična skupina za razvoj dolgotrajnejših čustvenih, vedenjskih, osebnostnih, medosebnih in drugih težav. Delo zagovornika je pomembno preventivno delo s to rizično skupino, saj zagovornik otroku nudi strokovno pomoč v smeri prepoznavanja otrokovih potreb in opolnomočenja na dolgi rok (Varuh otrokovih pravic, 2021).

KONFLIKT LOJALNOSTI IN ODTUJEVANJE

Spremembe ob preoblikovanju družine ob ločitvi pri otroku vedno povzročijo **konflikt lojalnosti** (Emery in Dillon, 1994). Otroci so vedno v dilemi, ali naj imajo radi oba starša, ki se med seboj nimata rada. Lahko dobijo občutek, da so nelojalni do enega, če ohranjajo odnos z drugim. Zaradi te negotovosti so lahko zaskrbljeni, žalostni ali jezni ter čutijo pritisk, da se postavijo na stran enega (na primer otrok občuti krivdo, ko se zaradi srečanj z enim staršem ne more udeležiti nekega dogodka pri drugemu staršu, ali če otroku starša dajeta možnost izbire, je lahko v dilemi, katerih prijetnih aktivnosti pri enem in drugem staršu, ki se odvijata ob istem času, se udeležiti).

Če starša zmoreta razlikovati med starševsko in partnersko vlogo ter sprejmeta otrokov odnos z drugim od staršev, lahko otroci uspešno ohranijo ločen, a enako bližnji odnos z obema staršema (Emery in Dillon, 1994). Otroci, ki so ujeti v trajajoč in intenziven konflikt lojalnosti, pa lahko razvijejo različne načine, da dosežejo ravnotežje v odnosih:

- so posredniki in poskušajo reševati težave staršev,
- zamotijo starše z ekstremnim prosocialnim ali nesprejemljivim vedenjem,
- se postavijo na stran enega starša proti drugemu.

Če starša zmoreta razlikovati med starševsko in partnersko vlogo ter sprejmeta otrokov odnos z drugim od staršev, lahko otroci uspešno ohranijo ločen, a enako bližnji odnos z obema staršema.

Odtujitev je otrokov odziv na konflikt med staršema, ko je zaradi čustvenega in psihološkega pritiska prisiljen, da izbere enega in izgubi drugega starša (Woodall, 2014; Woodall in Woodall, 2019). Starš, ki podpira odtujitev, otroku daje moč sprejemanja odločitev ter ne ločuje med lastnimi občutki in občutki otroka. Pri otroku se prepozna psihološki obrambni mehanizem razcepa, ki se kaže v tem, da otrok idealizira enega starša, nasprotno pa ima popolnoma negativno sliko o drugem. Pristna doživljanja otrok so takšna, da otrok vidi pozitivne in negativne vidike enega in drugega starša, odtujen otrok pa o starših razmišlja polarizirano, »črno-belo«: en starš je vse, kar je negujočega in dobrega, drug pa vse, kar je grožnja in slabo, do enega občuti le ljubezen, do drugega le jezo in sovraštvo.

Pogosto so pri odtujitvi prisotni tudi znaki motenj v navezanosti, ki se kažejo z zamenjavo vlog, tako da otroci skrbijo za starša, so njegov zaupnik in v zavezništvu z njim. Vzrok zavezništva so pogosto osebnostne lastnosti starša (narcistične poteze, blodnje, paranoidna ali mejna osebnostna motnja).

Pri odtujenem otroku lahko prepoznamo **znake starševske odtujitve** (Gardner, 1998; Woodall, 2014):

- blatenje, navajanje negativnih čustev in prepričanij, očitkov;
- odsotnost ambivalentnosti do staršev;
- trdi, da je odločitev samo njegova, da misli neodvisno, da svobodno izbira;
- uporabi scenarije in spomine, ki ne morejo biti njegovi (ne more biti njegova znanava ali njegov spomin, ker je bil premlad);
- šibki ali absurdni razlogi za zavrnitev starša, tudi nepomembni ali nesmiselni očitki, nesorazmerno dejanskim izkušnjam s staršem, izkrivljeno in pretirano;
- odsotnost občutkov krivde pri otroku zaradi zavračanja starša, sovražnost ali ravnodušnost do starša;
- podpora staršu, ki odtuja, je konstantna, otrok je vedno na strani enega starša;
- zavračanje in sovraštvo je razširjeno na širšo družino;
- lahko lažne obtožbe o zlorabi.

Starš, ki otroka odtuja od drugega starša, za to uporablja različne **odtujitvene strategije**, pri katerih gre za posredno ali neposredno izražanje negativnosti enega starša o drugem: kritiziranje drugega starša, vplivanje na manjše število stikov otroka z drugim staršem, oteževanje stikov, vzbujanje občutkov krivde, ustvarjanje situacij, v katerih mora otrok izbrati enega in zavrniti drugega starša, spodbujanje k skrivnostim v odnosu do drugega starša ipd. (Backer in Ben-Ami, 2011).

Ločujemo med upravičeno, mešano in čisto **obliko odtujevanja** (Woodall, 2014). Od oblike in stopnje odtujitve je odvisno delo z družino in intervencije za odpravljanje odtujevanja. Upravičena ali realna odtujitev je, ko otrok zavrača starša zaradi ravnanj starša (nasilja v partnerskem odnosu, nasilja ali zanemarjanja otroka, zlorabe prepovedanih substanc ...). Mešana oblika odtujevanja je posledica konflikta med staršema in razlik v starševstvu in osebnosti obeh staršev, pri kateri sta oba starša odgovorna, oba sta vplivala, da otrok zavrača enega od staršev. En starš ima določeno neprimerno vedenje ali zmanjšano starševsko zmogljivost, drugi pa to izkorišča, da bi otroka odtujil. Intervencije, ki imajo učinek, so kombinacija terapije in koordinacije starševstva ter sodno urejanje zadev, pri čemer je cilj delo na ponovnem snidenju, da otrok dobi nove pozitivne izkušnje v odnosu. Pri čisti obliki odtujevanja en starš povzroča, da je otrok odtujen od drugega, in sicer zavedno, namenoma odtuja, se tega zaveda in ne preneha, ali nezavedno, ne vede, da to, kar počne, ni prav, zaradi osebnostne ali psihiatrične motnje. V obeh primerih so ob zmerni in hudi stopnji odtujitve za spremembe potrebni hitri, odločni sodni ukrepi za zaščito otroka, kot je umik otroka od starša, ki odtuja, priprava in ponovno vzpostavljanje stikov in odnosa z drugim ter šele nato terapevtska obravnava.

Pri odpravljanju odtujevanja je ključno zgodnje odkrivanje in prepoznavanje znakov odtujevanja, vključenost vseh članov družine v intervencije in ukrepi sodišča za varstvo koristi otroka.

Obrambni odziv razcepa, ki je prisoten pri odtujevanju, namreč pri otroku povzroča trenutno nekoliko olajšanja, a dolgoročno vodi v resne in trajne posledice, v številne negativne posledice na področju samopodobe, čustvovanja, odvisnosti, medosebnih odnosov in osebnostnega razvoja (Backer in Ben-Ami, 2011; Woodall in Woodall, 2019). Kot odrasli imajo odtujeni otroci na primer nižjo samopodobo, doživljajo več depresivnosti, nekoliko pogosteje zlorablajo alkohol in na drugega starša niso varno navezani (Backer in Ben-Ami, 2011).

S procesom odtujevanja se opušča skrb za zdrav psihičen in osebnostni razvoj otroka, kar je čustveno zanemarjanje (po Zakonu o preprečevanju nasilja, 2008). Starš, ki otroka odtuja od drugega starša, zaradi zadovoljevanja lastnih potreb otroku povzroča duševne stiske, kar je psihično nasilje oziroma zloraba otroka. Iz tega razloga bi tudi zagovorniki morali v primeru, da prepoznajo hudo obliko odtujitve otroka, preko koordinatorja in Varuha pisno obvestiti pristojne službe o sumu nasilja nad otrokom (center za socialno delo in sodišče). V primerih, ko gre za večjo stopnjo odtujevanja otroka od starša, svetovalno in terapevtsko delo z otrokom in družino ni zadostno, temveč ima nasproten učinek, odtujevanje le še povečuje, zato je treba pomagati otroku v smislu ukrepov za zaščito njegovih koristi (Buljan Flander in Roje Đapić, 2020).

STROKOVNA POMOČ OTROKU OB VISOKEM KONFLIKTU MED STARŠEMA

Ob prepoznavanju visokega konflikta med ločenima staršema, odtujitvenih vedenj staršev in visoke stopnje konflikta lojalnosti pri otroku lahko v okviru nujenja strokovne pomoči otroku deloma pomagamo pri zmanjševanju čustvenih stisk.

Otroku pomaga občutek, da sogovornika zanima on kot oseba, njegovo življenje, interesi, misli, občutki, počutje v različnih situacijah. Čustveno oporo otroku nudimo s podporo pri soočanju s spremembami, tako da omogočimo izražanje, sprejmemo in prenesemo otrokova čustva, predvsem jezo, žalost in strah, jih normaliziramo. Za zmanjševanje konflikta lojalnosti je pomembno sporočilo in pojasnjevanje otroku, o čem odloča samostojno in kaj je odgovornost odraslih, staršev ali sodišča – tako zmanjšujemo tudi otrokove občutke krivde.

Pri otrokovem izražanju nezadovoljstva s staršem, zaradi slabših starševskih spretnosti, ki ne pomenijo opuščanja starševske skrbi, je smiselno otroka usmerjati k prepričanju, da imamo vsi – tudi oba njegova starša – pozitivne in negativne lastnosti, svoje odlike in napake, prednosti in slabosti. Otroku poskušamo ne pokazati strinjanja, da starša odklanja zaradi takšnih malenkosti, za katere je očitno in se takoj

Otroku pomaga občutek, da sogovornika zanima on kot oseba, njegovo življenje, interesi, misli, občutki, počutje v različnih situacijah. Čustveno oporo otroku nudimo s podporo pri soočanju s spremembami, tako da omogočimo izražanje, sprejmemo in prenesemo otrokova čustva, predvsem jezo, žalost in strah, jih normaliziramo.

prepozna, da ne morejo biti razlog ali odtehtati zavračanje starša (npr. da starš doma ni imel kakšnega otroku priljubljenega priboljška iz neke trgovine, temveč iz druge; ali otrok ni želel na sprehod in bi raje igral igrice, starš pa je vztrajal, da gredo skupaj na sprehod; ali druge situacije). Otroka skozi srečanja poskušajmo raje usmerjati k prijetnim in lepim spominom, dogodkom, prednostim starša ter ga spodbujamo, da preživlja prijeten skupen čas s staršem, da dobiva pozitivne izkušnje. Otroku lahko predlagamo, da morda staršu pomaga s svojimi predlogi in idejami za skupen prijeten čas, npr. na srečanja s staršem prinese svoje igrače ali igre, ki jih ima rad (vendar ne na način, da bi s tem prevzemal odgovornost za kakovost srečanja in bi se mu s tem povečeval občutek krivde).

POTREBE OTROKA LOČENIH STARŠEV IN DELO ZAGOVORNIKA

Največja in temeljna potreba otroka ločenih staršev je potreba po varnosti – otrok potrebuje varno in stabilno okolje, kar pomeni konsistentne, predvidljive stike z obema staršema, v čim večjem obsegu (razen omenjenih izjem). Druga osnovna potreba otroka ločenih staršev je potreba po ljubezni in pripadnosti obema staršema – spremljanje, sprejemanje, opora, pozornost in toplina obeh staršev. Ob vsem tem je ključno ustrezno zadovoljevanje otrokovih čustvenih in drugih potreb. Usmerjanje k zadovoljevanju zgoraj navedenih potreb otroka je prisotno tudi pri srečanjih zagovornika in otroka. Skozi srečanja in zagovorniški proces zagovornik tudi sam prepozna potrebe, čustveno doživljanje, razmišljanja in poglede otroka na družinsko situacijo. Zagovornik dela z otrokom tako, da mu prisluhne, s pojasnili ga razbremeni, usmerja k izražanju mnenja, počutja in želja ter s spodbudami pomaga k iskanju rešitev za zadovoljevanje njegovih potreb (Varuh človekovih pravic, 2021).

Ob prepoznavanju potreb konkretnega otroka je namreč bistven in ključen vir informacij ravno otrok sam. Otrok izkazuje svoje potrebe nebesedno in besedno, z izražanjem čustev ali vedenjem in z besedami. Starša v visokem medosebnem konfliktu potrebe otroka vidita drugače, slabše ločujeta med lastnimi potrebami in potrebami otroka, sta preobremenjena z lastnimi težavami in stiskami ter ne vidita otroka z vsemi potrebami oziroma morda ne prepoznavata pravih potreb in želja otroka. Ravno iz teh razlogov je mnenje otroka ločenih staršev pomembno pridobiti. Ko je otrok sposoben oblikovati in izraziti svoje mnenje ter želje glede sebe in svoje družine, je pomembno otroka o tem povprašati in mu prisluhniti.

Pridobivanje mnenja otroka z zagovorništvom je ob visokokonfliktnem odnosu med staršema ustrezno, ker zagovornik sodeluje le z otrokom, ne sodeluje s starši, je neodvisen, nepristranski in strokovno usposobljen, zato ima prednost ter lažje prepozna potrebe otroka. Izražanje mnenja dodatno spodbuja zagovornik z zanimanjem za otroka, njegove občutke, interese in razmišljanja, s sprejemanjem čustev in doživljanj, podporo pri ohranjanju kakovostnega odnosa s staršema, k oblikovanju lastnega mnenja o sebi, o starših, drugih osebah in svetu na podlagi lastnih opazovanj, zaznav in izkušenj.

Pomembna naloga zagovornika otroka je v tem, da lahko otrok svoj glas izrazi preko zagovornika, ki prenese njegovo izjavo staršem ali institucijam, kar je lahko zelo velika razbremenitev za otroka, ki doživlja psihičen pritisk zaradi napetosti v odnosu med ločenima staršema.

Pri sodelovanju zagovornika z otrokom ločenih staršev je pomembno naslednje:

- **Ustvarjanje varne in zaupne situacije ter odnosa z otrokom.** Za zaupen in deloven odnos je treba odkrito predstaviti vlogo in naloge zagovornika, potek dela in se dogovoriti o vsem potrebnem, da otrok razvije občutek varnosti v odnosu, pogosto v tej zanj negotovi družinski situaciji. Ves čas sodelovanja so pomembni dogovori, sodelovanje in soglasje otroka o tem, kaj je povedal, kaj bo naredil in kaj bo upošteval zagovornik ipd. Zaradi družinske dinamike je namreč otrokov občutek varnosti v medosebnih odnosih zelo skrhan, lahko je nezaupljiv v odnosu do ljudi.
- **Razlika med željo in koristjo.** Zelo pomembno je, da zagovornik otroku na srečanjih pojasnjuje razliko med željo in koristjo, ga seznanja z morebitnimi posledicami, ki bi nastale, v kolikor bi se njegova želja uresničila, mu pojasni, da morda ne bodo uresničene vse njegove želje itd. V postopkih na sodišču oziroma postopkih, v katerih se odloča o pravicah in koristih otroka, je namreč mnenje otroka pomembno in velikokrat ključno, vendar je treba presoditi in razlikovati med tem, kaj je otrokova pristna želja, kaj govori in kaj je največja korist otroka – slediti želji otroka morda v posameznem primeru ni v njegovo največjo korist.
- **Pristna želja ni isto kot mnenje.** Kar otrok pove in vztrajno govori, morda ni njegova pristna želja, zato je smiselno preverjanje, dodatno raziskovanje otrokove želje in mnenja, še posebej v kontekstu zelo visokega konflikta med staršema.
- **Ne povečujmo čustvenega pritiska na otroka.** Zaradi stalno prisotnega konflikta lojalnosti je pri delu z otroki iz ločenih družin pomembno, da v sodelovanju z njim tega ne povečujemo še dodatno, na primer, da naj izbira med staršema, presoja, kateri je boljši ipd.
- **Otroka razbremeniti odgovornosti.** Otroka v veliki meri razbremeni pojasnilo, da on ne odloča in se mu ni treba opredeliti (npr. glede tega, kje bo živel in kako bodo potekala srečanja s staršem, s katerim ne živi), in pojasnilo, da je to naloga obeh staršev ali sodišča. Otroku je treba dati možnost, da se mu ni treba opredeljevati, presoјati, odločati, izbirati med staršema. Otrok ima pravico do obeh staršev in to mora vedeti. Pri visokokonfliktnih odnosih med ločenima staršema, ki med seboj ne zmoreta komunicirati, so otroci pogosto tisti, preko katerih si starša prenašata sporočila, zato se lahko otroku pojasni, da to ni njegova naloga, temveč se morata starša sama obveščati, se dogovarjati o tem, kdaj bo otrok pri katerem.
- **Zmanjševanje občutkov krivde.** Otroci pogosto doživljajo občutke krivde in sramu v povezavi z družinsko situacijo, čustvenim doživljanjem starša, preživljanjem več časa pri enem in manj časa pri drugem staršu ter drugimi situacijami, kar lahko negativno vpliva na njihov nadaljnji razvoj. Otroku je treba zmanjšati

občutke krivde in odgovornosti za situacijo, tako zaradi trenutne čustvene razbremenitve kot zaradi preprečevanja razvoja težav v drugih odnosih.

- **Posredna vprašanja.** Otroka ne sprašujemo neposredno, pri katerem od staršev bi rad živel, saj je to čustven pritisk na otroka in s tem povečujemo konflikt lojalnosti. Otrokovo mnenje lahko razberemo na podlagi njegovih drugih odgovorov, povezanih s tem vprašanjem. Če je odnos z otrokom že bolj zaupen in svoje mnenje želi izraziti, ga pri tem podpremo. Otrok ima pravico, da izrazi svojo pravo voljo in mišljenje. Otrok oblikuje izjavo v sodelovanju z zagovornikom, pri čemer zagovornik preverja, ali je otrok razumel zapisano in jo z otrokovim soglasjem posreduje naprej staršem in/ali institucijam.
- **Sprejemanje otrokovih odzivov.** Za otroka, ujetega v visok konflikt med staršema, je situacija čustveno zelo obremenjujoča in mu povzroča različne notranje stiske in težave. Sprejemanje čustvenih odzivov otrok je pomembno za otrokovo soočanje s situacijo in zmanjševanje občutkov krivde. Kljub temu pa je otroku ob nesprejemljivih vedenjih treba dati sporočilo, da so nedopustna (npr. nespoštovanje in žaljenje staršev).
- **Prilagajanje osebnostnim in drugim značilnostim otroka.** Odrasli se pri delu z otrokom poskušajmo prilagoditi otrokovemu tempu in hitrosti, ne le otrokovim sposobnostim razumevanja in govornega izražanja, temveč temperamentu, hitrosti razmišljanja, odprtosti, sposobnosti prepoznavanja in izražanja čustev. Introvertirani, plašni, negotovi otroci potrebujejo več časa. Zagovornik otroka obvešča in seznanja s postopki, dejavnostmi, njegovimi pravicami, pravico do mnenja ter vlogi drugih na način, razumljiv njegovi starosti in razvoju, torej na otroku prilagojen način in pristop, s prilagojenim besediščem in razlago. Zaradi značilnosti družine otroci pogosto niso v stiku s svojimi praviimi čustvi, ne znajo ali si ne upajo izraziti in poimenovati čustev, zato jih je morda tega najprej treba naučiti.
- **Izjava otroka je zapis misli, čustev, želja, pogledov in doživljanja otroka.** V procesu zagovorništva otrok z izjavo izpove svoje misli, čustva, želje, poglede in stališča oziroma doživljanje glede oseb, dogodkov, okoliščin in postopkov, ki jih zaznava kot pomembne v svojem življenju in vplivajo na njegovo počutje ali položaj (Varuh človekovih pravic, 2021). Zapis občutkov, čustvenega doživljanja otroka, zaznavanja svojih staršev, otrokove skrbi, strahovi, dileme in drugo so pomembni vidiki otrok ločenih staršev (npr. da ima rad oba, da se ne more odločiti in povedati, kar želi, da ne bi bil kateri od njiju užaljen, česa se boji ...). Pogosto pri sporih med staršema v postopku ločitve ali poznejših postopkih namreč ne gre za vprašanja, kateri starš bo primerno poskrbel za otroka, temveč bolj za čustven in odnosni vidik družinskih odnosov. Pomembne dodatne informacije poleg izjave pa predstavlja tudi poročilo zagovornika.
- **Uporaba otroku prilagojenih tehnik pogovora.** V pogovoru z otrokom lahko uporabljajmo pripomočke in tehnike, ki bodo olajšale pogovor, otrokovo izražanje čustev in mnenja. Zelo uporaben pristop je risanje, na primer risanje sebe, družine, vpisovanje v sličice, zapisovanje v okvirčke. Takšnega načina dela so

otroci navajeni iz igre ali šole, ob njih se lažje sprostijo in izrazijo bolj pristne občutke, želje, misli. Pri uporabi in interpretaciji naj vsak strokovnjak upošteva lastne kompetence, saj je za vrednotenje nekaterih izdelkov in odgovorov potrebna ustrezna smer strokovne izobrazbe ter specifična znanja in izkušnje.

- **Otroka spodbujamo k odnosu z obema staršema.** Za otrokov zdrav osebnostni razvoj je pomembno ohranjanje dobrega odnosa z obema staršema. Otrok včasih potrebuje besedno in nebesedno, predvsem čustveno dovoljenje odraslih, da je lahko z obema, da lahko ima rad in se ima lepo z enim in drugim staršem. Izjema je situacija, ko gre za ogroženost otroka, nasilje, zlorabo in zanemarjanje otroka s strani določenega starša.
- **Govoriti o čustvih.** Ubeseditev čustev, ki jih doživljamo ob obremenjujočih in stresnih situacijah, je zelo pomembna za učinkovito spoprijemanje, zato otroke spodbujamo, da prepoznavajo lastna čustva in čustva drugih, da jih poimenujejo in svoje notranje doživljanje izrazijo z besedami (seveda ob upoštevanju otrokovih sposobnosti).
- **Dodatna občutljivost in prilagajanje pogovora pri delu z otrokom s posebnimi potrebami.** Poseben in dodaten izziv predstavlja sporazumevanje z otrokom, ki ima različne ovire, primanjkljaje in motnje, na primer z otrokom z nižjimi intelektualnimi sposobnostmi, z diagnozo spektra avtističnih motenj, čustvenimi in vedenjskimi težavami (doživljanje socialne anksioznosti ali agresivnosti), slepim oziroma slabovidnim otrokom ali z otrokom s katero drugo vrsto težav. Ko je zagovornik seznanjen z otrokovimi primanjkljaji ali motnjo, se naj o značilnostih in doživljanju otrok s takšnimi težavami dodatno informira in pouči, da bo delo z otrokom lahko prilagodil tem otrokovim posebnostim oziroma bo to, kar otrok besedno in nebesedno izraža, lažje razumel v kontekstu njegovih težav.
- **Upoštevanje individualnosti.** Kljub nekaterim podobnim značilnostim je vsaka družinska situacija, dinamika in otrok edinstven, tako je tudi doživljanje vsakega otroka le njegovo, edinstveno in individualno.

ZAKLJUČEK

V prispevku so predstavljene značilnosti visokokonfliktnih ločenih družin in možne negativne posledice konflikta med staršema za otroka, predvsem konflikt lojalnosti ter odtujevanje otroka, in smernice za strokovno delo z otroki, ki so ujeti v spore med staršema. Opisano lahko pomaga zagovornikom otrok, ki se srečujejo z otroki ločenih staršev v konfliktnem odnosu, pri delu v smeri omogočanja otroku, da pri sebi prepozna in izrazi svoja pristna doživljanja, razmišljanja, želje in mnenje, hkrati pa razbremenitev otrok in učinkovito spoprijemanje s težavami v družinski situaciji. Izjava, ki jo otrok pripravi z zagovornikom, je lahko spodbuda in začetek poti, da starša v sporu vidita in slišita svojega otroka.

Izjava, ki jo otrok pripravi z zagovornikom, je lahko spodbuda in začetek poti, da starša v sporu vidita in slišita svojega otroka.

Obstaja manjša skupina otrok ločenih staršev, ki je pogosto še vedno prisotna ob ponavljajočih se sporih, prepirih in nestrinjanju med staršema po ločitvi, pri čemer starši otroke spregledajo in ne opazijo njihovega doživljanja in stisk. Otroci so za napetosti in nesoglasja v odnosih zelo občutljivi in ranljivi, kar lahko vpliva na razvoj težav v njihovem osebnostnem, čustvenem in socialnem razvoju. Zagovornik s senzibilnostjo in poslušom za otrokove potrebe lahko omogoči, da se pozornost družine ločenih staršev usmeri na otroka, njegove občutke in čustva ter glas in želje, v upanju, da bodo starši v večji meri sledili potrebi svojega otroka.

LITERATURA

Acs, G. (2007). Can we promote child well-being by promoting marriage? *Journal of Marriage and Family*, 69, 1326–1344.

Albertini, M. in Dronkers, J. (2009). Effects of divorce on children's educational attainment in a Mediterranean and catholic society: evidence from Italy. *European Societies*, 11(1), 137–159.

Amato, P. R. (2001). Children of divorce in the 1990's: an update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology*, 15(3), 335–370.

Amato, P. R. (2010) Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*. 72, 650–666.

Amato, P. R. in Boyd, L. M. (2013) Children and divorce in world perspective, V A. Abela in J. Walker (2013). *Contemporary issues in family studies: global perspectives on partnerships, parenting and support in a changing world* (227–244). Oxford: John Wiley & Sons.

Andrejč, A. (2018). *Razveza staršev in otroci [Parental divorce and children]*. Maribor: Kulturni center.

Averdijk, M., Malti, T., Eisner, M. in Ribeaud, D. (2012). Parental separation and child aggressive and internalizing behavior: an event history calendar analysis. *Child Psychiatry and Human Development*, 43, 184–200.

Aškerc, A. (2019). *Razveza staršev kot dejavnik mladostnikovega subjektivnega blagostanja in samospoštovanja*. (magistrska naloga). [Parental divorce as a factor of adolescent's subjective well-being and self-esteem]. Univerza v Ljubljani: Filozofska fakulteta.

Backer, A. J. L. in Ben-Ami, N. (2011). To turn a child against a parent is to turn a child against himself: the direct and indirect effects of exposure to parental alienation strategies on self-esteem and well-being. *Journal of Divorce and Remarriage*, 52, 472–489.

Bastais, K., Ponnet, K. in Mortelmans, D. (2012). Parenting of divorced fathers and the association with Children's self-esteem. *Journal of Youth and Adolescence*, 41, 1643–1656.

Bauserman, R. (2002). Child adjustment in joint-custody versus sole-custody arrangements: a meta-analytic review. *Journal of Family Psychology*, 16(1), 91–102.

Bauserman, R. (2012). A meta-analysis of parental satisfaction, adjustment, and conflict in joint custody and sole custody following divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, 53, 464–488.

Baxter, J., Weston R. in Qu, L. (2011). Family structure, co-parental relationship quality, post-

separation paternal involvement and children's emotional wellbeing. *Journal of Family Studies*, 17, 86–109.

Booth, A. in Amato, P. R. (1999). Parental predivorce relations and offspring postdivorce well-being. *Journal of Marriage and Family*, 63(1), 197–212.

Bream, V. and Buchanan, A. (2003) Distress among Children Whose Separated or Divorced Parents Cannot Agree Arrangements for Them. *British Journal of Social Work*, 33, 227–238.

Braver, S. L. in Lamb, M. E. (2018). Shared Parenting After Parental Separation: The Views of 12 Experts. *Journal of divorce and remarriage*, 59(5), 372–387.

Buljan Flander, G. in Roje Đapić (2020). *Otrok v središču (konflikta) ločitev staršev, visoki konflikt in odtujevanje: znanost, teorija in klinična praksa*. Brestovje: Geromar.

Campana, K. L., Henderson, S., Stolberg, A. L. in Schum, L. (2008). Paired maternal and paternal parenting styles, child custody and children's emotional adjustment to divorce. *Journal of Divorce and Remarriage*, 48(3/4), 1–20.

Coleman, L. in Glenn, F. (2010). The varied impact of couple relationship breakdown on children: implications for practice and policy. Research review. *Children and Society*, 24, 238–249.

Carlsund, Å., Eriksson, U., Löfstedt, P. in Sellström, E. (2012). Risk behaviour in Swedish adolescents: is shared physical custody after divorce a risk or a protective factor? *European Journal of Public Health*, 23(1), 3–8.

Carr, A. (2005). *The handbook of child and adolescent clinical psychology: A contextual approach*. New York: Routledge.

Emery, R. E. in Dillon, P. (1994) Conceptualizing the divorce process. Renegotiating boundaries of intimacy and power in the divorced family system. *Family Relations*, 43, 374–379.

Evans, M. D. R., Kelley, J. in Wanner, R. A. (2009). Consequences of divorce for childhood education: Australia, Canada and the USA, 1940–1990. *Comparative Sociology*, 8, 105–146.

Gagné, M. H., Drapeau, S., Melançon, C., Saint-Jacques, M. C. in Lépine, R. (2007). Links between parental psychological violence, other family disturbance and children adjustment. *Family Process*, 46(4), 523–542.

Gardner, R. A. (1998). Recommendations for dealing with parents who induce a parental alienation syndrome in their Children. *Journal of Divorce and Remarriage*, 28(3/4), 1–21.

Greeff, A. in van der Merwe, S. (2004). Variables associated with resilience in divorced families. *Social Indicators Research*, 68, 59–75.

Hakvoort, E. M., Bos, H. M. W., Van Balen, F., in Hermanns, J. M. A. (2012). Postdivorce relationships in families and children's psychosocial adjustment. *Journal of Divorce and Remarriage*, 52, 125–146.

Hanson, T. L. (1999). Does parental conflict explain why divorce is negatively associated with child welfare? *Social Forces*, 77(4), 1283–1316.

Harland, P., Reijneveld, S. A., Brugman E., Verloove-Vanhorick, S. P. in Verhulst, F. C. (2002). Family factors and life events as risk factors for behavioural and emotional problems in children. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 11, 176–184.

Kristjansson, A. L., Sigfusdottir, I. D., Allegrante, J. P. in Helgason, A. R. (2009). Parental divorce and adolescent cigarette smoking and alcohol use: assessing the importance of family conflict. *Acta Paediatrica*, 98, 537–542.

Kelly, J. B. in Emery, R. E. (2003). Children's adjustment following divorce: risk and resilience perspectives. *Family Relations*, 52(4), 352–362.

Kim, H. S. (2011). Consequences of Parental Divorce for Child Development. *American Sociological Review*, 76(3), 487–511.

King, V. in Sobolewski, J. M. (2006). Nonresident father's contributions to adolescent well-being. *Journal of Marriage and Family*, 68, 537–557.

Lucas, N., Nicholson, J. M. in Erbas, B. (2013). Child mental health after parental separation: The impact of resident/non-resident parenting, parent mental health, conflict and socioeconomics. *Journal of Family Studies*. 19(1), 53–69.

McMunn, A. M., Nazroo, J. Y., Marmot, M. G., Boreham, R. in Goodman, R. (2001). Children's emotional and behavioural well-being and the family environment: findings from the health survey for England. *Social Science and Medicine*, 53, 423–440.

Middleton, M., Scott, S. L. in Renk, K. (2009). Parental depression, parenting behaviours, and behaviour problems in young children. *Infant and Child Development*, 18, 323–336.

Noller, P., Feeney, J. A., Sheehan, G., Darlington, Y. in Rogers, C. (2008). Conflict in divorcing and continuously married families: a study of marital, parent-child and sibling relationships. *Journal of Divorce and Remarriage*, 49(1/2), 1–24.

Nielsen, L. (2017). Re-examining the Research on Parental Conflict, Coparenting, and Custody Arrangements. Psychology, Public Policy, and Law, *Journal of divorce and remarriage*, 23(2), 211–231.

Nielsen, L. (2018). Joint Versus Sole Physical Custody: Children's Outcomes Independent of Parent-Child Relationships, Income, and Conflict in 60 Studies. *Journal of divorce and remarriage*, 59(4), 247–281.

Papp, L. M. (2012). Longitudinal associations between parental and children's depressive symptoms in the context of interparental relationship functioning. *Journal of Child and Family Studies*, 21, 199–207.

Portnoy, S. M. (2008). Psychology of divorce: a lawyer's primer. Part 2: the effects of divorce on children. *American Journal of Family Law*, 21(4), 126–134.

Potter, D. (2010). Psychosocial well-being and the relationship between divorce and children's academic achievement. *Journal of Marriage and Family*, 72, 933–946.

Rogers, B. K. in Rose, H. A. (2002). Risk and resiliency factors among adolescents who experience marital transitions. *Journal of Marriage and Family*, 64, 1024–1037.

Rohrbaugh, J. B. (2008). Developmental needs of children and families. V J. B. Rohrbaugh (2008). *A comprehensive guide to child custody evaluations: Mental health and legal perspectives* (str. 119–154). New York: Springer.

Roje Đapić, M. in Buljan Flander, G. (2019). Prevencija emocionalnog zlostavljanja djece u visokokonfliktnim razvodima roditelja: analiza stanja u Hrvatskoj. *Kriminalologija i socialna integracija*, 27(2), 256–274.

Sandler, I., Miles, J. Cookston, J. in Braver, S. (2008). Effects of father and mother parenting on children's mental health in high- and low-conflict divorces. *Family court review*, 46(2), 282–296.

Saroglou, V., Lacour, C. in Demeure, M.-E. (2010). Bad humor, bad marriage: Humor styles in divorced and married couples. *Europe's Journal of Psychology*, 3, 94–121.

Schick, A. (2002). Behavioural and emotional differences between children of divorce and children from intact families: clinical significance and mediating processes. *Swiss Journal of Psychology*, 61(1) 5–14.

Spruijt, E. in Duindam, V. (2005). Problem behaviour of boys and young men after parental divorce in the Netherlands. *Journal of Divorce and Remarriage*, 43(3/4), 141–155.

Steele, F., Sigle-Rushton in W., Kravdal, Ø. (2009). Consequences of family disruption on children's educational outcomes in Norway. *Demography*, 46(3), 553–574.

Sun, Y. (2001). Family environment and adolescents' well-being before and after parents' marital disruption: a longitudinal analysis. *Journal of Marriage and Family*, 63, 697–713.

Sun, Y. in Li, Y. (2002). Children's well-being during parents' marital disruption process: a pooled time-series analyses. *Journal of Marriage and Family*, 64, 472–488.

Varuh človekovih pravic (2021). *Zagovorništvo otrok [Child advocacy]*. Pridobljeno 29. 3. 2021 s spletne strani <https://www.varuh-rs.si/o-varuhu/organizacijske-enote-in-svet-varuha/zagovornistvo-otrok/>.

Wallerstein, J., Lewis, J. in Packer, S. (2013). Mothers and their children after divorce: report from 25-year longitudinal study. *Psychoanalytic Psychology*, 30(2), 167–187.

Woodall, K. (2014). Understanding and working with the alienated child. *Nagalro's quarterly journal, Seen and Heard*, 24(2).

Woodall, N. in Woodall, K. (2019). *When the child says no: Understanding and responding to the needs of the alienated child*. Pridobljeno 1. 3. 2021 s spletne strani <https://www.familyseparationclinic.com/reading/>.

Zakon o preprečevanju nasilja v družini [Violence prevention law] (2008). Uradni list RS, št. 16/08: 1148–1152, 68/16 in 54/17 – ZSV-H.

OTROK KOT TALEC NEUGODNIH DRUŽINSKIH OKOLIŠČIN

CHILD ENTRAPMENT IN THE DYSFUNCTIONAL FAMILY

dr. Tristan Rigler, univ. dipl. psiholog, spec. klinične psihologije

klinični psiholog na Univerzitetni psihiatrični kliniki Ljubljana

tristan.rigler@psih-klinika.si

POVZETEK

Družina je otrokovo primarno okolje in v določenih primerih ta predstavlja grožnjo za dobrobit otroka. Zloraba otroka je lahko prepoznavna, če se v družini pojavlja v neposredni obliki, kot npr. fizična ali spolna zloraba. V primerih, ko je otrok izpostavljen disfunkcionalnim odnosom med staršema, so pokazatelji težje prepoznavni. Glede na pogostost ločitev je moč sklepati, da je ločitev staršev dokaj verjeten dogodek tekom otrokovega odraščanja. Otroci v družini, v kateri med staršema prevladuje visok konflikt, so običajno izpostavljeni dolgemu in mučnemu procesu, ki vsebuje čustveno manipulacijo, odtujevanje in ločitev. Tako je izjemnega pomena, da se otrokovo dobrobit zaščiti, tudi znotraj njihove družine.

Ključne besede: zloraba otroka, disfunkcionalna družina, ločitev, odtujevanje

ABSTRACT

The family is the child's primary environment and in some unfortunate cases, the family poses a threat to a child's well-being. Child abuse can be recognised if it takes place within the family in direct forms, such as physical violence or sexual abuse. In cases where a child is exposed to a dysfunctional relationship between their parents, the symptoms are harder to recognise. Considering the frequency of divorces, it is fair to assume that this represents a likely unfortunate event during a child's growing up. Children in high-conflict divorce are usually involved in a long and painstaking process, which includes emotion manipulation, alienation and separation. It is thus of the utmost importance that the child's well-being is secured even within their own family.

Keywords: child abuse, dysfunctional family, divorce, alienation

UVOD

Otroci odraščajo v različnih družinah, med katerimi so žal nekatere disfunkcionalne. Ta disfunkcionalnost se najpogosteje odraža na področju medosebnih odnosov znotraj družine, ki pa otroka lahko prizadene posredno ali neposredno. Neposredne oblike so usmerjene na otroka in se kažejo kot verbalno, psihološko ali fizično nasilje. Med posredne oblike sodi izpostavljenost neprimernim vzorcem vedenja med družinskimi člani, npr. disfunkcionalen odnos med staršema. Otroci v ogroženih družinah preživljajo mnoge izzive, ki pogosto vsebujejo škodljivo uživanje alkoholnih pijač ali psihoaktivnih snovi s strani staršev, socialno in materialno ogroženost, slabo odzivanje na otrokove potrebe in različne oblike nasilja. Medtem ko so lahko določene oblike nasilja hitreje prepoznavne, so druge oblike redko prepoznane ali pa celo nikoli. Med slednje sodi prvenstveno psihično nasilje, ki povzroča spremembe pri otroku, ki jih pravilno prepoznajo redki. Običajno so to tisti, ki dobro poznajo otroka, njegovo družino in izkazujejo skrb zanj. Posebno področje je tudi spolno nasilje, za katerega je največja pojavnost prav znotraj družine.

V zgodovini so bili otroci znotraj lastnih družin deležni grozljivih zlorab, ki so vsebovale trpinčenje, mučenje, pohabljenje, spolno zlorabo in zanemarjanje, kar je zbudilo pozornost strokovnjakov šele v 19. stoletju. Šele po drugi svetovni vojni se je pričel bolj sistematičen pristop (Woolley & Evans, 1955) in v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja se je začela akademska disciplina, ki je bila usmerjena v zaščito otrok (Young-Bruehl, 2012). Kljub velikemu napredku na področjih zaščite in pravic otrok, pa so otroci še vedno prepogosto izpostavljeni škodljivim dejavnikom znotraj družine. Na področju otrokovih pravic je bilo glede na preteklost storjeno ogromno. Otroci imajo danes enake splošne človekove pravice kot odrasli (z izjemami, kot npr. pravica do poroke, volilna pravica ipd.) in posebne človekove pravice, ki so potrebne za njihovo zaščito v času njihove manjšine. Še vedno pa so otroci ranljiva bitja, ki so odvisna od odraslih oseb, najpogosteje znotraj družine. Ker so družine samostojne celice in različno odprte do zunanjega sveta, predstavljajo v določenih primerih tveganje za otrokov razvoj in njegovo dobrobit. Kadar primarni odrasli negovalci ne morejo zadovoljiti otrokovih potreb, je država glavni nosilec dolžnosti, da poišče alternativo, ki je v najboljšem otrokovem interesu.

Na tem področju se v Sloveniji marsikdaj zaplete, saj imajo odrasli, ki ne zmorejo ustrezno poskrbeti za otroka, na voljo mnogo mehanizmov, da preprečijo strokovnjakom, da bi ustrezno zaščitili otroka. Tako se otrok lahko hitro znajde v središču konflikta, ki ga ne more razumeti, niti ni v njegovo korist. V konflikt so vpeti odrasli, med katere sodijo različne strokovne institucije, vladne in nevladne organizacije, zagovorniki, odvetniki, bližnja in širša okolica ter mediji. V Sloveniji smo bili v zadnjih letih priča nemalo primerov, ko so deležniki v konflikt, ki je bil omejen na njihovo družino, vključili medije in širšo publiko. To je bil povod za različna gibanja in sodne postopke, v katere so se posamezniki strastno vključili in angažirano delovali v skladu s svojimi interesi in predstavami. Največkrat pa so v tem procesu povsem zanemarili temeljne otrokove pravice, med katere sodita pravica in potreba po varnem in umirjenem otroštvu ter pravica do zasebnosti. V takšnih primerih je prišlo do nove oblike zlorabe otrok, v katerih je bil otrok sicer središče dogajanja in okolica je

Nova oblika zlorabe otroka se pojavlja pod krinko skrbi za otroka, pri kateri starši otroke vključujejo v zdravniške preglede, psihoterapijo in druge preglede, od katerih imajo korist starši.

poudarjala, da gre za otroke, hkrati pa se je otroka uporabljalo za doseganje lastnih ciljev ali celo političnih ambicij. Nova oblika zlorabe otroka se pojavlja pod krinko skrbi za otroka, pri kateri starši otroke vključujejo v zdravniške preglede, psihoterapijo in druge preglede, od katerih imajo korist starši. Preko tega se težava od odraslih premesti na otroka in postane on krivec za nastalo situacijo.

Otrok tako postane talec v situaciji, v kateri se deklarativno vsi ukvarjajo z njim in njegovo dobrobitjo, hkrati pa povsem prezrejo njegove pristne, razvojne potrebe. Otroka kot talca takšne situacije ni zlahka rešiti, saj so tudi institucije, ki poskušajo zaščititi otroka, izpostavljene formalnim grožnjam, grožnjam s sodnimi ali nadzornimi postopki, javnim poniževanjem in diskreditacijam.

DVOJNA ZANKA

Večina odraslih ljudi ima evlucijsko pogojen občutek, da je treba otroka zaščititi (Swanepoel, Sieff, Music, Launer, Reiss & Wren, 2016). To ne velja le za otroka v lastni družini, temveč se pri osebno zrelih in stabilnih osebah ta potreba po zaščiti širi tudi na zaščito otrok izven lastne družine. Tako ima večina odraslih ljudi težnjo, da bi pomagala otroku v stiski in ga rešila iz neugodnega okolja. Pri tem pa naletimo na težavo, saj so otroci kljub neprimerni vzgoji in skrbi zanje običajno najbolj navezani prav na odrasle, ki (neprimerno) skrbijo za njih. Otrok kljub neprimerni vzgoji in skrbi s strani starša tega še vedno doživlja kot svojega primarnega skrbnika in je kljub vsem slabim izkušnjam nanj navezan. To je nemalokrat težko razumljivo in težko sprejemljivo dejstvo za marsikoga, ki želi otroku pomagati v njegovi stiski.

Družinski odnosi so vedno kompleksni, večdimenzionalni in zelo redko enostavno rešljivi. Tako pogosto strokovnjaki, ki želimo otroku pomagati v težavni družinski situaciji, sami postanemo talci otrokove navezanosti. Odtegnitev otroku ljube osebe, na katero je navezan, zanj namreč predstavlja visoko stresno situacijo. Naloga strokovnjakov tako pogosto ni le ocena največje koristi za otroka, temveč tudi kakšna bo zanj najmanjša škoda.

Naloga strokovnjakov tako pogosto ni le ocena največje koristi za otroka, temveč tudi kakšna bo zanj najmanjša škoda.

OTROK V PROCESU LOČITVE

V polovici razpadov partnerskih zvez in tretjini ločitev je prisoten otrok, mlajši od 18 let (Siracusano, Barone, Lisi, Giulia & Niolu, 2015). Aktualni podatki statističnega urada RS kažejo, da je bilo v Sloveniji v letu 2019 sklenjenih 6672 zakonskih zvez in istega leta 2476 razvez. Sklepamo lahko, da je razveza zakonske zveze dokaj pogost pojav, pri čemer je treba upoštevati, da v to statistiko niso zajeti razpadi izvenzakonskih zvez. Razpadi zakonskih oz. izvenzakonskih zvez predstavljajo stresni, tudi

travmatski dogodek za otroka. Ni redko, da je pred uradnim razpadom partnerske zveze med staršema otrok že predhodno izpostavljen konfliktnim situacijam med staršema. Kljub napeti družinski situaciji si večina otrok želi, da bi starša ostala skupaj, kljub njunim konfliktom (Cetinkaya, 2015). Šele v poznejših razvojnih obdobjih otroci pristno poročajo o tem, da je bilo bolje, da sta se starša razšla. V družini, v kateri se starša ločujeta, so otroci skoraj neobhodno postavljeni pred nevhvaležno dilemo, in sicer, kateremu staršu bodo izrazili zvestobo (Wallerstein & Corbin, 2002). Upoštevati je treba, da se veliko partnerskih razvez med staršema izide korektno, z minimalno škodo za otroke. Pri konfliktnih razvezah pa je zelo redko, da otrok ne bi bil vpleten v dinamiko med staršema. Hkrati pa se pogosto zanemari dejstvo, da se ne ločujeta le starša, temveč se v tem procesu ločuje tudi otrok od staršev. Zelo verjetno je namreč, da se mora otrok ločiti od vsaj enega starša, ko partnerska zveza staršev razpade.

Če je otrok vpet v razpad partnerske zveze med staršema, je to zanj lahko ena najbolj zahtevnih in tudi travmatskih izkušenj (Wallerstein & Corbin, 2002). Postavljeni so v položaj, v katerem so prisiljeni izbirati med svojima staršema, kar predstavlja ogromen izvir stiske in tesnobe. Otroci v predadolescentnem obdobju še nimajo razvitih kognitivnih sposobnosti abstraktnega mišljenja, zaradi česar je njihov pogled na stvari pogosto konkreten in poenostavljen. Tako na svet gledajo z malo razpona in bolj v dveh vrednostih, in sicer – dobro in slabo. Tako lahko po razvezi staršev vidijo tudi njih v kontekstu, da je eden dober, drugi pa slab.

OTROKOVE REAKCIJE NA LOČITEV

Razvojni dejavniki so odločilni pri tem, kako otrok reagira na ločitev staršev (Wallerstein & Corbin, 2002). Kljub pomembnim individualnim razlikam med otroci in njihovim razlikam v načinu spoprijemanja se kaže, da sta starost in razvojna stopnja najbolj povezana z načinom, kako otrok doživi ločitev.

Predšolski otroci običajno reagirajo z regresivnim vedenjem potem, ko eden od staršev zapusti dom. Pogosti so tudi poudarjeni strahovi zaradi separacije, pojavljajo se motnje spanja. Otrok je obremenjen s strahom pred zapustitvijo s strani obeh staršev in želja po bližini starša se povečuje. Otroci v predšolskem obdobju pogosteje postanejo razdražljivi, zahtevni in se agresivno vedejo do staršev, sorojencev ali vrstnikov. V starosti od pet do osem let otroci odkrito žalujejo za staršem, ki je odšel. Prisotna je fantazija, da je ločitev le začasna in da se bo starš vrnil.

V starosti od osem do dvanajst let je najpogostejši odziv jeza na oba starša. Otroci v tej starosti žalujejo zaradi izgube svojega običajnega sveta in doživljajo tesnobo, osamljenost in občutek nemoči. Pogosto vidijo enega od staršev kot dobrega, drugega pa kot slabega. Tako so bolj dojemljivi za vplive s strani staršev in vključevanje v ločitvene spore med staršema. Otroci v tej starosti imajo visok potencial za skrb za starša, ki ga doživljajo kot bolj ranljivega in kot žrtev ločitve. Posledično lahko trpi njihov šolski uspeh in njihovi odnosi z vrstniki.

Mladostniki so tudi ranljivi za ločitev staršev, pri čemer se pojavljajo akutne depresivne epizode, ki jih spremljajo samomorilne preokupacije. Pojavljajo se tudi nasilna vedenja, usmerjena proti staršem, kljub temu, da predhodno otrok ni kazal znakov nasilja. Mladostniki so usmerjeni v pravičnost, zaradi česar lahko razsojajo, kateri od staršev ima prav ter kateri je krivičen. Tako se lahko identificirajo z enim od staršev in se borijo proti drugemu. Ker odraščajo in vstopajo v obdobje odraslosti, so nemalokrat tesnobni in se bojijo, da bi tudi njihove partnerske zveze razpadle.

ODTUJEVANJE

Otrokovo zmožnost, da doživlja osebo kot dobro ali slabo, lahko eden od staršev tudi izkoristi za doseganje lastnih namenov. Otrok je običajno navezan na oba starša, res pa je, da se način navezave na posameznega starša razlikuje. Odtujevanje je proces, v katerem eden od staršev negativno vpliva na otrokova čustva, mnenja in stališča do drugega starša (Bow, Gould, & Flens, 2009). V tem procesu je otrok izpostavljen negativnim stališčem enega starša do drugega starša in jih prevzema. Ker je otrok na starša navezan, mu zaupa in mu predstavlja referenčno osebo, od katere se je navajen učiti, je prevzemanje starševih negativnih stališč lahko hitro in učinkovito. Učinkovito je zlasti, če je otrok za svoj negativni odnos do odtujenega starša nagrajen in kaznovan v primerih, če izkaže naklonjenost temu staršu.

Odtujevanje je zloraba otroka, saj ga po eni strani obremenjuje z vsebinami, ki so zanj prezahtevne, po drugi strani pa preprečuje otroku, da bi si oblikoval lastno mnenje, ki temelji na njegovih lastnih izkušnjah.

Odtujevanje je maligni proces in nekateri avtorji ga primerjajo s procesi, ki so prisotni v verskih kultih (Baker, 2005). Odtujevanje je zloraba otroka, saj ga po eni strani obremenjuje z vsebinami, ki so zanj prezahtevne, po drugi strani pa preprečuje otroku, da bi si oblikoval lastno mnenje, ki temelji na njegovih lastnih izkušnjah. Tako je otrok izpostavljen vsebinam, ki sodijo v domeno odraslih, ker se nanašajo na partnerski odnos staršev in nikakor na otroka samega. Pri otroku tisti starš, ki odtuja, tvori razcep, pri čemer enega starša idealizira (odtujevalca) in sovraži drugega (odtujenega).

Nemalokrat odtujevanje ni omejeno le na ciljnega starša, temveč tudi na njegovo družino, okolje, interese, skratka vse, kar je povezano s tem staršem. Tisti starš, ki odtuja, običajno doživlja svojo vlogo kot pravično, zaščitniško do otroka in ne premore uvida, da je s takšnim vedenjem kaj narobe. To je možno razumeti tudi v luči tega, da ima odtujevalec iskreno negativna stališča do svojega bivšega partnerja in želi svojega otroka zaščititi pred njim. V tem kontekstu naletimo na zavedno in nezavedno odtujevanje. Pri zavednem se odtujevalec zaveda, kaj dela, s kakšnim ciljem in običajno uporablja otroka za to, da bi prizadel bivšega partnerja ali se mu maščeval. Pogosto svojo namero pred začetkom odtujevanja izrazi z izjavo, da po ločitvi drugi partner svojega otroka ne bo več videl. Bolj kompleksna oblika odtujevanja je nezavedna, pri kateri ima odtujevalec slab uvid v svoje vedenje in odnos

do otroka. V takšnih primerih tisti starš, ki odtuja, ne zmore ločiti lastnih vsebin od vsebin, ki so relevantne za otroka. Tako z idejo, da ščiti otroka in mu želi prihraniti slabe izkušnje, ovira odnos z drugim staršem (Meier, 2013). Takšni primeri so običajno tudi kompleksnejši, saj so tudi prijemi odtujevanja bolj prikriti in prefinjeni.

Primeri odtujevanja se največkrat znajdejo v sodnih dvoranah, kjer se običajno med postopkom preko izvedenca kliničnopsihološke stroke ugotavlja, ali je pri otroku prisoten pojav odtujevanja ali ima otrok dejanski, lastni odpor do svojega starša. Tudi če se ugotovi, da je otrok dejansko odtujen od enega starša s strani drugega starša, ima sodišče pogosto zvezane roke. Ker je odtujitev za otroka subjektivno realno doživljanje in ne zmore ločiti lastnih stališč od tistih, ki so mu bile vcepljene, mu predstavlja odtujeni starš grožnjo in zbuja odpor. Tako ni možno zlahka vzpostaviti odnosa med odtujenim staršem in otrokom, zaradi česar pride do tragičnih izidov, ko se odtujevanje izkaže kot uspešna metoda za odtujevalca in mu na koncu sodnega postopka uspe doseči, da stik med otrokom in odtujenim staršem ni vzpostavljen.

Kljub temu vedno obstaja upanje, saj ni malo primerov, ko odtujevanje ne preživi otrokove adolescence (Wallerstein & Corbin, 2002). Otrok odrasča, se razvija, širi svoj kognitivni aparat in pogosto prej ali slej prepozna, da je bil žrtev odtujevanja. V takšnih primerih imajo otroci občutke krivde do odtujenega starša in se mu lahko približajo, hkrati pa se oddaljijo od starša, ki je povzročal odtujevanje.

ZAKLJUČEK

Otroci so ranljivi in odvisni od odraslih oseb, najpogosteje od svojih staršev. Od njih potrebujejo skrb, ljubezen, zaščito, zadovoljevanje njihovih razvojnih in čustvenih potreb. Toliko bolj tragično je, kadar lastni starši s svojimi dejanji in oblikami vedenja povzročajo škodo otroku. Ta škoda ni vedno neposredna, opazna in prepoznavna. Zelo škodljivi vplivi na otroka so pogosto subtilni, dlje časa trajajoči in postopni. Otroci jih ne morejo prepoznati, saj so v to dinamiko vpleteni, navezani na starše in ne premorejo razvojnih kapacitet, da bi takšne mehanizme identificirali ali na njih reagirali.

Glede na pogostost razpadov partnerskih zvez med starši obstaja za otroke v današnjem času veliko tveganje, da bodo vpleteni v konfliktno ločitev. Takšne oblike zlorab otrok so pogosto neprepoznane, spregledane in je okolici nanje težko ustrezno reagirati. Zato je slišati in razumeti glas otroka tako ključnega pomena, saj lahko tisti, ki sliši, da otroku rdečo nit, da se reši iz družinskega labirinta.

LITERATURA

Baker, A. (2005). *The cult of parenthood: A qualitative study of parental alienation*. Amato.

Bow, J. N., Gould, J. W., & Flens, J. R. (2009). Examining parental alienation in child custody cases: A survey of mental health and legal professionals. *American Journal of Family Therapy*, 37(2), str. 127–145. Pridobljeno s <https://doi.org/10.1080/01926180801960658>.

Cetinkaya, S. (2015). *The Psychological Problems Seen in The Children of Divorced Parents and The Nursing Approach Concerning These Problems*. DOI: 10.5772/59166.

Meier, J. (2013). *Parental Alienation Syndrome and Parental Alienation: Research Reviews*.

Siracusano, A. & Barone, Y. & Lisi, Giulia & Niolu, Cinzia. (2015). Parental alienation syndrome or alienating parental relational behaviour disorder: A critical overview. *Journal of Psychopathology*, (21), str. 231–238.

Swanepoel, A., Sieff, D., Music, G., Launer, J., Reiss, M., & Wren, B. (2016). How evolution can help us understand child development and behaviour. *BJPsych Advances*, 22(1), 36–43. doi:10.1192/apt.bp.114.014043.

Wallerstein, J. S. & Corbin, S. B. (2002). The Child And The Vicissitudes Of Divorce. In Lewis, M. (Ed.). (2002). *Child and adolescent psychiatry: A comprehensive textbook* (3rd ed.). Lippincott Williams & Wilkins Publishers.

Woolley, P. V., Evans, W. A. (1955). Significance of skeletal lesions in infants resembling those of traumatic origin. *Journal of the American Medical Association*, 158, str. 539–543.

Young-Bruehl, E. (2012). *Childism: Confronting Prejudice Against Children*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.

OTROKOVE KORISTI VERSUS OTROKOVE ŽELJE

CHILDREN'S BENEFIT VERSUS CHILDREN'S WISHES

dr. Mateja Hudoklin, univ. dipl. psihologinja, spec. klinične psihologije

direktorica Svetovalnega centra za otroke, mladostnike in starše Ljubljana

mateja.hudoklin@scoms-lj.si

POVZETEK

Pri poslušanju otrokove želje v sodnih postopkih moramo biti pozorni na različne dejavnike, ki vplivajo na otrokovo izpoved. Upoštevati moramo njegovo razvojno zrelost, odnos s staršem, značilnosti starša, življenjske okoliščine starša in otroka. Otrokove želje pa vedno ne odražajo otrokove največje koristi. V prispevku so predstavljeni vidiki, ki vplivajo na otrokovo izpoved. Poudarek je namenjen fenomenu odtujevanja otrok in manipulacije z njimi.

Ključne besede: izražanje želje otroka, preference otroka, otrokove največje koristi, odtujevanje otrok

ABSTRACT

When listening to a child's wishes in court proceedings, we need to pay attention to the various factors that affect a child's confession. We must take into account their developmental maturity, the relationship with the parent, the characteristics of the parent, and the life circumstances of the parent and the child. However, a child's desires do not always reflect the child's greatest benefit. The paper presents aspects that affect a child's confession. The emphasis is on the phenomenon of child alienation and manipulation.

Keywords: expressing the child's wishes, the child's preferences, the child's greatest benefits, the alienation of children

UVOD

V sodnih postopkih (posebno v družinskih), v katere so tako ali drugače vključeni otroci, sodišče pogosto želi poslušati in upoštevati otrokovo pristno in iskreno željo in tako temu, kar izrazi oziroma želi otrok, daje pomembno težo. Prvi odstavek

12. členu Konvencije o otrokovih pravicah določa pravico otroka, da v postopku, ki ga zadeva, izrazi svoje mnenje, o tehtnosti izraženih mnenj pa se presoja v skladu z otrokovo starostjo in zrelostjo. Vendar pa poslušanje otrokovega glasu ni tako preprosto. Warshak (2003) opozarja, da je zelo pomemben razlog, zaradi katerega želimo slišati otrokovo perspektivo – želimo osvetliti okoliščine in prispevati k odločitvam odraslih ali pa želimo otrokom dati moč, da zase sprejmejo odločitve sami. Slednje lahko predstavlja veliko težavo – odrasli se lahko slepimo, da poslušamo otrokov glas, ko pravzaprav poslušamo besede, ki mu jih je nekdo drug položil v usta. Vsi strokovnjaki, ki sodelujemo z otroki v takšnih postopkih, potrebujemo veliko znanja, da lahko slišimo otrokovo pristno in iskreno željo in se ne ujamemo v številne pasti, ki jih tovrstno poslušanje prinaša. V nadaljevanju predstavljam nekatere vidike oziroma pasti poslušanja otrokovih želja, ki so pomembni tako za delo sodnega izvedenca s področja psihologije, ki sodeluje v sodnih postopkih, v katere so vključeni otroci, kot tudi za zagovornike otrok, ki pa so osredotočeni predvsem na izpoved in doživljanje otroka.

UGOTAVLJANJE OTROKOVE VOLJE IN ŽELJE

Gibanje za večje vključevanje otrok v različna področja življenja je vplivalo tudi na vključevanje otrok v urejanje starševskih dogovorov po ločitvi oziroma razhodu staršev (Neale, 2002; Warshak, 2003; Dale, 2014). Ko otrokom omogočimo formalno sodelovanje v postopkih določanja skrbništva, jih s tem izpostavimo tveganju za čustvene težave (Warshak, 2003). Poslušanje želja otrok in upoštevanje njihovih želja sledi dvema namenoma: otroci pomagajo osvetliti samo situacijo (otroci nam lahko povedo pomembne stvari, kar lahko vpliva na odločitve, ki se dotikajo njih samih) in otroke opolnomočimo (lahko neposredno pridobijo pri sodelovanju v odločitvah, ki posegajo v njihovo življenje). Pri tem moramo biti pozorni na naslednje »pasti« (Warshak, 2003; Sparta in Stahl, 2006):

- Ne smemo zamenjati tega, kar nam pove otrok, s tem, kar je njegova največja korist. Če to dvoje enačimo, predpostavljamo, da besede otrok vedno odražajo njihove resnične misli in občutke in te vedno odražajo njihovo največjo korist. Vendar pa otroci ne vedo vedno, kaj je zanje največja korist, kaj je zanje najbolje. Še posebej to velja za obdobje družinskih nesoglasij, ko so otrokova prepričanja pogosto začasna, prehodna in spreminjajoča.
- Otroci bodo lahko vsakemu staršu govorili to, kar mislijo, da starš želi slišati v tistem trenutku. Močne preference lahko odražajo odziv na trenutno krizo in ne odražajo celotne zgodovine in okoliščin odnosa s posameznim staršem. Pa tudi tukaj je potrebna previdnost: tudi če ima otrok stabilen in dolgotrajen odnos s posameznim staršem, ni nujno, da odraža izbira tega starša otrokovo največjo korist. Primer predstavlja npr. deček, ki se tesno identificira z očetom, ki je do mame nasilen in nespoštljiv.
- Včasih otroci izrazijo preferenco zaradi razlogov, ki ne predstavljajo dobre podlage za urejanje skrbništva. Primer so otroci, ki preferirajo enega starša, ker jim

kupuje več sladkarij, ali 14-letniku dovoli nočne izhode ali pa 11-letniku ne omejuje igranja računalniških iger.

- Včasih otroci preferirajo enega starša zato, ker se ga bojijo, ali ker ga želijo zaščititi. Tudi v teh primerih njihove želje ne odražajo njihove največje koristi.
- Nevarno je, če ne prepoznamo napetosti, ki obstaja v situaciji, ko otroka opolnomočimo in ga postavimo na sredo starševskega konflikta. Večji je poudarek na otrokovi preferenci, večje je tveganje, da na otroka starš pritiska in z njim manipulira. Taktike, ki jih starši uporabljajo za vplivanje na otrokovo mnenje in odnos do drugega starša, vključujejo selektivno pozornost, ponavljanje, zastraševanje, pretirano popuščanje in namigovanje.

Ko otrok enkrat oblikuje negativno stališče oziroma odnos do starša in ko enkrat to stališče izrazi tudi javno, je tako stališče oziroma odnos zelo težko spreminjati – tudi če je soočen z informacijami, ki neposredno spodbijajo njegova stališča (npr. Schauss, Chase in Hawkins, 1997).

Pri razgovoru z otrokom je pomembno, da imamo dovolj znanja o razvojnih značilnostih otrok, ustrezno usposobljenost in tudi izkušnje razgovorov z otroki, da lahko v pogovoru z otrokom otrok izrazi intimne občutke in da razločimo med otrokovimi zreli in razumnimi stališči in stališči, ki so nezrela, nerazumna ali pod možnim vplivom favoriziranega starša (Warshak, 2003).

Otroci, pri katerih so prisotne nekatere posebne okoliščine, ki pomembno vplivajo na njihovo življenje in odnos s starši, terjajo našo posebno pozornost. Gre za skupine otrok, ki so zaradi teh posebnih okoliščin že primarno bolj ranljivi. To so otroci, ki so žrtve nasilja, zlorab, zanemarjanja ali otroci s posebnimi potrebami. V teh primerih sodni izvedenci še bolj previdno pretehtamo vse okoliščine, v katerih otrok živi ali je živel, in potem pri ugotavljanju njihovih največjih koristi še posebej pozorno upoštevamo tudi vse primarne ranljivosti. To pomeni, da bomo pri otroku, pri katerem obstaja sum, da je žrtev družinskega nasilja, posebej pozorni na to, ali morda daje prednost enem staršu zato, ker se ga boji, ali pa ga morda želi zaščititi pred drugim staršem. Pri otroku s posebnimi potrebami se je treba seznaniti z značilnostmi njegovega funkcioniranja in potem skladno s tem sodni izvedenci ocenimo, v kolikšni meri je otrok zmožen izraziti svojo željo in kako se ta sklada z njegovo največjo koristjo.

UPOŠTEVANJE RAZVOJNIH ZNAČILNOSTI OTROKA

Osnovno vodilo pri upoštevanju razvojnih značilnosti otroka je, da starejši ko je otrok, večjo težo ima njegova želja oziroma mnenje. To vodilo odraža predpostavko, da imajo starejši otroci boljše kapacitete razumevanja, sklepanja in presojanja v primerjavi z mlajšimi otroki; gre za upoštevanje razvoja in zorenja kognitivnih kapacitet in inteligentnosti (Wechsler, 2014; Steinberg in Cau-

Osnovno vodilo pri upoštevanju razvojnih značilnosti otroka je, da starejši ko je otrok, večjo težo ima njegova želja oziroma mnenje.

ffman, 1996). Starejši otroci so v primerjavi z mlajšimi tudi manj sugestibilni in imajo manjkrat težave pri pravilnem določanju izvora njihovih spominov, prav tako lahko starejši otroci bolj verodostojno pričajo v npr. primerih spolnih zlorab (Ceci in Bruck, 1993, 1995; Johnson, Hashtroudi in Lindsay, 1993). Vseeno pa lahko tudi na otroke, starejše od 6 let, vplivamo s sugestijami.

Že leta 1980 sta Wallerstein in Kelly ugotavljala, da so otroci v starosti med 9 in 12 let še posebno dovzetni za oblikovanje zaveze z enim staršem proti drugemu. Na podlagi različnih študij sta zaključila, da otroci pred adolescenco niso najbolj primerni za presojanje o največji lastni koristi. Navkljub večji kognitivni zrelosti pa so tudi adolescenti izrazito dovzetni za zunanje vplive. Včasih izrazito nasprotujejo mnenjem drugih, včasih pa so mnenju drugih izrazito naklonjeni (Steinberg in Cauffman, 1996), zato je treba tudi izražene želje adolescentov obravnavati z veliko mero previdnosti.

Ni torej mogoče določiti starosti, od katere naprej bi bili otroci sposobni izraziti svojo voljo, ampak je treba pri vsakem otroku posebej oceniti njegovo razumevanje postopkov in lastne situacije.

Ni torej mogoče določiti starosti, od katere naprej bi bili otroci sposobni izraziti svojo voljo, ampak je treba pri vsakem otroku posebej oceniti njegovo razumevanje postopkov in lastne situacije.

PRIMER POREZANEGA PRSTA

Pred nekaj leti sem na Svetovalnem centru Ljubljana delala z družino, v kateri sta se starša ločila in v tistem času sta bila otroka stara 4 in 9 let. Starejši fant je imel v šoli v zadnjem času kar nekaj vedenjskih težav, zato je učiteljica mami na govorilnih urah rekla, naj dečku poiščejo pomoč. Mama je z dečkom prišla na razgovor sama, brez očeta. Izkazalo se je, da sta bila otroka zaupana v varstvo in vzgojo mami, z očetom so bili določeni redni stiki, vendar je kar nekaj teh stikov med tednom odpadlo zaradi takšnih in drugačnih razlogov (npr. dodatnega nogometnega treninga, učenja s sošolcem in podobno). Mama je ves čas zagovarjala stališče, da je treba otroka poslušati in da ima pravico povedati, kaj si on želi. Oče je bil glede poteka stikov nejevoljen in je v primeru odpadlega stika vedno potem po telefonu poklical sina in ga spraševal, zakaj noče k njemu. Hkrati je v očetu vedno bolj tlelo prepričanje, da mu mama načrtno otroka odmika, odtuja. Deček sicer v srečanjih z mano ni neposredno izražal občutka, da je postavljen med oba starša kot med dvema ognjema, vendar pa se je moj klinični vtis potrdil v enem od naslednjih srečanj. Na to srečanje sta prišla oba starša skupaj z dečkom. Opisali so dogodek, ki se je zgodil teden prej. Deček se je v šoli pri likovni umetnosti poškodoval z nožkom za rezanje. Ker mama ni bila takoj dosegljiva po telefonu, so poklicali tudi očeta. Na koncu sta prišla po dečka v šolo oba starša. Deček je imel za silo povezano roko, krvavitev so ustavili, vseeno pa so v šoli svetovali, da se dečka odpelje k zdravniku. Mama je v tisti situaciji sina vprašala, za koga želi, da ga odpelje k zdravniku – drug starš bi moral po mlajšega

bratca v vrtec. Deček je v tisti situaciji pogledal oba starša in rekel, da oba. Ko smo se na srečanju pogovarjali o tej situaciji, je oče tekom razgovora sina vprašal, če je bil zadovoljen, ker sta bila oba starša z njim na urgenci. Že med pogovorom je bilo čutiti napeto vzdušje med staršema, kar je zagotovo čutil tudi deček. Nato je deček očetu jezno odvrnil, da ni vesel, da sta šla oba zraven in čemu ga sprašujeta takrat, ko ga boli roka. Potem je očitajče vprašal, zakaj se ne moreta sama odločiti.

Deček je bil z navidezno nedolžnimi vprašanji in spodbujanjem tega, da pove, kaj on misli, stalno postavljen na sredino partnerskega konflikta med staršema in bil ves čas deležen navzkrižnega ognja. Emery (2003) poudarja, da ne glede na to, kako smo strokovnjaki previdni in uvidevni, ko otroka sprašujemo, smo ves čas v nevarnosti, da otroka s tem postavimo na sredino konflikta med staršema, zato je izrednega pomena, da se zavedamo odgovornosti in tudi pasti, da ne obremenimo otroka z odgovornostjo, ki ji odrasli nismo kos.

FENOMEN ODTUJEVANJA IN MANIPULIRANJA Z OTROKOM

Ko govorimo o upoštevanju otrokovih želja v povezavi z njihovimi največjimi koristmi, ne moremo mimo fenomena odtujevanja. Odtujevanje otrok od staršev (angl. PAS – Parental Alienation Syndrome) (Gardner, 1998) že desetletja sproža strokovne razprave, kar narekuje previdno rabo koncepta in veliko mero pazljivosti pri prepoznavanju odtujevanja otrok v visokokonfliktnih razvezah staršev. Pri odtujevanju otrok gre za obtožbe, da eden od staršev z manipulacijo otroka obrne proti drugemu staršu. Zato moramo biti strokovnjaki posebej pozorni na različne dejavnike, ki lahko govorijo o tovrstnem »patološkem odtujevanju« (Warshak, 2003; 2020). Bunker Rohrbaugh (2008; povzeto po Clawar in Rivlin, 1991) navaja primere odgovorov otrok, ki strokovnjaku lahko pomagajo pri prepoznavanju odtujevanja. Nekaj primerov:

- Ni dovoljeno imeti rad oba starša: *»Oči je rekel, da če bom šel živeti z mamo, ga ne bom nikoli več videl.«*
- Neprimerne in nepotrebne informacije: *»Oči je mami prevaral, ko me je rojevala v porodnišnici.«*
- Eden od staršev je predstavljen kot mučenik: *»Mami je našo družino uničila, ker je odšla. Oči vedno reče, da jo ima še vedno rad.«*
- Nasprotujoče si izjave: *»Oči je slab človek. Ampak očija imam še vedno rad in ga pogrešam.«*
- Posredno citiranje starša, ki odtuja: *»Ko pridem domov, mi mami reče, da je škoda, ker me ni bilo, ker sem zamudil super zabavo. Pri očiju je res dolgočasno.«*
- Žaljenje značaja drugega starša: *»Mami ima veliko prijateljev, ki prespijo. Oči pravi, da je kurba.«*
- Zbujanje tesnobe: *»Mami mora vedno poslušati, ko se pogovarjam z Boštjanom (biološki oče), ker če ugotovi, kje živiva, me lahko ukrade.«*

- Dober starš proti slabemu staršu: *»Vem, da je mami slaba. Ker oči tako pravi in jaz njemu verjamem.«*
- Enostransko dogovarjanje: *»Oči si je ravno kupil nov avto, midva z mami pa nimava denarja; lahko bi nama dal denar.«*
- Neverbalna sporočila: *»Vem, da oči noče nič slišati o mami. Če pri njej kaj posebnega počnem in sem vesel, ko pridem k njemu, se dela kot da mu je vseeno.«*

Warshak (2020) opozarja, da je pri prepoznavanju odtujevanja treba pozorno pretehtati tudi morebitne druge razlage otrokovega odklanjanja starša: zavračanje drugega starša je upravičeno zaradi starševega vedenja, zavračanje lahko izvira iz otroka samega in gre za pretirano reakcijo otroka, lahko gre za kombinacijo upravičenega in neupravičenega zavračanja. Vsekakor ne smemo pozabiti na širši kontekst, v katerem se nahaja otrok in ki nam bo pomagal razumeti dinamiko družinskega dogajanja.

Na izraženo željo otroka (njegovo preferenco) glede varstva in vzgoje torej vplivajo različni dejavniki (Sparta in Stahl, 2006): starost otroka, njegova intelektualna, čustvena in socialna zrelost, odnos do starša; čustvena navezanost, odnos s sorojenci, osebnost starša, njegovo psihofizično zdravje (morebitno nasilje, zlorabe), starševske veščine, stil vzgoje, reševanje konfliktov, delovna in finančna situacija starša, morebitne spremembe (šola, selitev), morebitne posebne potrebe otroka ter morebitno odtujevanje. Želje otroka ne moremo zanesljivo oceniti z enim pogovorom. Potrebni je več srečanj z njim, po možnosti v različnih kontekstih. Ob tem moramo upoštevati več virov podatkov, kot npr. izpoved otroka, opazovanje nebesedne komunikacije ob pogovoru; podatki od drugih pomembnih oseb (vzgojitelji, učitelji, strokovni delavci CSD idr.), vprašanja je treba usmerjati v razloge za ali proti preferenci enega in drugega starša.

ZAKLJUČEK

V Avstraliji so intervjuvali odrasle, ki so kot otroci sodelovali v sodnih postopkih ob razvezi staršev (Parkinson, Taylor, Cashmore in Austin, 2016). Pri približno polovici družin je vsaj eden od otrok imel ključno vlogo pri odločitvah glede njihove lokacije bivanja in stikov z nerezidenčnim staršem. Vsi otroci so bili takrat stari vsaj 10 let. Pomembna ugotovitev te študije je, da je večina otrok (zdaj odraslih) poročala, da jih je spraševanje po njihovem mnenju postavilo v težak položaj. Glavni razlog za njihovo nelagodje je bila njihova nezmožnost izbirati med staršema in njihova zaskrbljenost glede posledic take izbire, posebno zaskrbljenost, da ne bodo prizadeli enega od staršev. Izkazalo se je, da več ko je bilo pozornosti oziroma teže namenjene mnenju otrok, večja je bila nevarnost, da bodo izpostavljeni pritisku s strani staršev in njihovi manipulaciji in bolj verjetno se je pri njih pojavil škodljivi konflikt lojalnosti. Pomemben zaključek študije je, da so želje oziroma mnenja otrok pomemben del sprejemanja odločitev, vendar pa ne smejo biti odločilne. Odločiti in prevzeti odgovornost moramo odrasli.

Vsekakor predstavlja upoštevanje otrokovega glasu pomemben vidik v vseh postopkih, v katerih je otrok udeležen. Izkušnje iz preteklosti, kot jih opisujejo Avstralci, nam zagotovo lahko pomagajo, da tako izvedenci kot zagovorniki svoje delo opravimo bolje in v otrokovo največjo korist.

Vsekakor predstavlja upoštevanje otrokovega glasu pomemben vidik v vseh postopkih, v katerih je otrok udeležen.

LITERATURA

Bunker Rohrbaugh, J. (2008). *A Comprehensive Guide to Child Custody Evaluations: Mental Health and Legal Perspectives*. New York, NY: Springer. doi:10.1007/978-0-387-71894-1.

Ceci, S. J., & Bruck, M. (1993). Suggestibility of the child witness: A historical review and synthesis. *Psychological Bulletin*, 113(3), 403–439. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.113.3.403> Ceci in Bruck, 1993.

Ceci, S. J., & Bruck, M. (1995). *Jeopardy in the courtroom: A scientific analysis of children's testimony*. American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/10180-000_Ceci in Bruck, 1995.

Clawar, S. S. in Rivlin, B. V. (1991). *Children held hostage: Dealing with programmed and brainwashed children*. Chicago, IL: American Bar Association Family Law Section.

Dale, M. D. (2014). Don't Forget The Children. *Family Court Review*, 52, 648–654. <https://doi.org/10.1111/fcre.12116>.

Emery, R. E. (2003). Children's Voices: Listening – and Deciding – is an Adult Responsibility. *Arizona Law Review*, 45; 621–627.

Gardner, R. A. (1998). *The parental alienation syndrome* (2. izdaja). Cresskill, NJ: Creative Therapeutics, Inc.

Johnson, M. K., Hashtroudi, S. in Lindsay, D. S. (1993). Source monitoring. *Psychological Bulletin*, 114(1), 3–28. https://doi.org/10.1037/0033-2909.114.1.3_Johnson, Hashtroudi in Lindsay, 1993.

Neale, B. (2002). Dialogues with Children: Children, Divorce and Citizenship. *Childhood*, 9(4); 455–475. doi:10.1177/0907568202009004006. Neale, 2002.

Parkinson, P., Taylor, N., Cashmore, J. in Austin, W. G. (2016). *Relocation, research, and child custody disputes*. V L. Drozd, M. Saini in N. Olesen (Ur.), *Parenting plan evaluations: Applied research for the family court*, 431–459. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/med:psych/9780199396580.003.0014> Cashmore in Parkinson, 2009.

Schauss, S. L., Chase, P. N. in Hawkins, R. P. (1997). Environment-behavior relations, behavior therapy, and the process of persuasion and attitude change. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 28, 31–40. Pridobljeno 11. 4. 2021 s [https://doi.org/10.1016/S0005-7916\(96\)00041-9](https://doi.org/10.1016/S0005-7916(96)00041-9).

Sparta S. N., Koocher, G. P. (Ur.) (2006). *Forensic Mental Health Assessment of Children and Adolescents*. Oxford University Press, Inc.

Sparta, S. N. in Stahl, P. M. (2006). Psychological Evaluation for Child Custody. V S. N. Sparta in G. P. Koocher, (Ur.), *Forensic Mental Health Assessment of Children and Adolescents*. Oxford University Press, Inc., str. 203–244.

Steinberg, L., Cauffman, E. (1996). Maturity of judgment in adolescence: Psychosocial factors in adolescent decision making. *Law and Human Behavior*, 20(3), 249–272. <https://doi.org/10.1007/BF01499023> Steinberg in Cauffman, 1996.

Wallerstein, J. S. in Kelly, J. B. (1980). *Surviving the Breakup: How Children and Parents Cope with Divorce*. New York: Basic Books. Wallerstein in Kelly, 1980.

Warshak, R. A. (2003), Payoffs and Pitfalls of Listening to Children. *Family Relations*, 52, 373–384. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2003.00373.x> Warshak, 2003.

Warshak, R. A. (2020), Risks and Realities of Working with Alienated Children. *Family Court Review*, 58, 432–455. <https://doi.org/10.1111/fcre.12481> Warshak, 2020.

Wechsler, D. (2014/1991). *Wechsler intelligence scale for children – 5th edition manual*. San Antonio, TX: PsychCorp.

Izzivi in perspektiva zagovorništva otrok v Sloveniji

Izdaja:	Varuh človekovih pravic Republike Slovenije Dunajska cesta 56 1000 Ljubljana
Uredniški odbor:	
Glavni urednik:	Peter Steničnik, območni koordinator za zagovorništvo otrok za Ljubljano in okolico
Pomočnica glavnega urednika:	Maša Gril, območna koordinatorica za zagovorništvo otrok za Gorenjsko
Članice uredniškega odbora:	mag. Lea Javornik, svetnica pri Varuhu človekovih pravic RS Lidija Hvastja Rupnik, višja svetovalka pri Varuhu človekovih pravic RS Jasna Vunduk, višja svetnica pri Varuhu človekovih pravic RS
Lektoriranje:	Jezikovne storitve Peresce, Maja Sužnik s.p.
Oblikovanje:	Aljaž Primožič
Tisk:	Prima IP d.o.o.
Naklada:	500 izvodov
Ljubljana, december 2021	

Publikacija je objavljena tudi na spletnih straneh www.varuh-rs.si.
Reprodukcija delov analize je dovoljena z navedbo vira.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

342.7-053.2(497.4)(082)

IZZIVI in perspektiva zagovorništva otrok v Sloveniji / [glavni urednik Peter Steničnik]. - Ljubljana : Varuh človekovih pravic Republike Slovenije, 2021

ISBN 978-961-93381-9-3
COBISS.SI-ID 90932739

